

SCI-CONF.COM.UA

INTERNATIONAL SCIENTIFIC INNOVATIONS IN HUMAN LIFE

**PROCEEDINGS OF II INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
AUGUST 25-27, 2021**

**MANCHESTER
2021**

INTERNATIONAL SCIENTIFIC INNOVATIONS IN HUMAN LIFE

Proceedings of II International Scientific and Practical Conference

Manchester, United Kingdom

25-27 August 2021

Manchester, United Kingdom

2021

UDC 001.1

The 2nd International scientific and practical conference “International scientific innovations in human life” (August 25-27, 2021) Cognum Publishing House, Manchester, United Kingdom. 2021. 443 p.

ISBN 978-92-9472-195-2

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // International scientific innovations in human life. Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Manchester, United Kingdom. 2021. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/ii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-international-scientific-innovations-in-human-life-25-27-avgusta-2021-goda-manchester-velikobritaniya-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: manchester@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2021 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2021 Cognum Publishing House ®

©2021 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

BIOLOGICAL SCIENCES

1. *Pervak I., Ivanytska Yu., Slisarenko O.* 10
COMPARATIVE STATISTICAL ANALYSIS OF HEART RATE IN HEALTHY STUDENTS AND THOSE WHO CAME THROUGH CORONAVIRUS COVID-19.

MEDICAL SCIENCES

2. *Khaniukov O. O., Pesotskaya L. A., Korolenko H. S., Kravchenko O. I., Shchukina O. S.* 20
MYELOYDYSPLASTIC SYNDROME ON THE BACKGROUND OF SEVERE HYPOTHYROIDISM: CASE REPORT.
3. *Kovach I., Khotimska Yu., Kucherenko O., Zelinskyi A., Khotimskiy B.* 33
FEATURES OF APPLICATION OF MUCOSAL GEL "QUERTULIN" IN THE COMPLEX OF LOCAL THERAPEUTIC AND PREVENTIVE MEASURES FOR ACUTE FORMS OF LEUKEMIA IN CHILDREN.
4. *Kryvetska I. I., Khovanets K. R.* 39
THE EVALUATION OF THE TREATMENT EFFECTIVENESS OF MULTIPLE SCLEROSIS WITH THE SECOND LINE DRUG: OCREVUS (OCRELIZUMAB) (LITERATURE REVIEW).
5. *Lopushniak L. Ya., Honcharenko V. A., Dmytrenko R. R., Shafranetska V. S.* 47
THE IMPORTANCE OF USING MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE DOCTORS.
6. *Lukashevich I., Chernovska N.* 52
THE THERAPEUTIC ACTION OF THE COMBINED PLANT URGO ANTISEPTIC DRUG IN THE COMPLEX TREATMENT OF PATIENTS WITH GOUT.
7. *Protsak T. V., Zabrodskaya O. S.* 59
THE MODERN INFORMATION ABOUT ABNORMALITIES OF SMALL AND LARGE INTESTINE.
8. *Volos L. I., Tsymar D. A.* 65
COVID-19 – NEW CORONAVIRUS INFECTION: DEFINITION, FEATURES AND PATHOLOGY.
9. *Абдуллажанова К. Н.* 75
ОСОБЕННОСТИ ТЕЧЕНИЕ БЕРЕМЕННОСТИ У ЖЕНЩИН С МИОКАРДИТОМ.
10. *Мельничук Л. В.* 81
ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ПЕРВИННОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ.
11. *Миралиев Ф. К., Файзырахманова М. М.* 88
АНОМАЛЬНЫЕ МАТОЧНЫЕ КРОВОТЕЧЕНИЯ У ЖЕНЩИН РЕПРОДУКТИВНОГО ВОЗРАСТА.

12.	<i>Севастьянова Н. Е., Пархоменко Т. А., Кузеванова М. В., Шестаков В. И., Заплотная А. А.</i> РОЛЬ ЭХОКАРДИОГРАФИИ В ДИАГНОСТИКЕ ИНФАРКТА МИОКАРДА ПРАВОГО ЖЕЛУДОЧКА.	92
CHEMICAL SCIENCES		
13.	<i>Gazvini K. A., Atayev M. Sh.</i> MATHEMATICAL DEVELOPMENT OF DECOMPOSITION PROCESS OF PHOSPHORUS CONTAINING RAW MATERIALS.	97
14.	<i>Лахтаренко Н. В.</i> ЛАБОРАТОРНИЙ МЕТОД ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕГАЗАЦІЇ ФОСФОРОРГАНІЧНИХ СПОЛУК.	107
TECHNICAL SCIENCES		
15.	<i>Savenko V., Nesterenko I., Honcharenko T., Klyuyeva V.</i> IMPORTANT FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF BUILDING ORGANIZATION.	112
16.	<i>Горбатюк Є. В., Сірик А. А.</i> БУДІВЕЛЬНА МАШИНА З СИСТЕМОЮ ГІДРОАВТОМАТИЧНОГО ЕНЕРГОАКАМУЛЯТОРА.	116
17.	<i>Джавадов Шакир Гасан-Ага</i> УНИВЕРСАЛЬНОЕ МНОГОФУНКЦИОНАЛЬНОЕ УСТРОЙСТВО КОНТРОЛЯ И УПРАВЛЕНИЯ.	121
18.	<i>Дума Л. В., Данилюк І. В., Ситник А.</i> СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ СКЛАДСЬКИМИ ЗАПАСАМИ СЕРВІСНОГО ПІДПРИЄМСТВА.	125
19.	<i>Жолдасбай Е. Е., Курмансеитов М. Б., Даруеш Г. С., Аргын А. А., Досмухамедов Н. К., Егизеков М. Г.</i> КОНЦЕПЦИЯ ТЕХНОЛОГИИ КОМПЛЕКСНОЙ ПЕРЕРАБОТКИ ЗОЛЫ НА ОСНОВЕ ХЛОРИРУЮЩЕГО ОБЖИГА.	130
20.	<i>Западинчук О. П.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАРЯДКИ ЕЛЕКТРОМОБІЛІВ ВІД ЕЛЕКТРИЧНИХ МЕРЕЖ ЗАГАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЗВОРотної ПЕРЕДАЧІ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ В ЕЛЕКТРИЧНІ МЕРЕЖІ.	137
GEOGRAPHICAL SCIENCES		
21.	<i>Panchenko Yu., Sopov D., Sopova N.</i> ANALYSIS OF CURRENT LAND USE AND STRUCTURE OF LAND FUND IN LUHANSK REGION.	143
PEDAGOGICAL SCIENCES		
22.	<i>Chernyukh O. H.</i> STRUCTURE AND DEVELOPMENT OF CONSTRUCTIVE EVALUATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS UNDER THE CONDITION OF DISTANCE LEARNING.	148

23.	<i>Rusnak V., Rusnak N.</i> PEDAGOGICAL ETHICS OF HIGHER SCHOOL.	156
24.	<i>Базелюк В. Г., Бондаренко Н. В.</i> ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО КЕРІВНИКА ДО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.	161
25.	<i>Басараба Р. Ю., Геруш О. В., Сидор В. В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ФАХІВЦІВ ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ БДМУ.	170
26.	<i>Губіна О. Ю.</i> ПОНЯТТЯ «ВІДКРИТОСТІ» ЯК СКЛАДОВОЇ Е – НАВЧАННЯ.	177
27.	<i>Єськова Т. Л.</i> ФАХОВА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РІЗНИМИ ВИДАМИ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ.	180
28.	<i>Карпець Л. А., Хабоша С. М.</i> ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА СЬОГОДЕННЯ В УМОВАХ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ.	187
29.	<i>Кондрацька Л. А.</i> БІОЕТИКА: ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИЗАЙН АЛЬТЕРНАТИВИ ТРАНСГУМАНІЗМУ.	191
30.	<i>Кравець В. П., Кравець С. В.</i> ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО СІМ'ЯНИНА.	202
31.	<i>Кравченко Т. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З МАРКЕТИНГУ В У СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ.	211
32.	<i>Куценко Т. І.</i> ВИКЛИКИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ.	221
33.	<i>Нагорна Г. О., Кубіцький С. О.</i> СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІСІ.	227
34.	<i>Науменко Н. В.</i> КОНЦЕПЦІЯ КУРСУ «ІНОЗЕМНА МОВА: ПРАКТИЧНІ НАВИЧКИ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ» ДЛЯ МАГІСТРАНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ТА ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ.	238
35.	<i>Ніколаєску І. О., Шинкарьова В. С.</i> ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ІЗ СІМ'ЄЮ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕМАТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.	248
36.	<i>Пакулин С. Л., Перебейнос В. Б., Калмыкова Ю. С., Феклистова И. С., Пакулина А. С.</i> ПОВЫШЕНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ РАБОТОСПОСОБНОСТИ ДЗЮДОИСТОВ.	258

37. *Пруднікова О. А.* 269
 ГАРМОНІЗАЦІЯ МЕЛОДІЇ ЯК ОДИН З ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ
 ГАРМОНІЙНОГО СЛУХУ НА УРОКАХ СОЛЬФЕДЖІО.
38. *Слушний О. М.* 273
 STEM-ОСВІТА ЯК ВЕКТОР ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ
 ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА.
39. *Твердохліб Н. Г.* 278
 НЕУСПІШНІСТЬ ТА ВІДСТАВАННЯ – ГОСТРА ПРОБЛЕМА
 СУЧАСНОГО ПОКОЛІННЯ.
40. *Юркова Т. Ф.* 281
 ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ
 МОЛОДІ ДО ПРИРОДИ.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

41. *Kravchuk S. L.* 286
 FORGIVENESS AND SOCIO-PSYCHOLOGICAL COMPETENCE.
42. *Акименко Г. В., Лопатин А. А., Селедцов А. М., Начева Л. В.,
 Кирина Ю. Ю.* 291
 К ПРОБЛЕМЕ АДАПТАЦИИ ПЕРВОКУРСНИКОВ К НОВОЙ УЧЕБНОЙ
 СРЕДЕ.
43. *Пріснякова Л. М., Кисельов М. О.* 303
 ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ У
 ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.
44. *Хрущ О. В.* 308
 ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ.

HISTORICAL SCIENCES

45. *Комарніцький О. Б., Комарніцька Л. М.* 318
 ЖУРНАЛ «СТУДЕНТ РЕВОЛЮЦІЇ» ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ
 СТУДЕНТСЬКИХ КЛУБІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УСРР У 1920-Х
 – НА ПОЧАТКУ 1930-Х РР.

CULTUROLOGY

46. *Букач В. М.* 325
 КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКІ УСТАНОВИ В УКРАЇНІ В СЕРЕДИНІ
 1920-Х РОКІВ.
47. *Гамалія К. М.* 329
 ЖІНКА-ФАРАОН: ДОСТОВІРНІСТЬ ВІРТУАЛЬНОГО ОБРАЗУ.

LITERATURE

48. *Чонка Т. С.* 337
 ТАЄМНЕ ДЖЕРЕЛО АНДРІЯ КОКОТЮХИ – ПОСТМОДЕРНИЙ
 ПІДРУЧНИК ІСТОРІЇ ЧИ ДЕТЕКТИВНИЙ РОМАН?

POLITICAL SCIENCES

49. *Makarenko M.* 345
ON PROBLEMS OF TECHNOLOGICAL COMPATIBILITY OF MEDICAL INFORMATION SYSTEMS.
50. *Березовський Д. О., Кухтик С. В., Деркаченко Ю. В., Машиненко К. А.* 348
ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ЯК ОСНОВА СТАБІЛЬНОСТІ ТА ДЕМОКРАТІЇ.
51. *Шачковська Л. С., Максимчук О. В.* 352
ДОВІРА ДО ВЛАДИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ІСНУВАННЯ СТАБІЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

52. *Bagirova Yegana Mais* 359
PROBLEMS OF THE NATIONAL MODEL OF INFORMATION SOCIETY DEVELOPMENT.
53. *Iskenderova Sabira Jafar* 364
THE ROLE OF MASS MEDIA IN THE SETTLEMENT OF CRISIS SITUATIONS.
54. *Кёнюль Дензиева Бабашовна* 370
БЕЗЛИЧНОСТНЫЕ КОНСТРУКЦИИ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ФОЛЬКЛОРНЫХ МАТЕРИАЛАХ.
55. *Осетрова О. О.* 374
ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ Д. Д'ЮЇ НА СОЦІАЛЬНЕ Я ЯК ПІДҐРУНТЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ.

ECONOMIC SCIENCES

56. *Dmytryshyn R., Kot T., Vdovenko N.* 380
BASIC APPROACHES OF LEGAL REGULATION OF DEVELOPMENT OF BRANCHES IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL ECONOMY.
57. *Андрєєва Л. О., Лусак О. І.* 385
СУЧАСНИЙ СТАН ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ (УКРАЇНА).
58. *Арутюнян Р. Р., Черкасова М. В.* 390
ФІНАНСОВА СИСТЕМА В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ І ШЛЯХИ ЇЇ ПОСТКОВІДНОГО РОЗВИТКУ.
59. *Койбічук В. В., Дрозд С. А.* 402
КОНТЕНТ-АНАЛІЗ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ЗДОРОВ'Я ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ.
60. *Нікітчина Т. І., Манолі Т. А., Лебеденко Т. Є.* 409
CASUAL SEGMENT І ЗБАЛАНСОВАНЕ ХАРЧУВАННЯ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СЕРВІСНО-ВИРОБНИЧОГО ПРОЦЕСУ У ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННІЙ СПРАВІ.
61. *Степанкевич Н. С.* 414
ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ.

62. **Череп О. Г.** 418
ТЕНДЕНЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНОМУ
СЕКТОРІ ЗАДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.

LEGAL SCIENCES

63. **Матвійчук В. К.** 422
СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ПРЕДСТАВНИКА
ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ.
64. **Матвійчук О. В.** 429
ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ НЕЗАКОННЕ
ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ АБО ТРАНСПОРТУВАННЯ З
МЕТОЮ ЗБУТУ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ.
65. **Харь І. О.** 436
СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПОГРОЗА АБО
НАСИЛЬСТВО ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ (СТ.
398 КК УКРАЇНИ).

BIOLOGICAL SCIENCES

UDC 612.1

COMPARATIVE STATISTICAL ANALYSIS OF HEART RATE IN HEALTHY STUDENTS AND THOSE WHO CAME THROUGH CORONAVIRUS COVID-19

Pervak Ihor

PhD of Medical Sciences, docent,
Bogomolets National Medical University,
Kiev, Ukraine,

Ivanytska Yulia

Educator,
Chernihiv Basic Professional Medical College,
Chernihiv, Ukraine

Slisarenko Olena

Teacher, Chernihiv Secondary School №35
Chernihiv, Ukraine

Annotation. The article presents a comparative statistical analysis of the results of heart rate for two groups of adolescents (15-23 years) who are generally healthy and those who came through COVID-19 and had moderate severity of the disease.

Key words: coronavirus infection, COVID-19, adolescence, statistical analysis.

A lot of scientific researches are devoted to the study of the cardio-respiratory system (CRS) of students: the influence of physical activity on the state of health, different kinds of sport, sedentary lifestyle, overweight, etc. However, since 2020, due to the global pandemic situation and the rapid spread of acute respiratory disease COVID-19 in the world, this issue has interested biologists and physicians in another

aspect: there has been a need to study and research the effect of coronavirus SARS-CoV-2 on important indicators of CRS, one of which is heart rate HR. In order to study the possible effect of coronavirus infection COVID-19 on CRS of adolescents (15 - 23 years), two groups were formed: the control group is generally healthy students of municipal Chernihiv Basic Professional Medical College and experimental group - patients who are one month after treatment of acute respiratory disease COVID-19 (who had moderate severity of the disease) in the pulmonology department of the municipal non-profit enterprise "Chernihiv Regional Hospital". In order to identify gender differences for HR indicators in each group, two subgroups were created: boys and girls. Heart rate was measured by heart rate monitoring method, which consists in measuring the pulsation in the radial arteries of right and left arm and determining the symmetry of the pulse and its characteristics. Heart rate of a healthy adult ranges from 60 to 80 beats per minute. Pulse was measured four times while sitting in tranquility (5 minute pause).

Indicators of heart rate which were obtained by heart rate monitoring method for the control group (CG) of medical students are given in the table 1.

Table 1

Indicators of heart rate for the control group (CG) of medical students

Heart rate per minute	Number of boys	Number of boys (%)	Probability	Number of girls	Number of girls (%)	Probability
77	1	4	0,06	4	12	0,14
78	4	33	0,25	12	42	0,41
79	1	4	0,06	10	38	0,34
80	2	12	0,13	3	8	0,11
81	8	47	0,50			
Total	16 people	100	1	29 people	100	1

According to the results, the vast majority of boys CG has a heart rate of 81 beats / min, girls - 78 beats / min. Mathematical expectation of random heart rate value in the CG separately for boys $M_1(x)$ and $M_2(x)$ for girls:

$$M_1(x) = 77 \cdot 0,06 + 78 \cdot 0,25 + 79 \cdot 0,06 + 80 \cdot 0,13 + 81 \cdot 0,5 = 79,76$$

$$M_2(x) = 77 \cdot 0,14 + 78 \cdot 0,41 + 79 \cdot 0,34 + 80 \cdot 0,11 = 78,42$$

Dispersion of heart rate $D_1(x)$ for the control subgroup CSG of boys is

calculated:

$$M_1(x^2) = 77^2 \cdot 0,06 + 78^2 \cdot 0,25 + 79^2 \cdot 0,06 + 80^2 \cdot 0,13 + 81^2 \cdot 0,5 = 6367,70$$

$$M_1^2(x) = 79,76^2 = 6361,66, \quad D_1(x) = 6367,70 - 6361,66 = 6,04$$

Dispersion of heart rate $D_2(x)$ for the control subgroup CSG of girls is calculated:

$$M_2(x^2) = 77^2 \cdot 0,14 + 78^2 \cdot 0,41 + 79^2 \cdot 0,34 + 80^2 \cdot 0,11 = 6150,44$$

$$M_2^2(x) = 78,46^2 = 6149,70, \quad D_2(x) = 6150,44 - 6149,70 = 0,74$$

The standard deviation for the CSG of boys: $\sigma_1 = \sqrt{D_1(x)}$ and girls: $\sigma_2 = \sqrt{D_2(x)}$

HR value: $\sigma_1 = \sqrt{6,04} \approx 2,46$, $\sigma_2 = \sqrt{0,74} \approx 0,86$.

Including the value of HR for the CSG of boys:

$$f_{\max 1} = \frac{1}{2,46\sqrt{2 \cdot 3,14}} \approx \frac{1}{6,1647} \approx 0,16$$

Including the value of HR for the CSG of girls:

$$f_{\max 2} = \frac{1}{0,86\sqrt{2 \cdot 3,14}} \approx \frac{1}{2,1552} \approx 0,46$$

According to the graph of the probability density function $f(x)$ for normal distribution (pic.1) HR indicators for the CSG of boys according to Gauss's law are reliable and belong to the range (74.84; 84.68). The weighted arithmetic mean is calculated taking into account the data is grouped [1], and using the table 1:

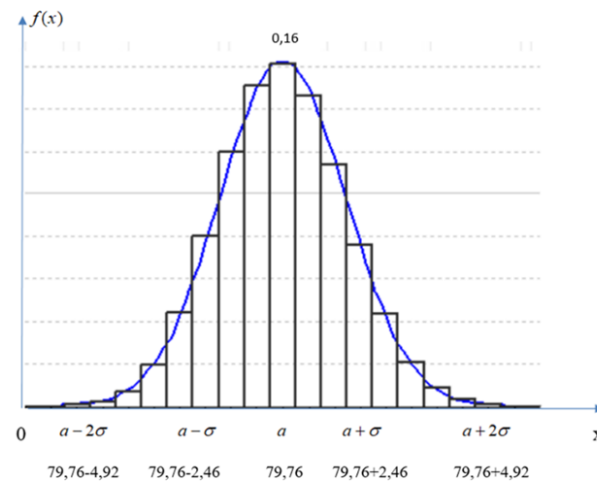
$$\bar{x}_1 = \frac{77 \cdot 1 + 78 \cdot 4 + 79 \cdot 1 + 80 \cdot 2 + 81 \cdot 8}{16} = \frac{77 + 312 + 79 + 160 + 648}{16} = \frac{1276}{16} = 79,75$$

Accordingly, the average HR for the CSG of boys: $x_1 = \bar{x}_1 \pm \sigma_1$ $x_1 = (79,75 \pm 2,46)$ beats/min. To verify the reliability of the measured HR values for the CSG of girls, a graph of the probability density function $f(x)$ for the normal distribution (pic.2) is given, according to which HR values according to Gauss's law are reliable and belong to the range (76.70; 80.14).

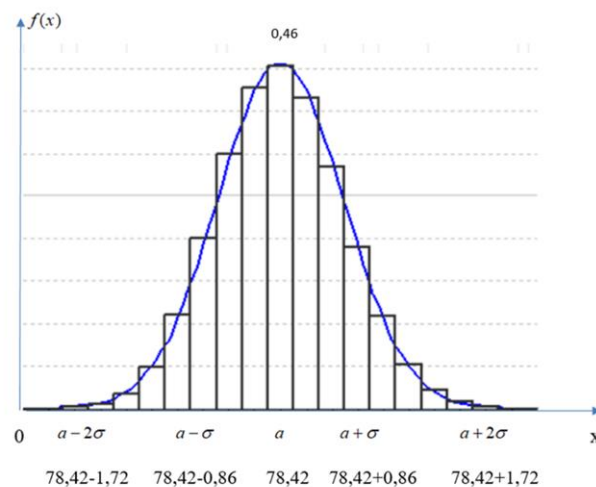
Using the table 1, the weighted arithmetic mean for the CSG of girls is calculated:

$$\bar{x}_2 = \frac{77 \cdot 4 + 78 \cdot 12 + 79 \cdot 10 + 80 \cdot 3}{29} = \frac{308 + 936 + 790 + 240}{29} = \frac{2274}{29} = 78,41$$

The average HR for the CSG of girls: $x_2 = \bar{x}_2 \pm \sigma_2$ $x_2 = (78,41 \pm 0,86)$ beats/min. Since the samples for HR are small, the Mann-Whitney U-test was used [2, p.49] to compare HR for the CSG of boys and girls.

Pic.1. Graph of the probability density function $f(x)$ for the normal distribution of HR indicators for the CSG of boys

Pic.2. Graph of the probability density function $f(x)$ for the normal distribution of HR indicators for the CSG of girls

The following hypotheses are formulated for this purpose: H_0 – the value of heart rate in sample 1 does not differ from the values of heart rate in sample 2; H_1 – the value of heart rate in sample 1 differs from the values of heart rate in sample 2.

The total amount of grades is determined by the formula $\sum(R_i) = \frac{N(N+1)}{2}$, in which

N is the total number of values: $\sum(R_i) = \frac{(16+29)(45+1)}{2} = \frac{45 \cdot 46}{2} = 1035$. Using the table

2 empirical value U_{emp} for n_1 and n_2 is calculated after a formula:

$U = (n_1 \cdot n_2) + \frac{n_x(n_x + 1)}{2} - T_x$ where n_x is a number of investigated in a group with the greater sum of grades, T_x is the greatest from grades' sums.

Table 2

The value of heart rate for students of the CSG, taking into account the grades

HR beats/min	Number of boys	Grade	Number of grades for boys	Number of girls	Grade	Number of grades for girls
77	1	3	3	4	3	12
78	4	13,5	54	12	13,5	162
79	1	27	27	10	27	270
80	2	35	70	3	35	105
81	8	41,5	332			
ВсЬого	16	120	486	29	78,5	549

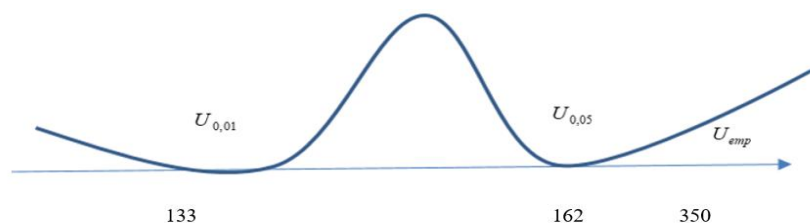
$$U_{emp1} = (16 \cdot 29) + \frac{16(16+1)}{2} - 549 = 464 + 136 - 549 = 51 \text{ (for boys CSG)}$$

$$U_{emp2} = (16 \cdot 29) + \frac{29(29+1)}{2} - 549 = 464 + 435 - 549 = 350 \text{ (for girls CSG)}$$

The table of critical values for the Mann-Whitney U-test [2, p.317] determines that $n_1 = 16$ and $n_2 = 29$

$$U_{kr} = \begin{cases} 162 \text{ (} p \leq 0,05 \text{)} \\ 133 \text{ (} p \leq 0,01 \text{)} \end{cases}$$

Using the axis of significance (pic.3) is determined that $U_{emp} \geq U_{kr}$. It means that the value of HR in sample 1 differs from the value of HR in sample 2.

Pic.3 The significance axis of the Mann-Whitney U-test of the heart rate value for the CSG

According to the table 3 for members of the experimental subgroup (ESG), the vast majority of boys have a heart rate of 78 beats / min and girls - 76 beats / min.

Table 3

Heart rate values for members of the ESG

HR beats/min	Number of boys	Number of boys (%)	Probability	Number of girls	Number of girls (%)	Probability
76				8	31	0,31
77	2	10	0,11	2	8	0,08
78	9	49	0,47	4	15	0,15
79	1	5	0,05	6	23	0,23
80	5	26	0,26	1	4	0,04
81	2	10	0,11	5	19	0,19
Total	19	100	1	26	100	1

Mathematical expectation of random heart rate value in the ESG for boys

$$M_3(x) \text{ and for girls } M_4(x) : M_3(x) = 77 \cdot 0,11 + 78 \cdot 0,47 + 79 \cdot 0,05 + 80 \cdot 0,26 + 81 \cdot 0,11 = 78,79$$

$$M_4(x) = 76 \cdot 0,31 + 77 \cdot 0,08 + 78 \cdot 0,15 + 79 \cdot 0,23 + 80 \cdot 0,04 + 81 \cdot 0,10 = 78,18$$

$$M_3(x^2) = 77^2 \cdot 0,11 + 78^2 \cdot 0,47 + 79^2 \cdot 0,05 + 80^2 \cdot 0,26 + 81^2 \cdot 0,11 = 6209,43$$

$$M_4(x^2) = 76^2 \cdot 0,31 + 77^2 \cdot 0,08 + 78^2 \cdot 0,15 + 79^2 \cdot 0,23 + 80^2 \cdot 0,04 + 81^2 \cdot 0,10 = 6115,50$$

$$M_3^2(x) = 78,79^2 = 6207,86, \quad M_4^2(x) = 78,18^2 = 6112,11$$

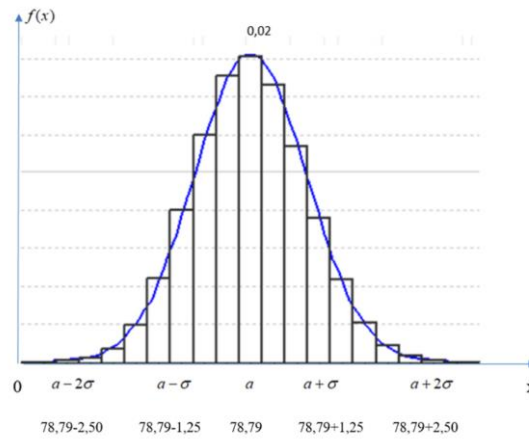
$$D_3(x) = 6209,43 - 6207,86 = 1,57, \quad D_4(x) = 6115,5 - 6112,11 = 3,39$$

$$\sigma_3 = \sqrt{1,57} \approx 1,25, \quad \sigma_4 = \sqrt{3,39} \approx 1,84$$

$$\text{HR value for ESG of boys is calculated: } f_{\max 3} = \frac{1}{1,25 \sqrt{2 \cdot 3,14}} \approx \frac{1}{41,77} \approx 0,02$$

$$\text{HR value for ESG of girls is calculated: } f_{\max 4} = \frac{1}{1,84 \sqrt{2 \cdot 3,14}} \approx \frac{1}{4,6} \approx 0,22.$$

According to the graph of the probability density function $f(x)$ for normal distribution (pic.4) HR indicators for the ESG of boys are reliable and belong to the range (76.29; 81.71).

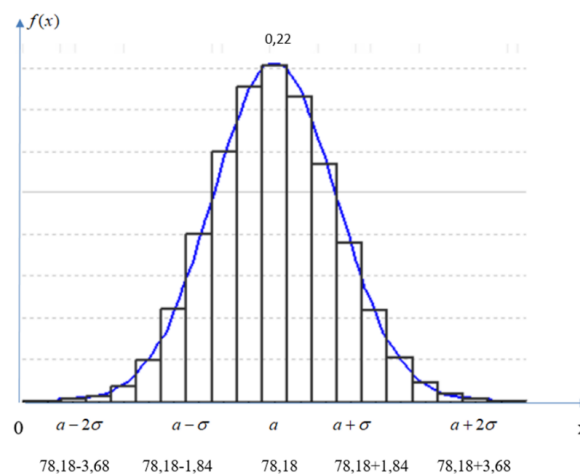
Pic.4 The graph of the probability density function $f(x)$ for normal distribution HR indicators for the ESG of boys

The weighted arithmetic mean for the ESG of boys is calculated:

$$\bar{x}_3 = \frac{77 \cdot 2 + 78 \cdot 9 + 79 \cdot 1 + 80 \cdot 5 + 81 \cdot 2}{19} = \frac{154 + 702 + 79 + 400 + 162}{19} = \frac{1497}{19} = 78,78$$

The average heart rate for the ESG of boys: $x_3 = \bar{x}_3 \pm \sigma_3$, $x_3 = (78,78 \pm 1,25)$ beats/min According to the graph of the probability density function $f(x)$ for the normal distribution (Fig. 5), heart rate for the ESG of girls is reliable and belongs to the range (74.50; 81.86). The weighted arithmetic mean for the ESG of girls is calculated: $\bar{x}_4 = \frac{76 \cdot 8 + 77 \cdot 2 + 78 \cdot 4 + 79 \cdot 6 + 80 \cdot 1 + 81 \cdot 5}{26} = 78,19$

The average heart rate for the ESG of girls: $x_4 = \bar{x}_4 \pm \sigma_4$, $x_4 = (78,19 \pm 1,84)$ beats/min,

Pic.5 The graph of the probability density function $f(x)$ for normal distribution HR indicators for the ESG of girls

Since the samples for heart rate are small, the Mann-Whitney U-test was used [2, p.49] to compare heart rate for the ESG of boys and girls. The following hypotheses are formulated for this purpose: H_0 - the value of heart rate in sample 1 does not differ from the values of heart rate in sample 2; H_1 - the value of heart rate in sample 1 differs from the values of heart rate in sample 2.

The total amount of grades is determined by the formula:

$$\sum(R_i) = \frac{(19+26)(45+1)}{2} = \frac{45 \cdot 46}{2} = 1035.$$

Using the table 4 empirical value U_{emp} for n_1 and n_2 is calculated:

$$\text{For ESG of boys: } U_{emp_1} = (19 \cdot 26) + \frac{19(19+1)}{2} - 552,5 = 494 + 190 - 552,5 = 131,5$$

$$\text{For ESG of girls: } U_{emp_2} = (19 \cdot 26) + \frac{26(26+1)}{2} - 552,5 = 494 + 351 - 552,5 = 292,5$$

Table 4

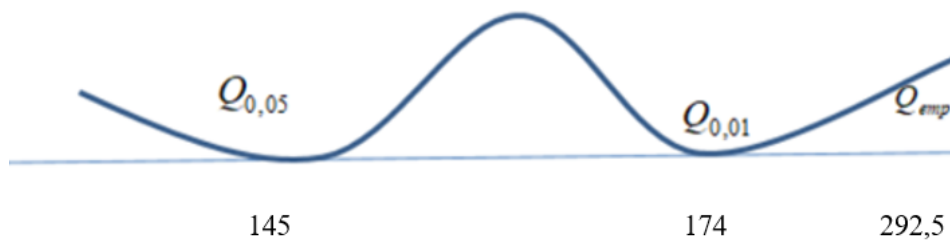
The value of heart rate for members of the ESG, taking into account the grades

HR beats/min	Number of boys	Grade	Number of grades for boys	Number of girls	Grade	Number of grades for girls
76				8	4,5	36
77	2	10,5	21	2	10,5	21
78	9	19	171	4	19	76
79	1	29	29	6	29	174
80	5	35,5	177,5	1	35,5	35,5
81	2	42	84	5	42	210
Total	19	136	482,5	26	140,5	552,5

The table of critical values for the Mann-Whitney U-test [2, p.317] determines that $n_1 = 19$ and $n_2 = 26$:

$$U_{kr} = \begin{cases} 145 & (p \leq 0,05) \\ 174 & (p \leq 0,01) \end{cases}$$

Using the axis of significance (pic.6) is determined that $U_{emp} \geq U_{kr}$.

Pic.6 The significance axis of the Mann-Whitney U-test of the heart rate value for the ESG

It means that the value of heart rate in sample 1 differs from the values of heart rate in sample 2. The obtained generalized data of heart rate for the CSG and the ESG is presented in table 5.

Table 5

Generalized heart rate data for the CSG and the ESG

Name of the group	Age limits of heart rate	Average heart rate, beats / min	
		boys	girls
Control	60 – 80	$x_1 = (79,75 \pm 2,46)$	$x_2 = (78,41 \pm 0,86)$
Experimental		$x_3 = (78,78 \pm 1,25)$	$x_4 = (78,19 \pm 1,84)$

Thus, the following conclusions can be drawn:

1.The average value of heart rate for the CSG of boys does not exceed the average value of heart rate of girls, as the difference is only 1.34 beats / min, which may be due to measurement error.

2.In the CSG of girls, heart rate is within the age limits, and in the CSG of boys - slightly higher than the norm, taking into account the measurement error.

3.The average value of heart rate for the ESG of boys does not exceed the average value of heart rate of girls, as the difference is only 0,59 beats / min, which may be due to measurement error.

4.In the ESG of boys and girls the value of heart rate is within the age limits.

5.One month after treatment of acute respiratory disease COVID-19 (moderate severity of the disease) in adolescents (15 - 23 years) the value of heart rate does not differ significantly from the value of heart rate of relatively healthy students and they are within age limits.

REFERENCES

1. Yerina A.M., Palian Z.O. Theory of Statistics: Workshop. - K.: "Znannia", COO
2. Sidorenko E. Methods of mathematical processing in psychology– St.-Petersburg.: LLC «Rech», 2004. – 350 p.

MEDICAL SCIENCES

УДК 616.411-005.3

MYELOYDYSPLASTIC SYNDROME ON THE BACKGROUND OF SEVERE HYPOTHYROIDISM: CASE REPORT

Khaniukov Oleksiy O.

Doctor of Medical Sciences, Professor

Pesotskaya Lyudmila A.

Doctor of Medical Sciences, associate professor

Korolenko Hanna S.

Associate Professor, Doctor of Philosophy

Kravchenko Oleksiy I.

Doctor of Medical Sciences, associate professor

Shchukina Olena S.

Master, teacher

Dnipro state medical university

Vernadskoho str., 9, Dnipro, Ukraine, 49000

Summary. Myelodysplastic syndrome (MDS) is a heterogeneous group of clonal diseases of the blood system arising from mutation of the hematopoietic stem cell and characterized by cytopenia as a result of ineffective hematopoiesis, signs of dysmyelopoiesis and a high risk of transformation into acute leukemia. More than 80% of patients with MDS are over 60 years old. About 25 thousand new cases are diagnosed annually in Europe. Given the steady aging of the European population, it is believed that the number of patients with MDS will only increase in the coming decades. In addition, signs of myelodysplasia can be detected in the bone marrow or peripheral blood, not only in MDS, but also in other non-clonal diseases. The role of thyroid hormones in hematopoiesis is known, which does not exclude the development of dysmyelopoiesis in hypothyroidism. The article presents the classification, clinical manifestations of primary MDS and a clinical case of the

development of the disease against the background of severe hypothyroidism with features of the course of MDS.

Key words: myelodysplastic syndrome, single-line dysplasia, severe hypothyroidism

Introduction. Myelodysplastic syndrome (MDS) is a heterogeneous group of clonal diseases of the blood system arising from mutation of the hematopoietic stem cell and characterized by cytopenia as a result of ineffective hematopoiesis, signs of dysmyelopoiesis and a high risk of transformation into acute leukemia [1-3]. In Europe and the United States, the incidence in the general population is about 4-5 cases per 100 thousand population per year. More than 80% of MDS patients are older than 60 years old. Overall, approximately 25,000 new cases are diagnosed annually in Europe.

The purpose is representation the clinical case and its differential diagnosis, and the further management of the patient with refractory anemia (single-line MDS) on the background of hypothyroidism.

Material and methods. There was analyzed the long-term results of observation of the clinical course of MDS with refractory anemia in Dniprovskaya clinical hospital of the railway transport (Dnipro) on the example of this clinical case. The patient had been observed prior to MDS reclassification 2017 therefore the terminology of the diagnosis was represented based on the classification of the WHO, 2008.

Case presentation. A 38-year-old Caucasian woman was admitted to the hospital into the internal medicine department in August 2001. She has disability caused by severe hypothyroidism. She complained on the acute progressive chest pain, shortness of breath, headache, dizziness, weakness in the hands, coldness, numbness of fingers and toes, finger convulsions, drowsiness, swelling of the face and hands, memory loss, constipation, menstrual disorders, unstable blood pressure, total weakness, low back pain which radiate to the left buttock and the back surface of the left hip, the heaviness in the right upper quadrant and epigastric area, irritability.

This symptoms had appeared a few months ago, and had progressed in 2 weeks before admission.

She has been suffering from hypothyroidism since the age of 11. She received substitution therapy with L-thyroxine for many years with a gradual dose increasing. There has been a deterioration in the patient's condition since 1994. There was worsening of the drowsiness, oedema syndrome, chilliness of hands, menstrual disorders, dizziness. Also at that period of time the anemia was revealed during the examination. The treatment with iron drugs and vitamin B12, which prescribed by a therapist, gave some positive but not persistent effect. The patient was hospitalized 2 or 3 times every year about hypothyroidism and secondary anemia.

Physical examination. Condition on admission is moderate severity. The height is 155 cm. The weight is 86 kg. BMI is 35.8 kg/m². The face and hands are puffy. The skin is pale and icteric. There is mild lips cyanosis. The thyroid gland has reduced size and the dense consistency during the palpation. Lymphatic nodes are not palpable. There are not found any hemorrhages. The lungs examination finds pulmonary sound during percussion and vesicular breathing. The heart auscultation finds muffled heart sounds and bradycardia. BP 170/100-100/60 Hg mm. HR 60 per min. The tongue is with teeth imprints. The abdomen during the palpation is soft, and sensitive in the epigastric area and right upper quadrant. The liver enlarge in 4 cm, and the spleen is enlarged in 2 cm. There is a tendency to constipation.

The laboratory and instrumental investigations. Serum iron 3.98 µmol/l, ferritin 10 ng/ml. Erythropoietin 350 mU/ml. Cyanocobalamin – 135 pmol/l. Folic acid – 10 nmol/l. Glucose, renal and hepatic complexes and coagulogram are within normal limits. Cholesterol - 6.12 mmol/L. Blood calcium - 2.05 mmol/L (below normal). TSH is more than 150 µIU/ml (normal range is 0.3-4.0 µIU/ml), T4 - 0.79 nmol/l (normal range is 62-141 nmol/l), antibodies to TPO - 174.0 U/ml. Parathyroid hormone 17,1 pg/ml. Myelogram counting results 13.02.01: blasts 2.4%, neutrophile promyelocytes 0.4%, n. myelocytes 11.0%, n. metamyelocytes 12.0%, n. bands 17.0%, mature neutrophils 14.6%, eosinophiles 1.6%, basophiles 0.8%, lymphocytes 9.6%, monocytes 3.0%, plasma cells 1.4%, erythroblastes 1.8%, pronormocytes

1.2%, basophilic normocytes 1.2%, polychromatic normocytes 5.4%, orthochromatic normocytes 15.6%. Megakaryocytes 2 / 500 cells, L/Er 3:1 (N), neutrophil maturation index 0.74 (N), erythroblast maturation index 0.83 (N), signs of dysplasia of cellular elements red row. There were signs of nuclear rejuvenation in normocytes without their pronounced megaloblastoidity in 27% of cells; large cells were rare, more often they were slightly enlarged. Dysplasia of granulocytes was expressed as a decrease in granularity, signs of its immaturity, and a decrease in the number of segments in the cell nucleus. Dysplasia of the megakaryocytic lineage was not observed. The reaction to peroxidase in neutrophils is reduced, there are peroxidase-negative cells larger than lymphocytes, which is typical for MDS with dysplasia [1,2]. Tables 1 and 2 show the indicators of peripheral blood in dynamics over the years.

Table 1

Peripheral blood in dynamics

Date	Red blood cells 10 ¹² /l	Hemoglobin g/l	color indicator	WBC 10 ⁹ /l	Eosinophiles %	Basophiles %	neutrophile bandes %	neutrophile natures %	Lymphocytes %	Monocytes %	Reticulocytes %	Plateletes 10 ⁹ /l	ESR mm/hour
08-Aug-2006	2.2	60	0.82	3.2									29
22-Aug-2006	3	87	0.87	4.9			4	46	34	10			34
12-Feb-2008	3.2	95	0.9	5	2		8	50	28	11	0.8	288	10
26-Feb-2008	3.2	98	0.92	6.8	1		2	60	33	4	0.3	224	26
29-Apr-2008	3.2	85	0.8	4.8									10
13-May-2008	4.1	87	0.64	4.6			8	54	30	8	0.2	340	14
08-Aug-2008	3	78	0.9	3.6	8		3	54	31	10	11	270	10
20-Aug-2008	3.8	118	0.92	7.8	2		16	61	14	3	1.1	193.8	12
26-Sep-2008	2.5	75	0.9	4.8									10
10-Oct-2008	2.7	78	0.87	4.6			8	54	30	8	0.2	340	14
05-Mar-2009	2.4	68	0.86	8.6		1	12	57	23	7	0.5	225	7
12-Mar-2009	2.6	75	0.88	6.2	3	1	11	43	33	9	0.8	156.8	6
05-May-2009	2.6	74	0.9	4.8	6		9	45	24	16	1.3	208	17
13-May-2009	3	92	0.9	6.2	3	1	11	43	33	9	0.8	158.6	6
27-Aug-2009	2.4	84	0.92	4.1	1		11	48	33	7			12
04-Sep-2009	3.4	100	0.88	4.2									10
14-Apr-2010	3.4	97	0.86	6.6	4	4	7	43	33	9		316.2	22
20-Apr-2010	3.1	93	0.91	5.4	5	1	10	37	42	5			30
13-Aug-2010	3.2	85	0.8	5.2	1		12	47	31	9		272	11
21-Aug-2019	4.7	100	0.7	6.7								229	16
21-May-2020	3.9	102	0.8	3.7									6
01-Sep-2020	2.5	89	1.1	4.6								198	4

Table 2

Laboratory tests results in dynamics

Indicator	Date	Range	
T4	13.02.08	5.05 mmol/l	
	10.09.08	0.5 mmol/l	
TPO antibodies	10.09.08	226 mmol/l	
TSH	13.02.08	13.51 mmol/l	
	10.09.08	6.25 mmol/l	
Serum iron	26.02.08	4.3 mmol/l	
	13.05.08	5.84 mmol/l	
	04.09.09	15 mmol/l	
	13.08.10	5,4 mmol/l	
	07.02.11	5,4 mmol/l	
	08.05.12	9,7 mmol/l	
	14.04.13	4,93 mmol/l	
	11.08.14	5,85 mmol/l	
Total iron binding capacity	11.08.14	62,93 mmol/l	
Transferrin saturation	11.08.14	9,3 mmol/l	
Total bilirubin	26.02.08	12.3 mmol/l	
	20.08.08	10.5 mmol/l	
	10.09.08	12,5 mmol/l	
	13.05.09	22,5 mmol/l	
	04.09.09	11 mmol/l	
	20.04.10	12,5 mmol/l	
	13.08.10	12,5 mmol/l	
	07.02.11	12,5 mmol/l	
	01.11.11	10,5 mmol/l	
	08.05.12	17,5 mmol/l	
	14.04.13	13 mmol/l	
	11.08.14	12,5 mmol/l	
	ALT	29.03.16	12,5 mmol/l
		10.09.08	0,5 μmol/l
		13.05.09	1 μmol/l
04.09.09		0,24 μmol/l	
20.04.10		0,25 μmol/l	
13.08.10		0,3 μmol/l	
07.02.11		0,2 μmol/l	
01.11.11		0,8 μmol/l	
14.04.13		0,4 μmol/l	
11.08.14		0,2 μmol/l	
29.03.16		0,2 μmol/l	
Thymol test		10.09.08	5 U
		13.05.09	1,2 U
		04.09.09	8,6 U
		13.08.10	3 U
		20.04.10	11 U
		07.02.11	3 U
		01.11.11	4,5 U
		08.05.12	2 U
		11.08.14	6 U
	14.04.13	5 U	
	29.03.16	3,5 U	
	ALP	14.04.13	1200 U/l
		29.03.16	985 U/l
	Creatinine	10.09.08	94 μmol/l
13.05.09		90 μmol/l	
Creatinine Urea	04.09.09	84 μmol/l	
	20.04.10	93 μmol/l	
	13.08.10	89 μmol/l	
	07.02.11	83 μmol/l	
	01.11.11	92 μmol/l	
	08.05.12	75 μmol/l	
	11.08.14	97 μmol/l	
	14.04.13	85 μmol/l	
	29.03.16	101 μmol/l	
	26.02.08	5.3 mmol/l	
	20.08.08	4,8 mmol/l	
Urea	10.09.08	4,6 mmol/l	
	13.05.09	4,7 mmol/l	
	04.09.09	4,8 mmol/l	
	20.04.10	6,3 mmol/l	
	13.08.10	4,7 mmol/l	
	07.02.11	3,9 mmol/l	
	01.11.11	5,3 mmol/l	
	08.05.12	2,6 mmol/l	
	14.04.13	4,3 mmol/l	
	11.08.14	4,6 mmol/l	
	29.03.16	6 mmol/l	
	26.02.08	3.9 mmol/l	
	04.09.09	4,1 mmol/l	
	Blood urea nitrogen	20.04.10	9,9 mmol/l
14.04.13		18,6 mmol/l	
Blood urea nitrogen	20.08.08	2,27 mmol/l	
	10.09.08	2,18 mmol/l	
	13.05.09	2,22 mmol/l	
	04.09.09	2,23 mmol/l	
	20.04.10	2,96 mmol/l	
	13.08.10	2,22 mmol/l	
	07.02.11	1,85 mmol/l	
	01.11.11	2,49 mmol/l	
	08.05.12	1,2 mmol/l	
	14.04.13	2 mmol/l	
	11.08.14	2 mmol/l	
	29.03.16	2,8 mmol/l	
	10.09.08	4,49 mmol/l	
	13.05.09	3,25 mmol/l	
	Cholesterol	04.09.09	3,72 mmol/l
20.04.10		7,51 mmol/l	
13.08.10		5,84 mmol/l	
07.02.11		4,12 mmol/l	
01.11.11		10,2 mmol/l	
08.05.12		5,8 mmol/l	
14.04.13		4,96 mmol/l	
11.08.14		4,49 mmol/l	
29.03.16		4,57 mmol/l	
10.09.08		1,3 mmol/l	
04.09.09		0,85 mmol/l	
Triglycerides		20.04.10	2,2 mmol/l
	13.08.10	1,8 mmol/l	
	07.02.11	1,72 mmol/l	
	01.11.11	0,8 mmol/l	
	08.05.12	1,18 mmol/l	
	14.04.13	0,5 mmol/l	
	11.08.14	1 mmol/l	

ECG shows sinus bradycardia and diffuse myocardial changes. Echocardiography shows the dilatation of the left atrium cavities, left ventricular hypertrophy, mild mitral valve regurgitation.

Thyroid ultrasound shows signs of hypoplastic thyroid follicular cysts at the left lobe, signs of the thyroiditis.

Ultrasound of the abdominal cavity shows hepatomegaly and splenomegaly.

Clinical diagnosis: severe autoimmune hypothyroidism stage with chronic autoimmune thyroiditis. Metabolic cardiomyopathy. Heart failure I NYHA. Metabolic hepatosis. Raynaud's syndrome. Mild secondary hypoparathyroidism. Myelodysplastic syndrome with severe progressive refractory anemia. Iron deficiency. Chronic gastritis with secretory insufficiency. Chronic cholecystitis remission stage. Widespread osteochondrosis with pain syndrome. Obesity II stage.

The prescribed treatment are L-thyroxine 350 mcg, Inosinum, Piracetamum, Folic acid, Ferrous sulfate, Iron polymaltose, Cyanocobalamin, Pancreatin, Neurovitan, Midocalm, Diclofenac, Simvastatinum, Celecoxib.

The patient received the permanent outpatient treatment for hypothyroidism and anemia in next years. Also she received inpatient treatment several times each year. Red blood counts and thyroid hormone levels were unstable, but always outside the reference values. The tab.1 shows its dynamic.

In next years the usual serum iron level was in ranges 5-6 $\mu\text{mol/L}$. Its maximum value was 15.0 $\mu\text{mol/l}$ in 2009; the ferritine was less then 5 ng/ml.

There were episodes of a slight increase in the total bilirubin level up to 22.5 $\mu\text{mol/l}$ with a predominance of indirect bilirubin (13.5 $\mu\text{mol/l}$).

The cholesterol level decreased from 6.12 mmol/L in 2001 up to 4,5 mmol/l. And triglycerides became less than 1.3 mmol/l.

In 2010 cholesterol increased up to 7.51 mmol/l, triglycerides increased up to 2.2 mmol/l. Glucose level was 9.9 mmol/l. The metabolic syndrome was diagnosed. The diagnosis diabetes mellitus type 2 was diagnosed in next year. Antidiabetic medication was prescribed. The insulin therapy has been started since 2012.

Signs of hypothyroidism could not be stopped a long period of time. The dose

of L-thyroxine was increased up to 450 µg/day. However, it was not possible to achieve the compensation (table 2).

Secondary hypoparathyroidism was persist (2019): parathyroid hormone 82.2 pg/ml (normal range is 15-65 pg/ml), vitamin D content was low (11.8 ng/ml; a normal range more than 30 ng/ml).

Cardiac pathology was progressing. The cardiac diagnosis was made in 2019 is CAD: diffuse atherosclerosis. Mitral valve insufficiency II stage. Tricuspidal valve insufficiency II stage. Arterial hypertension II grade. LVH. Heart failure NYHA II.

According to the ultrasound scan, moderate splenomegaly was revealed in 2019.

Discussion. According to the literature, idiopathic MDS with dysplasia is more common in adults over 60 years of age [2-6]. The patient was younger than 30 y.o when MDS with hypothyroid background with a complex genesis anemia developed. The leading syndrome in anemic syndrome was MDS (single-line). The single-line MDS prior to the updated of the classification, was interpreted as a refractory anemia (without the presence of blast cells in the blood and their increase in medulla, annular sideroblasts). When choosing a therapeutic regimen, for patients with a karyotype that is not evaluated for technical reasons, it is recommended to take into account the morphological variant of MDS according to the WHO classification, the number of blast cells in bone marrow and the dynamics of their changes, bone marrow cellularity and severity of cytopenias [2]. It corresponds to a low risk of transformation into acute leukemia in our clinical case and determines the survival rate of more than 9 years according to the evaluation criteria [2,7]. The disease's duration was more long-term.

A feature of the morphology of cells in the bone marrow in our case was, in contrast to idiopathic MDS, the absence of giant erythrokaryocytes, immature nuclei in the form of budding, trefoils, remnants of nuclei in erythrocytes, and hypersegmentation of neutrophils. Dysplasia of granulocytes was expressed, on the contrary, in a decrease in the number of segments in the cell nucleus. Anemia was predominantly hypochromic in blood; there were no nucleated precursors of

erythrocytes, pronounced signs of megaloblastoid cells.

From the literature data, hematological changes in subcompensated hypothyroidism are not only persistent, but are aggravated in the case of prolonged persistence of thyroid insufficiency; the negative dynamics of hemogram parameters and iron metabolism is expressed in a progressive decrease in iron stores in the body and an increase in the proportion of persons with micro- and normocytic anemia [8].

In general, iron deficiency and the presence of autoimmune thyroid pathology take a significant place in the structure of etiopathogenetic factors of anemia in hypothyroidism [9,10].

The hemoglobin level below 90 g/L for men and 80 g/L for women is an independent prognosis factor associated with a high risk of fatal cardiovascular complications. This rule works with any variant of MDS. Any hemoglobin level can be recommended as a threshold and definitive indication for transfusion support. The decision should be made based on the patient's symptoms and comorbidities [11]. Shortness of breath and chest pain due to an expressing of the hypoxia into the respiratory organs and heart in combination with hemoglobin level of 60 g/l required donor erythrocytes transfusion. The prescribing of corticosteroids in consequence to episodes of hemolysis with increased indirect bilirubin, slight paroxysmal splenomegaly, reticulocytosis, which may occur with MDS [2-5]. However, the patient categorically refused blood transfusions and hormone therapy by religious reasons.

In hypothyroidism, anemia most often occurs due to a decrease in the production of erythropoietin by the kidneys, as well as due to a deficiency of iron, folic acid, vitamin B12, which is caused by damage to the organs of the gastrointestinal tract. [2,12].

She had been receiving iron drugs in tablet and vitamin B12 several years before. In this case, on the contrary, ferritin and saturation of transferrin (ratio of serum iron and TIBC values) was low in contrast to typical increasing of serum ferritin increasing of serum ferritin due to MDS which needs therapy by Chelation deferasirox amid ineffective hematopoiesis and blood transfusion [13]. The patient

has background heart failure so there was grounds for parenteral iron drugs, which was performed in case of increasing hypoxia and decreasing hemoglobin below 80 g/l. This procedures were performed 2-3 times per year and gave a positive effect in combination with the correction of hypothyroidism, the appointment of diuretics.

The mechanism of the effect of iron supply on the thyroid gland is still unclear [14]. Iron deficiency anemia can disrupt thyroid metabolism due to decreased oxygen transport [15]; the control of the central nervous system over thyroid metabolism may change [16]; possible violation of binding of nuclear triiodothyronine. As a result, the serum concentration of thyroxine and triiodothyronine decreases, the peripheral transformation of one into another decreases, the metabolism of the latter decreases, and the amount of circulating thyroid-stimulating hormone of the pituitary gland may increase [17].

The administration of iron alone in FH provides a small therapeutic effect, which, however, can be potentiated by the addition of thyroid hormones [18].

Patients with low-risk MDS with endogenous erythropoietin less than 500 IU/ml and hemoglobin <100 g/l are recommended to treatment with erythropoiesis with stimulating erythropoietin drugs in order to increase hemoglobin parameters, reduce dependence from donor erythrocytes transfusions [19].

In our case, a decrease in the level of erythropoietin in the patient's blood was also due to a decrease in thyroid function. Thyroid hormones and especially hormone T4 activate the synthesis of erythropoietin to stimulate the proliferation of cells which sensitive to eritropoetin [20]. Therefore, erythropoietin (EPO) preparations were included into the therapy (Recormon, Hemax, Epobiocrin, etc.) in doses of 2-4 million UI subcutaneous 2-3 times a week, what is significantly less recommended due to social reasons. According to the literature the frequency of the response to erythropoietin monotherapy in case of MDS with attention to an endogenous EPO efficiency composed close to 60% with 2 doses of donor red blood cells and red germ Myelogram in more than 10% [21].

Patient's erythroid germ was more than 10%. Although EPO was slightly lower than the recommended values for therapy, there was observed a positive and more

persistent effect compared to therapy with iron and vitamin B12 without EPO. As a result, the hemoglobin increased up to 100 g/l. Obviously, the development of MDS with refractory anemia with the background of hypothyroidism already presupposes the prescription of EPO, given its dependence on synthesis of thyroid hormones. EPO therapy was more effective. Against the background of substitution therapy, stimulation of erythropoiesis takes place due to an increase in the production of erythropoietin, but the actual hematological changes after reaching euthyroidism are not eliminated. To a certain extent, carbohydrate metabolism also depends on the level of thyroid hormones. The poor thyroid gland function can be a prerequisite for diabetes mellitus [22]. This case was observed at our patient. The diabetes mellitus type 2 was joined to a clinic of hypothyroidism and anemic syndrome, which with some time transformed into insulin-dependent diabetes.

However, Raynaud's syndrome developed before the manifestation of diabetes mellitus. This indirectly indicates the connection between tissue involved in the pathological process and the development of the phenomena of fibrosis of the vascular wall, which does not exclude its foci in the medulla. The patient refused trepanobiopsy. The literature contains data on the possible presence of fibrosis in MDS and refractory anemia [9]. The last one may be one of the reasons for the inhibition of erythropoiesis in a patient with hypothyroidism.

The anemia of chronic diseases (ACD) develops with diabetes mellitus without a state of iron deficiency against the background of nephropathy, heart failure. In our case, against the background of hematopoietic dysplasia with the presence of ineffective erythropoiesis, as well as frequent inflammatory processes, such an anemia pathogenesis is more likely. The literature data shows, there are data on an increase or normal level of transport serum iron in idiopathic MDS RA. The data of the study of the test with ^{59}Fe indicate a reduced utilization and its excessive accumulation in organs and tissues [23]. However, this patient had iron deficiency, and needed the prescription of the iron supplements therapy. The pathogenetic features of the hypothyroidism state are more significant in changing the known pathogenesis of ACD and essential MDS.

According to the literature, the duration of the hemodepression phase ranges from several weeks to 20 years or more with periods of a favorable course (3-5 years). The final phase is a blast transformation by morphological and cytochemical characteristics, which occurs mainly as an acute non-lymphoblastic leukemia (myeloblastic, myelomonoblastic, erythroleukemia) [23].

In our case, in a patient with MDS on the background of severe hypothyroidism with a low risk of transformation into acute leukemia, the hemodepression phase lasts more than 20 years. However, there were complications from the cardiovascular, digestive, osteoarticular systems associated with a decompensated state, concomitant diabetes mellitus, which increased the risk of death. The literature has drawn attention to comorbid conditions in low-risk patients with MDS, which affect the prognosis, directly increasing the risk of death not associated with transformation into acute leukemia. And it is necessary to take into account the factors associated with both the disease and the patient himself, which significantly improves the predictive power of individual models, especially in low-risk groups [24].

Conclusion.

1. The pathogenesis of the MDS is multifactorial.
2. It is necessary to make a differential diagnosis of the MDS with dysmyelopoiesis on the background of somatic pathology including thyroid diseases.
3. The single-line MDS of the erythroid germs is needed to make a differential diagnosis with megaloblastic anemia.

REFERENCE

1. Clinical Guidelines "Myelodysplastic Syndrome" Year of approval (frequency of revision) [Internet]; 2020 [updated 2020; cited 2020]. Available from: <https://diseases.medelement.com> > disease > миелодисп...
2. Kokhno A.V., et al. Myelodysplastic syndromes and aplastic anemia. In: Savchenko V.G. editor. Programmed treatment of blood diseases. 2012. p. 83–150.
3. Garcia-Manero G. Myelodysplastic syndromes: 2015 Update on diagnosis,

riskstratification and management. *Am J Hematol.* 2015; 90 (9): 831–41.

4. Malcovati L., et al. Diagnosis and treatment of primary myelodysplastic syndromes in adults: recommendations from the European LeukemiaNet. *Blood.* 2013; 122 (17): 2943–64.

5. Greenberg P.L., et al. NCCN Clinical Practice Guidelines in Oncology. Myelodysplastic syndromes. *J Natl Compr Canc Netw.* 2011 Jan; 9 (1): 30–56. doi: 10.6004/jnccn.2011.0005.

6. Goldberg S.L., et al. Incidence and clinical complications of myelodysplastic syndromes among United States Medicare beneficiaries. *J Clin Oncol.* 2010; 28 (17): 2847–52.

7. Malcovati L., et al. Impact of the degree of anemia on the outcome of patients with myelodysplastic syndrome and its integration into the WHO classification-based Prognostic Scoring System (WPSS). *Haematologica.* 2011; 96 (10): 1433–40.

8. Nekrasova T.A., Strongin L.G., Ledentsova O.V.. Hematological disorders in subclinical hypothyroidism and their dynamics during replacement therapy. *Clinical medicine.* 2013; (9): 29–33.

9. Goncharova O.A.. Associative relations between hypofunction of the thyroid gland of various origins and iron deficiency anemia. *Reproductive Endocrinology.* 2020; (51): 60–3. DOI: <https://doi.org/10.18370/2309-4117.2020.51.60-62>.

10. Gromova O.A., Rakhteenko A.V., Gromova M.A.. Iron-deficiency anemia. Therapeutic Reference. Guidelines for medical appointments: a modern guide for practitioners: Vol. 3, ed. by Martynov A.I. Moscow: Bionics Media; 2016.

11. Hoeks M.P.A., et al. Impact of red blood cell transfusion strategies in haemato-oncological patients: a systematic review and meta-analysis. *Br J Haematol.* 2017; 178 (1): 137–51.

12. Dorgalaleh A., et al. Effect of thyroid dysfunctions on blood cell count and red blood cell indice. *Iran J Pediatr Hematol Oncol.* 2013; 3 (2): 73–7.

13. Zeidan A.M., et al. Deferasirox therapy is associated with reduced mortality risk in a medicare population with myelodysplastic syndromes. *J Comp Eff*

Res Future Medicine Ltd. 2015; 4 (4): 327–40.

14. Ghiya R., Ahmad S. Severe Iron-Deficiency Anemia Leading to Hypothyroidism. *J Endocr Soc.* 2019; 3 (Suppl. 1): SUN-591. DOI: 10.1210/js.2019-SUN-591.

15. Ashart T.S., De Sanctis V., Yassin M., et al. Chronic anemia and thyroid function. *Acta Biomed.* 2017; (88.1): 119–27. DOI: 10.23750/abm.v88i1.6048.

16. Moreno-Fernandez J., Diaz-Castro J., Alferez M.J.M., Lopez-Aliaga I. Iron Deficiency and Neuroendocrine Regulators of Basal Metabolism, Body Composition and Energy Expenditure in Rats. *Nutrients.* 2019; (11.3): E 631. DOI: 10.3390/nu11030631.

17. Shuxiang Li, Xin Gao, Yancai Wei, et al. The relationships between iron deficiency and thyroid function in Chinese women during early pregnancy. *J Nutr Sci Vitaminol.* 2016; (62): 397–401. DOI: 10.3177/jnsv.62.397.

18. Omar S., Hadj Taeib S., Kanoun F., et al. Erythrocyte abnormalities in thyroid dysfunction. *Tunis Med.* 2010; 88 (11): 783–8.

19. Park S., et al. Clinical effectiveness and safety of erythropoietin-stimulating agents for the treatment of low- and intermediate-1-risk myelodysplastic syndrome: a systematic literature review. *Br J Haematol.* 2019; 184 (2): 134–60.

20. Эритропоез | EUROLAB | Гематология

21. Park S., et al. Efficacy and safety of darbepoetin alpha in patients with myelodysplastic syndromes: a systematic review and metaanalysis. *Br J Haematol Blackwell Publishing Ltd.* 2016; 174 (5): 730–47.

22. Thyreo Support – Argo thyroid, thyroid hormones [Internet]; 2020 [updated 2020; cited 2020]. Available from: <https://www.argo-shop.com.ua/article-7110.html>.

23. LekMed.ru › bolezni/opycholi...sindromy.html

24. Porta M. Della, et al. Risk stratification based on both disease status and extra-hematologic comorbidities in patients with myelodysplastic syndrome. *Haematologica.* 2011; 96 (3): 441–9.

**FEATURES OF APPLICATION OF MUCOSAL GEL "QUERTULIN" IN
THE COMPLEX OF LOCAL THERAPEUTIC AND PREVENTIVE
MEASURES FOR ACUTE FORMS OF LEUKEMIA IN CHILDREN**

Kovach Iona

D. of Medical Sciences, Professor,
Head of the Department of Children's Dentistry

Khotimska Yuliia

Ph.D, Associate Professor of the Department
of Pediatric Dentistry,

Kucherenko Oleksandr

Ph.D, Associate Professor of the Department
of Pediatric Dentistry,

Zelinskyi Andrii

Ph.D, Associate Professor of the Department
of Pediatric Dentistry,

Dnipro State Medical University ,

Khotimskiy Boris

Chief Physician, PE

“Dental clinic of doctor Khotimskiy”,

Dnipro, Ukraine

Introductions. Lesions of the oral mucosa in children with various systemic diseases, in particular leukemias, are one of the most important and, at the same time, the least studied sections of modern pediatric dentistry. Despite numerous publications, a number of issues of etiology, pathogenesis, diagnosis, treatment and prevention of this group of pathology have not been resolved at the present time. [1,2,3].

Many studies describe manifestations in the oral cavity that occur at different stages of the development of leukemia, in particular, candidal lesions of varying severity, hemorrhagic syndrome, acute herpetic stomatitis, chronic catarrhal and hypertrophic gingivitis, erosive - ulcerative and ulcerative - necrotic lesions [4,5,6].

However, as a result of the emergence of new types of protocol treatment, there

is a clear change in these clinical manifestations on the oral mucosa.

A number of researchers pay attention to such factors and links in the chain of pathogenesis of lesions of the oral mucosa, as breakdowns at the level of erythrocytes and hemoglobin in leukemias, which lead to significant signs of anemia. At the same time, the lack of oxygen supply of metabolic processes in the oral mucosa is not excluded, which can complicate both the protein and immune balance of local importance. At the same time, attention is drawn to a decrease in the reserves of cellular, humoral, specific and nonspecific immunity, which can lead to unforeseen consequences of damage to the oral mucosa. Along with this, the authors note the emergence of a state of primary necrosis of the surface layers of the oral mucosa in such diseases as the Artyus phenomenon.

Therefore, there is a logical need for intervention in the correction of possible links in the pathogenesis chain of leukemia manifestations in the oral mucosa using appropriate medications, including metabolics, antioxidants, adaptogens, which regulate and improve metabolic processes in the oral mucosa.

Based on the known provisions on the mechanisms of development of damage to the oral mucosa in children with various clinical forms of leukemia, it should be agreed that the treatment and prevention of this pathology should be comprehensive. In addition to local anesthetic and antiseptic agents, it is advisable to include adaptogens, antioxidants, and local antidotes in the treatment and prophylactic complex.

Keywords: oral mucosa, children, leukemia.

Aim. The purpose of our study was the possibility of a reasonable development of a complex of therapeutic and prophylactic measures for lesions of the oral mucosa in children against the background of leukemia.

Materials and methods. In an inpatient department of hematology, 47 children with acute lymphoblastic leukemia aged 2 to 16 years (21 girls and 26 boys) were examined. The children were divided into 2 groups - the main group (31 children) and the comparison group (16 children). In each of them, the age groups of

children were distinguished: 2-6 years old, 7-11 years old, 12-16 years old.

In addition to local therapeutic and prophylactic measures, the children of the main group were prescribed courses of the developed therapeutic and prophylactic complexes. To rinse the mouth, a tooth elixir "Grape" was used (1 teaspoon per 50 ml of drinking water, rinse for 1 minute 3 times a day after meals). Tooth elixir "Grape" contains polyphenolic substances from grape leaves and has antiulcer, antimicrobial and hepatoprotective effects. For children of the main group, in a complex of local therapy, applications of the "Quvertulin" mucosal gel were used. Mucosal gel was applied half an hour after a meal 3 times a day for 2 weeks for therapeutic purposes and once a day at night for prophylaxis during long courses of chemotherapy. Mucosal gel "Quvertulin" has pronounced mucosoprotective, hepatoprotective and anti-inflammatory properties. At the stages of epithelialization of the oral mucosa, the children of the main group were treated with the oral mucosa with "Katomas" (2-3 times a day after meals for 1 week). The preparation "Katomas" is a balanced mixture of vegetable oils: soybean, corn, mustard. The preparation also contains β -carotene, α - and γ -tocopherols - the most active substances that bind free radicals, which determines its anti-inflammatory and wound healing effect. In addition to local treatment, a probiotic drug drops "Biogaya" (in the appropriate age-specific dosage) was used.

The children of the comparison group received a course of local therapeutic and prophylactic measures in accordance with the protocols of the protocol treatment.

Results and discussion. In children of both groups (main and comparison), the hygienic state of the oral cavity and periodontal tissues was assessed before and after treatment. The hygienic state of the oral cavity was assessed using the Fedorov - Volodkina indices in children 2-6 years old, Green - Vermillion and Silness - Loe in children in the age groups 7-11 years old, 12-16 years old.

Table 1

**Dynamics of changes in the state of oral hygiene in children of the main group
before and after treatment**

Children's age	Group of children	Fedorov - Volodkina index		Green – Vermillion index		Silness – Loe index	
		Before treatment	After treatment	Before treatment	After treatment	Before treatment	After treatment
2-6 years old	the main	3,5± 0,09	1,8± 0,06				
7-11 years old	the main			3,8± 0,12	1,8± 0,12	3,5± 0,12	2,0± 0,12
12-16 years old	the main			2,6± 0,06	1,2± 0,06	2,4± 0,09	1,3± 0,09

Table 2

**Dynamics of changes in the state of oral hygiene in children of the comparison
group before and after treatment**

Children's age	Group of children	Fedorov - Volodkina index		Green – Vermillion index		Silness – Loe index	
		Before treatment	After treatment	Before treatment	After treatment	Before treatment	After treatment
2-6 years old	comparisons	3,4± 0,09	2,8± 0,06				
7-11 years old	comparisons			3,6± 0,12	2,8± 0,12	3,2± 0,12	2,8± 0,12
12-16 years old	comparisons			2,5± 0,06	1,8± 0,06	2,4± 0,09	1,8± 0,09

The state of periodontal tissues in children of both groups was assessed using PMA indices (%) and gingival bleeding (points).

Table 3

**Dynamics of indications of the state of periodontal tissues in children of the main
group before and after treatment**

Children's age	Group of children	PMA (%)		Bleeding gums (bal.)	
		Before treatment	After treatment	Before treatment	After treatment
2-6 years old	the main	30,52±1,11	10,12±0,9	1,13±0,06	0,6±0,02
7-11 years old	the main	34,31±1,51	12,11±0,9	1,47±0,07	0,74±0,04
12-16 years old	the main	38,07±1,56	14,07±1,1	1,52±0,08	0,75±0,06

Table 4

Dynamics of indications of the state of periodontal tissues in children of the comparison group before and after treatment

Children's age	Group of children	PMA (%)		Bleeding gums (bal.)	
		Before treatment	After treatment	Before treatment	After treatment
2-6 years old	comparisons	31,42±1,00	20,12±0,9	1,15±0,06	0,9±0,04
7-11 years old	comparisons	32,31±1,41	22,11±0,9	1,67±0,07	1,22±0,04
12-16 years old	comparisons	36,07±1,46	34,07±1,1	1,72±0,08	1,01±0,06

Analyzing the numerical values in both groups of children in different age categories, it is obvious that there is a tendency to decrease the indications of the state of oral hygiene and the state of periodontal tissues in children of the main group by almost 2 times, which indicates the effectiveness of the applied therapeutic and prophylactic complex.

Conclusions.

1. The proposed medical and prophylactic complex has a pronounced antimicrobial, mucosoprotective and antioxidant effect, which makes it possible to inhibit the activity of destructive enzymes (hyaluronidase, collagenase, elastase, phospholipase A2) in inflammatory processes in the oral mucosa in children with oncohematological.

2. Mucosal gel "Quvertulin", one of the components of which is the prebiotic inulin promotes the growth and reproduction of probiotic microflora, which normalizes the state of the oral cavity microbiocenosis in this contingent of children.

3. The obtained results of improving the indicators of hygienic and periodontal status in children of the main study group give grounds to recommend the use of the dental elixir "Grape", mucosal gel "Quvertulin", a balanced mixture of vegetable oils "Katomas" in the complex of local therapeutic and prophylactic measures for acute forms of leukemia in children.

BIBLIOGRAPHY

1. Г.Л. Менткевич, С.А. Маякова - Лейкозы у детей // Практическая медицина, 2009.
2. В.Ф.Чехун - Злокачественные новообразования гемопозитической системы// Доктор-Медиа,2012.
3. М. П. Павлова — Лейкозы у детей (Клинико-радиологические исследования) // Высшая школа,2012.
4. Мамаев Н.Н. - Гематология. 2е издание. дополненное и исправленное // СпецЛит, 2011.
5. А.С. Свінціцький, С.А. Гусева та ін. - Діагностика та лікування захворювань системи крові (посібник для студентів та лікарів-інтернів). Частина 1 // Медкнига, 2011.
6. А.С. Свінціцький, С.А. Гусева та ін. - Діагностика та лікування захворювань системи крові (посібник для студентів та лікарів-інтернів). Частина 2 // Медкнига, 2011.

**THE EVALUATION OF THE TREATMENT EFFECTIVENESS OF
MULTIPLE SCLEROSIS WITH THE SECOND LINE DRUG:
OCREVUS (OCRELIZUMAB) (LITERATURE REVIEW)**

Kryvetska I. I.
Khovanets K. R.
Chernivtsi, Ukraine

Summary. In Ukraine, multiple sclerosis (MS) ranks second among disabling diseases of the nervous system. Now the incidence in Ukraine is 3.4 per 100 thousand of the population and is diagnosed between the ages of 20 and 40 and occurs 2-3 times more often in women than in men.

More than 2.5 million people in the world have multiple sclerosis. In recent years, the prevalence of this disease has increased. The reasons may be various factors, in particular, the long life expectancy of patients, timely diagnosis: the number of cases detected in the early stages is growing. The article presents the main aspects of the development and features of multiple sclerosis, and also describes the main points of treatment with ocrelizumab.

Key words: multiple sclerosis, woman, young age, treatment, neurology.

Introduction. Multiple sclerosis (MS) is a chronic disease of the central nervous system (CNS) characterized by focal and diffuse autoimmune inflammation and polymorphic neurodegenerative clinical manifestations. The disease develops more often in young, active patients of working age and, in the absence of adequate pathogenetic therapy, leads to early disability, which significantly reduces the quality of life. MS is one of the most important medical and social problems and requires significant direct and indirect material costs [1, 2, 3].

In most patients, in the first 10-15 years, the disease proceeds with phases of exacerbation and remission. Moreover, any exacerbation can lead to the formation of a residual neurological deficit, and each subsequent exacerbation can worsen the

patient's existing disability. It is important to note that it is not always possible for symptoms to regress to their previous level. This variant of the course of the disease is commonly referred to as relapsing-remitting MS (RMS). However, over time, as a rule, in most patients there is a change in the type of course from remitting to secondary progressive variant (SPMS), in which there is a steady increase in disability [4, 5, 6].

MS symptoms often go unnoticed in the early stages. Some of these are: deterioration or loss of vision (usually one-sided), which is accompanied by pain when moving the eyeball, double vision, progressive disturbances in sensitivity and / or weakness of the limbs, problems with maintaining balance, instability or awkwardness, pathological sensations spreading down the back in the direction from top to bottom, sometimes with the transition to the limbs, with the head tilted forward (Lermitte's symptom) [7, 8, 9].

Diagnosing MS is often difficult. At the same time, the earlier the disease is detected and treatment is started, the better the prognosis is. There are clinically valid data that the diagnosis of multiple sclerosis in the initial stages and the early appointment of adequate pathogenetic treatment can prevent the occurrence of exacerbations and slow down the progression and disability of patients [10].

Depletion of the B-cell pool plays an important role in suppressing inflammation in MS. B-lymphocytes are involved in the pathogenesis of MS because they can secrete cytokines, selectively present antigens to T cells, and produce antibodies along with plasma cells, and meningeal lymphoid follicles can be associated with cortical demyelization and loss of axons. In this case, B cells are involved in cell division, remodeling and repair. Moreover, regulatory B cells play an important role in the fight against severe inflammation [11].

There are two main areas of treatment for MS: exacerbation therapy and complication-modifying therapy (CMT). One of the effective drugs of CMT is ocrelizumab, which in 2017 was approved by the Food and Drug Administration (FDA) for use in the treatment of MS, and subsequently for the treatment of primary progressive multiple sclerosis (PPMS) [12].

Ocrelizumab (OCREVUS) is a recombinant humanized monoclonal antibody to the surface antigen CD20 that is expressed on pre-B cells, mature B cells, and memory B cells. At the same time, lymphoid stem cells and plasma cells do not carry the CD20 protein. The exact mechanism by which the clinical effect of anti-B cell therapy is achieved is not fully understood [13, 14, 15]. It is assumed that after binding to the CD20 antigen on the surface of B-lymphocytes, ocrelizumab selectively reduces their number through antibody-dependent cellular phagocytosis, antibody-dependent cellular cytotoxicity, complement-dependent cytotoxicity and apoptosis. Since the depletion of the population concerns a certain pool of B-cells, the ability to restore the B-cell lineage with stable humoral immunity remains. In addition, ocrelizumab does not affect innate immunity and total T-lymphocyte count [16].

To determine the number of B cells, the CD19 + B cell assay is used, since the presence of Ocrevus affects the results of the CD20 determination. Treatment with Ocrevus leads to a decrease in the number of CD19 + B cells in the blood 14 days after the infusion. In clinical studies, the number of B-cells increased above the lower limit of normal (LMN) or above the initial number in the period between the infusion of the drug Ocrevus at least once in 0.3 - 4.1% of patients [17].

It is worth noting that ocrelizumab should not be used in people with acute hepatitis B or in patients with a history of severe allergic reactions to this drug. For any infection, treatment with ocrelizumab should be postponed until recovery. Based on published clinical trial data, the most common adverse events and side effects were: itching, rash, redness, hives, throat or mouth irritation, fever, fatigue; nausea tachycardia headache and dizziness [18, 19].

In Ukraine, Ocrelizumab was approved the same year. At the ECTRIMS 2019 Congress, scientists reported on the results of the latest research on the effectiveness and safety of this drug. Today in the world about 120 thousand people receive ocrelizumab treatment. The results of the double-blind period (DBP) and extended follow-up period (OLE) of the OPERA I, OPERA II, and ORATORIO studies indicate that patients who received ocrelizumab for 6 years or more had a lower risk

of progression of disability in RMS and PPMS. Also, long-term controlled observation of patients who received ocrelizumab made it possible to assess both the long-term safety of the drug and reveal some additional mechanisms of influence on the course of the disease [20, 21].

The results of the study showed that patients with PPMS who used ocrelizumab had a significant and clinically substantiated advantage in slowing the progression of disability. This justifies the preference for early and long-term administration of the drug over delayed initiation of therapy. In addition, the effectiveness of the transition to therapy with ocrelizumab or retention on it has been determined [22, 23].

In the OPERA I and OPERA II studies, ocrelizumab treatment was associated with a significantly lower rate of relapse per year (primary endpoint) than treatment with the active comparator, interferon beta-1a, over a 96-week course of therapy. In addition, patients who received ocrelizumab had better outcomes, tested in the first 6 of 10 secondary endpoints in the hierarchical validation [24, 25].

Ocrelizumab treatment was associated with a lower incidence of disability progression, confirmed at 12 and 24 weeks, than treatment with interferon beta-1a, both in the preliminary pooled analysis and in each of the phase 3 studies separately. Ocrelizumab treatment was also associated with a higher rate of reduction in disability confirmed at week 12 (secondary endpoint) than interferon beta-1a treatment in the pooled analysis [26, 27, 28].

These results were supported by significantly more inhibition of the formation of new areas of inflammation and the formation of new or enlargement of existing plaques (as measured in cells on T2-weighted MRT).

It is worth noting that the recommended dose of ocrelizumab is 600 mg every 6 months as an intravenous infusion. The initial dose should be administered as 2 separate intravenous infusions, with the 1st infusion administered 300 mg (day 1) and after 2 weeks (day 15) another 300 mg [29]. The next dose should be given 6 months after the 1st infusion of the initial dose. Subsequently, the drug is administered as a single intravenous infusion at a dose of 600 mg every 6 months. The minimum interval between each injection of the drug is 5 months.

Conclusions. Thus, the analysis of the study results demonstrated a significant efficacy of the drug ocrelizumab when used in adult patients with RRMS compared with interferon beta-1a, placebo, as well as with other PITMS, with a risk profile acceptable for the proposed clinical benefit. Clinical and economic indicators of ocrelizumab indicate significant benefits of the drug and a positive impact on the budget in the long term. Ocrelizumab may be considered a major alternative in patients with highly active RMS and at high risk of PML.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Menon S, Zhu F, Shirani A, Oger J, Freedman MS, Tremlett H. Disability progression in aggressive multiple sclerosis. *Multiple Sclerosis Journal*. 2017;23 (3):456-463.
2. Freedman MS, Rush CA. Severe, Highly Active, or Aggressive Multiple Sclerosis. *Continuum (Minneapolis Minn)*. 2016;22(3):761-784.
3. Бойко АН, Гусев ЕИ. Современные алгоритмы диагностики и лечения рассеянного склероза, основанные на индивидуальной оценке состояния пациента. *Журнал неврологии и психиатрии им. С.С. Корсакова* 2017;2(2):92-106.
4. Бублей КВ, Ткач ВВ. Лечение рассеянного склероза. Моноклональные антитела и нейропластическая реабилитация. *Modern Science*. 2021;1:202-5.
5. Ткач ВВ, Бублей КВ, Ткач АВ. Применение моноклональных антител при рассеянном склерозе. *Modern Science*. 2021;1-2:240-2.
6. Антонюк Т. РС: ситуаційний аналіз проблеми в Україні. *НейроNews: психоневрол. та нейропсихіатрія*. 2018;3 (96):6–9.
7. Кононець О.М. Проблема хронічної церебральної венозної конгестії в структурі соматоневрології: діагностичні та лікувальні аспекти. *Міжнародний неврологічний журнал*. 2019.
8. International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems 10th Revision Version: 2019

9. Алифарова ВМ, Бисага ГН, Бойко АН, Брюхов ВВ, Давыдовская МВ, Захарова МН, та ін. Клинические рекомендации по применению препарата алемтузумаб (лемтрада). Журнал неврологии и психиатрии. 2017; 2 (2):115-116.
10. Neuropsychiatric Symptoms of Multiple Sclerosis: State of the Art / С. Silveira et al. Psychiatry Investig. 2019. Vol. 16(12). P. 877-878.
11. Toma G., Onorati P., Bellagamba G., Verneti Prot M., Lupat-telli T. The intra and extra cranial veins in relationship with chronic migraine. Veins and Lymphatics. 2019. 8(2).
12. Alroughani R, Inshasi JS, Deleu D. et al. An Overview of High-Efficacy Drugs for Multiple Sclerosis: Gulf Region Expert Opinion. Neurology and Therapy. 2019;8 (1):13-23.
13. Coch C, Viviani R, Breitfeld J. et al. Interferon-beta-induced changes in neuroimaging phenotypes of appetitive motivation and reactivity to emotional salience. Neuroimage Clin. 2019;24:102020.
14. Depression and Suicidality in Multiple Sclerosis: Red Flags, Management Strategies, and Ethical Considerations / R. Kalb et al. Curr Neurol Neurosci Rep. 2019. Vol. 19(10). P. 77
15. Rae-Grant A, Day GS, Marrie RA, Rabinstein A, Cree BAC, Gronseth GS, et al. Practice guideline recommendations summary: Disease-modifying therapies for adults with multiple sclerosis: Report of the Guideline Development, Dissemination, and Implementation Subcommittee of the American Academy of Neurology. Neurology. 2018;90(17);777-88.
16. Baufeld C, O'Loughlin E, Calcagno N, Madore C, & Butovsky O. Differential contribution of microglia and monocytes in neurodegenerative diseases. Journal of neural transmission. 2018;125(5):809-826.
17. Boyette LB, Macedo C, Hadi K, Elinoff BD, Walters JT, Ramaswami B, Chalasani G, Taboas JM, Lakkis FG, & Metes DM. Phenotype, function, and differentiation potential of human monocyte subsets. PloS one. 2017;12(4).
18. Pinheiro C, Monteiro A, Dutra FF, Bozza MT, Peters-Golden M, Benjamim CF, & Canetti C. Short-Term Regulation of FcγR-Mediated Phagocytosis

by TLRs in Macrophages: Participation of 5-Lipoxygenase Products. Mediators of inflammation. 2017.

19. Akula, Mohammadamin and Hellman “Fc receptors for immunoglobulins and their appearance during vertebrate evolution,” PLoS One. 2014;5(9):1-14.

20. Association between suicide and multiple sclerosis: An updated meta-analysis / Q. Shen et al. Mult Scler Relat Disord. 2019. Vol. 34. P. 86.

21. D. De Nardo, “Toll-like receptors: activation, signalling and transcriptional modulation,” Cytokine. 2015;74(2):181-9

22. Мачинский П. А., Плотникова Н. А., Ульянов В. Е., Кемайкин С. П., Рыбаков А. Г. Сравнительная характеристика показателей смертности и летальности от ишемического и геморрагического инсультов в России. Медицинские науки. Патологическая анатомия. 2019; 3 (51): 101–116.

23. Мустафин М.С., Новикова Л.Б., Акопян А.П., Шакиров Р.Р. Нейрохирургические аспекты геморрагического инсульта. Анналы клинической и экспериментальной неврологии. 2018; 12 (1): 19–23.

24. Картавых И.А., Соколов А.В., Гребенникова И.В., Тумановский Ю.М. Патофизиологическая, клиническая и лабораторная характеристика геморрагических и ишемических инсультов: ретроспективный анализ. Международный студенческий научный вестник. 2018; 4–4: 607–610.

25. Попова Н.К., Ильчибаева Т.В., Науменко В.С. Нейротрофические факторы (BDNF, GDNF) и серотоническая система мозга. Биохимия, 2017; 3: 449–459.

26. Топузова М.П., Алексеева Т.М., Панина Е.Б., Вавилова Т.В., Ковзелев П.Д., Портик О.А., Скоромец А.А. Возможность использования нейрон-специфической енолазы в качестве биомаркера в остром периоде инсульта. Журнал неврологии и психиатрии им С. С. Корсакова. 2019; 119 (8. Вып. 2): 53–62.

27. Bhattathiri P. S., Gregson B., Prasad K. S., Mendelow A. D. Intraventricular hemorrhage and hydrocephalus after spontaneous intracerebral

hemorrhage: results from the STICH trial. *Acta Neurochir.* 2006. Vol. 96. P. 65—68.

28. Diringer M. N., Edwards F., Zazulia A. R. Hydrocephalus: a previously unrecognized predictor of poor outcome from supratentorial intracerebral hemorrhage. *Stroke.* 1998. Vol. 29. P. 1352—1357.

29. Roh J. K., Kim K. K., Han M. N. Magnetic resonance imaging in brainstem ischemic stroke. *J. Korean Med. Sci.* 1991. Vol. 6, no. 4. P. 355—361.

**THE IMPORTANCE OF USING MODERN PEDAGOGICAL
TECHNOLOGIES IN THE PROFESSIONAL
TRAINING OF FUTURE DOCTORS**

Lopushniak Lesia Yaroslavivna

Honcharenko Valentina Anatolievna

candidate of medical sciences,
assistant

Dmytrenko Roman Romanovich

candidate of medical sciences,
associate professor

Shafranetska Violetta Serhiivna,

student

Bukovynian State Medical University

Chernivtsi, Ukraine

Kharkiv National Medical University

Kharkiv, Ukraine

Summary. The most important task of education reform in Ukraine is the training of educated, creative individuals who are ready to meet the needs of society in professional activity at both national and international levels. This is facilitated by the introduction of a competence-based approach to modern higher education and the formation of professional competence of future professionals as the highest indicator of the quality of education received. One of the basic conditions for the formation of the future medical practitioner Ukrainian scientists consider the development and use of modern educational technology, and their implementation is the implementation of one of the most important tasks of modern education - the management of the educational process. The current demands for higher education institutions to achieve a qualitatively new level of teaching material presentation, which is why, apart from the traditional ones, modern pedagogical technologies are widely used.

Key words: Pedagogical technology, teacher, student, medicine.

Aim. To identify the importance of using modern pedagogical technologies for high-quality training of future doctors on the basis of analysis of psycho-pedagogical and methodological literature.

Research methods. To achieve the study objectives the research set of general scientific methods was used:

– theoretical methods (analysis, synthesis, summarization, comparison, systematization, pedagogical modeling, theoretical prediction) were used to study educational psychology literature and to gain experience of the research problem; the definition of conceptual and categorical framework, clarification of the essence and features of pedagogical technologies in the educational process.

Relevance. In the current conditions of European integration and globalization, Ukraine's educational system joining the world information space there is a need for a radical renewal of the higher education system in our country taking into account the positive experience of European countries and the world [1]. The health care of the population and the training of a new generation of physicians according to world standards is a strategic goal.

The main objective of the health care system is the accessibility and quality of medical care, services and services. According to the WHO, globalization, significant demographic changes, environmental problems (environmental pollution, climate change) and social and political conflicts, technological innovations, increasing nervousness in the distribution of material goods and access to services, population migrations, increasing the life expectancy of the population, significant spread of somatic diseases of epidemic nature, are the factors that determine current trends and trends in health care

Under the conditions of the reform of higher medical education in Ukraine the problem of the quality of professional training of medical professionals is becoming urgent. Among the most important principles of forming a unified educational environment is the achievement of high quality of training of future physicians through the introduction of a unified technology of education quality management.

In developing and implementing the National Strategy for the Development of

a New Health Care System in Ukraine for 2015-2025, the provision of professional medical services is a priority, which is possible under conditions of quality medical education [2]. The reform strategy of higher medical education is aimed at training a physician who has professional competences, sound theoretical knowledge, appropriate level of practical skills, is able to make logical, informed decisions in clinical situations, has a clinical mind, has formed professional and personal qualities, skills of professional communication [3].

The learning process of students in higher medical educational institutions is characterized by a certain specificity due to the fact that the future physician in specific circumstances may need his or her comprehensive professional knowledge for effective treatment work, organizational skills, ability to manage people in emergency situations, and to communicate with patients and their relatives. The purpose-oriented training of the future physician-facilitator of the XXI century requires a detailed analysis of the current system of higher medical education, identifying its problems and challenges, eliminating deficiencies and implementation of innovative pedagogical technologies in the educational process.

These modernization processes were reflected in the National Doctrine for Educational Development (2002), the Bologna Declaration on Measures for the Implementation of the Provisions in the System of Higher Medical and Pharmaceutical Education (2004), The National Education Development Strategy for the period until 2021 (2013), the Law of Ukraine "On Higher Education" (2014), the Strategy for the Development of Medical Education (2019).

The strategic task of Ukrainian higher education in accordance with the adopted Law of Ukraine "On Higher Education" is the implementation of modern and innovative teaching technologies, mobility of students and teachers, mutual recognition of diplomas of higher education, implementation of new educational programs, etc.

In line with current approaches to modern pedagogical science, technology as a failure to follow the content and sequence of stages of implementation of innovations is the essence of innovation processes in higher education. A particular feature of the

educational process in higher medical education institutions is the tension between conservative teaching traditions and innovative propositions to improve current university education [4].

The problem of high-quality and competitive professional training of future physicians is not new. Thus, some aspects of medical students training are discussed in the works of N. Avramenko, A. Bili, M. Zagrinchuk, O. Kostrovsky, A. Pavlenko, O. Furyk and others. Peculiarities of the physical training of future physicians were the subject of scientific studies of such researchers as O. Andriyichuk, V. Babalich, I. Bulakh, T. Bukharina, O. Vasilieva, G. Epifantseva, L. Kaidalova, L. Lozinska, Y. Polyachenko and others

Implementation of interactive teaching technologies was studied by O. Pyehota, O. Pometun, O. Savchenko, L. Tarasenko and others. Research of modern teachers V. Bezpalk, M. Klarin, N. Kuzminoï, B. Likhachov, V. Monakhov, G. Selevk, and others was dedicated to the development and implementation of pedagogical technologies. A great deal of research has been done on the problem of innovation development in education by V. Kremin, I. Zyazyn, B. Zagvyazinsky, V. Laudis, I. Pidlasiy, O. Misik, and others. Implementation of diverse and innovative technologies in the educational process was reflected in the research work of O. Shcherbak, N. Savino, I. Dichkivska, L. Burkova, and others.

Conclusions. The analysis of psycho-pedagogical and methodological literature revealed the essence characteristics of educational technologies and their classification in the context of their use in the professional training of future physicians. It is recognized that during the teaching of medical disciplines it is advisable to use pedagogical technologies that contribute to the development of motivation to learn in students, form their clinical thinking and contribute to the strong acquisition of knowledge.

LIST OF RESOURCES USED

1. Lugoviy V.I. European Conception of Competence Approach in High School and Problems of its Realization in Ukraine. *Pedagogy and Psychology*. 2009. № 2(63). P. 13-25.
2. National Strategy for Education Development in Ukraine until 2021. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#n10> (date of appeal 16.01.2019)
3. Pehota O. M. Specially-oriented education and technologies. *Uninterrupted Professional Education: Problems, Findings, Prospects: Monograph*/edited by I. A. Zyazyun. K.: Vipol, 2000. P. 274-298
4. Innovative pedagogical technologies: handbook/edited by O. Ogiyenko. K.: 2015. 314 c.

UDC 615.035

**THE THERAPEUTIC ACTION OF THE COMBINED PLANT URGO
ANTISEPTIC DRUG IN THE COMPLEX TREATMENT OF PATIENTS
WITH GOUT**

Lukashevich Inna

PhD, Associate Professor of Department
of Internal Medicine

Chernovska Nadia

PhD, Associate Professor
of Department of Medical
Biology and Genetics

Bukovynian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

Summary. Modern trends in medical therapy of gout require the inclusion in the complex treatment of drugs that have a multifaceted spectrum of corrective properties, characterized by mildness, gradual action and have minimal side effects. Such requirements correspond to preparations of plant origin. The features of the therapeutic action of the combined plant uroantiseptic drug "Uronephron" in the complex treatment of patients with gout have been studied. It was found that inclusion in the regimens of the treatment of gout "Uronephron" favorably affects the articular, renal manifestations of the disease, reduces the level of hyperuricemia, reduces the frequent symptoms in patients with gout disease of the digestive system. Positive effect of treatment of patients with gout is due to diuretic, litholytic, antispasmodic, anti-inflammatory, antibacterial, antioxidant and general strengthening effect of the drug "Uronephron".

Key words: uroantiseptics, «Uronephron», gout, polymorbidity, treatment.

Introduction. Over the past decade the prevalence of gout has increased significantly, due both to an increase in alcohol, foods rich in purines, and higher levels of diagnosis [4, p.4-6]. A large proportion of the growth in the incidence of

gout belongs uncontrolled taking of medications that induce the development of gout: diuretics, methylxanthine, Riboxinum, adenosine triphosphate(ATP), even low doses of aspirin. In recent years proved that some widely used food additives like MSG, in foods provoke breach of purine metabolism and promote the development of gout. Significant disability due to these nosology and economic costs of their treatment determine the relevance of studying of combined pathology [1, p.4–5, 5, p.16].

Significant difficulties in the treatment of gout are often caused by late detection and its almost natural premorbid background that significantly obstruct realization of long-term (lifetime) use of a main medicament of allopurinol [6, p.111-116]. Modern trends in medical therapy, especially in cases of mixed pathology demanding, need inclusion in treatment medications that have versatile range of corrective properties ,and are characterized by soft, gradual steps don't have or have minimal side effects. Such requirements correspond to medicaments of herbal origin [2, p.32–34; 3, p.258-262].

The goal of the study was to investigate the characteristics of the therapeutic effects of combined plant uroantiseptic medicament "Uronephron" which includes liquid extract obtained by extraction of 45% ethanol with onion skin, Goldenrod herb, the roots of lovage, birch leaves, grasses, horsetail, roots of couch grass, seeds of fenugreek, parsley root, in the complex treatment of patients with gout [7, 632].

Material and methods. 25 patients with chronic gout were inquiring during the exacerbation. The diagnosis of gout was put according to Wallace's criteria and co-authors and recommendations of Ukrainian Association of Rheumatology and MOH Ukraine number 676 of 12.10.2006r. From section 13 "Rheumatology". The diagnosis of gout based on complaints, carefully assembled medical history, physical examination results, X-ray data, ultrasonography examination parameters and biochemical studies of blood, urine. X-ray examinations of affected joints were done by standard methods. In all patients were noticed ultrasonic signs of urine acid diathesis or urinary-stone disease. All patients were male, in age from 37 to 72 years with duration of history of the disease from 5 to 17 years.

All patients received standard basic therapy in acute period, patients received

according to the Protocol MOH Ukraine number 675 of chapter 13 "Rheumatology" in 2010, namely primarily NSAIDs (Nimesulidum or Movalis), local compresses of Dimethoxidewith a solution of NSAIDs or ointment "Remisid " and since improved - from 10-12 day was used allopurinol in low (100 mg / day) doses, gradually increasing to 300 mg / day by the end of the third week and transferred to outpatient treatment allopurinol (comparison group). 15 patients (study group) - additionally were designated "Uronephron" 1 teaspoon 3-4 times a day during 1 month. Criteria of efficiency: clinical, laboratory and biochemical (blood, urine - the dynamics of uric acid and urinary sediment).

Research results. The results of the treatment of patients with gout in the main group were respectively better than the comparison group. Observations have found that at a stationary stage of treatment in patients of group 2-3 days started earlier and was accelerated regression of a painful joint syndrome, allowing a 7-8 day to reduce at half the daily dose of NSAIDs and in 1-2 days earlier it cancels. It should be noted that there is a direct effect of "Uronephron" on any manifestations of gastro- or cholecystopancreatopathy: at the time of discharge from the hospital, special complaints from these systems did not show patients. This situation allowed after the 20th day of application to cancel in 12 patients proton pump-inhibitors, and in others - to go on a single dose administration in a day. Also, the effect of these agents on the clinical manifestations of osteoarthritis was noticeable in the form of a decrease in articular pain syndrome and crunch in the affected joints.

Determined that in patients of the main group was noticed increased frequency urination (quantitatively and qualitatively), turbidity of urine excretion of uric acid. From day 7-10 frequency of urinary close to normal, patients noted a rise of transparency urine with episodes of its turbidity, reducing discomfort in the back. It is important symptoms of accompanying cholecystohepatopathy, irritation bowel syndrome has a tendency to of regression clearer than in the comparison group of patients.

According to ultrasound data, before constipation of the kidneys, convincing evidence of kidney stones was detected in 20.0% patients, and in 71.43% - marked

diarrheal urinary events, were 34, 28% - cortical-medullary differentiation was found to be a possible proof of interstitial lesion of kidney parenchyma. No pathological changes were detected in only 3 patients with the first diagnosis and under 42 years of age. After 2 weeks of use "Uronephron" the probable changes in the ultrasound examination were not detected.

After 2 weeks of use "Uronephron" dynamics of reducing uric acid in the blood was better than in the comparison group, but the difference was not probable. In patients in both research groups until the end of inpatient treatment was probable to improve parameters: white blood cells, erythrocyte sedimentation rate, C-reactive protein, however differences, between groups were not found. These phenomena can be explained by factors components "Uronephronu": extracts of couch grass roots, lovage, parsley, Goldenrod herb, horsetail, sinapism, seeds of fenugreek, onion peel, birch leaves. Their combined effect makes diuretic, antispasmodic, anti-inflammatory, antibacterial, antioxidant and general firming action [8, p.533]. It was important also detecting the probable reduction in creatinine blood on the 20th day by using "Uronephron" that may be probable evidence by improve him kidney function.

We researched the concentration in the blood of the reaction products uric acid content of glutathione in the blood, activity of catalase, glutathione peroxidase. As a result of research discovered a significant increase in the concentration of reduced glutathione during treatment in patients who additionally received "Uronephron". They had contents of reduced glutathione after treatment higher by 26,1% ($p < 0,05$) in compare with contents before treatment. The trend to reduced activity of glutathione peroxidase observed during treatment in both groups of patients, but it was not credible. Blood catalase activity significantly increased after treatment in patients who took "Uronephron" on average by 20,4% ($p < 0,05$) in compare with that before treatment, in patients of the group of compare – by 13,8% ($p < 0,05$). After treatment we could see decrease of concentration of reaction products of uric acid in patients of both group, more reduction of their content noted in patients, whom to complex treatment was included "Uronephron".

In patients who took "Uronephron", excretion of uric acid was increased by the

kidneys. The concentration of uric acid in urine increased by 29.6%, with a maximum value of 2.00 and 14.00. Standard treatment led to a decrease in urinary acid excretion by the kidneys by only 7.9%, and the daily rhythm was characterized by maximum values at 10.00 and at 14.00.

Particularly important were significantly lower activity of alanine aminotransferase, aspartate aminotransferase, lactate dehydrogenase, alkaline phosphatase, gamma-glutamyl-transferase and of total bilirubin in patients of the main group, which is strong evidence of its inherent hepatoprotective properties. Noteworthy is reduction, though not probable, on the 20th day of treatment, levels of cholesterol, triglycerides and blood glucose, which give reason to investigate the cholesterol-lowering and hypoglycemic effects "Uronephron" in the longer their application.

Some (False) positive changes in calcium and phosphorus levels in serum may indicate a favorable effect "Uronephron" in the calcium-phosphorus metabolism, which is important in the study of patients due to the fact that with age by them develop osteoarthritis, osteoporosis.

Cannot stay out of our attention, improving of iron in the blood serum, in patients of the main group: it probably grew (although within the reference values of normal), while patients in the comparison even decreased, which may have the result of the negative impact nonsteroidal anti-inflammatory medicaments and of allopurinol.

Interestingly, blood glucose levels are more significant than in the comparison group. Although this decrease compared to baseline was unlikely, it is possible that hypoglycemic properties may be detected in longer-term use of "Uronephron".

All patients rated tolerability of "Uronephron" as excellent and good.

Conclusions :

1. Herbal complex uroantiseptic medicament "Uronephron" is a valuable adjuvant tool in the treatment of patients with gout and has positive effect on joints, the renal manifestations of the disease, reduces the level of hyperuricimiy. Also, the effect of these "Uronephron" on the clinical manifestations of osteoarthritis was

noticeable in the form of a decrease in articular pain syndrome and crunch in the affected joints.

2. Using of "Uronefron" reduces symptoms in patients with frequent gout lesions of the digestive system, Since the drug has hepatoprotective and hypocholesterolemic properties.

3. The "Uronefron" positive changes in the calcium-phosphorus metabolism, which is very important for older patients who suffer from osteoarthritis and osteoporosis

4. The positive effect of the treatment of gout are caused by diuretic, spasmolytic, anti-inflammatory, antibacterial, antioxidant and general strengthening effect of the medicament "Uronefron."

REFERENCES:

1. Ageev F.T. Xrony`cheskaya serdechnaya nedostatochnost` / F.T. Ageev, G.P. Arutyunov, Yu.N. Belenkov – M: GƏOTAR: Medy`a, 2010.– 331s.

2. Voloshy`n O.I. Osnovy` fitoterapiyi i gomeopatiyi. Naukove vy`dannya / O.I. Voloshy`n, V.L. Vasyuk, N.M. Malkovy`ch B.P. Senyuk – Vy`zhny`cya: Cheremosh, 2011. – 628 s.

3. Garny`k T.P. Liky` rosly`nnogo poxodzhennya v konteksti dokazovoyi medy`cy`ny`: realiyi i perspekty`vy` / Garny`k T.P., Voloshy`n O.I., Vasyuk V.L.// Materialy` mizhnarodnoyi naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi «Biogeoximichni aspekty` zberezheniya zdorov'ya lyudy`ny`» – Uzhgorod: «Goverla», 2010. – S.258–262.

4. Nasonova V.A. Podagra v konce XX veka / V.A. Nasonova, V.G. Barskova // Consilium medicum. – 2002. – #8 (4). – S. 4–6.

5. Deny`syuk V.Y`. Bolezny` serdca y` sosudov v sochetany`y` s patologiy`ej drugy`x organov y` sy`stem. – Vy`nny`cza: DP „Derzhavna kartografichna fabry`ka”, 2002. – 352s.

6. Nevojt A.V. Kly`ny`ko-patogenety`cheskoe obosnovany`e pry`meneny`ya metaboly`cheskoj terapiy`y` v kompleksnom lecheny`y` bol`ny`x

y`shemy`cheskoj boleznyu serdca s soputstvuyushhy`my` zabolevany`yamy`
vnutrenny`x organov / A.V. Nevojt // Liky`Ukrayiny`. – 2009. – # 1. – S. 111-115.

7. Sokolov S.Ya. Fy`toterypy`ya y` fy`tofarmakology`ya. - M.: MY`A,
2000 - 976 s.

8. Chekman I.S. Klinichna fitoterapiya. – K.: A.S.K, 2003 – 550 s.

**THE MODERN INFORMATION ABOUT ABNORMALITIES OF SMALL
AND LARGE INTESTINE**

Protsak T. V.
Zabrodska O. S
Chernivtsi, Ukraine

Resume. In this article are published the data about congenital of small and large intestine such as atresia, syndrome of short intestine, doubling colon, dolihosyhy, Hirschsprung's disease, omphalocele, gastroschisis, megacolon and meharektum, combining with anomalies of cardiovascular, respiratory, urogenital, digestive and nervous systems.

More often attention is drawn to the congenital of the human organs. The complexity of these pathologies generally consists in their need of surgical operation, detection of congenital defects in later periods of development can lead to disabilities or fatalities.

Key words: congenital malformations, development, large and small intestine.

Introduction. Increasingly, attention is drawn abnormalities of organs. The complexity of these pathologies is that they need, mainly , surgery detection of congenital defects in later periods of development can lead to disability or fatalities. Almost 3% of infants with congenital defects that are fixed by surgery - namely defects of cardiovascular, urogenital, respiratory, digestive and nervous systems, and multiple defects [1].

According to L.V. Melnychuk, in the structure of invalidity, the first place took disability congenital anomalies, the second - a disease of the nervous system, the third - a disease of the endocrine system; as of 2014 occupied considerable percentage of abnormalities of the gastrointestinal tract [2].

The most frequent pathologies in newborns are malformations of small and large intestine, they require detailed examination, proper diagnosis and timely

treatment.

Intestinal atresia - a congenital interruptions of intestine lumen, partial or complete absence of a segment of intestine, which in turn leads to intestinal obstruction. Such pathology is often combined with other disabilities, annular pancreas, intestine malrotation, ectopical anus, GS, doubling of colon [3]. The most common duodenal atresia, which make up 35%. According to the literature, there are two theories of origin intestinal atresia - a violation of the blood vessels and violations of the nerve plexus and ganglia of the intestine. In places of duodenum atresia breach a formation of blood vessels in the submucosal membrane, necrosis, fibrosis, and separation membranes of intestine [4]. The narrowing and atresia forms within 6-7 weeks of fetal development because of delay of the return development of epithelial "plugs" under the influence of teratogenic factors .

Jejunum atresia, atresia of the "apple peel" or "Pagoda" syndrome is extremely infrequent defect of intestine, and therefore it requires a detailed study. For the first time this pathology described by Santulli I Blanc in 1961. The author mentions that patients with such defect is often premature ; there is a large proportion malrotation, multiple atresia different parts of the digestive system. These diseases are accompanied by short bowel syndrome, frequent complications, especially 63% lead to death in the future [5].

The syndrome of short intestine is better known as a complex pathophysiological disturbances after the removal of the small or large intestine, or complex of resection . Children which underwent intestinal resection more than 50 cm, suffer from the syndrome of short intestine; in these patients after surgery remains ileocecal valve (Bauhini valve) and for several years is adapting the digestive system. The syndrome of short intestine observed losing of weight, dysbiosis, liver disease, diarrhea. Children with syndrome of short intestine require careful clinical supervision [6].

Doubling of the colon - is an abnormal appendix to the colon, is one of the most complex congenital malformations of the digestive system. Shyrtaev B.K. notes that such doubling anatomically divided into tubular, isolated, diverticular and

cystical. Considering the development of the digestive system, it can be said that such doubling beginning to have 6-8 weeks of embryonal development through abuse recanalization primary colon . Clinical symptoms depend on the location of pathology, the size, the speed of the disease and complications that may to accompany this defect [7].

Dolihosyhma - is extended sigmoid colon. This defect causes the interruption of intestine, and as a result it is the problem of withdrawal of feces.

The main symptoms are constipation, abdominal pain in the direction spasm, flatulence, nausea, weakness and flaccidity. This defect has extremely difficult course. If not to treat disease, dolihosyhma can be complicated by other pathological processes: the formation of fecal stones, with disturbed defecation; fecal intoxication, which caused stagnation excrement. As a result, occurs reverse absorption of toxins in the blood, obstruction, anemia, weight loss, syndrome of irritable intestine, characterized by pain and discomfort [8].

Hirschsprung's disease - a congenital defect in which a disturbed innervation of the colon, and the effect of peristalsis intestines. The first symptom of the disease in infants is delayed meconium (primary defecation), but one of the symptoms can be diarrhea. [9] Rectal irritation sometimes temporarily stimulates peristalsis, the allocation of meconium and gas, but does not eliminate the underlying cause of the disease. With the prevalence of it is second pylorostenosis. To confirm the diagnosis we perform a biopsy of the colon wall. Absence of nerve cells confirms the assumption of Hirschsprung's disease. All children with Hirschsprung's disease should undergo hospital treatment; this defect can not prevent [10]. Part of the intestine that have no innervation is removed surgically and the healthy edges are connected. Sometimes carry through untimely decompression conduct by imposing colon colostomy to relieve symptoms of coprostasis. The main goal of surgery is to provide regular patient defecation.

Omphalocele - is a defect of the anterior abdominal wall, in which a loops of intestine, liver are beyond the abdominal cavity. Often the cause of the defects are genetic factors (such as Edwards syndrome or Patau syndrome). The incidence of

abnormalities ranges from 1-3 per 10,000 births. Omphalocele is often found in combination with other disabilities, such as breach of cardiovascular, skeletal dysplasia, malformations of the nervous system, diaphragm hernia and hypoplasia of the genitourinary system. Omphalocele is a component of Beckwith-Wiedemann syndrome and pentalogy Cantrell [11].

Meckel's diverticulum - a congenital defect, characterized by overemphasizing of intestine common in men. Diverticulum - a balance of embryonic intestinal bile-duct, which departs from the intestine from different angles (usually free angle) in different shapes - cylindrical, conical or similar to bulb. By Meckel's diverticulum diseases include inflammation, peptic ulcer, the presence of foreign bodies, tumors. Symptoms of the disease depends on the age of the patient. Children will have blocking of intestinum and intestinal bleeding.

Megacolon and megarectum - a terms used when the X-ray department of rektosygmoidal portion shows us diameter of descending colon than 6.5 cm and ascending - 8 cm diameter or diameter of cecum exceeds 12 cm. Megacolon can be a symptom of various diseases, such as congenital megacolon (Hirschsprung's disease), idiopathic megacolon, colon pseudoobstruction.

The gastroschisis (GS) is the result of the horizontal defect of the abdominal wall in the navel area, and there are no overgrowing through which loops intestine can fall or be welded together.

The exact causes of the anomalies are not defined, but the scientists consider that it may be the deficit of amino acids and other nutrients, compliance harmful diet and medication during pregnancy [12]. Surgery to deal with this defect is made in the first days of life. To determine if abdominal cavity can place overemphasizing of inner organs, we need clear clinical assessment and extensive practical experience. Single wound closing is done only half the time, and the other half still need to gradually restore the normal topography of the abdominal cavity.

During or after surgery probable development of necrotizing enterocolitis, intestine perforation or necrosis and subsequent complications of parenteral nutrition [13].

Conclusion. So, despite of the modern level of surgery, defects of the digestive systems require further practical examination, proper diagnosis and treatment. Especially it's important to know the origin and causes of the defects of the gastrointestinal tract, because this is one of the most difficult pathologies today, which need of modern surgical correction.

Prospects for further research. Modern surgery requires a more comprehensive and detailed information about the cause and time of occurrence of anomalies and possible options for the structure of the small and large intestine, which is a prerequisite for the development of new methods of antenatal prevention and surgical correction.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. А.В. Капшитарь. Болезнь Гиршпрунга с огромным копролитом, вызвавшим острую обтурационную толстокишечную непроходимость у больного среднего возраста/ А.В. Капшитарь//Український журнал хірургії.-2013-№2Ст.141-142

2. Д.А. Морозов, А.Н. Никитина, И.А. Тихонова. Сочетанная патология у детей с аноректальными пороками развития/ Д.А. Морозов, А.Н. Никитина, И.А. Тихонова//Хирургия новорожденных.-2007-№2Ст.26-28

3. Н.Б. Губергриц, Г.М. Лукашевич, П.Г. Фоменко. Аномалии толстой кишки/ Н.Б. Губергриц, Г.М. Лукашевич, П.Г. Фоменко//Новости медицины и фармации.-2009.

4. А.Е. Гайдаенко, И.В. Киргизов, А.Г. Талалаев, К.Н. Баранов, И.А. Шишкин, А.А. Гусев. Случай оперативного лечения ребенка с удвоением подвздошной кишки/ А.Е. Гайдаенко, И.В. Киргизов//Педиатрическая фармакология.-2012.-№2, Том9.Ст.121-123

5. В.Н. Грона, В.К. Литовка, А.Ю. Гунькин. Удвоение толстой кишки у ребенка девяти месяцев, осложнившееся рецидивирующим профузным кровотечением/ В.Н. Грона, В.К. Литовка, А.Ю. Гунькин//Український журнал хірургії.-2010-№1Ст.143-145

6. Б.К. Ширтаев. Удвоение толстой кишки. Случай из практики/ Б.К. Ширтаев//Вестник хирургии Казахстана.-2010-№3Ст.28-29
7. Barrie S. Rich, Matthew Bott, Nitsana Spingland. Multiple intestinal atresia with apple peel syndrome successfully treated with primary repair/ Barrie S. Rich, Matthew Bott, Nitsana Spingland//Journal of Pediatric Surgery case reports.-2013.-№7.Pg.157-159
8. В.Н. Грона, И.П. Журило, В.П. Перунский, П.А. Лепихов. Нарушения фиксации и ротации кишечника у новорожденных/ В.Н. Грона, И.П. Журило//Клінічна анатомія та оперативна хірургія.-2007-№3.Ст.29-33
9. М.М. Мирзахмедов. Хирургическая коррекция и профилактика послеоперационных осложнений болезни Гиршпрунга у взрослых/ М.М. Мирзахмедов//Український журнал хірургії.-2012-№3.Ст.30-33
10. А.И. Ленюшкин, И.Н. Хворостов. Аномалии ротации и фиксации кишечника у детей (клиника, диагностика, лечебная тактика) / А.И. Ленюшкин, И.Н. Хворостов//Вопросы современной педиатрии.-2007-№5.С.87-92
11. О.Є. Борова, О.М. Никифорок. Діагностика та лікування новонароджених з гастрошизисом/ О.Є. Борова, О.М. Никифорок
12. К.В. Armitage, J.T. Brooks. T.F. Jones, W.Schaffner, C. Starr. Microbes on the menu: recognizing illness Patient care/ К.В. Armitage, J.T. Brooks//Медицина світу.-2000.-Ст.239-246
13. В.А. Яковленко. Латерально распространяющиеся опухоли толстой кишки при колоноскопии с высокой разрешающей способностью, исследованием в узком спектре света и хромоскопией уксусной кислотой/ В.А. Яковленко//Гастроэнтерология.-2015.-№1

**COVID-19 – NEW CORONAVIRUS INFECTION: DEFINITION,
FEATURES AND PATHOLOGY**

Volos Liliya Ivanivna

MD, Professor, Professor of Department
of Pathological Anatomy

Danylo Halytsky Lviv National Medical University
Lviv, Ukraine

Tsymar Dariia Andriivna

6th year medical student

Danylo Halytsky Lviv National Medical University
Lviv, Ukraine

Introductions. 11 March 2020 World Health Organization (WHO) announced the beginning of a pandemic of a new coronavirus infection caused by the SARS-CoV-2 virus, which became the 11th in the XX-XXI centuries. The first cases of the disease were officially registered in the southeast of the PRC in Wuhan (Hubei province) in December 2019. Despite the unprecedented measures taken by the PRC and WHO to prevent the spread of the new coronavirus infection, in February the epidemic covered at least South Korea, Iran and Italy, and by March - and other countries of the world, having turned into a pandemic. Currently, WHO experts do not exclude that in Europe (in particular, in France), the first cases after trips to China appeared already in December 2019 (confirmed by virological studies) [1].

Definition. On February 11, 2020, WHO assigned the official name to the new coronavirus infection - COVID-19 ("COronaVirus Disease 2019"), and the International Committee on Virus Taxonomy - the official name of the causative agent of this infection - SARS-CoV-2 [2].

SARS-CoV-2 is a single-stranded RNA virus that belonging to the Coronaviridae family. Genome sequencing showed the genetic similarity of the new virus to the previously known coronaviruses SARS-CoV (~ 79% similarity) and MERS-CoV (~ 50% similarity). The S-protein of the SARS-CoV-2 virus has an

affinity for the angiotensin-converting enzyme receptor 2 (ACE2), and its affinity for this receptor is 10-20 times higher than that of SARS-CoV, which ensures high contagiousness. Discussed but not proven role for CD147 receptor [3].

Pathogenesis. COVID-19 affects different people in different ways. Most infected people will develop mild to moderate degree illness and recover without hospitalization.

The receptor for ACE2 is expressed in the epithelium of the respiratory tract, alveolocytes, alveolar monocytes, vascular endothelium, epithelium of the gastrointestinal tract, urinary tract, macrophages and other cells of many organs and tissues, including the myocardium and some parts of the central nervous system. SARS-CoV-2 is capable of the most active replication in the upper respiratory tract. The tropism of the virus to the upper respiratory tract epithelium probably explains the continuous shedding of the virus from the pharynx and the more efficient transmission of SARS-CoV-2 than SARS-CoV. The course and progression of COVID-19 disease to a certain extent resembles severe acute respiratory syndrome (SARS, SARS) in viral replication in the lower respiratory tract with the development of secondary viremia, immune disorders and hypoxia, leading to damage to many target organs: heart, kidneys, gastrointestinal tract and other tissues whose cells express the receptor for ACE2, leading to clinical deterioration in the second week from the onset of the disease. However, the cardinal difference is the development of microangiopathy in the form of a productive thrombovasculitis and hypercoagulable syndrome [3, 4].

Persistent inflammatory status in patients with severe and critical degree of severity of COVID-19 acts as an important trigger for the coagulation cascade, in particular IL-6, can activate the coagulation system and suppress the fibrinolytic system. Due to the direct effect of the virus, damage to the vascular endothelium of the lungs and peripheral vessels occurs, which is also an important inducer of hypercoagulation, as well as an aggressive immune response. The appearance of antiphospholipid antibodies can exacerbate coagulopathy [5].

This phenomenon in patients with severe and critical conditions has rarely been

seen in other coronavirus infections or influenza type A. The clinical course of COVID-19 is characterized by hypercoagulability with prolonged prothrombin time, increased D-dimer levels fibrinogen in serum, with almost normal activated partial thromboplastin time (APTT), which leads to the development of disseminated intravascular coagulation (DIC syndrome).

COVID-19 progression is also associated with persistent a decrease in the proportion of lymphocytes and a significant increase in the proportion of neutrophils in the blood. In addition, an increase in the level of inflammatory markers occurs in the blood serum: C-reactive protein, ferritin, interleukin (IL-6, IP-10, MCP1, MIP1A and TNF α). Decreased lymphocyte count, increased ferritin, IL-6 and D-dimer levels have been shown to be unfavorable predictors of COVID 19. However, the mechanisms underlying progressive lymphopenia in severe and critically ill COVID-19 patients remain unclear. It is believed that this may be due to functional depletion of lymphocytes and / or death of a part of lymphocytes through apoptosis or pyroptosis. The role of a hyperergic immune response to SARS-CoV-2 in some patients is undoubted, which causes the rapid development of an immune inflammatory response, a pronounced systemic inflammatory reaction syndrome, with severe alteration of lung tissue in the form of diffuse alveolar damage and other organs, with the development of a picture of septic shock. It is believed that the leading role in this is played by CD4 + T-lymphocytes and various pro-inflammatory cytokines ("cytokine storm"). The role of virus-induced autoimmune reactions is also not excluded [5].

Autopsy showed, that the main pathological changes are detected in the lungs, but often there is a simultaneous damage to other organs with the lungs, which in its severity can prevail over pulmonary pathology, as well as sepsis and septic (infectious-toxic) shock when a bacterial infection is attached.

Covid-19 is continuing to spread around the world, with more than 200 million confirmed cases and 4.3 million deaths across nearly 200 countries (Jon Hopkins, 2021) [6].

The Covid-19 in Ukraine. Between the 3rd of January 2020 and the 26 th of

July 2021, 2,248,663 of COVID-19 cases were confirmed in Ukraine, including 52,849 deaths, according to the World Health Organisation [7]. Excess mortality data in Ukraine, however, suggest a figure somewhat above 80,000 deaths caused by the pandemic. Ukraine experienced two pandemic waves in autumn 2020 and spring 2021. The seven-day moving average, which reached its peak at the height of the second wave in April 2021 (16,038), has drastically decreased to reach 565 cases [8]. The case fatality rate is currently 2.4% [9]. As of the 22nd of July, Ukraine had detected 6 Delta cases. The government officially announced that health authorities have reagents for detecting the Delta variant, which is suspected to be circulating in the country since June 2021. The national vaccination campaign began on 24 February 2021. However, although the pace of vaccination has started to pick-up since the beginning of June, Ukraine remains the country with the lowest vaccination coverage in Europe (Figure 2). As of the 21st of July, 4.4 million doses were administered, and 1.56 million people, or 3.6% of the total population, were fully vaccinated [10]. On 22 June, the Prime Minister announced the government's intention to coordinate with the heads of regional state administrations to densify the network of vaccination centres [11]. The Government of Ukraine has an objective to vaccinate 24 million people by the end of 2021.

Pathological anatomy. According to the literature, at autopsy, pathological changes of varying severity and prevalence were detected in all deaths from COVID-19 in the lungs, however, simultaneous damage to other organs was often noted, which, in terms of severity, could prevail over pulmonary and cause death [12]. Characteristic was the addition of a bacterial (less often fungal) infection in the form of viral-bacterial and fungal (*Klebsiella*, *Staphylococcus aureus*, *Candida*, etc.) Pneumonia, as well as sepsis and septic (infectious-toxic) shock, mainly in patients, for a long time (more than a week) who were on mechanical ventilation. Their frequency, confirmed morphologically and / or bacteriologically, in general was 37%, which is slightly higher than the values typical, for example, for influenza A / H1N1 (about 30%).

The study showed that the main morphological substrate of lung damage is a

rather specific diffuse alveolar damage in combination with the involvement of the vascular bed of the lungs in the pathological process and alveolar-haemorrhagic syndrome. The term viral (interstitial) pneumonia, widely used in the clinic, in essence reflects the development of diffuse alveolar damage, and in COVID-19 it should also mean the pathology of the pulmonary vessels, primarily the microvasculature - microangiopathy in the form of destructive-productive thrombo-vasculitis. In turn, severe diffuse alveolar injury is synonymous with the clinical concept of acute respiratory distress syndrome (ARDS). In pathological practice, for the macroscopic designation of these changes in the lungs, which are also observed in various severe injuries, shock of any aetiology, the term "shock lungs" is used, which is not entirely correct for COVID-19, since it does not imply damage to the vascular bed [13].

At autopsy, the lungs are enlarged in volume and mass, and in part of the patients are mainly affected by the posterior-basal sections (occurs in about a third of deaths), and at the autopsy in their anterior sections, acute swelling is observed (tissue of the lungs of increased airiness, pink, cut with a crunch). Lung changes macroscopically corresponded to the concept of "shock lung". The lung tissue is diffusely compacted and, practically, airless, from the surface and on the section of a dark cherry or red-brown colour (characteristic "lacquer" appearance), with areas of atelectasis (dystelectasis), often extensive drainage haemorrhages and, often, haemorrhagic heart attacks of various sizes. Also, characteristic are multiple parietal and obstructing thrombi of the branches of the pulmonary arteries and veins of various sizes, and in some cases, pulmonary thrombosis spread to the right heart - the ventricle and even the atrium.

Blood clots of the branches of the pulmonary artery should be differentiated from thromboemboli, which were also identified in part of the observations, and their source was the deep veins of the lower extremities, the veins of the small pelvis, and less often the right parts of the heart [13]. The pleura is characterized by fibrin overlays (focal and widespread fibrinous pleurisy, usually without significant effusion in the pleural cavities), and not only with haemorrhagic heart attacks. With

the addition of bacterial superinfection, fibrinous-purulent pleurisy develops. In 37% of cases, along with signs of viral pneumonia (both at the exudative and proliferative stages of alveolar damage), bacterial focal, confluent or lobar pneumonia was detected. In one case with viral pneumonia, aspiration bronchopneumonia (foreign food fragments in the lumens of the bronchi, bronchioles and alveoli).

In a later stage of the disease in the lungs (more often in the lower lobes), areas of organizing pneumonia and moderate growths of fibrous tissue, as well as changes characteristic of fibrosing alveolitis (macroscopically - "cellular lung") are found [14]. The changes in the lung tissue described above can further lead to the development of chronic respiratory failure, secondary pulmonary hypertension and cor pulmonale.

In addition to changes in the lungs, of varying severity, on autopsies revealed quite a variety of lesions of other organs and systems, the pathogenesis of which is not yet clear, but probably has a complex multifactorial character [15, 16]. Among these main factors are the specific damaging effect of SARS-CoV-2, hypoxia, microangiopathy and hypercoagulability and hyperergic immune response (possibly autoimmune), as well as iatrogenic drug damage. In addition, various pathological changes are associated with comorbid diseases and their complications, which is very typical for COVID-19, deaths from which are overwhelmingly observed in elderly patients.

Unlike, for example, the flu, COVID-19 is not typical tracheobronchitis with bright inflammatory hyperemia. In most cases, their mucous membrane is pale, without obvious damage, with punctate hemorrhages in DIC. The exception is the deceased who were on mechanical ventilation with the development of bacterial tracheitis and bronchitis.

Typically pronounced acute general venous plethora, in most of the deceased - microangiopathy and disseminated intravascular coagulation syndrome (including the skin, mucous membranes and serous membranes), fresh or organizing blood clots in the lumens of arteries and veins of different localization (in addition to the lungs). Some of the deceased had diagnosed with sepsis (etiology - various bacterial mixed

flora), proceeding both with multiple organ purulent foci (septic pyemia), and, more often, as septic shock.

In the brain, diffuse hypoxic and focal, ischemic injuries of various sizes, up to the development of ischemic infarctions (with thrombosis of large arteries), microangiopathy, diapedesis and confluent hemorrhages, sometimes progressing to hemorrhagic infarctions and, less often, hematomas, were found. In some cases, differential diagnosis of such manifestations and complications of COVID-19 with various nosological units from the group cerebrovascular disease is a serious problem, especially in comorbid patients [17].

Lymphoid perivascular and meningeal infiltration, in separate observations (including in cases without sepsis), does not exclude the possibility of the development of specific encephalitis and meningitis.

The myocardium is also characterized by diffuse hypoxic, metabolic and ischemic injuries of various sizes, less often - microangiopathy, petechial and confluent haemorrhages. With thrombosis of the coronary arteries (in the absence of unstable atherosclerotic plaques or generally atherosclerosis), some of the deceased developed small focal, less often transmural myocardial infarctions, which should be regarded as a manifestation or complication of COVID-19. Such myocardial infarctions should be differentiated from type 1 myocardial infarctions, with complicated unstable atherosclerotic plaques of the coronary arteries of the heart - independent nosological units from the group ischemic heart disease.

Intercellular and perivascular lymphoid infiltration indicates the possibility of development in rare cases of myocarditis of various aetiology, possibly specific [18].

In the kidneys, hypoxic, metabolic and ischemic damage were observed - the substrate of the often-observed syndrome of acute renal failure with necrosis and dystrophic / necrotic changes in the epithelium of the convoluted tubules. There were ischemic infarctions due to thrombosis of the arteries of the kidneys of various sizes. However, the specific nature of kidney damage in the form of microangiopathy and variants of glomerulonephritis (proliferation of mesangial cells and infiltration of lymphocytes, fibrinoid necrosis of glomerular capillaries) with a tubulo-interstitial

component (lymphoid infiltration, stromal oedema) cannot be ruled out. As in the analysis of pathological changes in other organs, the differential diagnosis of these manifestations and complications of COVID-19 with various comorbid diseases, in particular chronic pyelonephritis [16].

In the liver, in all cases, fatty degeneration was detected, of varying severity, probably hypoxic and metabolic, and possibly iatrogenic pathogenesis. Petechial haemorrhages and, in some cases, lymphoid infiltration of the portal tracts, similar to reactive interstitial hepatitis (in addition to observations with sepsis, for which such changes are typical). In some cases, extensive necrosis of the liver tissue was found.

In the organs of the immune system, a wide range of changes was revealed, depending, like the damage to other organs, apparently, on infectious agents, the duration of the disease, comorbid diseases, the characteristics of therapy, etc. - on the pronounced devastation, reminiscent of changes with HIV infection at the AIDS stage, to varying degrees of hyperplasia, mainly T-dependent, and, less often, B-dependent zones of lymphoid tissue. As well as in the lungs, in the marginal sinuses of the lymph nodes, the phenomena of autocytophagy were found, from hemocytophagy to phagocytosis by macrophages of fragments and whole lymphocytes.

The spleen was hyperplastic to varying degrees, full-blooded, gave a moderate scraping on the cut, there were heart attacks and blood clots in the vessels.

The pathology of the gastrointestinal tract is of great interest in connection with reports of intestinal clinical manifestations of COVID-19 and the development of catarrhal gastroenterocolitis. However, the study of changes in the mucous membrane is difficult on autopsy with post-mortem autolysis and the nature of pathological changes in the gastrointestinal tract remains insufficiently studied.

Skin changes were characterized by extreme polymorphism and, probably, various aetiology, from haemorrhagic syndrome to various rashes, histologically revealed microangiopathy in the form of destructive-purging thrombo-vasculitis [19].

Conclusion. Autopsy showed, that the main pathological changes are detected in the lungs, but often there is a simultaneous damage to other organs with the lungs,

which in its severity can prevail over pulmonary pathology, as well as sepsis and septic (infectious-toxic) shock when a bacterial infection is attached [20].

REFERENCES

1. World Health Organization <https://covid19.who.int>
2. World Health Organization Best Practices for the Naming of New Human Infectious Diseases (PDF) (Report). World Health Organization (WHO). May 2015. hdl:10665/163636.
3. Hoffmann M, Kleine-Weber H, Schroeder S, et al. SARS-CoV-2 Cell Entry Depends on ACE2 and TMPRSS2 and Is Blocked by a Clinically Proven Protease Inhibitor. *Cell* 2020. [Google Scholar]
4. Ling Lin, Lianfeng Lu, Wei Cao, Taisheng Li Hypothesis for potential pathogenesis of SARS-CoV-2 infection—a review of immune changes in patients with viral pneumonia. Pages 727-732 / Received 26 Feb 2020, accepted 17 Mar 2020, accepted author version posted online: 20 Mar 2020, Published online:30 Mar 2020
5. Chuan Qin, Luoqi Zhou, Ziwei Hu, et al. Dysregulation of Immune Response in Patients with Coronavirus 2019 (COVID-19) in Wuhan, China *Clinical Infectious Diseases*, ciaa248, Published: 12 March 2020
6. The Johns Hopkins Coronavirus Resource Center. <https://coronavirus.jhu.edu/covid-19-daily-video>
7. <https://covid19.who.int/region/euro/country/ua>
8. <https://www.worldometers.info/coronavirus/country/ukraine>
9. <https://www.coronatracker.com/country/Ukraine>
10. <https://ourworldindata.org/coronavirus/country/ukraine>
11. <https://www.ukrinform.net/rubric-society/3268602-vaccination-centers-should-open-throughout-ukraine-shmyhal.html>
12. Barton LM, Duval EJ, Stroberg E, Ghosh S, Mukhopadhyay S. COVID-19 Autopsies, Oklahoma, USA. *Am. J. Clin. Pathol.* 2020; XX:1-9 <https://doi.org/10.1093/AJCP/AQAA062>
13. Tang, Ning; Li, et.al. Abnormal coagulation parameters are associated

with poor prognosis in patients with novel coronavirus pneumonia. *Journal of Thrombosis and Haemostasis*. 2020, 18(4), 844-847 CODEN: JTHOA5; ISSN: 1538-7933. English

14. Wootton SC, Kim DS, Kondoh Y, Collard HR et al. Viral infection in acute exacerbation of idiopathic pulmonary fibrosis. *Am. J. Respir. Crit. Care Med*. 2011;183(12):1698-1702.

15. Fox S.E., Akmatbekov A., Harbert J.L., Li G., Brown J.Q., Heide P.S.V. Pulmonary and cardiac pathology in African American patients with COVID-19: an autopsy series from New Orleans. *Lancet. Respiratory Medicine*. 2020, may 27/ DOI: [https://doi.org/10.1016/S2213-2600\(20\)30243-45](https://doi.org/10.1016/S2213-2600(20)30243-45).

16. Hua Su, Ming Y, Cheng W. et al. Renal histopathological analysis of 26 postmortem findings of patients with COVID-19 in China. *Kidney International*. 2020 <https://doi.org/10.1016/j.kint.2020.04.003>

17. Liu Q, Wang RS, Qu GQ, et al. Gross examination report of a COVID-19 death autopsy. *Fa Yi Xue Za Zhi*. 2020 Feb 25;36(1):21-23. doi: 10.12116/j.issn.1004-5619.2020.01.005. [Epub ahead of print] English, Chinese.

18. Meijuan Zheng, Yong Gao, Gang Wang, et al. Functional exhaustion of antiviral lymphocytes in COVID-19 patients. *Cellular & Molecular Immunology* volume 17, pages533–535(2020)/ Published: 19 March 2020

19. Varga S, Flammer AJ, Steiger P. et al. Endothelial cell infection and endotheliitis in COVID-19. *The Lancet* Polished online. 2020 [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30937-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30937-5)

20. Xu Zhe, Shi Lei et al. Pathological findings of COVID-19 associated with acute respiratory distress syndrome. *Lancet Respiratory Medicine*. 2020, 8(4), 420-422 CODEN: LRMAAU; ISSN: 2213-2600. English.

УДК. 618.33+618.2:616.

ОСОБЕННОСТИ ТЕЧЕНИЕ БЕРЕМЕННОСТИ У ЖЕНЩИН С МИОКАРДИТОМ

Абдуллажанова Камола Низомиддинова
Республиканский специализированный
научно-практический
медицинский центр
акушерства и гинекологии,
Узбекистан

Актуальность. В структуре экстрагенитальной патологии заболевания сердечно-сосудистой системы (ССС) составляют ~10% и представлены, наряду с артериальной гипертонией (АГ), врожденными и приобретенными пороками сердца (ВПС и ППС), аритмиями и другими сердечно-сосудистыми заболеваниями (ССЗ), диагностика и лечение которых в период беременности представляют определенные трудности, связанные не только с ограничением диагностических возможностей, но и с выбором медикаментозного лечения [1,4]. Статистические данные результатов анализа материнской смертности в Соединенных штатах показали, что в структуре сердечно-сосудистой патологии ведущее место занимает гестационная кардиомиопатия [2,3,4], более половины случаев приходится на миокардиты.

Американцы указывают, что среди сердечно-сосудистых заболеваний у беременных кардиомиопатия в 15-60% случаев обуславливает риск развития материнской смертности [1,4,5]. Анализ материнской смертности за последние 5 лет в Республике Узбекистан подтверждает результаты ведущих ученых мира и требует обратить пристальное внимание у беременных.

Вышеизложенное указывает, настолько актуален миокардит у беременных, что требует его изучение и решения важнейших вопросов.

Целью настоящего исследования было изучить состояние маточно-плацентарно-плодового кровотока у беременных с миокардитом.

Материалы и методы исследования. Исследования проводилась в Республиканского специализированного научно- практического медицинского центра акушерства и гинекологии (РСНПМЦ АиГ, г.Ташкент, Узбекистан). Нами были обследованы 128 беременных женщин с миокардитом, обратившихся в консультативную поликлинику РСНПМЦ АиГ. Возраст беременных колебался от 18 до 39 лет.

Результаты исследования. На момент обращения более половины беременных (53%) находились во II, каждая 4-ая беременная (25%) в I триместре гестации. Первородящие и первобеременные составили 34 и 38,2%, соответственно.

Более половины беременных находились в возрасте 20-29 лет, каждая пятая женщина (20%) была в возрасте 30-34 лет, каждая десятая (10%) – в возрасте 35-40 лет. Лишь 4% из общей популяции составляли женщины в возрасте до 20 лет. Гендерсон с соавторами определили возрастные группы риска на развитие гестационной кардиомиопатии при наличии миокардита [4, 5].

При этом автором были указаны наибольшие факторы риска развития кардиомиопатии у женщин в возрасте после 35 лет. Авторами также был установлен наиболее благоприятный возрастной период для беременности - от 20 до 24 лет [5]. Контингент беременных с миокардитами, в возрасте после 35 лет в нашем случае составил 64% из общего число женщин.

Синусовая тахикардия (частота сердечных сокращений (ЧСС) более 90 ударов в минуту) по данным ЭКГ исследования отмечалась в 65% случаев, нарушение ритма по типу желудочковой экстрасистолии зарегистрировано у 19%, по типу наджелудочковой экстрасистолии у 5% женщин.

Нарушение реполяризации в стандартных (III) и усиленных (AVF) отведениях обнаружили в 16%, в грудных отведениях в 19% случаев, неполная блокада ножки пучка Гиса отмечена у 13% беременных с миокардитами.

Таблица 1.

Структура внутрисердечных гемодинамических нарушений у беременных с миокардитом

Параметры	Распределение беременных по возрасту			
	15-19 лет (n=5)	20-29 лет (n=87)	30-34 лет (n=23)	35-40 лет (n=13)
Митральная регургитация	2 (40%)	54 (62%)	11 (48%)	7 (54%)
Трикуспидальная регургитация	1 (20%)	1 (1%)	1 (4%)	2 (15%)
Регургитация легочного ствола	-	-	1 (4%)	-
Регургитация аорты	-	-	1 (4%)	-
Сепарация листков	-	2 (2%)	1 (4%)	1 (8%)

При оценке внутрисердечной гемодинамики получены следующие данные: наиболее частым признаком нарушения внутрисердечной гемодинамики являлся митральная регургитация, которая в подавляющем большинстве случаев выявлена у 62 и 54% беременных в возрасте 20-29 и 35-40 лет, соответственно (табл 1).

Поскольку наша цель в этом исследовании была ответить на вопрос – влияют ли гемодинамические нарушения на фоне миокардита у матери на состояние фетоплацентарного комплекса и на течение гестации, нам было интересно сравнительно анализировать результаты исследования основных параметров материнской внутрисердечной и центральной гемодинамики с состоянием системы мать-плацента-плод, а также с течением гестации.

Частыми осложнениями течения гестации явились угроза позднего выкидыша и раннего прерывания беременности, отмеченные во втором и третьем триместре почти у каждой второй беременной (рис 1).

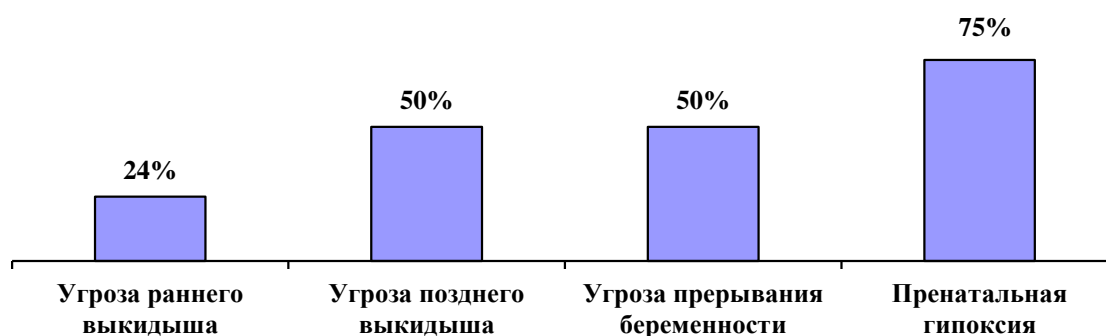

Рисунок 1. Структура осложнений течения гестации

Однако результаты сравнительного анализа показывали, что выявленные гемодинамические нарушения у матери, не у всех беременных, соответствовали осложнениям течения гестации, с которыми они поступили в стационар. Даже у тех беременных с нормальными значениями ФВ течение гестации осложнялось с угрозой ПР или угрозой СПВ. Видимо, что гемодинамические нарушения при миокардите не полностью лежат в основе патогенеза развития акушерских осложнений таких, как угроза СПВ, ПР. По-видимому, в основе патогенеза акушерских осложнений у беременных с миокардитами, приводящих к ранней репродуктивной и перинатальной потери, таких как самопроизвольные выкидыши (СПВ), угроза СПВ, угроза преждевременных родов (ПР), пусковой механизм принадлежит именно к иммунным механизмам, которые активируются вследствие воспалительного поражения миокарда [3, 5]. Известно, что во время беременности в организме беременной происходит ряд адаптационных изменений, направленных к донашиванию гестации и поддержанию полноценной жизнедеятельности плода. Как у других систем, в иммунной системе также происходят адаптационно-компенсаторные изменения, характеризующиеся повышением иммунодепрессивной активности, направленные на предотвращение отторжения плода. Повышение уровня провоспалительных цитокинов, фактора некроза опухоли- α (ФНО- α) вследствие воспалительной реакции в миокарде, нарастания концентрации циркулирующих иммунных комплексов (ЦИК) с одной стороны негативно влияет

на уровень плацентарных гормонов, с другой стороны повышает сократительную активность маточных мускулатур [2, 3, 5].

Интересные данные были получены при сравнительном изучении результатов доплерометрического исследования маточно-фето-плацентарного кровотока и состояния систолической функции левого желудочка матери (таблица 2).

Так, у женщин с повышенной фракцией выброса (ФВ>70%) в 64% случаев отмечалось нарушение кровотока в маточных артериях, в 18% случаев – нарушение плацентарного кровотока, а в 12% случаев -нарушение маточно-плацентарного кровотока. У 88% данной группы женщин развивалась пренатальная гипоксия.

Таблица 2.

Результаты доплерометрического исследования состояния маточно-плацентарного кровотока

	ФПН и ее степени			СЗРП	Пренатальная гипоксия
	ФПН Ia	ФПН Ib	ФПН II		
ФВ>70 (n=87)	55 (64%)	16 (18%)	10 (12%)	7 (8%)	76 (88%)
ФВ 55-70 (n=)	5 (14%)	4 (10%)	2 (5%)	2 (5%)	17 (67%)

Однако у беременных с миокардитом и на фоне с нормальными значениями фракции выброса также отметили нарушения гемодинамики в фетоплацентарном комплексе. Нарушение кровотока в маточных артериях (ФПН Ia) выявлено у 14% женщин, а нарушения плацентарного кровотока (ФПН Ib) у 10%. Нарушение маточно-плацентарного кровотока (ФПН II) отмечено в 5% случаев. У 67% женщин беременность протекала на фоне пренатальной гипоксии.

Полученные данные еще раз подтверждают, что в основе развития плацентарной недостаточности при миокардите главная роль принадлежит нарушению материнской гемодинамике, обусловленной данной патологией.

Вывод. Таким образом, миокардит, развивающийся во время

беременности, является угрожающим жизни матери и плода, который требует дальнейшего его изучения для разработки тактики ведения беременности и родов.

Центральная материнская гемодинамика при миокардите характеризуется нарушением сократительной функции левого желудочка, которая лежит в основе развития ряда акушерских и перинатальных осложнений.

Следовательно, дисфункция материнской гемодинамики, негативно влияя на состояние фетоплацентарного комплекса, приводит к развитию нарушения кровотока в маточных артериях, в ответ которого повышается индекс резистентности в сосудах плаценты.

Гемодинамические нарушения осложняют течение гестации вплоть до угрозы СПВ и ПР. Однако, не исключается и роль иммунологически-воспалительного и аутоиммунного процесса в развитии ряда акушерских и перинатальных осложнений, которые требуют дальнейшего изучения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Буханкина Ю.М. Оптимизация диагностики и лечения беременных с заболеваниями сердечно-сосудистой системы на всех этапах гестации: Автореф. дисс. ...док.мед.наук.- Москва, 2010.
2. Колиушко Г.И. Миокардиты у беременных. – Харьков (Украина), 2011. - №2 . – С.148.
3. American Congress of Obstetricians and Gynecologists. High Blood Pressure During Pregnancy. - US, 2012.
4. Centers for diseases control and prevention. National center for chronic disease prevention and health promotion, pregnancy mortality surveillance system. – US, 2012.
5. Gunderson E.P. et al. //Obstet Gynecol. - New York (USA), 2011. – Vol. 118. – P.583.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ПЕРВИННОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Мельничук Лариса Василівна

кандидат медичних наук,
доцент кафедри сімейної медицини
Буковинський державний медичний університет,
м.Чернівці, Україна

Анотація. Стаття присвячена проблемним питанням профілактичної роботи закладів первинної допомоги в умовах пандемії. Вивчено виконання обсягів профілактичних щеплень за 2018-2020 роки, результатів профілактичних оглядів дітей. Проведено анкетування медичних працівників та батьків дітей щодо ефективності профілактичної роботи. Негативно вплинуло на виконання обсягів щеплень введення карантину, призупинення профілактичних оглядів та профілактичних щеплень в перші місяці протиепідемічних заходів, нерегулярне постачання вакцин. Охоплення щепленнями проти кору, краснухи, паротиту знизилось з 103,0% до 84,6%, що небезпечно щодо повторних спалахів. Проблемним залишається невпевненість самих медичних працівників у безпеці вакцин, яка у сімейних лікарів склала $65,33 \pm 2,92\%$, а їх медичних сестер $-51,24 \pm 2,53\%$.

Ключові слова: щеплення, карантин, профілактика, вакцини, первинна медико-санітарна допомога.

Вступ. Профілактика – один із надзвичайно важливих напрямків медицини, який включає комплекс гігієнічних, медичних, соціально-економічних і санітарно-технічних заходів, спрямованих на усунення факторів ризику, що впливають на здоров'я людини, запобігання виникненню хвороб та забезпечення високого рівня здоров'я населення. В усьому світі розрізняють три види профілактики: первинна, вторинна і третинна.[1,2,]. Первинну

профілактику використовують для недопущення захворювання як такого. Прикладом її є вакцинація дітей та дорослих, інформування населення про вплив шкідливих звичок на організм людини або про значення здорового способу життя тощо. Вторинна профілактика спрямована на раннє виявлення та лікування хвороби на доклінічній стадії. Третинна профілактика – це заходи, які спрямовані на попередження розвитку ускладнень та погіршення перебігу хвороби, а також динамічне спостереження за пацієнтами для запобігання виникненню таких небажаних наслідків захворювань, як смерть, інвалідизація, перехід недуги у хронічну форму[1,2].

Актуальність проблеми впровадження концепції профілактичної спрямованості діяльності лікарів та середніх медичних працівників закладів первинної медико-санітарної допомоги (ПМСД) в сучасних умовах зумовлена необхідністю реформи системи охорони здоров'я України. Саме на засадних принципах профілактичної медицини, валеології та санології мають базуватись більшість програм реформування та розвитку медичної галузі та усіх розділів медицини[1,2,3].

Саме медична профілактика як вид профілактичної діяльності в охороні здоров'я повинна впливати на показники здоров'я й оптимізувати ресурси організму. І тут сімейним лікарям відводиться головна роль: вони мають виступити ініціаторами і сприяти залученню ресурсів розвитку профілактики як життєво необхідного виду професійної діяльності. Медичні працівники повинні бути мотивовані до вивчення питань профілактики, розуміти важливість і необхідність такої підготовки, вірити в її ефективність [3,4].

Прикладом успішної профілактичної стратегії стало зменшення захворюваності на кір після охоплення вакцинацією проти кору дітей в повному обсязі. Вплинути на захворюваність стало можливо після зростання обсягів вакцинації з 62,7% у 2015 році до 101,7% у 2019 році [4,5]. Однак, вже у 2020 році карантинні обмеження відвідувань здорових дітей, відсутність вакцин тривалий час зменшили виконання обсягів профілактичних щеплень. Відзначаючи велике значення профілактичної медицини в системі

громадського здоров'я, варто пам'ятати про таку важливу її складову, як спосіб життя, який формує 50% здоров'я людини[6].

Метою роботи було проведення аналізу ефективності профілактичних напрямків роботи лікарів закладів первинної допомоги в умовах пандемії.

Матеріал і методи дослідження. Проведено аналіз виконання обсягів профілактичних щеплень в закладах первинної допомоги за 2018-2020 роки, результатів профілактичних оглядів дітей. Проведено анкетування медичних працівників та батьків дітей щодо ефективності профілактичної роботи.

Результати дослідження. Аналіз виконання обсягів профілактичних щеплень дітей в закладах первинної допомоги міста Чернівців за 2018-2020 роки демонструє, що у 2020 році обсяги профілактичних щеплень зменшились у порівнянні з попередніми роками (табл.1).

Таблиця 1

Виконання обсягів профілактичних щеплень в регіоні за 2018-2020 роки.

ВАКЦИНА	2018рік			2019рік			2020рік		
	обсяг	виконання	%	обсяг	виконання	%	обсяг	виконання	%
I АКДП до 1 року	1845	1983	107%	1697	1690	99,5	1745	1650	95,1
II АКДП до 1 року	1845	1827	99,0	1697	1690	99,5	1745	1642	94,1
III АКДП до 1 року	1845	1785	96,7	1697	1658	97,7	1745	1657	94,9
III АКДП старше 1 року	2125	2256	106%	1630	1453	89,1	1281	798	62,3
III гепатит В до 1 року	1845	1419	76,9	1671	1450	85,4	1745	1266	72,6
КПК 1 рік	1845	2033	110,2	1826	1892	103	1970	1667	84,6
RV КПК 6 років	2781	2781	100	2668	2692	103	2650	2152	81,2

У 2020 році спостерігалось нерегулярне постачання вакцин, відсоток постачання коливався від 35% до 78% за всіма групами імунологічних препаратів, що суттєво вплинуло на виконання обсягів профілактичних щеплень. Аналіз виконання обсягів профілактичних щеплень в розрізі лікувальних закладів засвідчив, що в центрах первинної допомоги, де працюють лікарі загальної практики, обсяги профілактичних щеплень менші (АКДП-3: 37,6% та 67,8%), ніж в міській дитячій поліклініці, де допомогу надають педіатри (АКДП-3: 94,9%) ($p < 0,05$). Негативно вплинуло на виконання

обсягів щеплень введення карантину, призупинення профілактичних оглядів та профілактичних щеплень в перші місяці карантинних заходів.

Проблемним залишається невпевненість самих медичних працівників у безпеці вакцин, яка у сімейних лікарів склала $65,33 \pm 2,92\%$ та їх медичних сестер - $51,24 \pm 2,53\%$. Це заважає досягати оптимальних обсягів профілактичних щеплень (95%). Потребує удосконалення мотивація батьків до щеплень. Низький рівень ($1,34 \pm 0,93\%$) охоплення рекомендованими щепленнями (грип, вітряна віспа, менінгококова інфекція, тощо) потребує професійного освітнього розвитку та використання засобів масової комунікації з населенням для мотивації батьків проводити профілактику життєво небезпечних захворювань дітей. Принциповим для розвитку профілактичних напрямків роботи в закладах ПМСД є відповідь $30,6 \pm 1,56\%$ батьків у педіатрів та $41,7 \pm 1,23\%$ батьків у сімейних лікарів про незадоволеність обсягами інформації, отриманої від медичних працівників.

Таблиця 2

Кореляційний аналіз факторів ефективності профілактичної роботи

Фактори	Виконання обсягів профілактичних щеплень	Відсоток дітей на грудном у вигодовуванні	Захворюваність дітей першого року	Показники первинної інвалідизації	Випадки малюкової смертності
Вік медичного працівника	R=0,4 (p<0,05)	R=0,3 (p<0,05)	R=0,1	R=0,01	R=0,04
Стаж роботи	R=0,5 (p<0,05)	R=0,3 (p<0,05)	R=0,2	R=0,1	R=0,1
Вік батьків	R=0,2	R=0,1	R=0,1	R=0,02	R=0,1
Тип закладу ПМСД	R=0,5 (p<0,05)	R=0,3 (p<0,05)	R=0,2	R=0,1	R=0,1
Рівень задоволеності батьків	R=0,4 (p<0,05)	R=0,2	R=0,3 (p<0,05)	R=0,01	R=0,2 (p<0,05)
Кількість часу на профілактичні напрямки	R=0,3	R=0,4	R=0,1	R=0,1	R=0,3

Результати кореляційного аналізу (табл.2) засвідчили, що стаж роботи медичного працівника корелює з більшим відсотком виконання профілактичних щеплень($r=0,4;p<0,05$), більшим відсотком дітей до 6-місяців на грудному вигодовуванні($r=0,3;p<0,05$). Вік батьків не має вірогідних асоціацій з показниками профілактичної діяльності ($r=0,02-0,2;p>0,05$). На випадки малюкової смертності не впливав стаж роботи та вік медичного працівника, тип закладу($r= 0,02-0,1;p>0,05$).

Проведено анкетування 32 медичних працівників щодо головних напрямків профілактичної роботи. Питання анкети включали: кількість часу, який витрачає медична сестра або лікар на профілактичні програми підтримки грудного вигодовування, раціонального харчування, мотивації до вакцинації, догляду з метою розвитку дитини, попередженню інфекційних захворювань, тощо(табл.3).

Таблиця 3

Результати анкетування медичних працівників щодо профілактичної роботи з дітьми

Медичні працівники		Педіатри (n=12)	Медичні сестри (n=15)	Сімейні лікарі (n=18)	Сімейні медичні сестри (n=17)
Кількість часу на профілактичні програми (хв.)	M±m	5,54±0,91	6,33±1,20	4,32±0,86	6,98±1,33
Відсоток дітей на грудному вигодовуванні	M±m	75,49±3,21		67,91±2,51	
Впевненість в безпеці вакцин	M±m	82,44±3,41	67,84±3,12	65,33±2,92	51,24±2,53
Охоплено рекомендованими щепленнями	M±m	1,34±0,93		0,34±0,08	
Чи вважаєте ви свою роботу престижною	M±m	65,74±2,85	50,68±3,93	63,68±3,93	58,45±3,21

Таким чином, педіатри та сімейні лікарі витрачають 5,54±0,91 та 4,32±0,86 хвилин відповідно на питання профілактики при огляді дитини. При

цьому 24,2% лікарів витрачають не більше 1-2 хвилин на питання профілактики. Дещо більше часу мають середні медичні працівники: $6,33 \pm 1,20$ та $6,98 \pm 1,33$ відповідно. Прикладом успішної профілактичної роботи є зростання дітей до 6 місяців, що вигодовувались виключно грудним молоком (з 62% до 74%) та прихильність батьків до грудного вигодовування (83,5%-85,5%), зниження показника малюкової смертності в регіоні з 7,6‰ до 5,5‰.

Висновки.

1. У 2020 році спостерігалось нерегулярне постачання вакцин, відсоток постачання коливався від 35% до 78% за всіма групами імунологічних препаратів, що суттєво вплинуло на виконання обсягів профілактичних щеплень. Негативно вплинуло на виконання обсягів щеплень введення карантину, призупинення профілактичних оглядів та профілактичних щеплень в перші місяці протиепідемічних заходів. Охоплення щепленнями проти кору, краснухи, паротиту знизилось з 103,0% до 84,6%, що небезпечно щодо повторних спалахів.

2. Невпевненість самих медичних працівників у безпеці вакцин, яка у сімейних лікарів склала $65,33 \pm 2,92\%$ та їх медичних сестер - $51,24 \pm 2,53\%$ заважає досягати оптимальних обсягів профілактичних щеплень (95%).

3. Визначальними для надання якісних профілактичних послуг є компетентність медичних працівників. Це потребує безперервного професійного розвитку та освітньої роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лотоцька О.В., Кондратюк В.А., Сопель О.М., Профілактична медицина як важлива складова громадського здоров'я. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2019;2(80):40-43.

2. Ринда Ф.П. Стан застосування профілактичних методів у практичній діяльності лікарів загальної практики-сімейних лікарів. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2016;1(67):14-23.

3. Мельничук Л.В., Годованець Ю.Д., Сем'янів М.М., Вострікова І.С.

Актуальні питання імунізації дітей у реаліях антивакцинального руху. Неонатологія, хірургія та перинатальна медицина. 2018;8(2):5-9.

4. Мельничук ЛВ, Домітращук ІС, Вострікова ІС. Ефективність імунізації дітей в умовах спалаху кору. SWorldJournal. 2020;4(2):34-7. doi: 10.30888/2410-6615.2020-04-02-028

5. Маврутенков В.В., Ревенко Г.О. Вакцинопрофілактика: досягнення, проблеми і перспективи розвитку. Медичні перспективи. 2016;XXI(3): 56–61.

6. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2016 рік. Київ; 2017. 516 с.

УДК: 618.14

АНОМАЛЬНЫЕ МАТОЧНЫЕ КРОВОТЕЧЕНИЯ У ЖЕНЩИН РЕПРОДУКТИВНОГО ВОЗРАСТА

Миралиев Фахриддин Каримджанович

Младший научный сотрудник
Республиканский специализированный
научно-практический медицинский
центр акушерства и гинекологии МЗРУз

Файзырахманова Мария Михайловна

Кандидат биологических наук
Республиканский специализированный
научно-практический медицинский
центр акушерства и гинекологии МЗРУз

Введение. В последние годы исследований посвящены изучению как системного иммунитета, так и локального иммунитета эндометрия при гинекологических заболеваниях. При этом данные о состоянии локального иммунитета при гиперпластических процессах эндометрия (ГПЭ) у больных с аномальными маточными кровотечениями (АМК) крайне противоречивы [2,3].

Целью настоящего исследования было изучение провоспалительных цитокинов у пациенток с аномальными маточными кровотечениями.

Материалы и методы. Всем пациенткам при поступлении в стационар была выполнена гистероскопия с отдельным диагностическим выскабливанием и последующим гистологическим исследованием соскобов слизистой полости матки и цервикального канала. На основании данных гистологического исследования ткани эндометрия все пациентки были разделены на две группы: I группу составили 35 женщин АМК с простой гиперплазией эндометрия, II группу — 24 пациентки с рецидивирующими АМК и простой гиперплазией. Контрольную группу составили 10 условно здоровых женщин.

Критериями включения пациенток в исследование явились: 1) возраст

пациенток от 18 до 35 лет; 2) наличие АМК. Критериями исключения явились: 1) полипы эндометрия; 3) атипичная гиперплазия и рак эндометрия; 4) миома матки больших размеров; субмукозная локализация миоматозных узлов; 5) наружный генитальный и экстрагенитальный эндометриоз, аденомиоз I–III степени; 6) острые воспалительные заболевания органов малого таза; 7) наличие аллергических реакций.

Для изучения уровней провоспалительных цитокинов – фактора некроза опухоли- α (ФНО- α), интерлейкинов (ИЛ)-ИЛ-1 β , -2, -6, и интерферона- γ (ИФН- γ) – в плазме периферической крови применяли метод твердофазного иммуноферментного анализа сэндвич-методом с использованием наборов реагентов для иммуноферментного анализа «Вектор БЕСТ» (Россия). Наборы реагентов представляют собой наборы, основным реагентом которых являются моноклональные антитела к цитокинам, сорбированные на поверхности лунок разборного полистирольного планшета. На первой стадии анализа исследуемые и контрольные образцы инкубируют в лунках с иммобилизованными антителами. Имеющиеся в образцах цитокины связываются с иммобилизованными антителами. Несвязавшийся материал удаляется отмывкой. Связавшиеся цитокины выявляются при инкубации с конъюгатом антител к цитокинам человека с пероксидазой хрена. После второй отмывки количество связавшегося конъюгата определяют цветной реакцией с использованием субстрата пероксидазы хрена – перекиси водорода и хромогена – тетраметилбензидина (ТМБ). Реакцию останавливают добавлением раствора серной кислоты и измеряют оптическую плотность растворов в лунках при длине волны 450 нм. Интенсивность желтого окрашивания пропорциональна количеству содержащегося в образце цитокина. Считывание оптической плотности проводили в ИФА-анализаторе MR-96A Mindray (Китай), предназначенный для проведения качественных и количественных иммуноферментных анализов (ИФА) образцов фотометрическим методом в соответствии с законом Ламберта-Бера. Иммунологические данные обрабатывали по принципу нормального распределения с использованием

критерия Стьюдента, рассчитывали среднее арифметическое значение и его стандартную ошибку [1].

Результаты и обсуждение. Как показали результаты проведенного исследования цитокинового статуса, у пациенток в зависимости от наличия или отсутствия рецидивирующего характера АМК имели место изменения в содержании провоспалительных цитокинов (табл. 1).

Таблица 1

Уровень цитокинов у женщин с аномальным маточным кровотечением

Параметр	1 группа, n= 35	2 группа, n=24	Контроль, n=10
ИФН- γ пг/мл	9,71 \pm 1,05*	11,34 \pm 1,13*, **	2,11 \pm 0,28
ФНО- α пг/мл	4,01 \pm 0,22*	3,89 \pm 0,61*	1,1 \pm 0,11
ИЛ-2 пг/мл	31,15 \pm 3,91*	35,08 \pm 3,61*, **	8,12 \pm 1,53
ИЛ-6 пг/мл	7,13 \pm 0,35*	8,01 \pm 0,59*	1,9 \pm 0,16
IL-1 β пг/мл	6,95 \pm 0,73*	7,02 \pm 0,84*	4,3 \pm 0,12

*- $p < 0,05$ различие показателей по сравнению с пациентками контрольной группы

** - $p < 0,05$ при сравнении показателей 1 и 2 групп

Анализ содержания провоспалительных цитокинов в периферической крови показал: у пациентов 1 группы отмечается статистически значимое увеличение уровней ФНО- α , ИЛ-2, ИЛ-6, ИФН- γ и IL-1 β в сыворотке крови по сравнению с данными контрольной группы. Так, у женщин с АМК без рецидивирования – в 1 группе, отмечено статистически достоверное ($p < 0,05$) повышение концентрации в сыворотке крови ФНО- α - 4,01 \pm 0,22 пг/мл по сравнению с таковым в контрольной группе – 1,11 \pm 0,11 пг/мл. Уровень ИФН- γ у женщин этой группы составил 9,71 \pm 1,05 пг/мл против 2,11 \pm 0,11 пг/мл контрольной группы и $p < 0,05$. Содержание в сыворотке крови ИЛ-2 у женщин, страдающих АМК с ПГЭ составило 31,15 \pm 3,91 пг/мл против данных контрольной группы – 8,12 \pm 1,53 пг/мл. Уровень ИЛ-6 в контроле составил 1,9 \pm 0,16 пг/мл, а в 1 группе женщин – 7,13 \pm 0,35 пг/мл и $p < 0,05$.

У пациенток 2 группы с рецидивирующими АМК наблюдается аналогичная картина показателей провоспалительных цитокинов. Так, уровень

ИФН- γ составил $11,34 \pm 1,13$ пг/мл против $2,11 \pm 0,28$ пг/мл контрольной группы. Содержание ФНО- α в периферической крови пациенток составило $3,89 \pm 0,61$ пг/мл против $1,1 \pm 0,11$ пг/мл контроля. Уровень ИЛ-2 - $35,08 \pm 3,61$ пг/мл против $8,12 \pm 1,53$ пг/мл группы здоровых женщин. Концентрация ИЛ-6 составила $8,01 \pm 0,59$ пг/мл против $1,9 \pm 0,16$ пг/мл контроля и $p < 0,05$. Уровень ИЛ- 1β в крови женщин с данной патологией составил $7,02 \pm 0,84$ пг/мл по сравнению с уровнем контрольной группы $4,3 \pm 0,12$ пг/мл. Анализ полученных данных сывороточного уровня изучаемых цитокинов свидетельствует о поддержании воспаления на системном уровне у женщин с аномальными маточными кровотечениями. Следует отметить, что сывороточная концентрация уровня ИЛ-2 и ИФН γ у пациенток 2 группы статистически значимо ($p < 0,05$) превышала данный показатель больных, имеющих АМК без рецидивирования.

Вывод. Таким образом, полученные данные свидетельствуют о том, что иммунные изменения при АМК происходят на системном уровне. В связи с этим определение концентрации цитокинов в периферической крови является прогностически значимым для диагностики рецидивирования. Выявленные нарушения могут свидетельствовать и о локальном воспалительном процессе в слизистой оболочке матки при наличии в ней гиперпластических изменений.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Лысенко О.В., Занько С.Н. Гиперпластические процессы эндометрия в различные возрастные периоды: исследование цитокинового статуса и содержание SFAS-лиганда // Акушерство и гинекология. 2011. № 4. С. 63–68.

2. Ткаченко Л.В., Свиридова Н.И. Современный подход к лечению гиперплазии эндометрия в сочетании с хроническим эндометритом в перименопаузе // Доктор.Ру. 2016. Т. 124, № 7. С. 15–20.

3. Wilson R.B. Hypoxia, cytokines and stromal recruitment: parallels between pathophysiology of encapsulating peritoneal sclerosis, endometriosis and peritoneal metastasis. *PleuraPeritoneum.*, 2018. doi: 10.1515/pp-2018-0103

УДК 616.127-005.8

**РОЛЬ ЭХОКАРДИОГРАФИИ В ДИАГНОСТИКЕ ИНФАРКТА
МИОКАРДА ПРАВОГО ЖЕЛУДОЧКА**

Севастьянова Надежда Евгениевна
ассистент

Пархоменко Татьяна Анатольевна

Кузеванова Мария Владиленовна

Шестаков Владимир Ильич

к.мед.н., доценты

Донецкий национальный медицинский университет
г. Мариуполь, Украина

Заплотная Анна Алексеевна

к.мед.н., доцент

Киевский национальный медицинский университет
г. Киев, Украина

Аннотация. Диагностика инфаркт миокарда правого желудочка (ИМПЖ) крайне необходима для выбора оптимальной тактики ведения больного.

Эхокардиографическое (Эхо-КГ) исследование сердца является наиболее эффективным методом распознавания инфаркта миокарда правого желудочка.

Ключевые слова: диагностика, инфаркт миокарда правого желудочка, тактика ведения, эхокардиографическое исследование.

В клинической практике инфаркт миокарда (ИМ) правого желудочка (ПЖ) нередко не диагностируется в связи с недостаточным обследованием пациента и недооценкой клинической ситуации. Своевременная ранняя диагностика ИМПЖ крайне важна для выбора оптимальной тактики ведения больного, которая существенно отличается от тактики ведения ИМ левого желудочка (ЛЖ) [1].

Основной причиной ИМПЖ является атеросклеротическая проксимальная окклюзия правой коронарной артерии и, как следствие, ишемия правых отделов сердца. При этом часто нарушается кровоснабжение

синатриального, атриального и атриовентрикулярного узлов (в кровоснабжении которых участвует правая коронарная артерия), приводя к таким нарушениям ритма, как синусовая брадикардия, фибрилляция предсердий и АВ-блокада; кроме того, может развиваться инфаркт предсердий.

Острый инфаркт миокарда правого желудочка чаще всего ассоциирован с острым поражением левого желудочка [2].

Сочетание инфаркта миокарда правого желудочка с нижним инфарктом миокарда левого желудочка составляет 30-50%. Сочетание заднего инфаркта с ИМПЖ чаще наблюдается у лиц пожилого возраста и связано с увеличением внутрибольничной летальности и числа госпитальных осложнений. Приблизительно у 5 % больных с инфарктом правого желудочка развивается кардиогенный шок с высоким риском летального исхода.

Оптимальная тактика ведения больного чрезвычайно важна для раннего распознавания ИМПЖ. Поражение правого желудочка при инфаркте миокарда приводит к увеличению числа госпитальных осложнений и летальных исходов. Своевременная диагностика инфаркта миокарда правого желудочка необходима для уточнения диагноза и коррекции медикаментозной терапии [3].

Клинически инфаркт миокарда правого желудочка проявляется признаками острой правожелудочковой сердечной недостаточности: набуханием шейных вен, гепатомегалией, симптомом Кулссмауля (набухание шейных вен при вдохе). Классической триадой инфаркта миокарда правого желудочка считается артериальная гипотензия, увеличенное давление в яремных венах, отсутствие хрипов при аускультации лёгких [4].

Электрокардиография остается ключевым методом диагностики и контроля эффективности лечения острого инфаркта миокарда. ЭКГ-признаком инфаркта миокарда правого желудочка считают подъем сегмента ST выше изолинии в V_{4R} (правые отведения). Наличие зубца Q в V_{1-3} также характерно для инфаркта правого желудочка.

В основе лечения пациентов с инфарктом миокарда с вовлечением правого желудочка лежит безотлагательное восстановление кровотока по

инфарктсвязанной артерии, что позволяет значительно снизить количество госпитальных осложнений и существенно улучшить прогноз этой многочисленной группы больных [5].

Ведение больных с гемодинамической значимым ИМПЖ, в отличие от ИМЛЖ, включает ограничение применения вазодилататоров и диуретиков, нагрузку объемом, инотропную поддержку, контроль ритма и частоты сердечных сокращений.

При наличии клинической картины, подозрительной в отношении ИМПЖ, пациент должен быть направлен на эхо кардиографическое (Эхо-КГ) исследование сердца [6]. Эхо-КГ является не инвазивным методом выбора для исследования ПЖ при остром ИМ, недорогим и не имеющим побочных эффектов, хотя проведение Эхо-КГ нередко затруднено из-за сложной геометрии и трабекуляции ПЖ, его анатомического расположения в грудной клетке. При Эхо-КГ выявляется дисфункция правого желудочка. Практические протоколы Эхо-КГ часто включают ограниченное количество изображений ПЖ и редко — количественную оценку или региональный анализ функции ПЖ.

Практическое руководство Американского общества эхокардиографии — American Society of Echocardiography (ASE) по Эхо-КГ оценке ПЖ у взрослых рекомендует исследовать ПЖ, используя множественные Эхо-КГ окна и сечения. По этим рекомендациям Эхо-КГ заключение должно отражать оценку, основанную на качественных и количественных параметрах, включая размеры ПЖ, правого предсердия (ПП), хотя бы один из показателей систолической функции ПЖ, систолическое давление в легочной артерии (ЛА), давление в ПП [6]. В определенных случаях бывает необходимо также определение дополнительных параметров, таких как диастолическое давление в ЛА, диастолическая функция ПЖ.

Сегментарный подход к исследованию ПЖ особенно важен, когда наряду с нарушением глобальной сократимости имеет место также нарушение региональной сократимости, что характерно для ИМ ПЖ. Для ИМ ПЖ также характерно снижение систолической функции правого желудочка.

Систолическая функция правого желудочка (ПЖ) определяется различными методами – исследованием фракции укорочения ПЖ, фракции изменения площади сечения ПЖ, систолического смещения трикуспидального кольца (TAPSE), расчета индекса производительности миокарда ПЖ (индекс Tei) [7].

Приводим собственное клиническое наблюдение пациента с ИМЛЖ, у которого был выявлен ИМПЖ по данным Эхо-КГ исследования.

Больной Л., 68 лет, поступил в БСМП г. Мариуполя. Установлен диагноз - острая стадия ИМ задней стенки ЛЖ. При проведении Эхо-КГ выявлено: уплотнение стенок аорты; фиброз, кальциноз (1-2 ст.) аортального клапана; умеренная аортальная недостаточность. Фиброз митрального клапана; выраженная митральная недостаточность (VC-10мм). Относительная трикуспидальная недостаточность. Дилатация левых отделов. Гипертрофия миокарда ЛЖ (эксцентрическая). Нарушение диастолической функции ЛЖ (рестриктивного типа). Снижение систолической функции ЛЖ (ФВ по Симпсону 32%). Акинез задней стенки. Акинез, диастолическая деформация и относительное истончение базального нижнего, среднего нижнего, среднего нижне-латерального сегментов – аневризматические изменения данного участка ЛЖ. Сепарация листков перикарда до 1см – наличие свободной жидкости (ориентировочно 210 мл) в полости перикарда. Гипокинез латеральной стенки ПЖ. Снижение систолической функции ПЖ (ФВ – 22%, TAPSE- 7мм). Легочная гипертензия (Рмакс. -50-55мм рт.ст., Рср. -27,7мм рт.ст). По данным Эхо-КГ предположен ИМПЖ, назначено ЭКГ (правые грудные отведения) была получена инфарктная кривая, подтвердившая ИМПЖ.

Таким образом, ИМПЖ является достаточно редкой, труднодиагностируемой патологией в клинической практике. При подозрении на ИМПЖ, либо наличии клинической триады ИМПЖ, пациент должен быть направлен на Эхо-КГ, которая является не инвазивным методом выбора для исследования ПЖ при остром ИМ. Для подтверждения диагноза необходимо сочетания типичных Эхо-КГ изменений с типичными для ИМПЖ изменениями ЭКГ. Изолированный ИМПЖ требует особой тактики лечения, существенно

отличающейся от тактики ведения пациента с ИМЛЖ.

Выводы. Исследование пациента с проведением Эхо-КГ позволяет своевременно поставить диагноз ИМПЖ и выработать оптимальную тактику ведения больного. Своевременная диагностика инфаркта миокарда правого желудочка и коррекция терапии дают дополнительные шансы больным перенести критический период кардиогенного шока, что снизит госпитальные осложнения и летальные исходы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Пархоменко А.Н. Острый инфаркт миокарда /А.Н. Пархоменко, О.И. Иркин, А.В. Шумаков: <https://compendium.com.ua/clinical-guidelines/cardiology/section-8/glava-1-ostryj-infarkt-miokarda/>.
2. Voelkel NF, Leinwand LA, Barst RJ, et al. Right Ventricular Function and Failure: Report of a National Heart, Lung, and Blood Institute Working Group on Cellular and Molecular Mechanisms of Right Heart Failure, in *Circulation* 2006; 118:1883–91.
3. Стаднік С.М. Інфаркт міокарда правого шлуночка: проблеми діагностики /С.М. Стаднік //Кардіологія Аспекти діагностики: http://health-ua.com › pdf › ZU_2013_Cardio_2.
4. Китура Э.М. Острый коронарный синдром : инфаркт миокарда, клиника, диагностика /Э.М. Китура: <https://sim-med.umsa.edu.ua › resources › docs>.
5. Электрокардиографическая диагностика острого инфаркта миокарда. Peter J. Zimetbaum and Mark E. Josephson.- *N Engl J Med* 2003;348:933-40.
6. Jurcut R, La Gerche A, Vasile S, et al. The echocardiographic assessment of the right ventricle: what to do in 2010? *Eur J Echocardiogr* 2010; 11: 81–96.
7. Nagarajan V., Underwood D.A. Наиболее важные отведения при инфаркте миокарда с элевацией сегмента ST //Cleveland Clinic Journal of Medicine 2012, V. 79 (10): 682-683.

CHEMICAL SCIENCES

UOT 66.0.631

MATHEMATICAL DEVELOPMENT OF DECOMPOSITION PROCESS OF PHOSPHORUS CONTAINING RAW MATERIALS

Gazvini K. A.

assistant,

Atayev M. Sh.

dosenti

Azerbaijan State University
of Oil and Industry

Abstract The effects of some components on the process of decomposition of apatite concentrate in the presented study were investigated, and the specificity of the superphosphate obtained from the study was determined by appropriate elements. Based on the lessons studied, a regression model of the degree of intensity and time dependence of the degree of decomposition on the problem using the "Recession" tool in MS Excel was obtained. Thus, based on the evidence obtained, a mathematical model reflecting the regularity of the rate of change of the raw material fragmentation under these conditions was developed, and it was proved that the model adequately describes the process along with the kinetic description of the process. However, the results of the research indicate that the process of phosphate fertilizers can meet the requirements of the technological process, which has a greater advantage in this area by intensifying the process of separating the apatite concentrate and eliminating of other noted deficiencies.

Keywords: superphosphate, phosphoric flour, fluorides, chamber technology, apatite concentrate, sulfuric acid, silicon oxo fluoride, MS Excel, regression equation, Fisher criteria, proxy error, breakdown rate.

Introduction. The need for mineral fertilizers of various compositions used to increase productivity and product quality in agriculture continues to grow. Therefore, for this reason, the expansion of the mineral fertilizer industry is an important issue that needs to be addressed. The most needed mineral fertilizers are various phosphorus fertilizers. Improving the quality of phosphorus fertilizers, reducing the cost of their production is a very important issue.

Method The purpose of this research is to develop a mathematical model that can adequately describe the process, as well as provide a kinetic description of the process, reflecting the regularity of changes in the rate of decomposition of raw materials under these conditions, based on evidence obtained by studying the effect of certain components on the decomposition of phosphorus-containing raw materials.

Problem statement. Studies have shown that certain mixtures have a positive effect on the decomposition of raw materials, which form the basis of the production of phosphorus fertilizers [1-6]. Thus, when the minimum ratio of and to 2.5%, phosphate decomposes faster than raw apatite concentrate, which does not contain magnesium. It should be noted that the importance of the presence of small amounts of many elements, including magnesium, along with the basic nutrients for the growth and development of plants. During the process, part of the phosphorus in the raw material and relatively less soluble compounds are transferred to. In addition, difficult-to-resolve and compounds are also formed. Fluorides remain in the product mainly in the form of fluorides, and fluorsilicates of.

At present, the production of phosphorus fertilizers is carried out mainly using camera technology. As it is known, when apatite concentrate is used in the production of superphosphate by camera technology, the rate of decomposition reaches 85-86% during 1.5-2 hours in the chamber. The process of obtaining superphosphate is completed only after a long period of storage (2-3 weeks) of superphosphate. Simple superphosphate is granulated to improve its physical and agrochemical properties. In powdered superphosphate for granulation, free phosphoric acid is first neutralized with chalk, limestone, bone or phosphate flour, then mixed with a small fraction of the granulated product (retur) and granulated in a drum. and dried in a drying drum.

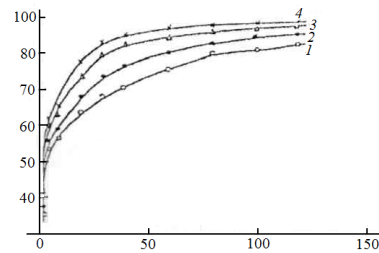
Results of certain studies show that the composition MgO introduction of phosphorite flour into the reaction zone, a weakly acidic mixture of ($H_2SO_4 + HCl$) Decomposition of phosphorus crops allows to shorten the duration of the technological process or completely shorten the ripening stage of the warehouse [2].

Apatite concentrate (from) in the following composition for the described research work (%): P_2O_5 – 39,4; CaO – 54,0; F – 3,1; containing waste from simple superphosphate and aluminum workshops. (consistency 8-12% H_2SiF_6) silicium hexafluoric acid and the resultingsilicium heksaflüorid K_2SiF_6 , $(NH_4)_2SiF_6$ salts, dusts formed during the combustion of mixtures of phosphate, coke, silicon oxides in the furnace (%-lə): P_2O_5 – 25-28, K_2O – 15,3-16,2; SiO_2 – 16-18; CaO – 1-2; F – 4-5,9; Na_2O , Fe_2O_3 , density at the same time 75% H_2SO_4 used sulfuric acid.

Qeyd olunduğu kimi, kalium və azotla modifikasiya olunmuş superfosfatın istehsalını çoxaltmaq məqsədilə silisium heksaflüorid turşusundan K_2SiF_6 və $(NH_4)_2SiF_6$ duzlarından istifadə olunmuşdur [7-12]. Bu duzlardan superfosfat istehsalında istifadə edərkən əvvəlcə duzların əlavəsi ilə ApK -nin parçalanma prosesinin kinetikasi öyrənilmiş və alınmış nəticələr işlənilmişdir. As noted, silicon hexafluoric acid salts K_2SiF_6 and $(NH_4)_2SiF_6$ have been used to increase the production of potassium and nitrogen modified superphosphate [7-12]. When using these salts in the production of superphosphate, the kinetics of the decomposition process of əvvəl with the addition of salts was first studied and the results obtained were developed.

Results and discussion K_2SiF_6 və $(NH_4)_2SiF_6$ In the study of the decomposition of s with a mixture of additive, sulfuric and silicon hexafluoric acids, the ratio of waste (IST-1) to H_2SO_4 H_2SiF_6 was 95: 5. The concentration of acid mixtures is between 50-65%, the norm of this mixture is 100 parts by mass, 70 parts by mass, and the initial decomposition temperature of the mixture is 55oC. In all experiments, the conditions were the same and the quantities of K_2SiF_6 and $(NH_4)_2SiF_6$ - were different In certain experiments, the acid mixture was taken from

69 parts per 100 parts by mass and its concentrations (in%) were kept at 50, 55, 60, 63. The results are shown in Figure 1. In addition to the above, experiments have been carried out to increase the concentration of acid over time in order to clarify the regularities of the decomposition of. Based on the evidence obtained, the process was analyzed and certain results were obtained. These are shown in Table 1 and Figure 2. decomposition coefficient

Mixing time.minutes

Figure 1. Processed sulphate (IST-1) in the presence of potassium-containing waste mass and H_2SiF_6 change of decomposition coefficient in different concentrations of acid mixtures: concentrations of acid mixtures (%) 1-50, 2-55, 3-60, 4-63.

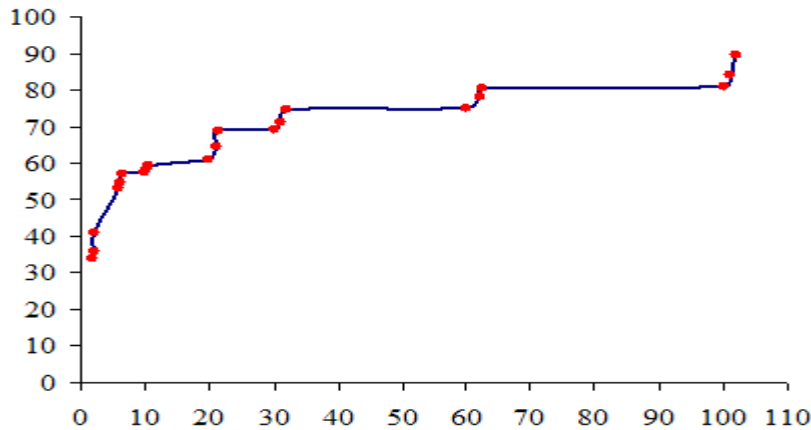
Table 1

change in the decomposition coefficient of

Row №	Decomposition coefficient K, %	residue, C, %	time, τ , min.	Row №	Decomposition coefficient K, %	residue, C, %	time, τ , min.
1	34	50	2	12	68,6	66,4	21,5
2	36	55,6	2,1	13	69	50,4	30
3	41	60,3	2,2	14	71,2	51	31
4	53	50,4	6	15	74,5	65,7	32
5	54,5	55,6	6,2	16	75	50,3	60
6	57	60,4	6,5	17	78	56,1	62
7	57,4	50,3	10	18	80,3	65,8	62,4
8	58,1	55,7	10,3	19	81	50,5	100
9	59,5	61,2	10,7	20	84	56,6	101
10	61	50,2	20	21	89,6	67,3	102
11	64,5	55,8	21,1				

Regression model of the dependence of the degree of fragmentation on the

density and time for the problem under consideration using the tool "Regression" in MS Excel $K = 29,53371 + 0,39218C + 0,374854\tau$

Time, minutes taken in the form.

Figure.2. The degree of fragmentation depends on time

Estimation of model accuracy. The y actual values of the y_i variables differ by up to \tilde{y}_i quantities from the values of the $e_i = y_i - \tilde{y}_i$ variables calculated on the model. This quantity is an absolute approximation error for each indicator. But these quantities cannot be compared with each other.

Thus, if the error in one indicator is 5 and in the other 10, it does not mean that in the latter case, the model gives a bad result. Therefore, in order to make the estimates comparable, A_i relative estimates are considered (ratio of e_i tendencies to y_i actual values (in percent)). If “tendencies can be both negative and positive, then tendencies are definitely taken into account [13-14].

$$A_i = \frac{|y_i - \tilde{y}_i|}{y_i} \cdot 100\% , i = 1, 2, \dots, n \text{ is called the relative approximation error. To}$$

get a general idea of the accuracy of the model, calculate the average relative approximation error:

$$\bar{A} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{|y_i - \tilde{y}_i|}{y_i} \cdot 100\% = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{|e_i|}{y_i} \cdot 100\%$$

If the value of the average relative approximation error does not exceed 10%, the obtained regression equation is considered good.

The calculations for the issue under consideration are given in Table 2.

Table 2

Relative approximation error

Row №	Experimental estimates of fragmentation	Don't break up prices on the model	Errors	<i>Relative approximation error</i>
1	34	49,89244073	-15,89244073	31,85340404
2	36	52,12613629	-16,12613629	30,93675733
3	41	54,0068695	-13,0068695	24,0837316
4	53	51,54872892	1,451271075	2,815338235
5	54,5	53,66303773	0,836962272	1,559662494
6	57	55,65795978	1,342040223	2,411227842
7	57,4	53,00892693	4,391073074	8,2836483
8	58,1	55,23915721	2,860842794	5,179012386
9	59,5	57,54609093	1,953909073	3,395381062
10	61	56,71824899	4,281751014	7,549159382
11	64,5	59,32679855	5,173201449	8,719839221
12	68,6	63,63385223	4,966147767	7,804254484
13	69	60,54522516	8,454774839	13,96439573
14	71,2	61,1553874	10,0446126	16,42473873
15	74,5	67,29529307	7,204706933	10,70610826
16	75	71,75162742	3,248372582	4,527245861
17	78	74,77598167	3,224018331	4,311569383
18	80,3	78,730073	1,569926995	1,994062669
19	81	86,82422389	-5,824223888	6,708063288
20	84	89,59137824	-5,591378245	6,240978043
21	89,6	94,16256237	-4,562562371	4,845410168

Mean relative approximation error

9,729237548

$\bar{A} = 9,73\%$ The resulting regression equation is considered good.

Fisher's F-criterion is used to assess the significance (adequacy) of the model.

The actual value of Fisher's F-scale is calculated as follows: .

$$F = \frac{R^2}{1 - R^2} \cdot \frac{n - k - 1}{k},$$

where n is the number of experiments; k is the number of factors (independent variables) in the model.

The table value of the F-criterion on the Fisher distribution tables is found to be F_{c_l} . To do this, there are α levels of importance (usually take $\alpha = 0,05$) and two degrees of freedom

$$k_1 = k \text{ v} \text{ } k_2 = n - k - 1 \text{ is given.}$$

The actual value of the F-criterion is compared with the value of F_{α, k_1, k_2} . $F > F_{tab_{c_{\alpha}}}$ (α, k_1, k_2) the regression equation is considered important.

Actual value of Fisher's F-scale:

The actual value of the F-criterion is compared with the value of F_{α, k_1, k_2} . $F > F_{tab}$ (α, k_1, k_2),

(α, k_1, k_2), the regression equation is considered important. Actual value of Fisher's F-scale: $F = 28,86$

$$\alpha = 0,05; k_1 = k = 2; k_2 = n - k - 1 = 21 - 2 - 1 = 18; F_{tab} (\alpha, k_1, k_2) = 3,55$$

$F > F_{tab}$ (α, k_1, k_2), hence, the regression equation adequately describes the process under consideration.

Conclusions However, it is clear from the results of the research that by intensifying the decomposition process of phosphorus fertilizers and eliminating other shortcomings, the technological process, which has a greater advantage in this area, will be able to meet the requirements. At the same time, environmental problems will be solved by preventing harmful emissions into the environment during the long-term production process.

Result. In this study, the effect of salts of silicon hexafluoric acid on the decomposition of apatite concentrate was studied and it was found that in the presence of these salts, superphosphate is modified with both potassium and nitrogen, and It was determined that the quality does not lag behind fertilizers.

In addition, on the basis of evidence obtained as a result of research, a model has been developed that reflects the regularities of changes in the degree of decomposition of raw materials under these conditions. This model reflects the

dependence of the degree of fragmentation on the density and time of the components, which is important in the process, thus giving a kinetic description of the process, as well as the model obtained has been proven to adequately describe the process and can be applied to appropriate processes

REFERENCES

[1]. Kutafina, Yu.O. Analysis of the process of accumulation of impurities in the recirculating solution when obtaining monocalcium phosphate / Yu.O. Kutafina, YV Zaitseva, EA Frolova, IA Pochitalkina, IA Petropavlovsky // Successes in chemistry and chemistry. technologies: Sat. science. tr. T. XXXII. - M.: PXTU IM. D. И. Mendeleeva. - 2018. - N 3 (199). - С. 32 - 33.

[2]. Зайцева, Я.В. Properties of insoluble residue after acid extraction of high-silicon phosphate raw material / YV Zaitseva, YO Kutafina, OV Vinokurova, IA Pochitalkina // Successes in chemistry and chemistry. technologies: Sat. science. tr. T. XXXII. - M.: PXTU IM. D. И. Mendeleeva. - 2018. - N 3 (199). - С. 30 - 31.

[3]. Винокурова, О.В. Physicochemical studies of siliceous phosphate ores. / OV Vinokurova, IA Pochitalkina, IA Petropavlovsky // The Fourth Intermediate. science. forum with international. three. "New materials and promising technologies": Sat. mat. T. III. - M: Buki Vedi. - 2018. - С. 416 - 418.

[4]. Pochitalkina, I.A. Study of the kinetics of the interaction of apatite ore with nitric acid by independent methods of analysis. / IA Pochitalkina, H.F.Le, Ch.T.Vu // Fourth International. science. forum with international. three. "New materials and promising technologies": Sat. mat. T. III. - M: Buki Vedi. - 2018. - С. 485 - 487.

[5]. Petropavlovsky, IA Technology of mineral fertilizers: a textbook for students of higher educational institutions, trained in the field of training "Chemical Technology" / B.A. Dmitrevsky, BV Levin, I.A. Pochitalkina. - SPb.: Nauki Avenue, 2018. - 312 p.

[6]. Pochitalkina, I.A. Study of the interaction kinetics of apatite ore with nitric acid by independent analytical methods / I.A. Pochitalkina, P. H. Le, T. T. Vu, I. A. Petropavlovskii // IOP Conference Series. - Vol. 525 of Materials Science and

Engineering. - IOP Publishing Krakow, 2019. - P. 1–6. (Scopus)

[7]. Pochitalkina, I.A. Structural-crystallographic and morphological properties of silicon composition of phosphate ore // IOP Conference Series. - Vol. 525 of Materials Science and Engineering. - IOP Publishing Krakow, 2019. - P. 7–12. (Scopus)

[8] Roziqova D.A., Sobirov M.M., Nazirova R.M., Hamdamova Sh.Sh.//Production of nitrogen-phosphorus-potassium seeds based on washed hot concentrate, ammonium nitrate and potassium chloride // Academicia an international multidisciplinary research journal. 2020. vol 10.issue 9, September, page 215-220.

[9]. Roziqova D.A., Sobirov M.M., Nazirova R.M., Hamdamova Sh.SH.// Obtaining NitrogenPhosphoric-Potassium Fertilizers Based on Waste Thermal Concentrate, Ammonium Nitrate and Potassium Chloride // International Journal of AdvancedResearch in Science, Engineering and Technology. Vol. 7, Issue 7, July 2020. page 14501-14504.

[10] Nazirova RM, Mirzaolimov AN, Tadjiev SM, Mirsalimova SR // Development of technology of nitrogen-gray liquid fertilization on the basis of local raw materials // Universum: technical sciences: scientific journal. - № 8 (77). Part 3. M., Izd. «MIQHO», 2020. - стр 33-38. - Electronic. open version. pub.-<http://7universum.com/ru/tech/archive/category/877>.

[11] Nazirova RM, Tadjiev., Mirsalimova SR, Kodirova MR // Complex fertilizers on the basis of nitric acid processing of enriched phosphorite flour in the presence of ammonium nitrate // Universum: technical sciences. - № 6 (75). Part 3. M., Izd. "MCNO", 2020. - pp. 18-22. - Electronic. open version. pub.-<http://7universum.com/ru/tech/archive/category/675>.

[12]. Nazirova R.M., Khoshimov A.A., Tadjiyev S.M., Mirsalimova S.R. // Investigation of solubility kinetics and interaction of stabilizing additive in production of complex products based on granular nitrate and stabilizing additives // Academicia an international multidisciplinary research journal. 2020. vol 10.issue 5, May page 657-664.

[13]. Nazirova RM, Tadjiev SM, Mirsalimova SR, Khudayarova D.// Intensive

technology of obtaining NPK-fertilizers on the basis of washed dry concentrate of Central Kyzylkumov // Scientific-methodical journal "Problems of modern science" - 9 .-№2 (135), p.6-11.

[14]. Nazirova RM, Tadjiev SM, Mirsalimova SR, Karimov DD // Complex fertilizers on 227. Abdurahmonova NK, Nazirova RM, Mirsalimova SR //

ЛАБОРАТОРНИЙ МЕТОД ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕГАЗАЦІЇ ФОСФОРОРГАНІЧНИХ СПОЛУК

Лахтаренко Наталія Василівна

магістр з біохімії, асистент

Донецький національний медичний університет

МОЗ України

м. Лиман (м. Краматорськ), Україна

Анотація: Представлено лабораторний метод оцінки ефективності дегазації агентів нервово-паралітичного типу. Практична значимість безпосередньо стосується галузі конструювання дегазаційних рецептур нуклеофільного типу дії, зокрема для знешкодження фосфорорганічних сполук та аналогів: активних компонентів хімічної зброї, пестицидів, інсектицидів.

Ключові слова: фосфорорганічні сполуки, нервово-паралітичні агенти, естери п'ятивалентного фосфору, дегазаційні системи, хімічна зброя, пестициди, інсектициди.

Вступ./Introduction. Велика група фосфорорганічних сполук, зокрема естери п'ятивалентного фосфору, тривалий час використовуються у якості активних компонентів хімічної зброї, пестицидів та інсектицидів. Серед різноманіття фосфорвмісних речовин особливої уваги заслуговують представники наступних двох груп [1, pp. 1925 – 1926; 2, pp. 1733 – 1735]:

1. Естери алкілфторфосфонової кислоти, наприклад GB (ізопропіловий естер метилфторфосфонової кислоти (зарин)) та GD (пінаколіновий естер метилфторфосфонової кислоти (зоман));

2. Естери, які містять у структурі аміноспирт холін або тіохолін, наприклад VX ((ві-екс), S-(2-NN-діізопропіламіноетил)-O-етилметилфосфонотіол).

Похідні обох груп фосфорвмісних БОР за механізмом впливу на організм

людини та ссавців належать до агентів нервово-паралітичного типу, які порушують проведення нервового імпульсу, завдяки значним інгібуючим властивостям щодо ферменту ацетилхолінестерази.

Не зважаючи на прогрес у конструюванні дегазаційних рецептур із моменту першого масового застосування хімічної зброї – роки Першої світової війни, проблема не втратила своєї актуальності й до теперішнього часу. Головним чином, внаслідок накопичення великих запасів субстратів-екотоксикантів та/або компонентів бойових отруйних речовин на територіях різних країн Світу, а також постійно зростаючих ризиків терористичних атак та/або застосування хімічної зброї у військових конфліктах. Слід зазначити, що досвід двох останніх світових війн заклав загальні основи, принципи і періодичність проведення індикації (визначення наявності речовини у середовищі) та ідентифікації (визначення типу речовини та її фізико-хімічних характеристик) бойових отруйних речовин за допомогою різноманітних технічних засобів хімічної розвідки, але актуальним й дотепер залишається пошук ефективних дегазаторів та методів оцінки ступеня дегазації бойових отруйних речовин [3, с. 951 – 952].

Мета роботи./Aim. Визначити лабораторну методику для оцінки ефективності реакції дегазації модельних субстратів – аналогів фосфорорганічних речовин нервово-паралітичного типу.

Матеріали і методи./Materials and methods. Проведено аналіз закордонних і вітчизняних джерел наукової інформації, які висвітлюють застосування хімічної зброї у сучасних війнах і збройних конфліктах. Всебічно розглянуто методи і засоби ідентифікації та знешкодження (дегазації) бойових отруйних речовин. Експериментально апробовано модельну реакцію дегазації щодо аналогів речовин нервово-паралітичного типу. Застосовані методи наукового дослідження: аналітичний, історичний, бібліографічний, системного та інформаційного підходу, експериментальний.

Результати і обговорення./Results and discussion. Враховуючи особливості хімічної будови наведених представників фосфорвмісних отруйних

речовин, цільова реакція нейтралізації естерів алкілфторфосфонової кислоти протікає у лужному середовищі й полягає у нуклеофільній атаці на атом фосфору з утворенням пероксикислот, які у свою чергу, перетворюються на відповідні фосфонової кислоти. За аналогічних умов VX розщеплюється із утворенням етилметилфосфонової кислоти та N-оксиду. Подальша нуклеофільна атака на N-оксид призводить також до утворення етилметилфосфонової кислоти, а поряд з тим, тіол окислюється до сульфону [1, pp. 1926 – 1927].

Відповідно, у якості модельного субстрату використовували 4-нітрофенілдіетилфосфат (параоксон), який за структурою відповідає модельній сполуці фосфорорганічних антихолінестеразних субстратів-екотоксикантів, а також аналогам нервово-паралітичних отрут G-серії (див. вище). Більше того, параоксон неодноразово використовувався, як модельний субстрат у реакціях нуклеофільного заміщення за участю α -нуклеофілів [1 – 4]. Отже, модельною реакцією дегазації фосфорорганічних сполук було обрано реакцію нуклеофільного заміщення у 4-нітрофенілдіетилфосфаті.

Контроль за перебігом реакції нуклеофільного заміщення здійснювали спектрофотометрично на двопробному спектрофотометрі за збільшенням поглинання 4-нітрофенолят-аніону у часі в концентраційних умовах реакції псевдопершого порядку: $[Нуклеофіл]_0 \gg [Параоксон]_0$, коли початкова концентрація параоксону не перевищувала $5 \cdot 10^{-5}$ моль·л⁻¹. На всьому протязі кінетичного експерименту використовували термостатовані ($25 \pm 0,5$ °C) кварцеві кювети, а у якості розчину порівняння – такий самий реакційний розчин (без субстрату), що й для кінетичних вимірювань.

Окремими дослідженнями було встановлено, що на протязі 5-ти годин (час достатній для кінетичних вимірювань в межах однієї серії) побічний процес розкладання H₂O₂ в області високих значень рН не спостерігається. Не було також відмічено й реакції окислення 4-нітрофенолят-аніону, який виділяється з перебігом реакції нуклеофільного заміщення

Відтворення паралельних дослідів в модельних реакційних серіях

знаходилося в межах точності методу: похибка складала не більше 5 – 10 %. За отриманими експериментальними значеннями величин оптичної густини розраховували спостережувані константи швидкості псевдопершого порядку. Константи швидкості другого порядку визначали шляхом математичної обробки графічних концентраційних залежностей методом найменших квадратів. У свою чергу, співвідношення вдаваних констант швидкості другого порядку (константи швидкості, які розраховані, виходячи із загальної концентрації окисника у системі, і без врахування розподілення за псевдофазами міцели або мікроемульсії та маршрутів із пероксоаніонами) до аналогічних констант швидкості у воді за відсутності активаторів приймали наразі за міру ефективності нуклеофільної дегазаційної системи [3, с. 957; 5, с. 77].

Висновки./Conclusions. Наведений лабораторний метод оцінки ефективності дегазації агентів нервово-паралітичного типу експериментально апробований і може бути рекомендований при конструюванні дегазаційних рецептур нуклеофільного типу дії, зокрема для знешкодження фосфорорганічних сполук та аналогів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Wagner George W. Rapid nucleophilic/oxidative decontamination of chemical warfare agents [Text] / George W. Wagner, Yu-Chu Yang // Ind. Eng. Chem. Res. – 2002. – Vol. 41, № 8. – P. 1925 – 1928.
2. Yang Yu-Chu. Decontamination of chemical warfare agents [Text] / Yu-Chu Yang, James A. Baker, J.Richard Ward // Chem. Rev. – 1992. – Vol. 92, № 8. – P. 1729 – 1743.
3. Нуклеофильно-окислительные системы на основе пероксида водорода для разложения субстратов-экоотоксикантов [Текст] / Л.Н. Вахитова, К.В. Матвиенко, Н.А. Таран, Н.В. Лахтаренко, А.Ф. Попов // Журнал органической химии. – 2011. – Т. 47. Выпуск 7. – С. 951 – 960.
4. Пероксисольваты карбамида и карбоната натрия в реакциях

нуклеофильного расщепления параоксона [Текст] / Л.Н. Вахитова, Н.В. Лахтаренко, А.В. Скрыпка, Е.Ю. Кайда, Н.А. Таран, А.Ф. Попов // Теоретическая и экспериментальная химия. – 2011. – Т. 47, № 4. – С. 217 – 223.

5. Нуклеофильно-окислительные системы на основе пероксида водорода и гидроперита [Текст] / Л.Н. Вахитова, К.В. Матвиенко, Н.В. Лахтаренко, Н.А. Таран, А.В. Скрыпка, А.Ф. Попов // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: Хімія і хімічна технологія. – 2011. – № 16 (184) – С. 71 – 78.

TECHNICAL SCIENCES

UDC 334.02 (043.2)

IMPORTANT FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF BUILDING ORGANIZATION

Savenko Volodymyr

D.Sc., Professor Kyiv National University
of Construction and Architecture

Nesterenko Iryna

Ph.D., Associate Professor Kyiv
National University
of Construction and Architecture

Honcharenko Tetiana

Ph.D., Associate Professor Kyiv
National University of Construction and Architecture

Klyuyeva Victoria

assistant Kyiv National University
of Construction and Architecture

Annotation The main factors influencing the quality of management and functioning of the enterprise, the effective development of the enterprise, including the construction organization, are considered. In a stochastic and uncertain situation, complex influences of internal and external factors for a production organization, it is important to have competent, highly moral leadership capable of correctly assessing the situation, creating synergistic interaction between formal and informal organizational structures, creating a genome of business excellence in the organization and making the right decisions. This is the only way to achieve real and permanent success in the development of the organization.

Key words: organizational structures, formal and informal organizational structure, stochasticity, uncertainty, competence, synergistic interaction, the genome

of business excellence, effective development.

The purpose of the activity of any enterprise is obtaining a valuable product or service and as a result to generate profit not only for a teleonomical life but for a development also. The profit is a very resource. To do this, the economic potential of the enterprise is used and an appropriate strategic plan is implemented. In order to achieve the set goals, enterprises are working on the creation of a competitive product, with the quality and price corresponding to the requirements of consumers, at the same time low cost and short terms of production. Quality issues become more relevant every year. At the same time, organizational structures of enterprises-manufacturers and approaches to the organization of production have their differences, since there are different social systems, methods of production and production relations. So, for a separate enterprise as the primary cell of an organism of any economic system, it is necessary to abstract from the state of macro and meso-targeting, and to take into account the factors of the internal environment, the main components of which are marketing, production, finance, personnel, research and development. The presence of such a fact or phenomenon as unforeseen circumstances imposes restrictions on the choice of alternatives and the possibility of accurate prediction and planning. This follows from the relative but indisputable limitations of knowledge about organizational structures and organizational processes, there is no absolute knowledge of anything due to the variability of nature and the world. The goal and the result never match exactly.[1] The natural desire to learn more and to attain the highest level of perfection, but no boundaries, this process is endless. Therefore, the isomorphism of the structure of a building organization is a natural phenomenon, which was found to be the theoretical justification in the work of V.I. Savenko and S.I. Dotsenko.[2] It is shown that the model of balanced scorecard is quite theoretical justification for its structure on the basis of binary relations in the form of dialectical unity categories of «general» and «single» and cause-effect relationships and is a practical example of a model of knowledge about the subject area based on central laws integrative brain activity.[3]

The principle of dialectical relationship categories in the form of «general» – «single» with no awareness of the availability of this type of relationship and their role in the investigated models

In this case, the determining internal factors are:

- 1) staff (owners, managers and performers,
- 2) Infrastructure, machines, mechanisms and tools,
- 3) resources (financial, material, energy information, intellectual and others,
- 4) used methods, technologies, innovations [4]

External factors, international relations, financial markets, macroeconomics in the world, local government, population, local regional markets, the closest environment, competitors and partners. consumers, climate and weather, demography, industry markets, state, macroeconomics in the state spiritual and business culture. All these factors, internal and external, of course, influence and determine the development of any organization. [4]

An organization headed by leaders (owners, managers, performers), they created a gene (tradition) of high spiritual and business cultures that organize synergistic controlled actions and control subsystems, formal and informal organizational structure of the organization with the mandatory support of the state, properly assessed and timely take into account internal and external factors, are doomed to success. [5] At the present stage, from the experience of previous years, success can only be achieved with government support in the form of creating favorable conditions for the activities of organizations. The first step towards achieving a teleonomic level of survival is to bring our activities in line with international standards of the ISO 9001 series, which corresponds to a level of 250-300 points on a 1000-point scale of the EFQM. The second step is the introduction of a model of excellence TQM or EFQM That makes it possible to reach the level of 450-500 points on the EFQM scale, maybe more, but this is with serious scientific and innovative support. Without science and innovation, it is impossible to become a leader. The introduction of even the most advanced models is following the leader. Completely new paths of development are the paths of scientific discoveries

and inventions.[6] The future leading position of any company, also a construction one, is determined by the ability of leaders and all personnel to master high technology innovations, to generate and quickly implement their inventions and discoveries. The future is for science and inventors, not for money bags.

REFERENCES

1.Savenko V.I Paltchik S.P.Klyueva V.V. Pobeda S.S.Entropy as a manifestation of the systemic and dialectic essence of a construction organization URSS 36 KNUBA Kyiv Ukraine -2018 -p.142 - 147(in Ukrainian).

2. S.I. Dotsenko V.I.Savenko THEORETICAL SUBSTANTIATION OF A DIDACTIVE MULTIDIMENSIONAL TECHNOLOGIES OF KNOWLEDGE MODELING scientific and technical journal powrr engineering computer integrated technologies in AIC №1(6) –Kharkiv Ukraine =2017 –p43-47 (in Ukraine

3. В.І. Савенко Генетичний підхід до ділової досконалості та ізоморфізм структури будівельної організації Тексти тез доповідей В.І.Савенко,Доценко С.І., В.В.Клюєва ,С.П.Пальчик 8 Міжнародна конф.тези КЗЯТПС ЧНТУ Чернігів -2018-С.101-102

4.Savenko Volodymyr, Dotsenko Sergey, Klyuyeva Victoriya, PalchikSergey, Tereshcuk Mykola (2018).Optimum methods of management activity in the building organizationof the combination type. Management of Development of Complex Systems, 35, 147 – 164 (in Ukrainian

5.Савенко В.І.Організаційні виробничі системи в світлі загальної організаційної науки та сучасного кадрового менеджменту Текст В.І. Савенко С.П. Пальчик , Нестеренко І.С., Терещук М.О.В.В. Клюєва УРСС 2018 № 34- С.161-169 Web: <http://urss.knuba.edu. Ua Copernicus Google>

6.Dotsenko Sergey, Savenko Volodymyr, Bazylenko Sergiy, KlyuyevaVictoriya, Palchik Sergey, Gigineishvili Johnny (2018). Intellectualinformation technologies in the adoption of effective decisions inenterprise management. Management of Development of ComplexSystems, 34, 185 – 189 (in Ukrainian).

БУДІВЕЛЬНА МАШИНА З СИСТЕМОЮ ГІДРОАВТОМАТИЧНОГО ЕНЕРГОАКАМУЛЯТОРА

Горбатюк Євгеній Володимирович

доцент, кандидат технічних наук

Сірик Артем Анатолійович

студент

Київський національний університет

будівництва та архітектури

Київ, Україна

Анотація: У статті проаналізовані конструкції будівельних машин з енергоакумулятором гідравлічної системи та недоліки цих технічних рішень. Запропоновано методику розробки моделі роботи гідроавтоматичної системи будівельної машини обладнаної гідравлічним енергоакумулятором для запобігання гідравлічних ударів та зменшення витрат енергії при роботі.

Ключові слова: гідравлічна система, енергоакумулятор, енергія, робоче навантаження, робоча рідина.

Гідравлічний привод одержав широке застосування на підйомно-транспортних, будівельних, дорожніх і меліоративних машинах. Цьому сприяють переваги приводів такого типу, основними з яких є плавність і рівномірність руху робочих органів, можливість забезпечення великих передатних відношень, можливість безступеневого регулювання швидкостей у широкому діапазоні, легкість стандартизації та уніфікації основних елементів, невелика вага та малі габарити устаткування, простота запобіжних пристроїв і їхня висока надійність, легкість керування і регулювання, самозмащення устаткування.

Гідравлічний привод застосовують у багатьох машинах для привода робочого обладнання, колісного або гусеничного рушія, виносних опор і рульового керування.

В будівельних машинах для накопичення енергії робочої рідини в гідроавтоматичних системах застосовують гідроаккумулятори, які накопичують енергію шляхом деформування пружних елементів. В гідроаккумуляторі сила ваги, пружна сила або сила стисненого газу визначають величину гідравлічного тиску, оскільки всі сили знаходяться в рівновазі [1, 2].

Недоліком даних технічних рішень є невисока продуктивність роботи та гідравлічні удари через те, що енергоаккумулятор гідравлічної схеми має одну робочу камеру та не має рухомого поршня між робочими камерами.

Метою роботи є розробка моделі роботи гідроавтоматичної системи будівельної машини обладнаної гідравлічним енергоаккумулятором для запобігання гідравлічних ударів та зменшення витрат енергії при роботі.

Поставлена задача вирішується шляхом введення в конструкцію гідравлічного енергоаккумулятора, що дозволяє здійснити рекуперацію енергії стисненої робочої рідини та запобігає гідравлічним ударам.

Створення гідроавтоматичної моделі будівельних машин з енергоаккумулятором.

Рух виконавчих органів будівельних машин піддається багатьом робочим навантаженням. Ці робочі навантаження можна звести до однієї узагальнюючої сили F , яка впливає на гідроавтоматичну систему будівельної машини [3].

При встановленні гідравлічного енергоаккумулятора в систему, узагальнююча сила починає взаємодіяти з поршнем енергоаккумулятора та впливати на його рух у гідравлічній схемі.

Рух механічної системи в енергоаккумуляторі гідравлічної схеми можна описати за диференціальним рівнянням Лагранжа другого роду.

Система в енергоаккумуляторі має одну ступінь свободи так як її положення визначається одним параметром. Таким параметром служить переміщення центра ваги поршня x .

Так як система, яка розглядається має одну ступінь свободи, то ми будемо мати для неї одно рівняння Лагранжа другого роду [4]:

$$F = \frac{d}{dt} \left(\frac{\partial E_k}{\partial \dot{x}} \right) - \frac{\partial E_k}{\partial x} + \frac{\partial E_p}{\partial x} + \frac{\partial \Phi}{\partial \dot{x}}, \quad (1)$$

де x – переміщення поршня; E_k – кінетична енергія системи; E_p – потенційна енергія системи; Φ – дисипативна енергія системи.

Обчислимо узагальнюючу силу F , яка відповідає узагальнюючій координаті x . Для цього надаємо можливе переміщення системі, яке відповідає зміні координати x на досі малу величину δx .

Кінетична, потенційні та дисипативна енергії системи дорівнюють:

$$E_k = \frac{1}{2} m \dot{x}^2; \quad E_p = \frac{1}{2} k (x_i - x_0)^2; \quad \Phi = \frac{1}{2} c (\dot{x}_i - \dot{x}_0)^2, \quad (2)$$

де m – маса поршня; \dot{x} – швидкість центра ваги поршня, k – коефіцієнт жорсткості пружин; x_0 – початкове положення центра ваги поршня; x_i – кінцеве положення центра ваги поршня; c – коефіцієнт стиснення (демпфування) рідини; \dot{x}_0 – початкова швидкість переміщення робочої рідини; \dot{x}_i – кінцева швидкість переміщення робочої рідини.

Знаходимо похідні кінетичної, потенційної та дисипативної енергії системи:

$$\begin{aligned} \frac{\partial E_k}{\partial x} &= m \dot{x}; \quad \frac{d}{dt} \left(\frac{\partial E_k}{\partial \dot{x}} \right) = m \ddot{x}; \quad \frac{\partial E_k}{\partial x} = 0; \\ \frac{\partial E_p}{\partial x} &= k (x_i - x_0), \quad \frac{\partial \Phi}{\partial \dot{x}} = c (\dot{x}_i - \dot{x}_0) \end{aligned} \quad (3)$$

де \ddot{x} – прискорення центра ваги поршня.

Підставляючи рівняння (3) у рівняння Лагранжа другого роду (1) знаходимо узагальнюючу силу:

$$F = m \ddot{x} - 0 + k (x_i - x_0) + c (\dot{x}_i - \dot{x}_0). \quad (4)$$

Приведемо рівняння (3) до геометричних параметрів гідросистеми.

Довжина та швидкість переміщення поршня:

$$L = (x_i - x_0); \quad V = \delta \frac{\pi D^2}{4} L, \quad (5)$$

де δ – коефіцієнт зменшення об'єму робочої рідини, який залежить від робочого тиску в системі; D – діаметр поршня.

Прискорення переміщення поршня згідно рівняння Бернуллі:

$$\ddot{x} = \frac{\rho V^2}{2} = \frac{\rho \pi^2 \delta^2 D^4 L^2}{32}, \quad (6)$$

де ρ – щільність робочої рідини.

Звідси узагальнююча сила дорівнює:

$$F = m \frac{\rho \pi^2 \delta^2 D^4 L^2}{32} + kL + c\delta \frac{\pi D^2}{4} L. \quad (7)$$

Виведене рівняння пов'язує сили, що діють на поршень гідравлічного енергоакумулятора з геометричними параметрами гідросистеми та фізичними параметрами робочої рідини.

Таким чином, запропонована гідроавтоматична система будівельної машини обладнана гідравлічним енергоакумулятором дозволяє акумулювати потенційну енергію опору середовища та зменшувати витрати енергії при роботі без застосування додаткових джерел енергії, які потребують періодичного поповнення ззовні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гідравліка, гідромашини та гідропневмоавтоматика: підручник / Пелевін Л.Є., Міщук Д.О., Рашківський В.П., Горбатюк Є.В., Аржаєв Г.О., Красніков В.Ф. Київ: КНУБА, МОНУ, 2015. 340с.
2. Substantiation of adequacy of loading conditions at bench and field tests of construction machines Pelevin L., Fomin A., Gorbatyuk Ie., Machishin G. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2018. vol. 3, no. 7 (93): Applied mechanics. pp. 41–52.
3. Пелевін Л.Є. Підвищення надійності і довговічності приводів

динамічних робочих органів будівельної техніки на основі стендових випробувань: монографія. Київ: Українська академія наук, “МП Леся”, 2008. 196 с.

4. Яблонский А.А. Курс теоретической механики. Часть 2: учебник. Москва: Изд-во “Высшая школа”, 3-е исп. и доп., 1966. 411 с.

УДК 004

УНИВЕРСАЛЬНОЕ МНОГОФУНКЦИОНАЛЬНОЕ УСТРОЙСТВО КОНТРОЛЯ И УПРАВЛЕНИЯ

Джавадов Шакир Гасан-Ага
начальник отдела
НПП "Нефтьгазавтомат"
г.Сумгаит, Азербайджан

Аннотация: Разработан универсальный программно-технический комплекс с новыми модулями. Функциональная и конструктивная завершенность разработанных модулей позволяет создать узкоспециализированные системы с ограниченным числом выполняемых функций и гетерогенные системы со средним и большим функциональными объемами, а при необходимости расширить функциональные возможности узкоспециализированных систем и достичь желаемого результата без дополнительных капитальных затрат.

Ключевые слова: программно-технический комплекс, универсальность, функциональная и конструктивная завершенность модулей.

Контроль работы нефтяных скважин, компрессорных станций, скважин с электроцентробжными насосами и других технологических объектов с помощью телекоммуникаций является актуальным на нефтегазопромышленных предприятиях. С помощью различных программно-технических комплексов осуществляется сбор, передача и обработка данных технологических объектов, управление производственными процессами в реальном времени, поддержка заданных режимов в технологических процессах, подключение измерительных приборов, управление локальными приборами, устройствами и разными оборудованиями автоматики. Вся эта работа осуществляется в автоматическом режиме за счет программного и аппаратного обеспечения беспроводной связи с помощью радиомодемов.

Программно-технические комплексы успешно эксплуатируются на различных объектах производственных объединений.

Сигналы, полученные от передатчиков контроллерами, передаются на диспетчерскую станцию после начальной обработки. Труднопроходимая местность, горные районы, рельеф месторождения, погодные условия и т.д. создают определенные трудности при передаче и приеме информации по физическим линиям. Для устранения этих и подобных недостатков, обеспечения надежной и беспрепятственной передачи сигналов в диспетчерскую разработаны различные программно-технические комплексы, принимающие сигналы от передатчиков на расстоянии 10-15 км. Они оснащены радиомодемами, использование которых не требует лицензии, как непосредственно на расстоянии, так и с использованием ретрансляторов. С помощью таких программно-технических комплексов осуществляется сбор, передача и обработка данных, управление производственными процессами в реальном времени, поддержание заданных режимов в технологических процессах, подключение различных типов измерительных приборов, управление локальными устройствами и локальными узлами автоматизации.

Мониторинг технологических процессов разных объектов, проведение различных диагностических исследований, мгновенное обнаружение изменений пластов, оперативный прием различных типов телесигналов контроллерами, беспроводная связь на сложной, труднопроходимой местности и т.д. дает возможность мгновенно определить различные изменения в работе технологических объектов и сообщить об этом в диспетчерский пункт.

Существует потребность в разработке контроллеров на основе более современных инновационных технологий. Модули, предназначенные для этой цели, позволяют контролировать все процессы, перечисленные выше. Для обеспечения максимального охвата разработано специальное программное обеспечение. Кроме того, если установить прямое беспроводное соединение с любым объектом из-за непроходимости рельефа, объекты можно группировать на уровне, внося соответствующие изменения в базу данных. Эти или другие

преимущества говорят об объектно-ориентированности и простоте работы вновь созданной системы.

Контроль индивидуальных параметров и настроек в скважинах с электроцентробежными насосами, а также беспроводное программное обеспечение и технические комплекты имеют неограниченное преимущество в удаленном управлении станцией.

SCADA-система комплектуется дополнительным программным обеспечением для программирования промышленных контроллеров.

В зависимости от механизма и принципа работы контроллеров, подключенных к системе дистанционного управления, необходимо периодически выполнять определенные регулировки, настройки, а иногда и пуск или остановка операции. Для этого применяется индивидуальный логин и пароль, как описано выше. Управлять операциями могут только те, у кого есть индивидуальный логин и пароль.

Контроллеры оснащаются различными программными обеспечениями для выполнения следующих функций:

- создание базы данных для обмена информацией между пунктом управления и контроллером объекта

- обмен информацией как в ручном, так и в автоматическом режимах работы

- индивидуальный контроль и управление любым выбранным технологическим объектом

- представление полученной информации от технологических объектов на соответствующих графиках, таблицах и разных мнемосхемах

- четкий и простой доступ к системному программному обеспечению на понятном уровне

- виджеты в системе обновляются в зависимости от фактического состояния оборудования и от характеристики полученной информации

Система позволяет управлять работой большого количества технологических объектов и доказывает ее экономическую целесообразность, а

также исключают затраты на создание и эксплуатацию различных физических линий связи.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ю.В. Гуляев, А.Я. Олейников. Состояние и перспективы развития технологии открытых систем. "Информационные технологии и вычислительные системы", №3, 2006, стр. 7-18.

**СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ СКЛАДСЬКИМИ ЗАПАСАМИ
СЕРВІСНОГО ПІДПРИЄМСТВА**

Дума Людмила Василівна

к.е.н., старший викладач

Кафедри економічної кібернетики та інформатики
Західноукраїнського національного університету

Данилюк Ірина Вадимівна

к.е.н., доцент

Кафедри економічної кібернетики та інформатики
Західноукраїнського національного університету

Ситник Арсен

Студент групи Сам-11

Західноукраїнський національний університет

Актуальність дослідження. Вивченням питання управління запасами займаються досить давно. Якщо спочатку це питання вивчалось в загальних рисах, то в подальшому його розгляд стало більш вузьким - стали розглядати і вивчати ефективність управління запасами на виробничих підприємствах і торгових підприємствах.

В останні десятиліття бурхливе зростання технологічного процесу та інформаційних технологій привели до суттєвого підвищення технічного оснащення підприємств усіх сфер діяльності. У зв'язку з чим, на ринку стали активно з'являтися сервісні підприємства - підприємства, які займаються обслуговуванням технічного обладнання, що складається з окремих частин, які можуть вийти з ладу і бути замінені. Як наслідок питання управління запасами став розглядатися, в тому числі і в контексті ефективної роботи сервісних підприємств.

Наукові праці, в області вивчення ефективності роботи системи управління запасами з метою безперебійного забезпечення запасами сервісних підприємств для надання своєчасних ремонтних робіт, зустрічаються в сфері автосервісу, лісопромислового виробництва та інших сферах діяльності.

Алгоритми управління запасами ґрунтуються на класичних системах управління запасами і на їх модифікаціях. У розроблених методиках управління запасами в вузькоспеціалізованих сферах можна звернути увагу на облік параметрів, які не властиві іншим сферам застосування.

Аналіз робіт в області дослідження ефективності роботи системи управління запасами на сервісних підприємствах дозволяє зробити висновок про відсутність системного підходу до методики прогнозу і розрахунку параметрів, необхідних для функціонування системи. Як правило, не враховані всі необхідні критерії розрахунку чи враховані тільки характерні для конкретного виду діяльності.

Запропоновані алгоритми управління запасами базуються на класичній системі, яка модифікована під сервісні підприємства з метою підвищення ефективності їх роботи з урахуванням таких характерних особливостей, як необхідність своєчасного сервісного обслуговування підприємств замовників і забезпечення раціонального використання складського приміщення.

Питання розробки алгоритму управління запасами з урахуванням особливостей в рамках цього дослідження є актуальним для розвитку сервісних підприємств.

У ХХ столітті було запропоновано безліч систем управління запасами в основному є класичними. Сучасні системи являють собою модифіковані та комбіновані основні системи, які на сьогоднішній день є частиною системи управління підприємства [1].

Системи управління запасами застосовуються на виробничих, торгових і сервісних підприємствах. Останні викликають найбільший інтерес у зв'язку з активним розвитком.

Запропоновані алгоритми та методики управління запасами, як у вигляді теоретичних основ, так і у вигляді прикладних систем, що застосовуються на виробничих і торговельних підприємствах вимагають доопрацювання і адаптації для використання їх в будь-яких сферах, з метою підвищення ефективності роботи сервісного підприємства [2]. Застосування алгоритмів і

методик управління запасами в вузькоспеціалізованих сферах, не дозволяє використовувати систему в інших областях.

Активні дослідження і розробки алгоритмів управління запасами в сфері сервісу послужили створенню безлічі наукових праць за останні десятиліття в цій галузі.

Як правило, роботи присвячені сфері автомобільно-технічного сервісу. Судів Є.В. в своїх наукових працях розглядає проблеми після продажного обслуговування продукції, що експортується військового призначення, вивчаючи проблеми, технології їх вирішення та перспективи розвитку, а також досліджує методи каталогізації продукції, що експортується в сфері промисловості [3]. Турапін М.В. в своїй роботі [4] запропонував універсальний метод ідентифікації та аналізу ризиків поставки в сфері машинобудування з використанням методу експертних оцінок.

Костіна С.А. в своїй роботі [5] запропонувала імітаційну модель основної логістичного ланцюга автоматизованої розподіленої виробничої системи. Кардашев А.Г. розглядає питання оптимального управління запасами ремонтного підприємства в цілому [6]. Рожков В.Г., пропонує методику управління запасами з фіксованою періодичністю замовлення, фіксованим періодом перевірки критичних ситуацій і варійованим розміром замовлення. Гришин А.С. розглядає питання прогнозування потреби підприємств автосервісу в запасних частинах [3].

Метою дослідження є підвищення ефективності роботи сервісного підприємства, з урахуванням своєчасного надання сервісного обслуговування і раціонального використання складського приміщення, на основі математичного моделювання і розробки системи управління складськими запасами, адаптованої до умов роботи в сфері інформаційних технологій.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі наукові завдання:

1. Дослідити основні етапи організації сервісного обслуговування ІТ обладнання на підприємстві та виявити критерії надання даної послуги;

2. Виконати порівняльний аналіз основних функціональних параметрів існуючих систем управління запасами і їх модифікацій з метою виявлення можливостей їх застосування в умовах організації діяльності сервісного підприємства в сфері інформаційних технологій;

3. Розробити алгоритми управління запасами на основі порівняльного аналізу класичних систем, їх модифікацій і результатів їх застосування[4];

4. Розробити програмно інтегрований модуль управління запасами автоматизованої системи сервісного підприємства з метою підвищення ефективності його роботи[3].

Використання сучасних систем вимагає великих витрат, як у тимчасовому, так і у фінансовому відношенні. Також, з огляду на той факт, що сучасні системи ґрунтуються на класичних системах, то в даній роботі буде проведений аналіз основних класичних систем і розроблені алгоритми управління запасами, які ліквідує проблеми в дослідженнях систем управління запасами на сервісних підприємствах в сфері інформаційних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ісайкін, А.П. Альманах «Росія: союз технологій. Спеціальний випуск. Каталогізація продукції - новий етап розвитку» [Текст]: XI-а міжнародна науково-технічна конференція / А.П. Ісайкін, А.Н. Бриндіков, Н.І. Незаленов, А.В. Будилів, А.В. Карташев, Е.В. Судів. - М., 2019 - 145 с.

2. Корніцева, Н.І. Розробка алгоритму аналізу складських запасів на промисловому підприємстві [Текст]: стаття / Н.І. Корніцева, А.А. Бондаренко // Журнал Економіка промисловості. - 2015. - N 2 (28). - С. 155-167.

3. Кардашев, А.Г. Автоматизована система оптимального управління запасами ремонтного підприємства [Текст]: дис. ... канд. техн. наук: 05.13.06 / Олексій Генріхович Кардашев. - М., 2020 - 133 с.

4. Кірюхіна, О. І. Система показників оцінки ефективності управління ремонтним обслуговуванням лісопромислових підприємств [Текст]: наукова стаття / О.І. Кірюхіна // Журнал Економічні науки. - 2020. - N 72. - С. 165-167. -

ISSN 2072-0858.

5. Стерлигова, А.Н. Управління запасами широкої номенклатури. З чого почати? [Текст]: стаття / О.М. Стерлигова // Журнал Логінфо. - 2019. - N 12. – С.50-55.

6. Система управління ресурсами підприємства. Способи організації процесу [Електронний ресурс] // АстроСофт: управління ресурсами. - URL: <http://www.astrosoft.ru/products/astrosoft/astrosoft-upravlenieresursami/>

УДК 669-1

КОНЦЕПЦИЯ ТЕХНОЛОГИИ КОМПЛЕКСНОЙ ПЕРЕРАБОТКИ ЗОЛЫ НА ОСНОВЕ ХЛОРИРУЮЩЕГО ОБЖИГА

Жолдасбай Ержан Есенбайулы

Старший научный сотрудник, Satbayev university,
Алматы, Казахстан

Курмансеитов Мурат Бауыржанулы

Старший научный сотрудник, Satbayev university,
Алматы, Казахстан

Даруеш Галамат Султанбекулы

Докторант, Satbayev university,
Алматы, Казахстан

Аргын Айдар Абдилмаликулы

Докторант, Satbayev university,
Алматы, Казахстан

Досмухамедов Нурлан Калиевич

Кандидат технических наук, профессор,
Satbayev university, Алматы, Казахстан

Егизеков Максут Гусманулы

Кандидат технических наук,
главный научный сотрудник,
Satbayev university, Алматы, Казахстан

Аннотация. В работе разработана технология комплексной переработки золы от сжигания углей и показана принципиальная возможность ее осуществления для селективного извлечения ценных металлов в товарные продукты. Проведен сравнительный анализ показателей новой технологии с известными способами Байер спекания и спекания с содой. Установлено, что разработанная технология имеет ряд превосходств для расширения ассортимента товарных продуктов из золы с высокой добавленной стоимостью.

Ключевые слова: уголь, зола, переработка, извлечение, кремнезем, оксид алюминия, инновационные технологии.

Введение

Понимание физико-химических свойств и вещественного состава золы имеет большое значение, так как эти свойства определяют выбор и обоснование последующего его использования и утилизации [1-5]. Конкретные свойства зависят от типа используемого угля, условий сгорания, а также и других факторов. По структуре зола угольных тепловых электростанций представлена тонкодисперсными частицами сферической формы аморфного вещества, образующегося в результате высокотемпературного пылевидного сжигания твердого органического топлива [6]. Как правило, зола содержит, % масс.: SiO_2 – 50-58; Al_2O_3 – 18-25; Fe_2O_3 – 11-17; K_2O – 2,3-4,1; Na_2O – 0,5-1,35; TiO_2 – 0,9-1,1; CaO – 1,5-3,7; MgO – 1,7-3,1; P_2O_5 – 0,09-1,70; S – 0,6-0,5; Cl – 0,01-0,11. Также в золах присутствуют редкие и рассеянные элементы, г/т: Sr – 110, Zr – 2.3, Nb – 7, Ga – 9, Mo – 8.7, V – 53, Y – 14, Eu – 0.68, La – 19, Pr – 7, Sm – 15 [7].

Обогащение углей германием, скандием, иттрием и рядом других элементов – явление глобальное, что предопределяет использование золы в качестве нетрадиционного источника сырья для редких и редкоземельных элементов [8, 9].

Гигантские по масштабам количества золы от сгорания угля следует рассматривать как самостоятельные комплексные промышленные рудные месторождения РЗЭ, редких и многих других металлов. Они выгодно отличаются от обычных месторождений полезных ископаемых тем, что находятся не в недрах Земли, а уже на поверхности и не требуют расходов на добычу и извлечение сырья из недр [10].

В настоящей работе представлены результаты комплексной технологии переработки золы с селективным извлечением металлов в целевые товарные продукты.

Методы исследования

В работе использованы современные физико-химические методы исследования и прецизионные методы исследования микроструктуры получаемых продуктов. Методология научных исследований базируется на

разработках в области исследования термодинамики и кинетики фазовых равновесий многокомпонентных систем твердое – жидкость; твердое – газ.

Элементный анализ материалов проведен с использованием *атомно-абсорбционной спектрофотометрии Perkin Elmer 5100*, оборудованной графитовой камерой сжигания и рентгенофлуоресцентного анализа (Xcalibur XRF Ltd, USA).

Фазовый состав исследован с помощью *рентгеновского дифрактометра Rigaku, Ultima III diffractometer (Rigaku Corporation, USA)*.

Электронная микроскопия образцов проведена с использованием микроскопа высокого разрешения Leo-Supra (Carl Zeiss AG, Germany).

Результаты и их обсуждение

Химический состав золы, получаемой после сжигания углей на ТЭЦ и ГРЭС Казахстана, представлен в табл. 1.

Таблица 1

Химический состав золы ТЭЦ и ГРЭС РК

Название ТЭЦ, ГРЭС	Содержание, % масс.							
	SiO ₂	Al ₂ O ₃	Fe ₂ O ₃	CaO	MgO	TiO ₂	K ₂ O	Na ₂ O
Семипалатинская ТЭЦ (Кузнецкий уголь)	55,3	17,3	3,2	3,03	1,86	1,4	1,86	0,72
Усть-Каменогорская ТЭЦ (Кузнецкий уголь)	56,9	18,8	3,2	3,59	2,12	1,44	2,6	0,8
Экибастузская ГРЭС-1 (Экибастузский уголь)	52,3	25,7	5,26	1,53	0,4	-	0,03	0,6

Как видно на табл. 1 основными фазами, присутствующими в золах, являются кварц и оксид алюминия. С целью рационального использования золы предлагается организация отдельной ее переработки с получением кондиционных товарных продуктов – чистых оксидов алюминия и кремния. Алюминий присутствует в золе, в основном, в форме муллита [11], который является очень устойчивым соединением. Для извлечения алюминия из золы решение задачи сводилось к разложению муллита и дальнейшему переводу алюминия в растворимые соединения.

Основным ядром построения общей концепции технологии являются взаимоувязанные между собой две стадии:

- **Первая** – спекание шихты (зола + хлористый кальций) в трубчатой печи с дальнейшим выщелачиванием спека соляной кислотой (HCl) с получением твердого оксида кремния и раствора хлоридов металлов, содержащих $AlCl_3$. Полученный оксид кремния после промывки, сушки является товарной продукцией и может быть либо реализован, либо отправлен по назначению до получения чистого кремния. Содержание кремния в полученном оксиде составляет 99,9%.

- **Вторая стадия** – селективное извлечение алюминия из хлористых растворов металлов в виде оксида алюминия, железа в виде железного пигмента и получение товарного продукта, содержащего редкоземельные металлы (РЗМ).

Первая стадия включает проведение операций «спекание-выщелачивание». Спекание исходной шихты проводится в трубчатой вращающейся печи. Шихта готовится путем простого перемешивания исходной золы с заданным расходом хлористого кальция ($CaCl_2$). При температуре 1000-1100 °С хлористый кальций вступая во взаимодействие с муллитом полностью разрушает его с образованием геленита ($2CaO \cdot Al_2O_3 \cdot SiO_2$) и анортита ($CaO \cdot Al_2O_3 \cdot 2SiO_2$). При спекании с невысокими газовыми нагрузками пылеунос минимальный: ~0,5% от веса загружаемой шихты. Образующиеся возгоны улавливаются в рукавных фильтрах. Полученный спек (клинкер) направляется на дальнейшее выщелачивание соляной кислотой (HCl). Оптимальные технологические параметры и режимы выщелачивания спека – расход HCl, температура и продолжительность, подбираются в результате экспериментальных исследований.

Вторая стадия. После выщелачивания получается хлористый раствор железа, алюминия и др. При этом оксид кремнезема выпадает в осадок. После отделения осадка фильтрованием и его рекристаллизации при температуре 130°С получается чистый товарный оксид кремнезема. Химический состав и физические свойства полученного чистого кремнезема показаны в табл. 2.

Таблица 2

Химический состав и физические свойства чистого кремнезема

Компоненты, параметры	Единица измерения	Значение
SiO ₂	%	>99
Al ₂ O ₃	%	0.1-0.2
CaO	%	0.1-0.2
Fe ₂ O ₃	%	0.03-0.05
TiO ₂	%	0.4-0.5
Na ₂ O	%	0.15-0.25
Удельная поверхность, БЭТ	м ² /г	150-170
Степень белизны	%	92-95
Насыщение маслом	г. масла/100 г. кремнезема	150-170

После отделения кремнезема раствор, содержащий хлориды алюминия, железа, кальция, титана и РЗМ направляется на селективное осаждение хлористого алюминия, цветных металлов, содержащих РЗЭ известными способами [12, 13]. Сравнительный анализ технологических показателей разработанной технологии с показателями технологии Байер-спекания и спекания с содой, представленный в табл.3, показывает принципиальные ее преимущества перед широко распространенными известными способами.

Таблица 3

Сравнительный анализ технологических показателей новой технологии с технологией Байер-спекания и спекания с содой

Показатели	Процесс Байера (выщелачивание с NaOH)	Процесс спекания с Na ₂ CO ₃	Новая технология
Исходный материал	Боксит	Боксит	Отходы – угольная зола
Основной реагент	NaOH	Na ₂ CO ₃	HCl
Промежуточный материал	Al(OH) ₃	Na ₂ O*Al ₂ O ₃	AlCl ₃ *6H ₂ O
Содержание натрия в полученном глиноземе	0.2-0.4 %	0.2-0.4 %	<0.03 %
Сопутствующие извлекаемые продукты	нет	нет	Чистый кремнезем, оксиды железа, РЗМ

Полученные положительные результаты представляют экспериментальную основу технологической концепции комплексной переработки золы и показывают перспективность выбранной технологии.

Выводы:

1. Разработана технология комплексной переработки золы от сжигания углей и показана принципиальная возможность ее осуществления для селективного извлечения ценных металлов в товарные продукты.

2. Показано, что применение обжига золы в присутствии хлорида кальция позволяет разложить устойчивый муллит и перевести алюминий в растворимое соединение – хлорид алюминия. Установлено, что на первой стадии технологии создаются благоприятные условия для получения чистого кремнезема высокого качества.

3. Сравнительный анализ показателей новой технологии с известными способами Байер спекания и спекания с содой показывает существенное ее превосходство для расширения ассортимента товарных продуктов из золы с высокой добавленной стоимостью.

Исследования проводились в рамках грантового финансирования Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан на 2021-2023 годы по приоритетному направлению «Геология, добыча и переработка минерального и углеводородного сырья, новые материалы, технологии, безопасные изделия и конструкции» проекта № AP09259637 «Разработка высокоэффективной безотходной технологии для утилизации золы от сжигания угля с получением товарных продуктов».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Roth E. and other. Distributions and Extraction of Rare Earth Elements from Coal and Coal By-Products. 2017 World of Coal Ash Conference in Lexington, 2017, May 9-11.

2. Dwivedi A. and Kumar J.M. Fly ash – waste management and overview : A Review, Recent Research in Science and Technology. 2014. 6 (1). P. 30-35.

3. Черкасова Т.Г., Черкасова Е.В., Тихомирова А.В. и др. Угольные отходы как сырье для получения редких и рассеянных элементов // Вестник Кузбасского государственного технического университета. 2016. № 6. С. 185-189.

4. Ахмедьянов, А.У., К.Ж. Киргизбаева, Г.И. Туреханова, Вторичная переработка отходов (золошлаков) промышленных предприятий// Технические науки. Горное дело, 2018. 10.

5. Patil, S.V., Nawle S.C., and Kulkarni S.J. Industrial Applications of Fly ash: A Review // International Journal of Science, Engineering and Technology Research (IJSETR). 2013. 2(9). P. 1669-1663.

6. Stoch A. Fly ash from coal combustion - characterization, in Thesis to obtain the Master of Science Degree in Energy Engineering and Management 2015, IST Instituto Superior Técnico Lisbon, Portugal.

7. Yao Z.T. and other. A comprehensive review on the applications of coal fly ash // Earth-Science Reviews. 2015. (141). P. 105–121.

8. Пашкова Г.Л., Сайкова С.В., Кузьмин В.И. и др. Зола природных углей – нетрадиционный сырьевой источник редких элементов // Journal of Siberian Federal University. Engineering & Technologies. 2012. 5. P. 520-530.

9. Максимова А.М. Извлечение редких и редкоземельных металлов из техногенных объектов как путь к рациональному освоению недр // Интернет-журнал «Науковедение». 2016. 8(5). P. 1-11.

10. Скурский М.Д. Прогноз редкоземельно-редкометалльно-нефтегазоугольных месторождений в Кузбассе // ТЭК и ресурсы Кузбасса. 2004. 2(15). P. 24-30.

11. Ward C.R. and French D. Relation between Coal and Fly Ash Mineralogy,. Based on Quantitative X-Ray Diffraction Methods, in World of Coal Ash 2005: Lexington, Kentucky, USA.

12. Cheng, H., et al., Separating NaCl and AlCl₃·6H₂O Crystals from Acidic Solution Assisted by the Non-Equilibrium Phase Diagram of AlCl₃-NaCl-H₂O(HCl) Salt-Water System at 353.15 K // Crystals. 2017. 7(244). P. 1-8.

13. Guo, Y., et al., AlCl₃·6H₂O recovery from the acid leaching liquor of coal gangue by using concentrated hydrochloric acid // Separation and Purification Technology. 2015. 151. P. 177-183.

УДК 629.113-83

ОСОБЛИВОСТІ ЗАРЯДКИ ЕЛЕКТРОМОБІЛІВ ВІД ЕЛЕКТРИЧНИХ МЕРЕЖ ЗАГАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЗВОРотної ПЕРЕДАЧІ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ В ЕЛЕКТРИЧНІ МЕРЕЖІ

Западинчук Олександр Петрович

канд. наук з держ. упр.
провідний науковий співробітник,
Секція прикладних проблем НАН України,
вул. Володимирська, 54, Київ, 01030, Україна

Анотація: Розглянуто особливості зарядження тягових акумуляторних батарей електромобілів від електричних мереж загального користування та можливості зворотної передачі електроенергії від тягових акумуляторних батарей до розподільної електромережі. В рамках концепції двостороннього енергетичного обміну “Vehicle-to-grid” наведено приклад технічного рішення щодо створення потужного двонапрявленого зарядного перетворювача.

Ключові слова: електромобіль, тягова акумуляторна батарея, зарядна станція, двонапрявлений перетворювач, електрична мережа.

Останні десятиліття людство прагне ощадливого ставлення до природних ресурсів. Перехід на масове використання електромобілів у повсякденному житті є глобальним світовим трендом і інноваційним напрямком, що достатньо швидко розвивається. Розвиток технологій економного споживання енергії та пошук нових альтернативних джерел живлення мінімізують ризики щодо енергозбереження та належного відношення до навколишнього природного середовища. Значна кількість країн світу планують до 2030 року замінити більшу частину легкових автомобілів з двигунами внутрішнього згорання на електромобілі [1].

Стрімко зростає присутність електромобілів і на українських дорогах. Станом на 01.08.2021 року в Україні за даними Міністерства внутрішніх справ

України зареєстровано 29 тисяч 345 електромобілів [2]. Швидкі темпи зростання кількості електромобілів в Україні потребують значного розвитку мережі зарядних станцій електромобілів. Ефективна експлуатація електромобілів в Україні можлива лише за умови створення розширеної мережі зарядних станцій. З 2019 року Міністерство інфраструктури України працює над інноваційними проєктами створення мережі швидких зарядних станцій в діапазоні потужностей від 50 кВт до 150 кВт на автомагістралях України [3].

При експлуатації електромобіля в умовах міського трафіку, або на невелику віддаленість від міста, середньостатистичний електромобіль на одному заряді пробігає близько 150 км. Це задовольняє власників електромобілів, враховуючи можливе збільшення пробігу електромобіля при рекуперації енергії під час гальмування. На міжміських трасах єдиним ефективним способом зарядження тягової акумуляторної батареї електромобілів залишається використання послуг розгалуженої мережі зарядних станцій “швидкої зарядки” електромобілів.

До таких станцій відносяться “Tesla Supercharger” потужністю 135 кВт (для електромобілів “Tesla” з тяговою акумуляторною батареєю напругою 400 В і енергоемністю 90 кВт*год). Як правило, такі тягові акумуляторні батареї електромобілів заряджаються протягом 20 хвилин до 50 % від максимальної енергоемності зі струмом зарядження 337,5 А, та за 40 хвилин - до 80 % від максимальної енергоемності зі струмом зарядження 270 А. Інші 20 % енергоемності тягової акумуляторної батареї, із-за необхідності підвищення надійності її роботи, розтягуються на довший термін [4].

Останніми роками у світі успішно використовується концепція енергетичного обміну “Vehicle-to-grid” або V2G (електромобіль-в-мережу), яка передбачає підключення електромобілів до загальної електромережі не тільки для підзарядки тягової акумуляторної батареї, але й для передачі “зайвої” електроенергії тягової акумуляторної батареї в розподільну електромережу [5, 6]. По суті, технологія “автомобіль-мережа” це те, що дозволяє відбирати накопичену електроенергію в акумуляторі електромобіля і повертати її назад у

електромережу. Так, як це робиться із системою сонячних панелей.

Концепція V2G дозволяє використовувати енергію тягової акумуляторної батареї електромобілів і гібридних автомобілів в розподілених системах збереження (накопичення) електроенергії. Тягова акумуляторна батарея може використовуватись як для накопичення енергії у періоди високого рівня генерації енергії у системі, так і постачання її у мережу в періоди низького рівня генерації. Необхідно відмітити, що інтеграція електроенергії електромобілів в електромережу підвищує частку використання відновлюваних джерел енергії.

У цьому випадку, у власників електромобілів під час використання V2G з'являється можливість продавати електроенергію в енергосистему в години, коли електромобіль не використовується та заряджати його в години, коли електроенергія є дешевшою. У багатьох країнах (у т.ч. і в Україні) вартість електроенергії залежить від часу доби і відповідним чином тарифікується. Концепція V2G широко розвивається у США (Google, Tesla), Японії (Nissan), Італії (Enel) та інших країнах [8-9].

Основною ланкою системи V2G є двонапрявлений зарядний перетворювач. Він дозволяє змінювати напрямок передачі електроенергії від накопичувана електроенергії – тягової акумуляторної батареї електромобіля до трифазної мережі, або навпаки - від мережі до тягової акумуляторної батареї електромобілів. Відомі двонаправлені перетворювачі в основному використовуються в системах накопичення для балансування режимів електричних мереж (концепція “Energy Storage System”).

Існує багато варіантів побудови двонаправлених перетворювачів. Всі вони об'єднані загальною властивістю, а саме - вони є інверторами напруги. Їхні силові перемикаючі елементи підключені до проміжної мережі постійного струму, що має відповідну специфіку комутації силових перемикаючих елементів. Зі збільшенням навантаження швидкодія транзисторів та діодів зменшується. При цьому тривалість вмикання і вимикання зазвичай збільшується, що відповідно потребує більше часу для переключення системи.

Оскільки, комутація транзисторів і діодів в інверторі відбувається одночасно, можуть виникати значні проблеми з нестабільністю струму під час режиму модуляції або збоїв у роботі системи під впливом потужних електромагнітних завад та ін.

Для нівелювання критичних режимів роботи силових перемикаючих елементів у системі, пропонується використовувати двонапрявлений зарядний перетворювач із живленням від джерела постійної напруги. В двонапрявленому зарядному перетворювачі використовується спеціальні алгоритми управління, що унеможливають виникнення наскрізного струму.

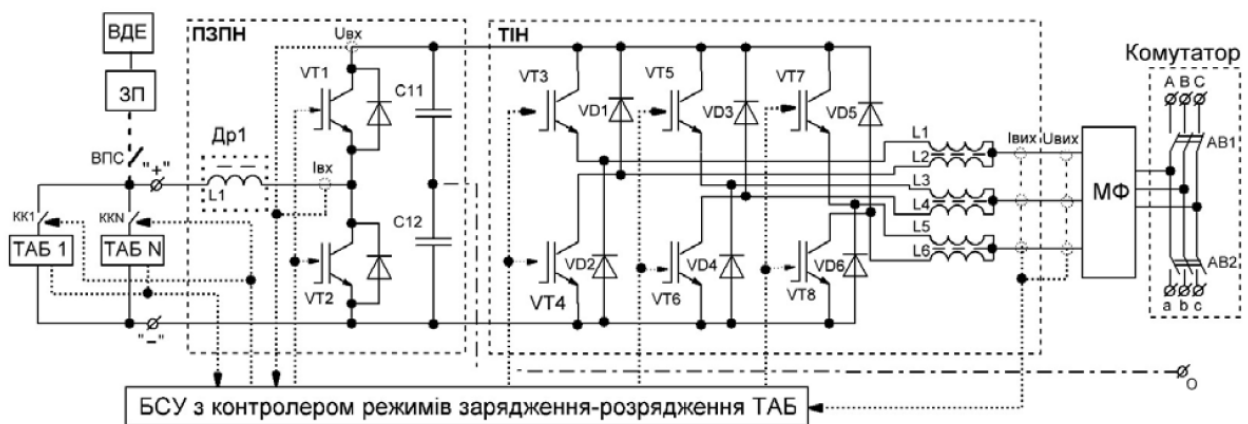

Рис. 1. Схема силовій частини двонапрявленого зарядного перетворювача

На рис. 1 наведено структурну схему силовій частини двонапрявленого зарядного перетворювача (ДНЗП), що складається з двох основних вузлів: двонапрявленого підвищувально-знижувального перетворювача напруги (ПЗПН) і трифазного інвертора напруги (ТІН). Перший з них необхідний для формування зарядного струму тягової акумуляторної батареї (ТАБ) під час його зарядження та узгодження рівня постійної напруги ТАБ з шиною живлення інвертора при її розрядженні. Другий за допомогою ПЗПН перетворює постійну напругу ТАБ на трифазну напругу в режимі передачі електроенергії до мережі, або навпаки – здійснює зарядження ТАБ у режимі відбору енергії від електричної мережі низької та середньої напруг [10, с. 21].

Необхідно зазначити, що двонапрявлений зарядний перетворювач можна ефективно застосовувати не тільки для реалізації концепції V2G, а також у складі потужних зарядних станцій для швидкого зарядження тягових

аккумуляторних батарей електромобілів і гібридних автомобілів від електричної мережі загального призначення аналогічно зарядним станціям “Tesla Supercharger” із майже у двічі більшим значенням зарядних струмів і меншим часом зарядження.

В Інституті електродинаміки Національної академії наук України побудовано трифазний інверторний модуль двонапрявленого зарядного перетворювача потужністю 300 кВт. Він застосовується у складі систем накопичення енергії в електричних мережах під час використання літій-залізо-фосфатних аккумуляторних батарей великої енергоємності, а його технічні характеристики відповідають світовому рівню. [11].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бешта А.С. Техніко-економічне обґрунтування технології когенерації із використанням електромобілів / А.С. Бешта, А.А. Азюковський, Є.П. Худолій, С.С. Худолій, О.В. Балахонцев // Електротехніка та електроенергетика: Науково-прикладний журнал. – 3/ 2019. – С. 42-51.

2. У нашій країні наразі зареєстровано 29345 електрокарів. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-yakisne-zhyttia/3288915-v-ukraini-vze-zareestruvali-ponad-29-tisac-elektrokariv.html>

3. “Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року” / Розпорядження КМ України від 30 травня 2018 р. № 430-р Київ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#top>

4. Tesla Supercharger. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Tesla_Supercharger (дата звернення: 22.12.2019).

5. Electric vehicles will help the shift toward EU’s green transport future. 2019. European Environmer. Agency. URL: <https://www.eea.europa.eu/highlights/electric-vehicies-will-help-the/download.pdf>. (дата звернення 15.01.2020).

6. European Environment Agency. Electric vehicles from life cycle and circular economy perspectives Transport and Environment Reporting Mechanism

(TERM). Report EEA, 2018. 74 p. URL: <https://www.eea.europa.eu/publications/electric-vehicles-from-life-cycle> (дата звернення: 15.01.2020).

7. «Nissan» и «Enel» запускают революционный проект «Vehicle-to-grid» в Великобритании: «Новости Nissan». 2016/05/10. URL: <https://russia.nissannews.com/ru-RU/releases/release-14521-nissan-enel-vehicle-to-grid>: (дата звернення: 25.01.2020).

8. Uddin K., Jackson T., Widanage D., Chouchelamane G., Jennings P., Marco J. On the possibility of extending the lifetime of lithium-ion batteries through optimal V2G facilitated by an integrated vehicle and smart-grid system. Energy. August, 2017. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.energy.2017.04.116>

9. Hao Qian. A high-efficiency grid-tie battery energy storage system. Dissertation submitted to the faculty of the Virginia Polytechnic Institute of PhD diss.: Electrical Engineering. Blacksburg, Virginia. 2011. 150 p.

10. Жаркін А.Ф. Особливості побудови двонапрямлених зарядних перетворювачів для реалізації концепції двостороннього енергетичного обміну «vehicle-to-grid» у разі підключення електромобільного транспорту до електричної мережі загального призначення / А.Ф. Жаркін, В.О. Новський, О.П. Западинчук, В.В. Мартинов // Технічна електродинаміка: Науково-прикладний журнал. – 5/2020. – С. 19-25.

11. Zharkin A., Novskyi V., Martynov V. Powerful Unified Inverter Modules for Energy Storage Systems. 1EE: 6th International Conference on ENERGY SMART SYSTEMS (IEEE ESS). 2019. Pp. 144-149.

GEOGRAPHICAL SCIENCES

УДК [911.2:332.33] «477.61»

ANALYSIS OF CURRENT LAND USE AND STRUCTURE OF LAND FUND IN LUHANSK REGION

Panchenko Yuliya

Head of the Main Department
of the State Geocadastre in Luhansk region

Sopov Dmytro

Head of the Department
of State Registration of State Land Cadastre
of the Department of State Land Cadastre
of the Main Department of the State
Geocadastre in Luhansk Region

Sopova Nadiia

Senior Lecturer, Department of Construction,
Architecture, Geodesy and Land Management,
Luhansk National Agrarian University

Abstract: The authors consider the current nature of land use in the Luhansk region. The modern structure of the land fund is analyzed, the ratio of agricultural lands that violate the ecological balance and the environment of stabilizing lands is outlined.

Key words: land use, Luhansk region, agricultural lands, arable land, land fund, land resources.

The structure of the land fund is usually formed throughout the historical period of economic development of a particular area and repeatedly changes through political and social events and phenomena. Over the past two decades, there have been significant changes in land ownership, which in some ways affected both the

nature of land use and the structure of the land fund, and its qualitative characteristics.

It is not yet possible to fully assess such an impact, as the main features and trends in the formation of the land fund still remain more or less conservative.

Quantitative characteristics of the land fund of Luhansk region, as of 2021, are shown in Figure 1.

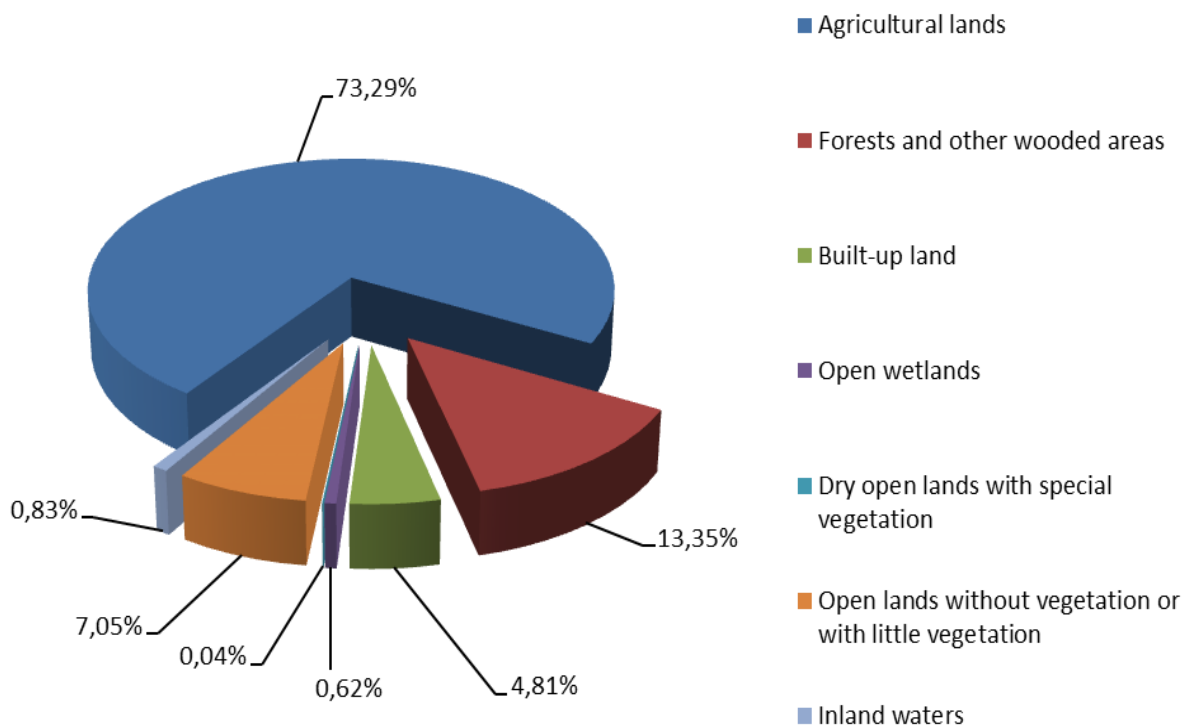

Fig. 1 The structure of the land fund of Luhansk region (as of 2021)

Source: developed by the authors according to [1]

The analysis shows a high agricultural development of the territory, insignificant forest cover and a clear disproportion between the lands that are in intensive agricultural use, and the environment-stabilizing natural lands.

The structure of the land fund is dominated by agricultural land (73,29 %). In turn, 65,27 % of agricultural land is used for arable land, which is considered a destabilizing component in the land structure.

The ratio between destabilizing (and to these we include, in addition to arable land, also pastures) and stabilizing types of land (forests, wooded areas, fallows and hayfields) is 2,1 : 1. According to our calculations, in Ukraine the ratio is 2,8 : 1. That is, at first glance, we can consider such a ratio in the Luhansk region, if not optimal,

then acceptable.

Since the natural conditions within Ukraine are very different, to assess the structure of our land fund, we took data on the neighboring, Donetsk, region, which in its natural characteristics is closest to Luhansk. The ratio found here is 6,4 : 1, which clearly does not indicate in favor of forms of land use in the neighboring area.

Further analysis of the structure of the land fund within the Luhansk region, we conducted for two parts of the study area (left bank-right bank) on the basis of, first, that the natural and historical conditions of these areas differ significantly, and secondly, in connection with all known events «Anti-Terrorist Operation - Joint Force Operation» Luhansk region is divided into two parts, one of which (right bank) is under the temporary occupation of Russian terrorist illegal military gangs (table 1).

Table 1

The structure of land by ecological, geographical areas and events «Anti-Terrorist Operation - Joint Force Operation»

Ecological and geographical areas	Agricultural lands	Forests and other wooded areas	Built-up land	Open wetlands	Dry open lands with special vegetation	Open lands without vegetation or with little vegetation	Inland waters
south of Luhansk region	1424,71	247,13	52,47	14,91	0,52	69,39	15,55
north of Luhansk region(temporarily occupied territory)	531,03	109,13	75,98	1,64	0,59	118,75	6,50

Source: developed by the authors according to [1]

Despite the different conditions of nature use in different natural and economic areas of the region, the structure of land in them differs slightly, although in natural terms the left bank of the region is more suitable for agricultural use, and the right bank concentrates almost all Luhansk industry. Therefore, the right-bank areas are also subject to additional violent agricultural burdens.

For a long time, the structure of agricultural land has changed due to the

withdrawal of some of them for industrial and social needs, and recently - for virtually uncontrolled private use. This applies to some extent to arable land, the quality of which has deteriorated due to the development of steep slopes with washed away soil layer.

According to the quality of agricultural lands in Luhansk region, 15 % of them are completely unsuitable for agricultural use, and about 66 % - eroded (table 2).

Table 2

Qualitative condition of agricultural lands

No s / n	Indexes	Area, thousand hectares	% of the area of agricultural land
1	Total agricultural land	1908,6	
2	including:		
	- saline	102,9	5,7
	- boggy	50,8	2,8
	- stone	25,6	1,4
	- non-technological for other reasons	82,8	4,6
	- eroded	1195,3	66,1

Source: developed by the authors according to [1]

Obviously, environmentally stabilizing agricultural lands predominate on the left bank. The larger area of forests and other wooded areas on the left bank can be explained by the fact that the valley of the Seversky Donets is asymmetric, due to its geological and tectonic structure. If the right bank is steep, it has almost no developed terraces, then on the left bank only the floodplain stretches for tens of kilometers. The floodplain itself and the first sandy pine terrace are covered with forests of both natural and artificial origin, which makes some adjustments to the land use structure of the northern part of the region.

There are much more fallow lands on the right bank (almost 8 times), but this does not indicate a careful attitude to arable land, because there are large areas of erosively dangerous slopes, which potentially cannot be used under arable land. Instead, the small area of fallow lands in the agrarian, northern, part of Luhansk region indicates too intensive use of arable land, the potential of which is not provided by the areas of land that are in a state of restoration (fallow lands). The

conclusion is that there are certain disparities in the structure of the land fund of different parts of Luhansk region (not in favor of its agricultural, left-bank part). The ratio between stabilizing and destabilizing factors for the left bank and the right bank is 2,7 : 1 and 5,2 : 1, respectively.

Therefore, the problem needs further detailed analysis, identification of causes, clarification of consequences and development of recommendations for administrative decisions on audit and restructuring of land not only for the whole region, but differentiated, for its natural and economic areas and for individual farms, taking into account for different geographical conditions, which should significantly reduce the cost of the necessary measures for optimal land management.

REFERENCES

1. Stock materials of the Main Department of the State Geocadastre in Luhansk region.

PEDAGOGICAL SCIENCES

UDC 378.091.26: 378.018.43: 004

STRUCTURE AND DEVELOPMENT OF CONSTRUCTIVE EVALUATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS UNDER THE CONDITION OF DISTANCE LEARNING

Chernyukh Oksana Hryhorivna

Ph.D., Associate Professor

Department of Bioorganic and

Biological Chemistry and Clinical Biochemistry

Bukovynian State Medical University

Abstract. Ensuring the competence and comprehensiveness of the process of knowledge assessment – is one of the main points for building the objectivity of such assessment and ensuring a quality educational process, such a need is acute in distance learning. The article analyzes the main forms of knowledge assessment and emphasizes the need for a close cooperation between students and professor. Formative assessment is a foundation for building a total assessment of knowledge at the end of a specific section or a total course. Modular rating system allows to apply a broad scope of multi-faceted modalities, methods and forms of knowledge assessment for their comprehensive and detailed evaluation, based on practical and theoretical knowledge base.

Key words: distance education, knowledge assessment format, modular rating system, university autonomy, academic competence.

Introduction. Due to the tense situation regarding the spread of Covid-19 virus infection, as well as the low level of vaccination in Ukraine, higher educational institutions should be prepared for the fact that there is a high probability of returning to distance learning after the summer reboot, especially when we are talking about a

student groups from Asian countries (India, Pakistan, etc.). After all, the mutation of the virus and its new particularly dangerous variants "delta" and "delta plus", the latter of which is 1.6 times higher in pathogenicity than the "alpha" strain (the so-called British) requires special attention and ability from us to conduct the educational process in the appropriate anti-epidemic and quarantine conditions according to the current legislation of Ukraine and WHO recommendations [1]. The "Delta" variant is currently present in 111 countries, therefore the world is at the beginning of the third wave of the pandemic, which was announced by the WHO's leader Tedros Adan Gebreyesus at the eighth meeting of the Emergency Situations Committee, Ukrinform reports [2].

Given the above information and based on the experience of the last two study years we assume that the educational process is in direct dynamic dependence from the development of a pandemic process, which has its negative impact not only on the student audience, but also on the teaching personnel (for instance: emotional burnout, long hours of work in front of computer monitor, the complexity and intensity of the work as a result of different time zones between Ukraine and the countries of Asia and Africa, and the shortcomings of internet connection).

Through the flow of time we have gained sufficient amount of experience to compare the advantages and disadvantages of online and offline conduction of educational process, but an epidemic puts on the first the place the need to preserve a full-fledged educational process regardless of its format, since the worst is its complete stop and even decline.

Distance learning is based on a high self-awareness level of student, on self sufficiency and responsibility towards the knowledge acquisition, so the teacher's task is to guide the student to realize the requirement to be ready to study fairly and effortful. From this perspective the problem of precise assessment of actual knowledge arises due to the level of self-awareness of the students, which remains very low due to the main goal of the student to simply pass the control, basic or final testing, even though if the knowledge gained will be superficial. There is a myth among students: they will learn everything needed directly at the workplace.

It requires strong motivation in order to solve this problem, the basis of which is on the one hand the opportunity to become a highly qualified specialist with good wage level and high social status in society and on the other hand an understanding that such education requires resources as funds paid by parents or funds under the conditions of obtaining high rating indicators or other significant achievements. The downside of this motivation is the need to re-learn when failing a course or discipline, which contains not only additional material costs, but also the psychological element of shame and inconvenience due to comparison with past and present classmates.

Considering this problem, the primary task of the teacher is an exercitation of competence through assessing the acquired knowledge of the student and constant constructive work in this direction, i.e. not only the structure of learning material presentation in the process of specialist training should be a subject of focus, but also a feedback in order to analyze and assess the level of material studied by students, its internalization and reproduction both for the memorization of theoretical knowledge and for its application in practice. The assumption is that such feedback should be hierarchical: from the first lecture and practical class to the last one, with the inclusion of exams or modules. Many literature sources emphasize the need of comprehensive assessment of knowledge while taking into account the process of interaction between professor and student at all stages and directions of the educational process [3, p.229; 4, p.157].

The question of the competence of the educational process also concerns the competence of student assessment. After all, the important aspect is a reduction in subjectivity in the process of assessing the acquired knowledge and movement in the direction towards objectivity of assessment of the real state of the acquired knowledge in a specific subject. Practical skills remain virtual due to circumstances given: that is, students can see video and presentation slides to get to know and understand the principle of operation, but are not always able to fully reproduce this knowledge in its entirety during practical or laboratory work, which is also an acute problem due to distance learning.

In general, scientists distinguish three main types of evaluation:

1. Initial or diagnostic (it makes clear what stocked amount of knowledge the student has to master the proposed program).
2. Formative assessment, which occurs directly during teaching.
3. Final, summary or total, which allows to give an overall assessment for subject or cycle of disciplines.

In the process of continuous evaluation, formative ones are especially important and final types of learning assessment. The formative part assessment helps in the educational process to improve the presentation of educational material and contact between the teacher and the student audience, whereas the total evaluation part gives a general picture of the acquired level of knowledge and is the final point of evaluation. While considering and constructing of the base element of evaluation we still prefer the formative process, which provides a step-by-step construction of interaction between its participants in particular discipline or course. Specially the creation of a dialogue box between teacher and student in the learning process allows to identify the benefits and shortcoming as well as opportunities for their punctual correction to form a quality educational process.

For example, working in Google Forms allows to evaluate a student's attention during the time of a course, his activity, i.e. "real" presence and participation in the learning process directly at the level of understanding and reproduction of the material presented by the teacher using various situational tasks at the end of the lesson. The simplest testing option is answers on surveys in Google Forms, enabling the teacher to simultaneously check the quality of knowledge transferred within the large amount of students within a limited time, immediately evaluate and discuss complex issues [5, p.30].

Nowdays distance learning is not just about technology of visualization but also about various approaches and methods of knowledge assessment. Let's mark the following necessary elements of the educational quality control system, namely:

- definition of standards (availability of the envisaged basic level of preparation of learning materials, which corresponds to the material and technical support of

educational process and learning objectives);

- the formation of a comprehensive criterion, which enables the assessment of the degree of standards' achievement;

- determination of directions and methods of data collection;

- evaluation of results;

- application of appropriate methodological measures for content and organization of educational process, evaluation of the effectiveness of these activities in accordance with the standards and conditions of formation of a comprehensive criterion, which enables assessment of the achievement' degree of the above standards [6, p.24].

All higher education institutions use a modular rating system assessment, which involves the accumulation of points by students on the basis of conducting current and final control measures. Researchers note that there are no legislations regulating the use of module-rating assessment in Ukraine, these issues are usually regulated by the higher educational institution and are to be found in the internal documents [7, p.286].

It should be noted that university autonomy can be seen as a self-regulating and authoritative academic environment that creates and spreads knowledge, but it is also considered as financial and organizational independence of educational institutions, which allows to be effective in the market of educational services [8]. In this context of the universities' autonomy, the understanding of the need to be academically competitive is a basis for creating a high quality professional higher education, in which the modular rating system corresponds to the integral principle of a comprehensive evaluation criterion:

- student assessment is conducted during each course unit, during which all both theoretical and practical levels of knowledge are tested. A testing process can be designed in oral form, other than that it can be written form, multiple choice test and complex tasks;

- basic disciplines, as a rule, consist of several structural modules. Each new module is taught by a different professor, which allows to minimize the subjectivity

of evaluation and a certain privilege or favorability, as negative human factor in the format of "teacher-student";

- admission to the module is a positive result on the test tasks (minimum score, usually 80% of correct answers), the functioning of testing also takes place outside the relationship "Teacher-student";

-the final stage is a modular control that can be carried out as needed by two or more teachers.

This stair stepping effect allows to assess practical and theoretical skills of students as comprehensively and transparently as possible, to check the acquired knowledge in layered sections and to improve interdisciplinary communication in a range of theoretical or practical disciplines and subject cycles.

The autonomy of higher education institutions anticipates the movement of management and teaching team in the direction of certainty within the smooth operation of the university and the modular rating system, which is also a reflection of the special features of technical, humanities or medical education [9, p.262].

Conclusions. Formative assessment, which is built during the learning process is a key element of both individual and group evaluation method. This type of assessment shows itself as dynamic labile and corrective in the educational process, which allows to keep close relationships between the professor and the student audience. Formative assessment meets the requirements of the module-rating system in the format of autonomy of higher education institutions and is effective, especially in distance learning education, it allows to outline the necessary interdisciplinary communications and to create a stable framework for gaining a competitive higher education. Annual inflow of applicants from India and a high positive rate of internal licensing exam results gained by young professionals after home return is an example of positive dynamics, because in recent years, India is confidently occupying leading positions in the level of development of medicine and pharmacology.

LIST OF REFERENCES

1. Konstantinova N. The "Delta" Variant and Ukraine. Doctors' forecasts on the near future for coronavirus. Radio Liberty, July 20, 2021 Electronic resource: <https://www.radiosvoboda.org/a/shtam-delta-i-ukraina-prohnozy-likariv/31368791.html>
2. Ukrinform. Multimedia platform of foreign broadcasting of Ukraine (Saturday, 24 July 2021, 14:34) Electronic resource: <https://www.ukrinform.ua/rubric/world/3274389-stam-delta-viavlenij-uze-v-98-krainah-vooz.html>
3. Grechikhina N. Assessment of students' knowledge with expert's systems / N. Grechikhina, V. Russkin // Automation and computer-integrated technologies in production and education: status, achievements, development prospects: All-Ukrainian scientific-practical Internet conference, March 11-17, 2019 - Cherkasy: Cherkasy. Institute of Banking, 2019. – P. 229–231. Electronic resource: <http://repository.khpa.edu.ua//jspui/handle/123456789/1484>
4. Isikova, N., Reshetnyak, T., & Ovsyannikov, R. (2019). Mathematical modeling of the formation of a multidimensional assessment of the student. HERALD of the Donbass State Engineering Academy. – 2019. – №2 (46). – P. 155-160. [https://doi.org/10.37142/1993-8222/2019-2\(46\)155](https://doi.org/10.37142/1993-8222/2019-2(46)155)
5. Skripnik I., Maslova G., Prikhodko N., Hopko O. & Shaposhnyk, O. (2016). The use of remote sensing methods c medical education // Medical education. – 2016. – №3, (39). – P. 29-32.
6. Bichko, M., Stetsenko, S. The essence, features, advantages and disadvantages, quality control of knowledge in the distance form of education of students of institutions of higher medical education // Ukrainian Medical Dental Academy 2021. – P. 23-26. Access mode: http://elib.umsa.edu.ua/bitstream/umsa/15671/1/Bichko_Sutnist_Osoblivosti.pdf
7. Kalinina I. Formative assessment of applicants' academic achievements higher education // International scientific journal "Grail of Science". – 2021. – № 5. – P. 285-290. Access mode: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/13126/12063> 10.

8. Panych, O. Autonomy of universities in the context of law and practice // Higher education in Ukraine, July 28, 2021. Electronic edition. Access mode: <https://osvita.ua/vnz/65226/>

9. Myrutenko L.V. The System of quality assessment of distance education in Ukraine: key problems and tasks // Information Processing System. – 2016. – №3. – P. 260-263.

UDC: 37.013.2-044.352

PEDAGOGICAL ETHICS OF HIGHER SCHOOL

Rusnak Vitalii

Assistant

Bukovinian State Medical University

Rusnak Natalia

teacher

Chernivtsi Educational Complex "Leader"

Chernivtsi, Ukraine

Annotation. In the pedagogical process ethics is revealed in two aspects: as a generally recognized concept that associated with the qualities of a person's personality inherent in him before starting work in educational institution, as well as an element of professional training of a teacher and his professional competencies. Besides, reveals the legal and moral aspect of ethical or unethical the behavior of the teacher, as well as the importance of forming a moral character and authority.

The analysis of generally accepted in science and individual author's approaches to the characterization of the professional qualities of the teacher's personality shows that the professional characterization includes such components as professional orientation, professional readiness, professional culture, professional ethics. We consider it expedient to give a brief description of these components in context problems of the formation of professional ethics.

Key words: ethics, pedagogical ethics, pedagogical activity, professional competence.

Of all types of human activity, one of the most important is pedagogical, i.e. activities that ensure the transfer from generation to generation of the accumulated spiritual and practical experience. Epochs, social formations, worldviews are changing, old systems of values are being destroyed and new systems of values are being formed, professions die and are born, but just as much as humanity will exist, the work of a teacher will also be in demand. The work of a teacher presupposes not

only the presence of a certain stock of knowledge, professional experience and motivation. No less influence on the quality and effectiveness of pedagogical activity is exerted by its moral, ethical component. The need for ethical regulation of pedagogical activity is especially important at the present stage of education development. Solving the tasks facing Russia of ensuring the innovative nature of basic education; modernization of educational institutions as instruments of social development; creation of a modern system of continuous education, training and retraining of professional personnel; the formation of mechanisms for assessing the quality and relevance of educational services is impossible without rethinking the role of the teacher in the educational process and the requirements that society imposes on his personality.

Professional ethics of a teacher is a set of ethical and behavioral norms, providing the moral aspect of the activity the teacher and the relationship conditioned by the pedagogical activities. In addition, pedagogical ethics can be characterized as a science that studies the origin and nature, structure, function and features of the manifestation of morality in pedagogical activity, as well as professional morality of the teacher. Pedagogical ethics is aimed at the implementation of theoretical and practical functions, which include, cognitive, educational.

In the successful implementation of their activities by the teacher, along with professional competence of the teacher, his personal qualities. The ethical dimension here concerns both of these areas of skills, characteristics and values that the teacher possesses. The relevance of this topic is due to the versatility of the moral and ethical side of the pedagogical process. He is currently is undergoing changes, and also in constant dynamics are contemporary social and cultural realities that influence models behavior of all participants in the pedagogical process.

In the process of renewal of secondary and higher vocational schools, there are many approaches that exist as equivalent for improving the educational process. A student who prepares for pedagogical activity, getting acquainted with this diversity, has difficulties in assessing and choosing the most appropriate and culturally appropriate forms and methods of his future professional pedagogical activity.

The transfer of spiritual, social and industrial experience to subsequent generations of people has been and remains the most important condition for the existence and development of human society and one of its essential functions. This necessitates critically rethinking some ideas, problematic issues of pedagogy as a science and academic discipline, looking for new and improving existing ways of modernizing school teaching and upbringing. The main task of educational policy is to ensure the modern quality of education based on the preservation of its fundamentality and compliance with the current and future needs of the individual, society and the state. The quality of modern education is determined not only by its content and the latest educational technologies, but also by the humanistic orientation of the educational process, the competence of teaching staff. Improving the quality of the teacher's pedagogical and educational activities presupposes the creation of conditions necessary for the purposeful development of the teacher's pedagogical ethics.

Consideration of the subject of pedagogical work requires dwelling on another of its features - the asymmetry of the relationship between the teacher and students, which is expressed in the dependence of the latter on the teacher. This dependence is a manifestation of the subjectivity of many professional relations, in which there is an inequality of the interacting parties. But in the case of pedagogical ethics, we are talking about the fact that the characters, fates, and sometimes the lives of hundreds and thousands depend on the level of professionalism, culture, moral values and ideals, decency, kindness and many other human qualities of one teacher (their presence or absence). And therefore, the objective presence of addiction imposes on the teacher additional responsibility for the results of his work. Pedagogical ethics considers moral convictions as moral knowledge that have become the norm of the teacher's behavior, his own position in the system of relations to society, his profession, work, colleagues, students and their parents. Ethical knowledge and moral views become the convictions of the individual in the process of social practice and under the influence of the objective conditions of work. The requirements of professional pedagogical ethics are met by conviction, organically combined with

genuine consciousness, adherence to principles and exactingness towards oneself.

The nature of the teacher of additional education, his personal qualities is a powerful pedagogical factor in the organization of the educational process in institutions of additional education. Too strong character, great social activity of the teacher leads to the suppression of the spontaneity of children, which makes them indifferent, lack of initiative spectators in the educational process. On the other hand, the too soft character of the teacher leads to a lack of elementary order in the classroom. Lack of deep knowledge in the field of pedagogy and psychology, lack of desire to overcome oneself give scope to episodic manifestations of nature, such as hot temper, cruelty, or vice versa, spinelessness and undemandingness. In order to avoid such situations, it is necessary to clearly understand what determines the nature of the educational relationship. Pedagogical activity presupposes such forms of manifestation and development of discipline and democracy in the educational process, which can be realized only by a specially trained person with pedagogical authority. Pupils willingly follow that teacher, arouses their respect. In other cases, the relationship between the teacher and the students is kept on formal grounds, requirements. Such relationships in pedagogy have a negative impact and lose their positive educational meaning.

REFERENCES

1.Neretina T.G. Pedagogical ethics of future teachers as a constituent element of professional characteristics / T.G. Neretina, I. Yu. Isaeva // Humanitarian and pedagogical research. - 2018. - №1. - Vol. 2. – pp. 6-11.

2.Лаврентьева Н.Б. Педагогическая этика / Н.Б. Лаврентьева, А.В. Нечаева // АлтГТУ. - 2010. – с. 156.

3.Grebennikova V.M Etika pedagogicheskoy deyatelnosti v kontekste novoy obrazovatel'noy paradigmy / V.N. Grebennikova, V.V. Doroshenko // Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya. - 2015. - № 1-1. - s. 18-25.

4.Sarieva, A.B. The concept of pedagogical ethics and its tasks / A.B. Sarieva. // Topical issues of modern pedagogy: materials of the II Intern. scientific. conf. (Ufa,

July 2012). – 2012. – 143-149.

5.Eliseeva, Yu. N. Principles and values of ethics in pedagogical activity / Yu. N. Eliseeva // Young scientist. - 2016. - No. 3 (107). - p. 814-818.

6.Stankevich A.V. The authority of the teacher and his influence in the formation of the personality of students / A.V. Stankevich, S.M. Gorbacheva, V. P. Dolmatov [and others]. // Young scientist. - 2017. - No. 15 (149). - P. 640-642.

УДК 371.215

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО КЕРІВНИКА ДО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Базелюк Василь Григорович

к. пед. н., доцент,

Бондаренко Наталія Василівна

студентка

Національний університет

біоресурсів і природокористування України,

м. Київ, Україна

Анотація. В статті розглядаються сутність і зміст готовності майбутнього керівника до управління закладом дошкільної освіти, аналізуються актуальність і необхідність формування готовності керівника до управлінської діяльності. Обґрунтовано структуру готовності, компонентний склад та критерії сформованості готовності керівника до управління закладом дошкільної освіти.

Ключові слова: керівник, готовність, формування, компоненти, критерії, заклад дошкільної освіти

Політичні та соціально-економічні перетворення, що відбуваються в житті нашої держави, призвели до істотних змін у підготовці майбутніх керівників закладів освіти. Це обумовлює потребу у підготовці керівників, що володіють необхідними особистісними якостями та готовністю до управління сучасними закладами освіти. Прогностичний та превентивний характер управління вказує на необхідність розвитку у сучасного керівника стратегічного, гнучкого мислення, а діяльність в умовах високої невизначеності зовнішнього середовища потребує володіння такими якостями як мобільність, стресостійкість, готовність до ризику тощо. Отже, в сучасних умовах готовність керівника до управління закладом дошкільної освіти залежить не тільки від знань і вмінь, але й від комплексу професійно важливих якостей.

Проблему формування готовності керівників закладів освіти до

управління досліджували О. Вознюк, О. Вороненко, С. Воронова, Т. Дзюба, Б. Жебровський, С. Немченко, Л. Омельченко, В. Приходько, З. Рябова та ін.. Незважаючи на значний обсяг наукових праць, проблема формування готовності керівника до управління закладом дошкільної освіти в сучасних умовах потребує подальших науково-педагогічних досліджень.

Водночас, готовність є необхідною передумовою професійної діяльності керівника закладу дошкільної освіти, результатом і наслідком ефективної системи підготовки керівників в магістратурі закладу вищої освіти. Реалізується вона в Україні за спеціальністю 073 «Менеджмент» та профільними освітніми програмами «Управління навчальним закладом» та «Управління закладом освіти».

Термін-поняття «готовність» розглядався в науці з трьох позицій. Перша позиція – теоретична готовність, яка визначається як співвідношення ідеальної моделі знань і реального їх стану. До таких знань вчені відносять: директивно-методологічні, нормативно-законодавчі, загально-теоретичні й методичні та організаційно-педагогічні.

Друга позиція – процесуальна готовність, до них відносяться: загальні вміння керівника закладу освіти виконувати функції управління навчально-виховним процесом (діагностико-прогностичні, організаційно-регулятивні, контрольні-оцінні) [1].

Третя позиція – психологічна готовність до управління визначається як комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених психологічних якостей, які забезпечують успішність управління, можливість прийняття керівником нестандартних, оригінальних управлінських рішень [5].

Вважаємо за доцільне в межах нашого дослідження розглянути сутність даного поняття. Проведений нами аналіз проблеми готовності особистості до професійної діяльності [1, 2, 3, 5, 7, 8] дозволяє виокремити два її рівні:

- □ особистісний – рівень готовності особистості, який розглядається як багатопланова структура якостей, властивостей та станів, що визначає її придатність до діяльності;

- □ функціональний – рівень готовності особистості, який визначається як результат підготовки до певної діяльності; інтегративне особистісне утворення, яке включає різні компоненти: сукупність знань, умінь, навичок, особистісних якостей, адекватних вимогам та змісту діяльності

Орієнтуючись на предмет нашого дослідження, ми схилиємось до підходу, що включає особистісний та функціональний рівні.

Готовність до управлінської діяльності у літературі з педагогічного менеджменту трактується як сукупність професійних вимог до керівника закладу освіти [8].

Вітчизняний науковець О. Лебідь визначає готовність до управління «як стійку здатність особистості виконувати управлінську діяльність, що включає такі аспекти: мотиви, інтереси, здібності, темпераментні й характерологічні особливості, знання і вміння, що дозволяють їй досягти високих результатів» [6, с. 128].

О. Волинчук називає таку готовність довготривалою, що включає в себе комплекс мотивів, знань, умінь і навичок, особистісних якостей, що забезпечують успішну взаємодію керівників з учасниками управлінського процесу й ефективність управління загалом [2, с. 271].

Аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження свідчить про те, що готовність майбутніх керівників закладів освіти до управлінської діяльності є достатньо складною, що дає можливість визначити цілу систему різних напрямів: готовність до стратегічного управління (Лебідь, 2018); готовність до прийняття управлінських рішень (Тополенко, 2009); готовність до взаємодії в умовах конфлікту (Дзюба, 2006); готовність до маркетингового управління (Рябова, 2016); готовність до діяльності в умовах змін (Бондарчук, 2015); готовність до управління педагогічними працівниками (Вознюк, 2014); готовність до впровадження гендерного підходу (Нежинська, 2009); готовність до інновацій (Омельченко, 2016); готовність до управлінської інноваційної діяльності (Загородній, 2015); готовність до використання інноваційних технологій управління (Міськевич, 2016); готовність до змін (Воронова, 2016);

готовність до впровадження інклюзивного навчання (Скрипка, 2020); готовність до рефлексивного управління (Немченко, 2017) та ін.

Таким чином, готовність керівника закладу освіти до управлінської діяльності є складним і багатоаспектним утворенням, що уможлиблює успішне управління.

В результаті аналізу встановлено, що розкриваючи сутність готовності до управлінської діяльності, науковці, переважно, визначають три її аспекти:

- психологічний – наявність у керівника образу структури конкретної дії і постійної спрямованості на її виконання; сформованість мотивації до управлінської діяльності; здатність до саморефлексії;

- теоретичний – наявність у керівника обсягу знань, достатнього для успішної реалізації управлінської діяльності;

- практичний – сформованість у керівника необхідних умінь і навичок, необхідних для здійснення управлінської діяльності [8, с. 23].

Аналіз понять «готовність», «готовність до управлінської діяльності» свідчить про їх тісний взаємозв'язок з поняттям «готовність майбутнього керівника до управління закладом дошкільної освіти». У цьому взаємозв'язку готовність до управління розглядаємо як один із важливих напрямів.

На основі аналізу теоретичного доробку зазначених вище науковців та на основі власних наукових пошуків, визначаємо, що готовність майбутнього керівника до управління закладом дошкільної освіти являє собою інтегровану здатність фахівця до виконання управлінських функцій на основі наявних знань про потреби, мотиви, цілі, зміст, особистісні та лідерські якості, певний практичний досвід, алгоритми та інструментарій що забезпечують оптимальний рівень управління закладом дошкільної освіти.

Майбутній керівник закладу дошкільної освіти повинен також мати сформоване позитивне ставлення до управління, навички регуляції власної поведінки, здатність до самоосвіти та розвитку. Всі вказані характеристики має забезпечувати підготовка студента в умовах магістратури закладу вищої освіти

за відповідною освітньо-професійною програмою.

Означений напрям готовності як стійке системне утворення, потребує також детального структурно-функціонального аналізу, що передбачає визначення та розгляд змісту кожного з його компонентів. Визначаючи структуру готовності майбутніх керівників до управління закладом дошкільної освіти, ми ґрунтувалися на теоретичних положеннях вітчизняних учених Т. Дзюба, Б. Жебровський, О. Нежинська, С. Немченко, К. Скрипка, О. Тополенко). У результаті, нами виявлені різні трактування структури готовності, які обумовлені, в першу чергу, специфікою проблеми, що вивчається в кожному окремому випадку, а також розбіжністю теоретичних підходів дослідників. (О. Вознюк, О. Вороненко, С. Воронова, С. Загородній, О. Лебідь, Л. Міськевич, Л. Омельченко, В. Приходько, З. Рябова).

У результаті узагальнення і систематизації підходів науковців, в структурі готовності майбутніх керівників до управління закладом дошкільної освіти нами виокремлено чотири взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-ціннісний, змістовий, діяльнісний, особистісний та оцінно-рефлексивний.

Зупинимося на детальній характеристиці кожного з компонентів.

Мотиваційно-ціннісний компонент включає сукупність потреб, мотивів, інтересів, нахилів та ціннісних орієнтацій, необхідних майбутньому керівнику для здійснення ефективного управління закладом дошкільної освіти.

Вплив мотивації на продуктивність діяльності відчутний, причому успішність діяльності визначає не лише сила мотивації, а й структура мотивів (соціальні, матеріальні, утилітарні, пізнавальні, моральні мотиви, мотиви престижу, самоствердження, самореалізації тощо). В. Хромова [7] підкреслює, що позитивна професійна мотивація може компенсувати навіть недоліки здібностей, а негативну – не компенсує навіть високий рівень фахових здібностей управлінця.

Змістовий компонент є фундаментальним та відображає обсяг і глибину знань майбутніх керівників щодо сутнісних характеристик управління, оволодіння яким слугуватиме підґрунтям для формування необхідних

управлінських умінь і навичок.

Готовність майбутніх керівників до управління закладом дошкільної освіти передбачає також оволодіння ними опорними знаннями: про основи педагогічного менеджменту; сутність управлінських технологій та підходи до їх класифікації (технології кадрового менеджменту: тимблдинг, лідерство, антимобінг; технології організаційно-педагогічної діяльності: фасилітація, коучинг, делегування повноважень, прийняття управлінських рішень, тайм-менеджмент; технології інформаційно-педагогічного менеджменту: ефективні комунікації, хмарні технології; технології стратегічного менеджменту в освіті: форсайт-технології, моніторинг, фандрайзинг; технології маркетингового менеджменту в освіті: PR-технології, освітній брендинг, внутрішній маркетинг); особливості та алгоритми реалізації технологій управління закладами освіти [8, с.163].

Знання з технологій управління розширюють кругозір, збагачують бачення керівником проблем у закладі дошкільної освіти, забезпечують можливості для визначення педагогічних і управлінських проблем, знаходження нетипових шляхів для їх вирішення.

Оскільки формування готовності майбутніх керівників до управління закладом дошкільної освіти має як теоретичний, так і прикладний характер, то важливе значення надається діяльнісному компоненту, який включає систему вмінь і навичок, які набуваються студентами під час опанування змісту фахових дисциплін, управлінської практики, самостійної роботи, виконання кваліфікаційної роботи. Серед них: моделювання та проектування змісту управлінської діяльності в закладі дошкільної освіти; вміння технологічного характеру (аналіз результатів діяльності закладу, постановка мети, формулювання завдань управлінської діяльності; визначення проблем та вибір шляхів їх вирішення; вибір оптимальної управлінської технології та відповідного інструментарію; реалізація технології та прийняття відповідного управлінського рішення.

Наступним важливим компонентом є особистісний компонент. Слід

зазначити, що формування готовності майбутніх керівників до управління закладом дошкільної освіти характеризується певними особливостями керівників, пов'язаними із необхідними професійно-особистісними якостями, а саме: ініціативність, асертивність, самостійність, гнучкість, мобільність, творчість, а також комунікативними, організаторськими та лідерськими здібностями. Результативність діяльності керівника залежить від таких особистісних якостей як: чесність, порядність, правдивість, висока вимогливість до себе й підлеглих, відповідальність та бажання працювати керівником.

Оцінно-рефлексивний компонент – це вміння правильно оцінювати власні дії та їх результати, оцінювати істинність та хибність думок; це здатність керівника критично мислити, швидко адаптуватися до змін, аналізувати й виправляти недоліки, регулювати та контролювати свою поведінку, вести рефлексивний професійний діалог, здійснювати адекватну самооцінку професійної діяльності, знаходити шляхи професійного самовдосконалення. О. Іванова [4, с. 210] зауважує, що «ефективність рефлексії визначається саме її операціональністю щодо інших процесів перетворення особистості, а кожна нова якість, набута через рефлексію, стає елементом позитивного самоперетворення майбутнього фахівця».

Вважаємо за доцільне поєднати комплекс оцінних та рефлексивних професійно-важливих якостей майбутнього керівника в єдиний компонент у структурі готовності керівника до управління закладом дошкільної освіти, оскільки це дає можливість правильно аналізувати та оцінювати результати вирішення управлінських завдань та передбачати наслідки дій у майбутньому.

Усвідомлюючи власний рівень готовності до управління закладом дошкільної освіти, майбутній керівник повинен прагнути до його підвищення. Тільки на основі ґрунтовної роботи з вивчення теорії і практики управління та педагогічного менеджменту, які постійно доповнюються новими доробками, відповідаючи новим викликам і вимогам, можна успішно управляти закладом дошкільної освіти.

Варто зауважити, що визначені компоненти тільки в єдності можуть забезпечити достатній рівень готовності майбутніх керівників до управління закладом дошкільної освіти, тобто, в основі означеної готовності лежить інтеграція компонентів, яку О. Галус розглядає як механізм, процес досягнення цілісності у системі професійної підготовки майбутніх керівників [3].

Зазначимо, що структурні компоненти готовності перебувають у динамічному взаємозв'язку як впродовж навчання здобувача в закладі вищої освіти, так і впродовж його подальшої управлінської діяльності, змінюється тільки питома вага кожного з означених компонентів в управлінні закладом дошкільної освіти.

Досліджуючи проблему готовності майбутніх керівників до управління закладом дошкільної освіти, нами визначено також критерії її сформованості: мотиваційний, когнітивний, технологічний, особистісний та рефлексивний. Зазначимо, що мотиваційний критерій відповідає мотиваційно-ціннісному компоненту, когнітивний – змістовому, технологічний – діяльнісному, особистісний – особистісному, а рефлексивний критерій об'єднує оцінно-рефлексивний компонент готовності майбутніх керівників до управління закладом дошкільної освіти.

Отже, як показує аналіз, готовність є важливою передумовою цілеспрямованого та ефективного управління керівником закладом дошкільної освіти. Високий рівень готовності допомагає керівнику якісно виконувати свої професійні обов'язки, усвідомлено застосовувати знання, використовувати досвід, перебудовувати управлінську діяльність у відповідності до змінюваного середовища.

Зазначимо, що формування готовності як психолого-педагогічний процес, його умови і критерії прямо пропорційно залежать від змісту діяльності, на яку орієнтують і до якої готують майбутнього керівника. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в подальшому вивченні проблеми формування готовності майбутніх керівників закладів дошкільної освіти до управлінської діяльності в умовах реформування нової української школи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Базелюк В.Г. Управління розвитком професіоналізму педагогічних працівників дошкільних закладів освіти. The 6th International scientific and practical conference “World science: problems, prospects and innovations” (February 23-25, 2021) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2021. 792 p. С. 202-210.
2. Волинчук О. В. Формування психологічної готовності особистості до управлінської діяльності під час навчання у ВНЗ. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. К., 2009. С. 269–277.
3. Галус О. М. Загальнотеоретичні підходи до управління професійною підготовкою фахівців у ВНЗ. Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. Івана Франка. 2010. Вип. 54. С. 37–41.
4. Іванова О. Особистісно-рефлексивний компонент активної професійної позиції фахівців сфери послуг. Наукові записки Бердянського держ. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. 2019. Вип. 2. С. 207–215.
5. Кубіцький С.О. Сучасні технології соціальної роботи: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні: монографія. К.: Видавництво «Міленіум», - 2015. - 332 с.
6. Лебідь О. В. Теоретичні та методичні основи формування готовності майбутнього керівника загальноосвітнього навчального закладу до стратегічного управління в умовах магістратури: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / ДЗ «Луганський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». Старобільськ, - 2018. - 697 с.
7. Хромова В. С. Зміст та структура готовності майбутніх менеджерів до інноваційної професійної діяльності. Науковий вісник Донбасу. 2013. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_3_13.
8. Швардак М. В. Зміст та структура готовності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти до застосування технологій педагогічного менеджменту. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 1 (339). Ч I, 2021 с.250–264.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАРМАЦЕВТИЧНИХ ФАХІВЦІВ ФАХОВОГО КОЛЕДЖУ БДМУ

Басараба Роксолана Юрїївна

кандидат фармацевтичних наук,
асистент кафедри фармації,
завідувач навчально-виробничої практики
фахового коледжу БДМУ

Геруш Олег Васильович

кандидат фармацевтичних наук, доцент,
завідувач кафедри фармації

Сидор Валерія Валерїївна

викладач фахового коледжу БДМУ
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці, Україна

Анотація. У статті розглянуто види практичного навчання, що використовуються при підготовці фармацевтів у фаховому коледжі БДМУ. Крім того, розглянуто основні види практики та їх значення для майбутнього фахівця фармацевтичної галузі.

Ключові слова. Лікарські засоби, фаховий коледж, практичні заняття, фармацевт, практичне навчання, підготовка фармацевтів.

Сьогодні, фармація - це галузь надзвичайно динамічного розвитку, яка тісно пов'язана з новітніми світовими досягненнями науки.

Фармацевт - фахівець, який в силу своєї «багатовекторності» і різноплановості, може піддатися великій кількості перетворень та завжди відповідати вимогам часу. Фармацевт - це гідна європейська заробітна плата, високий рівень життя, приналежність до інтелектуальної еліти.

Професійна підготовка студентів – це сукупність знань, практичних навичок і вмінь, необхідних для виконання роботи в певній галузі трудової діяльності. Сучасне життя ставить перед випускниками медичного коледжу

вимогу: «Не лише знай, але і вмій». Не дарма, мабуть, кажуть, що теорія має пройти іспит практикою. Практичне навчання є невід'ємною складовою навчального процесу. Найважливіше завдання сучасної вищої школи – підготовка компетентного, гнучкого, конкурентоспроможного фармацевтичного фахівця. Гасло дня – добре знати і досконало вміти, те що стосується безпосередньо майбутнього спеціаліста. Формування системи знань, навичок і вмінь відбувається поступово крок за кроком, від простого до складного.

Формування професійних компетентностей майбутнього фахівця нині вимагає від навчального закладу принципово нового підходу: інтеграції професійної освіти, практичної діяльності та інтенсивного впровадження інноваційних технологій. Практичне навчання студентів є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми для здобуття кваліфікаційного рівня і набуття студентом професійних навичок та вмінь.

Практика є невід'ємною складовою частиною процесу підготовки спеціалістів в фаховому коледжі БДМУ. Практичне навчання для спеціальності 226 «Фармація, промислова фармація» організовано відповідно до кваліфікаційної характеристики спеціаліста фармацевта. Пропедевтична, виробнича та переддипломна практики проходять на базах державних і приватних фармацевтичних закладів.

Практичні навички та вміння, отримані студентами на лабораторних та практичних заняттях, закріплюються під час навчальної та виробничої практики. Навчальна практика складається з пропедевтичної та фармакогностичної практик. Пропедевтичну практику (45 години) та фармакогностичну практику (45 години) проходять студенти 1 та 2 (базова загальна середня освіта) курсів. Виробнича практика складається з технологічної та переддипломної практик. Технологічну практику (90 годин) та переддипломну практику (180 годин) проходять студенти 2 та 3 (базова загальна середня освіта) курсів.

Метою навчальної практики є закріплення студентами теоретичних знань з дисциплін відповідно до навчального плану та набуття ними практичних навичок і умінь із спеціальності згідно з кваліфікаційною характеристикою спеціальності. Відповідно до навчального плану зі спеціальності «Фармація, промислова фармація» навчальна практика складається з пропедевтичної та фармакогностичної практики. Пропедевтична практика має на меті: закріплення технологічних операцій відважування твердих лікарських засобів; закріплення технологічних операцій відмірювання, фільтрування та проціджування рідких ліків; вивчення засобів малої механізації та користування ними; застосування набутих теоретичних знань у професійній діяльності фармацевта; забезпечення виховання трудової дисципліни і професійної відповідальності.

Пропедевтична (ознайомлювальна) практика є початковою ланкою практичної підготовки студентів, яка дає змогу студентам отримати чітку уяву про свою майбутню професію та більш свідомо підходити до вивчення спеціальних фармацевтичних дисциплін. Під час пропедевтичної практики студенти усвідомлюють специфіку роботи аптеки, правила техніки безпеки та правила внутрішнього розпорядку аптеки, способи одержання води очищеної та води для ін'єкцій, а також умови їх зберігання в аптеці. Крім того, студенти ознайомлюються з засобами малої механізації при дозуванні твердих, рідких та м'яких лікарських засобів. Пропедевтична практика сприяє виникненню у студентів зацікавленості обраною майбутньою професією та формуванню професійних якостей.

Фармакогностична практика передбачає розширення, поглиблення, систематизацію знань морфологічних ознак лікарських рослин в умовах їх зростання; засвоєння навичок збирання, первинного оброблення і сушіння лікарської рослинної сировини; проведення гербаризації лікарських рослин; набуття професійного досвіду роботи з нормативно-технічною документацією та довідковою літературою, що стосується лікарської рослинної сировини. Практиканти вивчають умови вирощування лікарських рослин та правила заготівлі лікарської рослинної сировини. За час фармакогностичної практики

студенти роблять гербарії лікарських рослин та заготовляють сировину за індивідуальними завданнями. Під час фармакогностичної практики студенти працюють на ділянках із лікарськими рослинами на навчально-дослідній ділянці кафедри фармацевтичної ботаніки та фармакогнозії (Чернівецька область, Заставнівський район, с.Репужинці, табір відпочинку «Здоров'я» БДМУ).

На другому та третьому (базова загальна середня освіта) курсах студенти проходять виробничу практику, яка складається з технологічної та переддипломної практики.

Під час виробничої практики студенти набувають професійних умінь та навичок зі спеціальності, систематизують, закріплюють та розширюють знання, одержані під час вивчення спеціальних дисциплін, при цьому в них відбувається розвиток професійного мислення, прищеплення умінь організаторської діяльності в умовах медичного закладу.

Технологічна практика проводиться з метою оволодіння студентами технологією екстемпоральних лікарських препаратів, закріплення, систематизації та поглиблення теоретичних знань з технології ліків, вдосконалення практичних умінь та навичок фармацевта з виготовлення ліків, виховання професійної відповідальності. Ця практика є різновидом виробничої практики, метою якої є закріплення знань, отриманих на теоретичних заняттях з технології ліків, відпрацювання навичок та вмінь, набутих під час практичних занять, в умовах майбутньої фахової діяльності при роботі в аптеці та аптечних закладах України та її регіонів [2].

Під час технологічної практики студент виконує обов'язки фармацевта на робочому місці, при безпосередньому керівництві провізора. Студент - практикант займається приготуванням екстемпоральних лікарських засобів – твердих (порошків для внутрішнього та зовнішнього застосування), рідких (мікстур, розчинів для зовнішнього застосування, крапель, суспензій, емульсій, настоїв та відварів), м'яких (лініментів, мазей). Крім цього, студенти готують стерильні лікарські засоби (розчини для ін'єкцій, очні краплі, лікарські форми з

антибіотиками та для немовлят і дітей до 1 року). Також студенти демонструють навички приготування концентрованих розчинів для бюреткової установки та внутрішньо аптечних заготовок [1].

Завершальним етапом підготовки молодшого спеціаліста є переддипломна практика. Вона проводиться після закінчення теоретичного і практичного курсів та успішного складання заліків, іспитів, які передбачені навчальним планом.

Переддипломна практика спрямована на поглиблення, закріплення та систематизацію теоретичних знань, отриманих студентами в процесі навчання; набуття практичних навичок з організації роботи аптеки, з приймання рецептів та відпускання лікарських засобів; з організації виробничої, господарчої та торгівельно-фінансової діяльності аптек. Крім того, переддипломна практика передбачає закріплення теоретичних знань та формування навичок та вмінь з

фармації, відповідно до вимог стандарту освіти та змісту практики. Студенти закріплюють знання з організації та економіки фармації та фармакології, працюючи у рецептурно-виробничому відділі та відділі готових лікарських засобів. Для цього необхідні знання, отримані на теоретичних та лабораторно-практичних заняттях з технології ліків, фармакогнозії та фармацевтичної хімії.

Під час переддипломної практики студенти набувають професійного досвіду та готовності до самостійної роботи в аптеці після закінчення навчального закладу. Успішно пройдена переддипломна практика є запорукою успішного складання комплексного Державного іспиту.

Переддипломна практика студентів фармацевтів згідно наскрізної навчальної програми практики проводиться на базах аптек або спеціалізованих приватних установ, які мають ліцензію на роздрібну реалізацію лікарських засобів.

Якість практичної підготовки залежить від її чіткої організації та контролю. Для організації практики проводиться постійна взаємодія з керівниками аптечних закладів. Крім цього, якість практики залежить також від

постійного контролю студентів на базах практики з боку керівників від коледжу, серйозного ставлення студентів до практики та сприятливих умов на відповідних базах практики [3].

Кожен з чотирьох видів практики (пропедевтична, фармакогностична, технологічна та переддипломна) передбачає ведення студентами щоденника з практики, написання звіту, що разом з характеристикою керівника аптеки чи аптечного закладу надаються до фахового коледжу після закінчення практики. Також студенти складають залік з кожного виду практики, що приймають керівники від фахового коледжу (викладачі фахових фармацевтичних дисциплін). Загальна оцінка кожної з практик складається з оцінки, отриманої в аптеці та у коледжі, під час захисту практики.

Висновки. Отже, практична підготовка студентів фахового коледжу БДМУ передбачає формування професійної компетентності майбутнього фахівця фармацевтичної галузі та є основою професійної підготовки висококваліфікованих фахівців для роботи в аптеках та аптечних закладах України та ближнього зарубіжжя. Рівень організації практичної підготовки студентів фахового коледжу БДМУ дуже високий. Постійно вивчаються існуючі бази практик та залучаються нові аптечні заклади до співпраці з фаховим коледжем БДМУ.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. “Компетентний підхід під час підготовки фармацевтичних кадрів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.textreferat.com/referat-13205.html>.
2. Литвиненко Т.М., Соловйова В.П., Пучкан Л.О., “Належна аптечна практика: все починається з якісної підготовки фармацевтичного фахівця”. Журнал “Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки і практики”, № 2 (12)/2013.
3. Ортинський В.Л., “Методика організації та проведення практичних, лабораторних і семінарських занять у вищій школі” [Електронний ресурс].

–Режим доступу [http://pidruchniki.ws/ 13340203/pedagogika/metodika_organizatsiyi_provedennya_praktichnih_laboratornih_seminarskih_zanyat_vischiy_shkoli](http://pidruchniki.ws/13340203/pedagogika/metodika_organizatsiyi_provedennya_praktichnih_laboratornih_seminarskih_zanyat_vischiy_shkoli).

4. Туркот Т.І., “Практичні заняття. Методика підготовки і проведення” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://pidruchniki.ws/ 16740216/pedagogika/praktichni_zanyattya_metodika_pidgotovki_provedennya#421](http://pidruchniki.ws/16740216/pedagogika/praktichni_zanyattya_metodika_pidgotovki_provedennya#421).

ПОНЯТТЯ «ВІДКРИТОСТІ» ЯК СКЛАДОВОЇ Е – НАВЧАННЯ

Губіна Оксана Юріївна

к.п.н., доцент

Сумський національний аграрний університет

М. Суми, Україна

Анотація: У період розповсюдження пандемії Covid 19 важливого значення набуває е-навчання, яке являє собою складний, комплексний соціальний феномен, дослідження якого передбачає цілісне вивчення, систематизацію та класифікацію джерел у багатьох галузях знань, що утворили протягом останніх десятиліть розвинений багатодисциплінарний та інтердисциплінарний дискурс. До найбільш розвинених складових такого дискурсу належать дослідження у галузі інформаційно-комунікаційних технологій, педагогічної інноватики, теорії організацій, порівняльної педагогіки тощо. Отже, нагальною постає проблема дослідження складової е-навчання.

Ключові слова: відкритість, інформаційно-освітнє середовище, е-навчання, інноватика.

В педагогічних дослідженнях науковці по-різному підходять до розуміння поняття «відкритість», говорячи про форми, сутнісні характеристики даного феномена та підходи до його вивчення.

За визначенням американського філософа М. Петерса «відкритість» – це всеохоплююча концепція чи філософія, яка характеризується прозорістю та вільним, необмеженим доступом до знань та інформації, а також можливістю спільного управління чи прийняття рішень [6]. М. Петерс виділяє такі виміри відкритості суспільства в умовах глобалізації:

- «інформаційна відкритість» – це свобода слова та взаємопроникнення інформаційних мереж різних регіонів і культур, посилення впливу мас-медіа на політичні рішення й соціально-культурне життя;

- «соціально-політична відкритість» – всезагальне утвердження свобод та прав людини, поширення моделей ліберальної демократії, громадянського суспільства;

- «територіально-економічна відкритість» – більша (ніж у попередні періоди) свобода пересування громадян, «прозорість» кордонів, спрощення процесу товарообміну [6].

До визначення інформаційної форми відкритості звертаються дослідники, Ф. Морелл (F. Morell) [5], Є. Корольова [2], С. Прийма [3] та ін. Науковці наголошують на тому, що в педагогічній науці використання терміну «відкритість» пов'язане зі становленням інформаційного суспільства, появою масових потреб у безперервній освіті, завданням створення високоякісного інформаційно-освітнього середовища, яке б допомогло перейти до відкритих інформаційно-педагогічних технологій навчання. Відкритість як принцип розвитку інформаційного суспільства має на увазі реалізацію демократичного начала в системі освіти. Оскільки знання у вигляді інформації перетворюються на головну цінність, то освіта як сфера поширення знань перетворюється в основну сферу життєдіяльності інформаційного суспільства.

У розкритті змісту поняття «відкритість» сучасні дослідники використовують такі підходи: філософсько-антропологічний, системний та синергетичний. Науковці А. Акерби (A. Acerbi), М. Енквіст (M. Enquist) і С. Гирланда (S. Ghirlanda) [4], використовуючи антропологічний підхід, наголошують на принциповій відкритості світу людині, що надає останній можливості самореалізації в межах культурної еволюції завдяки здатності людини до соціального навчання, ототожнюючи «відкритість» із можливістю соціального навчання. На думку С. Клепка [1], «відкритість» освіти – це її здатність забезпечити відкритий простір для розвитку особистості, для освоєння нею відкритого світу. Це розгорнутість освітньої системи до інтересів і потреб, повсякденного життя особистості й суспільства, до співпраці учня і вчителя, суспільства і навчальних закладів, її готовність до діалогу з іншими освітніми системами й педагогічними культурами, до усвідомлення їх

спільності та неподільності сучасного глобального світу і як результат поступова інтеграція у світову освітню спільноту.

Отже, спільним у визначенні змісту поняття «відкритість освіти» є те, що поява даного феномену відбувається зі становленням інформаційного суспільства, а освіта, як засіб передачі знань, перетворюється в основну сферу життєдіяльності інформаційного суспільства. «Відкритість» є характеристикою самоорганізованої системи, яка має можливість безперервного обміну знаннями та інформацією з зовнішнім середовищем.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1.Клепко, С.Ф. (1998). Інтегративна освіта і поліформізм знання. Харків: ПОПОПП.
- 2.Корольова, Є. Г. (2011). Відкрита освіта як умова самореалізації особистості: соціально- психологічний аспект. Людина і освіта, 2 (27), 27-30.
- 3.Прийма, С. М. (2015). Теоретико-методологічні засади проектування і функціонування систем відкритої освіти дорослих в Україні (автореф. дис.. канд.. пед.. наук: 13.00.01). Київ.
- 4.Acerbi, A., Enquist, M., Ghirlanda S. (2009). Cultural evolution and individual development of openness and conservatism. PNAS, 106 (45), 1–5.
- 5.Morell, F. (2011). The Unethics of Sharing: Wikiwashing. International Review of Information Ethics, 15, 10–15.
- 6.Peters, M. (2008). Open Education and Education for Openness. Educational futures. Rrethinking theory and practice, 27, 3–17.

**ФАХОВА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО
ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РІЗНИМИ ВИДАМИ
ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ**

Єськова Тетяна Леонідівна

к. п. н.,

доцент кафедри дошкільної освіти

Бердянський державний педагогічний університет

м. Бердянськ, Україна

Анотація. Стаття присвячена питанням фахової підготовки майбутніх вихователів до ознайомлення дітей дошкільного віку з різними видами декоративно-прикладного мистецтва України. Розкрито особливості використання різноманітних методів та прийомів, форм роботи, сучасних технологій, що забезпечують активну навчальну діяльність здобувачів вищої освіти щодо ознайомлення дітей з різними видами декоративно-прикладного мистецтва рідної держави.

Ключові слова: національне виховання, підготовка фахівців, декоративно-прикладне мистецтво, методи та прийоми, сучасні освітні технології.

Постановка проблеми. Сучасні вимоги суспільства засвідчили потребу в посиленні уваги до проблеми національного виховання молодого покоління, й цей процес слід починати вже з періоду дошкільного дитинства. Це питання знайшло відображення у Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті, в Законах України «Про освіту» (редакція 2017 р.) та «Про дошкільну освіту», оновленому Базовому компоненті дошкільної освіти (2021 р.) та в інших нормативноправових документах. В них робиться акцент на необхідності виховання у молоді національної свідомості, почуття національної гідності, поваги до рідної мови, народних традицій та обрядів, історії свого народу, його

культури, прагнення усвідомлювати себе як члена суспільства, відданого своєму народу і вразі необхідності здатного захистити свою Батьківщину[1]. Важливою складовою національної культури є декоративно-прикладне мистецтво у творах якого закладені краса рідної природи, життєва мудрість предків, характер та душа народу. Декоративно-прикладне мистецтво є однією з важливих галузей художньої культури українського народу і вражає своєю витонченістю та різноманіттям: гончарство, різьблення, розпис, писанкарство, вишивка, витинання, плетіння тощо. Тому саме ознайомлення дітей дошкільного віку з декоративно-прикладним мистецтвом рідної держави, що розкриває сутність народу, його історію, духовні цінності у художніх образах сприятиме збагаченню їх духовного світу, вмінню розуміти прекрасне та національному вихованню особистості. Здійснити цю роботу можуть лише професійно підготовлені вихователі.

Особливостям професійної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти присвячені роботи А. Алексюка, Л. Артемової, Г. Беленької, О. Богініч, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Загородньої, Ю. Косенко, Т. Поніманської, О. Савченко, К. Щербакової та ін. [2; 3]. В цих дослідженнях висвітлюється специфіка професійної підготовки кадрів для дошкільної освіти, розкривається її сутність, зміст, методичні і технологічні особливості.

Разом з тим, теоретичний аналіз засвідчив, що проблеми професійної підготовки майбутніх вихователів до ознайомлення дошкільників з різними видами декоративно-прикладного мистецтва України у науково-педагогічній літературі висвітлені недостатньо.

Мета роботи полягає в розкритті особливостей фахової підготовки майбутніх вихователів до ознайомлення дошкільників з різними видами декоративно-прикладного мистецтва України.

Матеріали та методи. У дослідженні було використано такі методи: логіко-історичний аналіз, порівняльний метод, вивчення різноманітної психолого-педагогічної та методичної літератури, історичних джерел, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, бесіди зі студентами, анкетування,

Виклад основного матеріалу. Проблема професійної підготовки кадрів завжди перебувала у центрі уваги педагогічної науки. У останні роки особлива увага науковців зосереджена на різних аспектах проблеми формування професійної компетентності педагога, що стала предметом досліджень таких учених, як: Т. Добутько, Г. Єльнікова, І. Зазюн, О. Запесоцький, Н. Лобанова, Л. Мітіна, В. Олійник та ін.

Широкому колу питань, пов'язаних з впливом декоративно-прикладного мистецтва на виховання дітей дошкільного віку присвячено низку наукових досліджень, в яких ця проблема розглядалася в різних аспектах. Так, вивченню змісту декоративної діяльності дошкільників та розробці методики ознайомлення з декоративно-прикладним мистецтвом та керівництву декоративною діяльністю дошкільників присвячені дослідження З. Богатєєвої, М. Гусакової, Ю. Максимова, Б. Маршак, Н. Сакуліної та ін.. Проблемам ознайомлення дітей дошкільного віку з декоративно-прикладним мистецтвом, народними ремеслами, звичаями та обрядами присвячені дослідження А. Калуської, А. Богуш, Н. Лисенко, В. Тименко та ін. На думку авторів, саме ознайомлення дітей дошкільного віку з декоративно-прикладним мистецтвом, народними ремеслами в закладах дошкільної освіти, проведення занять, на яких дітей навчають виготовляти найпростіші предмети вжитку (серветки, рушничок, тарілка, писанка, витинанки тощо) сприятимуть збагаченню духовного світу дитини, будуть вчити її розуміти прекрасне, виховувати бажання працювати та сприятимуть національному вихованню особистості.

Як зазначають вчені, компетентність педагога у мистецькій діяльності, до якої належить і художньо-практична діяльність, визначається рівнем естетичного сприймання оточуючого середовища, умінням працювати з різними матеріалами, використовувати різні техніки, добирати відповідні засоби реалізації задуму, виявляти творчу уяву, естетичну чутливість, емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього. Професійне опанування педагогічними вміннями, які необхідні для керівництва художньо-декоративною діяльністю дітей, дає змогу майбутньому вихователю успішно

вирішувати педагогічні завдання, вміло керувати творчою діяльністю дошкільників.

Важливими дисциплінами, що дають можливість залучити здобувачів вищої освіти до культурних надбань українського народу, його духовних цінностей, розкривають можливості естетичного пізнання світу є «Образотворче мистецтво з методикою керівництва в ЗДО», «Декоративно-прикладне мистецтво як засіб виховання дошкільників», «Художня праця та основи дизайну». У процесі їх вивчення здобувачі мають можливість не лише познайомитися з різними видами декоративно-прикладного мистецтва України, їх особливостями, засвоїти методику навчання дітей, а й оволодіти практичними навичками створення виробів: витинанок, писанок, вишивок, розпису виробів тощо. Необхідно також звернути увагу на формування естетичного сприймання (художнього смаку, підвищення загальної естетичної культури) та формування професійно-виконавчих умінь та навичок майбутніх вихователів. Запропоновані напрямки взаємопов'язані, і це треба пам'ятати, обираючи зміст, форми, методи та прийоми викладання цих курсів.

Вивчення стану досліджуваного питання в теорії та практиці дає підставу стверджувати, що проблема професійної готовності майбутніх вихователів до ознайомлення дітей з декоративно-прикладним мистецтвом України має розглядатися в психолого-педагогічному і мистецтвознавчому аспектах творчості.

Виникає нагальна потреба пошуку нових шляхів і засобів, які сприяють підготовці не просто кваліфікованих педагогів, а й спеціалістів, готових до творчої діяльності національної спрямованості. Так, ми використовуємо міжпредметні зв'язки у викладанні дисциплін, тому у ході лекції пропонуємо здобувачам відповісти на питання, які підвищують активність сприймання теми, дають можливість аналізувати вже здобуті знання з інших предметів, потребують припущень, пошуку правильної відповіді, сприяють активізації мислення.

Наприклад, з теми «Використання писанкарства в навчально-виховній роботі з дітьми дошкільного віку» пропонуються питання:

1. З якого віку можна починати навчання дітей виготовленню писанок? Чому?

2. Чи змінюються методи та прийоми навчання виготовленню писанок впродовж дошкільного віку? Якщо змінюються, то чим це зумовлено?

3. Розвитку яких психічних процесів сприяє навчання дошкільників виготовленню писанок?

4. З писанками якого регіону України необхідно ознайомлювати дітей в першу чергу?

Використання різноманітного наочного матеріалу у ході лекції (мультимедійного забезпечення, схем, таблиць, зразків робіт дітей, різноманітних виробів народних майстрів тощо) підвищує зацікавленість темою, що вивчається, підсилює активність сприймання, сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

З метою більшої зацікавленості здобувачів у особливостях національного мистецтва, розвитку творчих здібностей, вияву їх індивідуальності ми пропонуємо їм створити міні-проекти «Рушники нашого краю», «Диво писанки», «Петриківський розпис – візитівка України в усьому світі» тощо, в яких розповісти про історію виробів, обґрунтувати свій вибір засобів, методів, організаційних форм роботи з дітьми, виявити творчий підхід у розробці проекту, виготовленні виробів та його презентації з використанням сучасних інформаційних технологій. Виконання таких завдань націлює здобувачів на самостійний пошук інформації про певний вид національного мистецтва, його історію, спонукає до оволодіння практичними навичками виготовлення нових робіт.

З метою активізації розумової діяльності здобувачів та залучення їх до сприймання найкращих зразків виробів народних майстрів, ми використовуємо сучасні форми практичних занять, які побудовані на практичних діях показу і демонстрації творчого вирішення певної пізнавальної і проблемної педагогічної

задачі – майстер-класи, воркшопи. Їх тематика різноманітна і пов'язана з різними видами декоративно-прикладного мистецтва та оволодінням певними техніками оздоблення виробів: «Великодні витинанки», «Петриківська тарілка», «Сучасна Яворівська дерев'яна іграшка», «Глечик з Опішні», «Косівський посуд» тощо. Такі форми роботи ми проводимо не лише в стінах університету, а й за його межами. Так, напередодні Великодніх свят здобувачі мають можливість навчитися виготовляти різні види писанок на майстер-класі, що проходить у Художньому музеї. Вони знайомляться з особливостями виготовлення, секретами оздоблення яєць різними матеріалами, спостерігають демонстрацію найбільш відомих практичних прийомів виготовлення писанок, а потім самостійно створюють Великодні сувеніри. Участь у таких майстер-класах та воркшопах є дуже корисною для майбутніх фахівців дошкільної освіти, оскільки надає їм можливість приєднатись до духовної скарбниці українського народу, поєднати свої теоретичні знання з практичною діяльністю, розкрити свої творчі здібності, які необхідні у роботі з дітьми і навчитись створювати гарні речі власноруч.

Своєрідним підсумком досягнень здобувачів у засвоєнні вивчених курсів є організація виставок виробів. Так, на виставках «Великодні візерунки», «Мистецтво нашого народу», «Моя улюблена Петриківка» та ін.. майбутні вихователі демонструють вироби, виготовлені власноруч, розкривають особливості різних видів народного мистецтва, його регіональні особливості. Підготовка до таких виставок стимулює здобувачів до пошуку нової інформації про перлини народного мистецтва, які розкривають красу навколишнього світу, багатство духовної культури народу

Висновки. Таким чином, використання різноманітних сучасних технологій навчання, що забезпечують активну навчальну діяльність здобувачів, дають можливість посилити якість фахової підготовки майбутніх вихователів до ознайомлення дошкільників з різними видами декоративно-прикладного мистецтва України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна доктрина розвитку освіти // Дошкільнє виховання. – 2002. – №7. – С. 4.
2. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання: монографія. К.: Світоч, 2006. 304с.
3. Калуська Л. В. Дивокрай. Вибрані дидактико-методичні матеріали у 2-х книгах для працівників дошкільного закладу. Книга 1. / Л. В. Калуська — Тернопіль: Мандрівець, 2008. — 320 с.

ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА СЬОГОДЕННЯ В УМОВАХ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Карпець Любов Анатоліївна

д. філос. н. професор

Харківська державна академія фізичної культури

м.Харків, Україна

Хабоша Сергій Миколайович

старший викладач кафедри електротехнічних

систем комплексів озброєння та військової техніки

факультету післядипломної освіти

Харківського національного університету

м.Харків, Україна

Анотація: У статті виокреслюються основні тенденції віртуалізації сфери освіти. Сучасна ситуація, пов'язана з карантинними заходами, прискорила процес застосування інформаційних технологій та використання методів навчання відповідно до вимог нових стандартів. Нагально вимагає формування кардинально відновленої освіти, заміни усталеної концепції на особистісно-діяльнісну, корегування методології мислення, яке виникло у зв'язку з пандемією.

Ключові слова: віртуальний простір, інформаційні технології, дистанційний формат, освітня реальність.

Сучасна освітня реальність вимагає залучення людини до динамічно змінюваних умов власного існування. Пошук нових форм навчання став пріоритетним у період пандемії, адже якісно й ефективно працювати у віртуальному просторі, бути медіаграмотним, урахувати сучасні можливості такого навчання є важливою вимогою сьогодення.

Сучасний соціум, опинившись у ситуації карантину, вимагає інтенсифікації темпів розвитку, спонукаючи до швидкого та якісного

підвищення професійного рівня. На зміну класичним технологіям з'являються нові. Зміни в парадигмальному підході до освіти логічно призводять до необхідності формування нового типу освітнього простору, який би забезпечував можливість безперервного обміну знаннями й інформацією, знімаючи часові й просторові обмеження.

Пандемія прискорила перехід до відкритого освітнього простору, заснованого на інструментальній раціональності та сучасних доступних досягненнях інформаційних технологій як основного способу навчання.

Освітня реальність сучасної людини завдяки інформаційним технологіям постійно розширюється, формування кіберпростору й мережевого простору суттєво змінюють життя багатьох людей. Ера інформаційної комунікації нагально вимагає формування кардинально відновленої освіти, заміни усталеної знаннево-трансляційної, знаннево-сциєнтичної концепції на особистісно-діяльнісну, корегування методології мислення. Високий рівень комунікативних зв'язків актуалізує формування професійної компетенції, толерантності і міжкультурної освіченості, що викликане полілогічним, полікультурним принципом відбору змісту і способу освіти.

Дослідники доводять, що нова комунікаційна система трансформує основні параметри людського життя – простір і час. Простір інформаційних потоків позбавляє місцевості свого культурного, історичного, географічного значення. Час стирається в новій комунікативній системі, тому що минуле, сучасне й майбутнє можуть програмуватися для взаємодії один з одним [2].

Для забезпечення повноцінного освітнього навчального процесу на відстані, окрім технічного інструментарію, педагогові необхідно володіти низкою професійних та особистих компетентностей, які дозволять зацікавити, організувати учнів, студентів на початковому етапі та втримати їхню увагу аж до завершального.

Дистанційний формат передбачає наявність усіх притаманних очному навчанню атрибутів, таких як групові дискусії, колективне обговорення пройденого матеріалу, живе спілкування тощо.

Умови навчання повинні передбачати необхідність створення нових форм діяльності, де головними чинниками успішності є відповідальність, самоорганізація та самодисципліна. Перед вчителями, учнями, батьками постало питання, як продуктивно, а головне – системно та результативно організувати якісне дистанційне навчання, гнучко й швидко перебудувати освітньо-виховний процес.

Педагог, за К.Роджером, не передбачає, тим більше не нав'язує нічого в готовому вигляді, а створює такі умови, перш за все через розвиток міжособистісних відносин, щоб учням, студентам самим захотілося набути для себе знання, щоб розкрилися їх потенційні потреби навчатися, відкривати, створювати. Ця думка збігається з деякими педагогічними принципами В.Сухомлинського. Зокрема, відомий педагог зазначав: «Я буду так вводити малюків в оточуючий світ, щоб вони щодня відкривали в ньому щось нове, щоб кожен їхній крок був подорожжю до витоків мислення й мовлення ... Буду піклуватися про те, щоб кожен мій вихованець ріс мудрим мислителем і дослідником, щоб кожен крок пізнання загартовував волю» [3; С. 34.].

Під умовами, які стимулюють творчість тих, хто навчається, маються на увазі, перш за все, реальні ситуації, які вимагають прийняття самостійних рішень. Згідно з сучасним підходом, приріст освіти можливий лише в процесі пошуку відповіді на значущі для особистості запитання, вирішення актуальної проблеми, яка, перш ніж бути усвідомлена як такою, повинна виникнути у свідомості того, хто навчається, як проблема особистісна.

Педагогічна діяльність, орієнтована на виробництво «продукту» освітньої системи з початково закладеними якостями і властивостями, «вводить» особистість у певну соціальну роль, інтерпретуючи існування в культурі, як отримання інформації про «пам'ятки культури». «Учитель відчуває себе немов екскурсоводом, зобов'язаним перераховувати всі визначні місця, які увійшли до каталогу – виконати програму» [1; С.185]. Тим самим здійснюється спроба об'єктувати культуру, зафіксувати її номінаціями, аналітично задати низкою предметів і текстів. Такий підхід має певний результат, до того ж, він

запрограмований на результат у вигляді корисних навичок, що формують особистість, як функціональну одиницю, у суспільну систему.

Звичайно, втілення нової освітньої парадигми вимагає певних змін щодо надання і здобуття знань. Увесь світ сьогодні звертається до моделі побудови дистанційної освіти, яка формується з допомогою новітніх технологій знань. Нині освіта не тільки інтенсифікується, але й індивідуалізується, стаючи відкритою до новаторства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гусинский Э.Н. Введение в философию образования [Текст]: Учебное пособие. – М.: Логос, 2003. – 248с.
2. Карпець Л.А. Освітня реальність інформаційного суспільства [Текст]: монографія. – Харків.: Оберіг, 2015. – 387с.
3. Сухомлинский В.А. Избранные произведения в пяти томах. – К.: Рад. школа, 1979. – т. 3. – 720с.

**БІОЕТИКА: ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИЗАЙН
АЛЬТЕРНАТИВИ ТРАНСГУМАНІЗМУ**

Кондрацька Людмила Анатоліївна
доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка

Abstract. Метою запропонованої статті постає розкриття передумов і детермінант реалізації сотеріологічної концепції вивчення біоетики, структурна модель і синектичний алгоритм осмислення цього міждисциплінарного курсу як простору сокровенного діалогу, в якому бажано знайти місце не лише для голосу клініцистів, фармацевтів, інженерів, філософів, громадських діячів, а й пастирського голосу Церкви.

Ключові слова: педагогічна модель, медична антропологія, антропологічна компетентність, смислова дидактики, герменевтична технологія.

Вступ

Нині перед людством відкривається трансгуманістична спокуса досягнення постлюдського псевдорайського стану без жодних духовно-моральнісних обмежень. Американський філософ-футурист, засновник Інституту Екстропії, Макс Мор визначає сутність цієї спокуси як перезавантаження людської свідомості у велику комп'ютерну мережу з метою осягнення таїни безсмертя [7]. А Девід Пірс, один із засновників Всесвітньої трансгуманістичної асоціації, в одному із інтерв'ю риторично запитує: «Чому б не спланувати довгострокове генетичне здоров'я і щастя майбутніх поколінь? Чому б нам не замінити жорстоку генетичну рулетку природного відбору генетично програмованим надщастям, наддовгим життям і суперінтелектом? [9,

с. 210].

Огляд проблеми

Згідно із стратегічним планом трансгуманістів, людина спочатку перетвориться у транслюдину, ознаками якої постануть поліпшення тіла імплантатами, безстатевість і надзвичайно швидке штучне розмноження - копіювання. Згодом, після безпрецедентного втручання у людський геном, як наполягає американський психолог Д. Палмер [8], розпочнеться

складний процес його *кіборгізації* [2], що базується на РНК-інтерференції, яка надає генним інженерам можливість змінювати молекулу ДНК, генокод, генотип, тілесність і нейросистему, роблячи їх «редакторами» біологічної долі людини.

Синтез людини і машини (процес автоеволюції) планується здійснити шляхом упровадження у людське тіло і мозок штучних імплантатів і чіпів (від уже застосовуваних «біомехатронних» протезів різних органів – до пристроїв розширення інтерфейсу «мозок-машина»). Причому, передбачається реалізація як «актуальної», так і «віртуальної» кіборгізації. З одного боку, машинні елементи упроваджуватимуться в людину; з іншого боку, людина буде поступово занурюватися у світ машини, кіберпростір. Перспективою першого процесу постане заміна ділянок мозку машинними елементами. Другий процес, вимикаючи людину із актуальної реальності, володіє потенційно більш глибоким впливом і, зокрема, ефективно розріджує, розбиває соціальну фактуру [3]. Від успіху цих процесів залежатиме створення тривимірних віртуальних просторів з повною сенсорною ілюзією перебування в них за допомогою нанотехнологій. Поміщена в чуже середовище людська свідомість почне «мутувати» і можливо через деякий час втратить більшу частину своїх людських якостей, змінюючи цим коефіцієнт власної індивідуальності. Йдеться навіть про можливість топологічної версії розуму. У підсумку «знелюднений вічний розум» анулює повністю індивідуальну людську сутність, і вона постане винятково як техновид, біоробот: без душі, без надій, страхів, радощів і смислів. «Запанує мозок, так як душа піде у відставку», – так описав його

філософ-трансгуманіст Нік Бостром [1, с. 462]. На переконання філософа, потенційних вигод тут незрівнянно більше, ніж можливих негативних наслідків: людина одержить, нарешті, право на когнітивну і морфологічну свободу [1]. Народжена за допомогою генної інженерії ідеальна дизайнерська дитина буде позбавлена серйозних генетичних захворювань і непотрібних страждань, матиме розвинутий розум, вроду і стійку імунну систему.

Мета дослідження

Через спокусу одержання необмеженої влади над природою сучасні біомедичні технології починають нагадувати грізну лавину, що здатна роздавити все на своєму шляху. Цьому сприяє універсальний предметний зміст *біоетики*, яку складають такі етичні аспекти:

- **нормативний**, в рамках якого досліджується специфіка і «працездатність» людських цінностей у клінічній медицині та біомедичних дослідженнях;
- **ситуативний**, що обґрунтовує необхідність моральнісного вибору і прийняття рішень у різних ситуаціях і казусах;
- **експериментальний**, що передбачає поширення моральнісних принципів на біомедичні дослідження та їх етичну експертизу – так звані стандартні операціональні процедури ;
- **деонтологічний**, що регулює функції і принципи поведінки сучасного представника біомедичної галузі у взаєминах по вертикалі (у системі «лікар-хворий») і по горизонталі (у системі «лікар–лікар»);
- **інституціональний**, пов'язаний з необхідністю вирішення соціальних та професійних проблем охорони здоров'я та ролі біоетичних комітетів як спеціальних інститутів у цьому процесі.

Зміст проблемних кіл цього змісту переважно зосереджений на суперечках, пов'язаних з питаннями народження і смерті, точніше, *модифікованого народження* (екстракорпорального запліднення і штучного осіменіння в сьогоденні, клонування і штучної матки в майбутньому) і *модифікованої смерті* (підтримки в людині життя штучним шляхом або,

навпаки, аборти ненароджених і евтаназії хворих). За останнє десятиріччя наукові дебати про ядерний трансфер для клонування, використання тотипотентних або поліпотентних клітин, трансвидової трансплантації, лікувальні можливості Small interfering RNA (*siRNA*) і вірусні вектори помітно почастишали, а у зв'язку з сучасною пандемією набули нечуваної актуальності. Адже йдеться про позбавлення людини від страждань в найближчій перспективі і від недосконалості – в майбутньому. Помисли ж і справді здаються благими для світської людини, і деякі вже бадьоро йдуть цим шляхом, стверджуючи: «Ми підтримуємо розвиток і доступ до нових технологій, які дозволять кожному насолоджуватися кращим розумом, найкращим тілом і кращим життям. Іншими словами, ми хочемо, щоб люди стали кращими», – написано на сайті трансгуманістів [11, с.2] .

Однак, куди вимощена дорога цими благими помислами? Адже нові біотехнології (генна інженерія, робототехніка, нано-, когнітивні та інформаційні технології формування нових людських здібностей (дихання під водою або на Марсі, літання або впадання у сплячку) і медичні методики їх реалізації, відокремлюючи свідомість від тіла через вживлені чіпи, надають людині право заради позбавлення від рідкісних хвороб або поліпшення своєї людської природи самовільно спотворити в собі навіть Його образ і Подобу та полинати замість Боголюдства до тілесного *Urbemensch*. Чи не вийде в результаті цього «велике розбещення людини на землі» [*Genesis*, 7: 5] ? Отож, метою статті пропонується ***сотеріологічна концепція*** викладання біоетики.

Методологія дослідження

Згідно з цією концепцією, фахова підготовка майбутніх представників біомедичних, -фармацевтичних, -інженерних спеціальностей розглядається нами як непроцесуальна ***трансдисциплінарна система***, зміст просторового, темпорального та інформаційного аспектів якої ґрунтується на ідеї Спасіння. Для осмислення майбутнім фахівцям пропонується дві епістеми.

Перша. Біомедицина є *безсилою* у ставленні перед собою мети повної перемоги над усіма хворобами і досягнення позамежного довголіття виключно

технічними методами: поки існує гріх, будуть хвороби і смерть.

Друга. Вирішення проблеми мільйонів так званих «заморожених» зайвих ембріонів, отриманих при екстракорпоральному заплідненні, відбирає у них не лише дар життя, таїнство хрещення, але й позбавляє можливості пройти свій шлях до Бога Любові, надії на участь у дарованому Воскресінні. Тому ми повинні бути відповідальними у власному екзистенційному виборі.

Пропонований проєкт ґрунтується на концепції дослідно-орієнтованої фахової освіти і відповідно технології вдосконаленого навчання, які забезпечують вивчення біоетичного курсу у формі проведення дистанційних віртуальних експериментів на порталі Go-Lab; у середовищі GRAASP для впровадження авторських розробок і структурованих програм у атмосфері духовного співбуття викладача і студентів.

Сутність сотеріологічної концепції вивчення курсу біоетики виявляється у змісті антропологічних компетенцій. Він передбачає:

- безмежну віру в людину і можливості її сутнісної самореалізації як особистості;
- готовність до постдовільної мотивації основних людських чеснот пацієнтів (смиренномудрості, справедливості, стриманості і мужності);
- готовність до зміни мислення особи пацієнта в інтегративних моделях лікування;
- здатність до вибудови стратегії лікування як особистісного зцілення пацієнта;
- готовність до організації самостійної пізнавальної діяльності у галузі лікувальної справи;
- готовність до теоретичного обґрунтування авторської антропологічної концепції;
- здатність до відстеження смислових паралелей між створеними в *лабораторних умовах (квестові завдання) ментальними портретами *homo medicus* традиції і *homo medicus* історії.*

Тобто йдеться про надситуативну активність майбутнього фахівця під час

моральнісно-сміслового опосередкування принципів організації явищ *а-топічного метаксису* в біоетиці. Сприятливою для цього постає атмосфера *метамодерністської осциляції*. Вона спрямована на сходження споглядача до зосередженого, вдячного «приймання» сутнісного смислу предметності як результату тривалої і смиренної трансцендентальної рефлексії, «синергетичної і короткочасної зустрічі чистого з чистим» [4, с.92], досягнення «переходу через себе» [4, с.93]. Ентелехія допитуваності (причому, не лише в марселівському чи ранерівському сенсі), у свою чергу, передбачає:

- *розуміння* самопричинності думки і її аналогічного смислу; позитивістської і екзегетичної сутностей зміни *мислення як покаяння*, їх чинників і результату; рефлексивної апоретики реалізації архетипів смислової кодифікації покаяння; *смислу любові як найвищої форми знання*;

- *готовність* до розсудливого (з чистим серцем) тривалого очікування на розкриття (в процесі еротематичної допитуваності) предметної сутності (епістеми) досліджуваного явища, процесу;

- *здатність* реалізувати переображувальну функцію формувального оцінювання особистих досягнень та способи світоглядної аперцепції.

Реалізація означеної дидактичної моделі потребує впровадження відповідної технології метаної, зокрема:

- налаштування душі, блукаючої у кружлянні пристрастей, на екзистенційну трансформацію, що передбачає спонукання студента (без застосування мантр, альфа-стану, стиммінгу, йоги, спецмедитацій, роботерапії, холопотропного дихання, РСС та інших популярних технік) прислухатись до своєї байдужої розсіяності і осмислити факт її «непривабливості», тобто його виходу з режиму балансування на межі хаосу у сферу особистісного самовизначення — уміння вірити, прощати, терпіти, любити;

- зосередженість на вчинку афективно-інтелектуального подивування Істині завдяки щирому, чесному і сміливому розвитку незбагненої внутрішньої творчої і, в кінцевому рахунку, переможної сили (харизми, Божої благодаті) у цілковитому підпорядкуванні закону життя, ім'я якому — любов.

Отож, технологія метаної передбачає розкриття у майбутнього фахівця здатності до:

- афективного переживання гострої потреби у кардинальній (сердечній) зміні дискретного мислення (замкнутого енергією понять у «коконі» словесних догм) на безперервне, колове;
- структурування-творення актуальної смислової «присутності» досліджуваних речей або їх «сутнісного існування-у-намірі» [3, с. 14];
- метафорично-алегоричної імагінативності і креативності під час організації мислительного пошуку у намірі епістемологічної самокорекції;
- реалізації переображувальної функції оцінювання особистих досягнень;
- моделювання епістемічних стратегій.

Результативність реалізації цієї технології, як показує досвід, залежить від упровадження в співбуттєве освітнє середовище *мистецтва нарративної сократівської майєвтики, мегарської еристички і еротематичної еленктики*.

Стратегічна модель проекту Стратегія здобуття студентами цих компетенцій у процесі вивчення курсу біоетики ґрунтується на принципах герменевтичної дидактики: христоцентричності, синергії, духотворчості, антропного співбуття і **моральнісного аскетизму**.

Структурна модель реалізації принципів осмислення сотеріологічної концепції вивчення курсу біоетики передбачає послідовність таких етапів (рис.1):

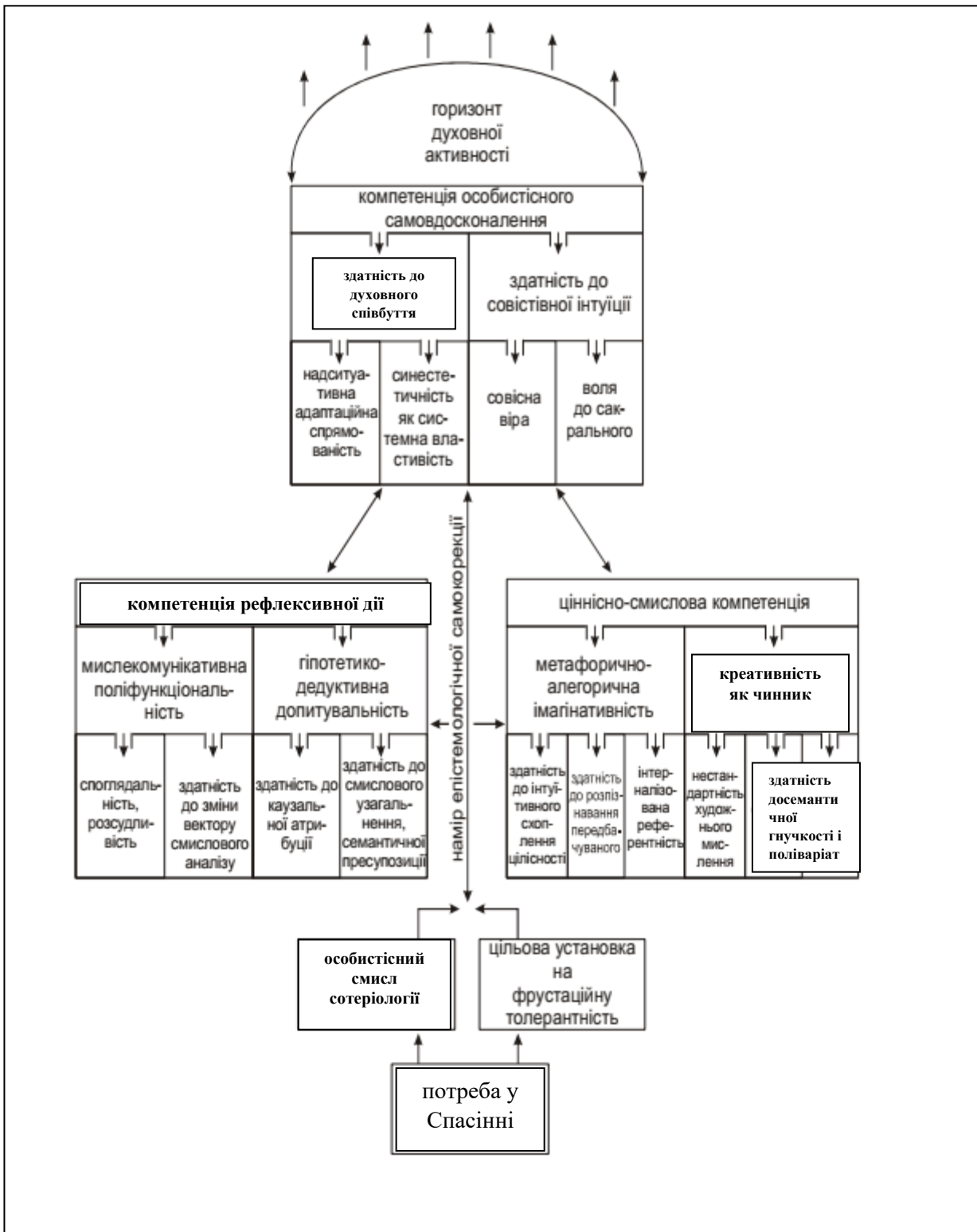

Рис. 1. Структурна модель осмислення сотеріологічної концепції вивчення курсу біоетики

Як бачимо, в основу їх телеологічної організації закладено алгоритм апперцепції: коли біоетична освіта стає справою не просто професійного успіху, а особистої совісті (рис.2):

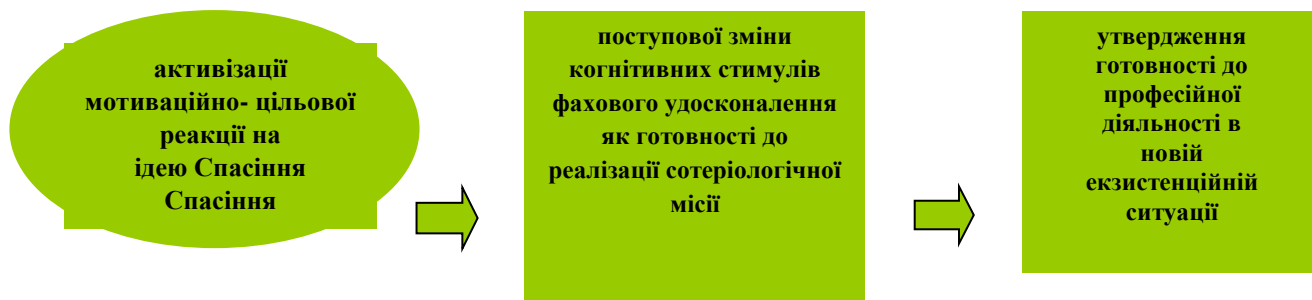

Рис. 2. Алгоритм реалізації моделі осмислення сотеріологічної концепції

Герменевтична технологія реалізації візуалізованої у карті розширеної структури професійної навчальної діяльності майбутнього фахівця біомедичних спеціальностей жодною мірою не виключає виховання співчуття і поваги до людини, готовності полегшити її страждання, продовжити її життя, і навіть готовність «дати людині померти», за митрополитом Антонієм (Блюмом) [6].

Висновки Пропонований шлях сотеріологічної трансформації предметного смислу біоетики – від «менеджменту впливу на природу» до смиренномудрого апокатастасису – це відповідь на розуміння недостатньої адекватності й ефективності біоетичних принципів, методів і теорії [5] як наслідку «одвічного повернення» протистояння християнства і язичництва, «голосу життя» і какофонії «виживання». І чим відвертіше це протистояння, тим більше підстав знову і знову осмислювати відомі слова: «Ось я сьогодні дав перед тобою життя та добро, смерть і зло ... І ти вибери життя, щоб жив ти та насіння твоє» [10, с. 214]. Вони надихають на прозріння того, що лише «обравши життя» і «зціливши самого себе», фахівець з біоетики має перспективи у майбутньому соціокультурному контексті. Це визначає дослідницьке поле біоетики як простір сокровенного діалогу щодо проблеми реалізації місії Спасіння людської особистості, в якому бажано знайти місце не лише для голосу клініцистів, фармацевтів, інженерів, біологів, громадських діячів, а й пастирського голосу Церкви.

Дана стаття є спробою розважливого і обнадійливого послання до слухача курсу біоетики, яке, можливо, допоможе йому побачити бодай горизонт вирішення проблем, пов'язаних з реалізацією своєї духовної місії у нашу непросту «епоху пустоти».

REFERENCES

1. Bostrom, N. (2019). The Vulnerable World Hypothesis (*Global Policy*. 10 (4): 455–476. doi:10.1111/1758-5899.12718. Archived from the original (PDF) on 27 June 2020.
2. Fisch, M. (2018). *An Anthropology of the Machine: Tokyo's Commuter Train Network* Chicago: University of Chicago Press., 302 pp. <https://doi.org/10.1080/09555803.2020.1729224> (Published online: 12 Mar 2020)
3. Horužij, S. (2008). The Problem of the Posthuman, or Transformative Anthropology through the Eyes of Synergetic Anthropology. *Philosophical Sciences*. Vol. 2. p. 10-31
4. Kurzweil, R. (2012). *How To Create A Mind*. London: Viking Adult 336 p. ISBN-13: 978-0670025299 <http://www.kurzweilai.net/chapter-1-the-evolution-of-mind-in-the-twenty-first-century>
5. Lock, M. M., Nguyen, V.- K. (2018). *An Anthropology of Biomedicine*, 2nd edition. Oxford: Blackwell Publishing Ltd . 560 p. ISBN: 978-1-119-06913-3
6. Metropolitan Anthony of Sourozh. (2000). *The Comforter': our Support and Strength for Mission // The Gift of the Holy Spirit: The Church as a Continual Pentecost*. London, St Stephen's Press. P. 11-22.
7. More, M. (2013). *The Philosophy of Transhumanism*. John Wiley & Sons, Oxford. <https://web.archive.org/web/20040613102727/http://maxmore.com/> Retrieved 16 May 2019.
8. Palmer, J. A., Palmer, Linda K. (2002) *Evolutionary psychology: the ultimate origins of human behavior*. Boston : Allyn and Bacon. 319 p. ISBN: 020527868X
9. Pearce, D. (2012). The Biointelligence Explosion: How Recursively Self-Improving Organic Robots will Modify their Own Source Code and Bootstrap Our Way to Full-Spectrum Superintelligence" in *Eden, A. H.; Moor, J. H.; Soraker, J. H.; Steinhart, E., eds. Singularity Hypotheses: A Scientific and Philosophical Assessment*. Heidelberg: Springer. pp. 199–238. ISBN 9783642325595. OCLC 915554031.

10. The Holy Scriptures of the Old and New Testaments (2007).
Deuteronomy 30:15–19, Basilian Ltd. Publishing House: Missionary.

11. Transhumanist Declaration (March, 2009) <http://www.transhumanism-russia.ru/content/view/276/94/>

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗРІЛОСТІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО СІМ'ЯНИНА

Кравець Володимир Петрович

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

Кравець Світлана Володимирівна

кандидат філософських наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

Анотація. В статті аналізується основні напрямки загально-соціальної підготовки учнівської молоді до сімейного життя. Основний акцент зроблено на формуванні соціально-психологічної зрілості, як умови формування майбутнього сім'янина. Встановлено особливості дорослішання, становлення відповідальності і самостійності школярів. Виділені педагогічні умови формування соціально-психологічної зрілості в освітньому процесі. Представлено систему сімейно-подружніх ролей, які повинні опанувати школярі у підготовці до самостійного сімейного життя.

Ключові слова: фамілістична підготовка, соціальна зрілість, дорослість, педагогічні умови, шлюб, сім'я, сімейні ролі.

Важливим завданням фамілістичної підготовки школярів є формування їх соціальної зрілості. Ніхто не буде заперечувати проти тієї думки, що сім'ю може створювати лише зріла особистість, яка твердо стоїть на ногах, економічно незалежна, зі сформованим почуттям обов'язку та відповідальності, має свою думку щодо різних аспектів життя. Характеристикою соціально зрілої особистості є наявність життєвих цілей: отримати гарну освіту; опанувати професію; знайти справжнє кохання; створити гарну сім'ю; мати цікаве коло спілкування; піклуватися про своє здоров'я та здоров'я своїх рідних і близьких;

мати хороших друзів тощо.

В даний час проблему соціальної зрілості філософи, соціологи, психологи і соціальні психологи, етнографи, демографи та педагоги досліджують в основному в контексті теорії соціалізації і розглядають соціальну зрілість як важливий етап цього процесу, хоча і в різних аспектах. Мало хто вивчає формування соціальної зрілості в контексті фамілістичної підготовки учнівської молоді. Проблеми зрілості особистості торкаються в багатьох дослідженнях. Причому, більшість дослідників в якості базового розглядають поняття "соціальна зрілість особистості", всі інші види зрілості (психологічна, моральна, професійна, політична тощо відносять до видових понять. На нашу думку доцільнішим і правомірним є використання терміну "соціально-психологічна зрілість". Це підтверджує і цілісний аналіз наявних в літературі трактувань і визначень зрілості.

Незрілість молодих людей, їх неготовність до створення сім'ї, можна розглядати в багатьох аспектах. З одного боку, це незрілість емоційна, психосексуальна, особистісна. Така незрілість робить неможливою побудову справжнього кохання, і, як результат, людина не може покласти на себе відповідальність за себе і за сім'ю. З другого боку, можна говорити про соціальну незрілість, пов'язану з відсутністю професії, роботи, квартири, тобто основ, що гарантують побут і розвиток сім'ї. З третього боку, можна говорити про незрілість стосунків між молодими людьми, котрі часто інфантильно спираються лише на спільні задоволення. Показником незрілості є як переоцінка, так і недооцінка своїх сил і здібностей

Ще одним аспектом незрілості є неправильні стосунки з власними батьками, коли молоді не можуть відірватися від своєї батьківської сім'ї, хоч це абсолютно нормально і рекомендовано Біблією. Сильний емоційний зв'язок, що не піддається контролю розуму і волі, є зв'язком незрілим і, в підсумку, деструктивним, руйнівним (наприклад, коли діти не можуть розірвати зв'язки з батьківською сім'єю). Психологи використовують термін "сепарація" (відокремлення) як важливий фактор психологічного дорослішання. Інші не

сприймають цієї позиції, вважаючи що найефективнішим шляхом є все ж не сепарація, а "всиновлення батьків". Долати треба не зв'язок з батьками, а інфантильність.

Саме тому важливим завданням у дошлюбній підготовці є ознайомлення юнаків і дівчат з особливостями і характеристиками зрілої особистості. Зрілість – це стан, за якого людина повною мірою відповідає за саму себе. Це – готовність до життєвого самовизначення в особистісній та професійній сферах, здатність здійснити вибір і прийняти рішення на основі точного сприйняття самої себе, оточуючих і ситуації, в якій вона перебуває. Така особистість: а) чітко висловлює свої думки, наміри, бажання; б) здатна побачити і почути те, що відбувається за її межами, диференціювати це від власних проявів і від проявів середовища; в) ставиться до іншої людини, як унікальної особистості, відмінної від неї; г) вбачає в існуванні відмінностей можливість нової інформації, а не як загрозу чи причину конфлікту; ґ) має навички ведення відкритої комунікації, проявляє гнучкість і стійкість у мінливих ситуаціях; д) проявляє гнучкість і стійкість у мінливих ситуаціях; е) має почуття відповідальності за кожний свій вчинок, за своїх рідних і близьких, за свою сім'ю і своє щастя; є) має сформоване почуття розумної незалежності, «тверезо» дивиться на життя, самостійно приймає відповідальні рішення; ж) здатна до самопожертви, альтруїзму щодо свого партнера; з) здатна керувати своєю поведінкою, коригувати її в разі потреби, долати труднощі, негаразди; и) володіє вихованою самовимогливістю; і) має сформовану готовність до нових обов'язків, обмежень особистої свободи, рівноправності стосунків з партнером тощо.

Передовсім, варто звернути увагу на виховання правильного розуміння дорослості та її проявів, профілактика у школярів хибного розуміння цього новоутворення (паління, алкоголь, особливий лексикон, косметика і прикраси, кокетство, супермода і т. п.). Справа в тому, що дорослість, як характеристика особистості, формується змалку. Ще в дошкільний період у дітей слід формувати самостійність, готувати їх до життя без поводири, прищеплюючи їм

стійкість, готовність до вчинків тощо. На жаль, батьки часто переборщують в дріб'язковій опіці. Їх страх благословити дітей на самостійність пояснюється невпевненістю в плодах власного виховання. Батьки повинні пам'ятати, що дитина, особливо підліток, вимагає не стільки самостійності – вона його часто навіть лякає, скільки визнання права на самостійність.

Важливе місце у формуванні соціально зрілої особистості займає виховання відповідальності, перш за все, за себе, за свою поведінку. Якщо дитину змалку, наприклад, не привчити прибирати за собою розкидані іграшки, вона звикне до того, що це за неї має робити хтось інший. Через це дитина повинна мати в сім'ї певні доручення і розуміти свої обов'язки в їх якісному виконанні.

У період дорослішання у підлітків змінюється сфера потреб: а) потреба в незалежності, яка приходить у суперечність з батьківськими обмеженнями і очікуваннями; б) потреба в прив'язаності і любові, ніжності і взаєморозумінні; в) потреба в безпеці, яку шукають, зазвичай, поза домом; г) потреба в успіху та соціальному статусі; д) потреба в самореалізації і розвитку власного Я, а також у адекватній, а часто і завищеній самооцінці тощо. Для періоду дорослішання характерний перегляд вартісних уявлень, їх все більша деперсоналізація і лібералізація, підвищення сприйнятливості до соціального середовища і стосунків між людьми, остаточне формування статевої системи. Дорослішання ставить перед батьками і педагогами конкретні проблеми, вирішення яких дає їм змогу краще розуміти своїх дітей, вловлювати їх стани і правильніше вибудовувати стосунки з ними.

Ефективність процесу дорослішання залежить від професійних і особистісних якостей педагога, що виявляються у спільній діяльності з учнями з подолання перешкод, які заважають їхньому розвитку, в створенні у школі клімату довіри, безпеки і турботи, можливості школярам отримувати моральне самозадоволення від допомоги іншим людям, у формуванні готовності у вихованців вибудовувати стратегію власного життя тощо. Можна додати до цього й такі завдання для прискорення дорослішання школярів: прийняття своєї

конституції та ефективне використання свого тіла; досягнення нових і більш дорослих відносин з однолітками обох статей; прийняття чоловічої чи жіночої сексуальних ролей; досягнення емоційної незалежності від батьків та інших дорослих; вибудовування і досягнення соціально-відповідальної поведінки; підготовка до професійної кар'єри; підготовка до сімейного життя і батьківства.

На думку більшості дослідників, соціальну зрілість не можна ототожнювати з точним віком людини, так як не всякий дорослий чоловік стає соціально зрілим. Однак очевидно, що "фізична зрілість людей в даному разі є координатою, від якої проводиться" відлік "їх соціальної зрілості у всіх її різновидах і "зрізах ". Якими значними не були б відхилення від середньої вікової норми темпів соціального дозрівання людини, вони в кінцевому рахунку обмежені віковими рамками, хоча і визначаються соціальним середовищем.

Соціально-психологічна зрілість передбачає сформованість уявлень про адекватні шлюбно-сімейні стосунки, готовність об'єктивно оцінювати власні почуття і ставлення до обранця; спрямованість на іншу людину; наявність відповідних умінь для створення сприятливого соціально-психологічного клімату сім'ї, спроможність турбуватися про іншу людину, сприймати її тощо. Зрілість настає тоді, коли майбутні шлюбні партнери готові до реалізації соціальних ролей та обов'язків, до відповідальності одне за одного та за майбутніх дітей, здатні економічно забезпечити родину, самостійно створювати умови для життя, безпеки та розвитку сім'ї, утримувати себе на кошти, зароблені власною працею, щоб не сиділи на шиї у батьків. Шлюб, у якому кожний з подружжя усвідомлює лише свої права і нехтує обов'язками, приречений на провал. Гумористи жартують, кажучи, що чим більш незріла особистість, тим вищою є її готовність вступити до шлюбу. Доказом зрілості людини є здатність створювати міцні зв'язки в стосунках з іншими людьми. Це безпосередньо пов'язано зі справжньою вірністю, яка є не результатом відсутності зручного випадку для зради, а свідомим вибором, позицією, яку людина зріла, без огляду на зовнішні обставини, в змозі вимагати від себе

самого і притримуватися до кінця життя.

Так, на думку А. Маслоу [1]) психологічно зрілою можна вважати особистість, яка відрізняється такими рисами: 1) здатність встановлювати тісні емоційні стосунки, наприклад з друзями або близькими людьми, 2) розвинене почуття етики, 3) почуття гумору, 4) креативність. А Роджерс додає до цих характеристик здатність особистості змінювати свою оцінку досвіду тільки на основі нового доказу, приймає інших як унікальних індивідів, відмінних від себе, високо цінує себе і інших "[2].

До соціально-психологічної зрілості належить і відсутність надмірного егоїзму, агресивності і навпаки – наявність здатності визнавати власні помилки і прагнення до постійного самовдосконалення в подружніх стосунках. Це також комунікативні уміння, володіння психотехнікою спілкування і саморегуляції, психологічна підтримка, доброзичливість, терпимість до недоліків іншого, уміння долати конфліктні ситуації, бажання і готовність до появи дітей і спільної турботи про їх розвиток, виховання і навчання, соціальна активність членів сім'ї та їх уміння не замикатися у вузькому колі сімейних справ, уміння прощати.

Аналізуючи педагогічні умови формування соціально-психологічної зрілості в освітньому процесі, хотілося б виділити наступні: постановка виховних цілей у вигляді переліку особистісних властивостей, які характеризують соціально-психологічну зрілість; спрямованість діяльності педагогів на реалізацію виховних цілей в процесі навчання; організаційні (включення старшокласників у соціальну діяльність за допомогою організації соціальної практики, участі в соціально значущих проектах, що сприяють соціальній самореалізації; здійснення супроводу соціально спрямованої діяльності старшокласника в різних його формах: курування, консультування, модераторство, фасилітація, експертна оцінка) і дидактичні (орієнтація всіх елементів освітнього процесу на становлення соціальної компетентності через розв'язання старшокласниками соціально значущих завдань, спрямованих на освоєння системи соціальних ролей, оволодіння соціальним досвідом, розвиток

соціально значущих якостей і умінь тощо. Сутність педагогічної підтримки полягає в тому, щоб допомогти дитині навчитися піклуватися про себе і вміти відчувати любов і турботу оточуючих.

Важливе значення у становленні соціально-психологічної зрілості має формування у старших школярів ціннісного ставлення до сім'ї. Учнівська молодь повинна усвідомити необхідність створення сім'ї, яка полягає в тому, що: без сім'ї не могла обійтися жодна цивілізація; тут найприродніше задовольняються основні фізіологічні потреби (сон, їжа, секс тощо); сім'я унікальна і поки що єдина соціальна інституція виховання, яка відтворює людей як носіїв соціальної, культурної, етичної інформації; вона є охоронцем національного менталітету; сім'я – це особливий тип комунікації; у сім'ї реалізується потреба у батьківстві та материнстві; у сім'ї задовольняється потреба в любові і визнанні, можливість відчувати себе коханим, потрібним і самому проявляти свої почуття щодо близьких людей тощо.

Серед критеріїв становлення соціально зрілої особистості на особливу увагу заслуговує освоєння соціальних ролей. У свій час видатний український педагог Василь Сухомлинський заявляв, що у житті людини є три головні сфери: сім'я, робота та громадське життя, і три головні ролі – сім'янин, працівник, громадянин. Головне завдання усіх виховних інституцій – готувати людину до кожної такої ролі. Натомість, сім'я і школа недостатньо готують людей до ролі громадянина, погано – до трудової діяльності і майже ніяк – до ролі сім'янина. В. Сухомлинський відзначав: "Мені здається, що середня школа не робить головного, що повинна робити, – не вчить жити" [3, с.245].

Освоюючи систему ролей, людина набуває якостей, що дозволяють їй стати особистістю, так як, на нашу думку [4, с. 82-83], в процесі і внаслідок соціалізації людина опановує сукупністю рольових очікувань в різних сферах життєдіяльності (сімейної, професійної, соціальної та ін.), то випускник, на наш погляд, повинен бути зорієнтований на соціальні ролі сім'янина, здатного виконувати синівсько-дочірній обов'язок; професіонала, здатного на високому рівні майстерності виконувати роботу, беручи участь у самоврядуванні і

володіючи достатньою комунікативною культурою; громадянина країни з його високою патріотичною, правовою, моральною культурою тощо.

Оскільки в своєму дослідженні ми робили акцент на подружні ролі, то диференціюємо їх на три основних види: традиційні ролі (матір, батько, домогосподарка, годувальник, захисник тощо); товариські ролі. Цей вид ролей вимагає від дружини збереження її зовнішньої привабливості., надання чоловікові моральної підтримки і сексуального задоволення, підтримання різних соціальних контактів, інтересного спілкування з чоловіком і гостями, подолання нудьги і забезпечення розмаїття життя. Від чоловіка роль вимагає захоплення дружиною і поважливого до неї ставлення, забезпечувати ресурсами для нарядів, розваг, підтримання соціальних контактів, а також спільно з нею проводити дозвілля; партнерські ролі вимагають від дружини і від чоловіка економічного вкладу в сім'ю, спільної відповідальності за дітей, розподілу домашньої роботи і правової відповідальності. Від чоловіка необхідне ще й прийняття рівного статусу дружини, а від дружини – рівної відповідальності за підтримання статусу сім'ї.

Встановлено, що у молодих сім'ях існують, принаймні, два шляхи встановлення ролевих стосунків. Перший – це прийняття традиційних нормативно приписаних ролей, що не залежать від індивідуальних особливостей, тобто узгодження засвоєних нормативів, взірців, стереотипів. Відбувається це під впливом національних звичаїв, традицій батьківської сім'ї, моральних установок в соціумі. Тобто це всі ті випадки, коли приймається готова (задана) модель розподілу ролей. Це багато в чому виправдано, бо молоді люди приймають готові ролі і це допомагає уникнути багатьох проблем і труднощів, наприклад, у вирішенні питання про функції кожного члена сім'ї.

Другий шлях – встановлення ролевих стосунків за допомогою взаємодії, переговорів, виходячи з особистих інтересів і бажань обох партнерів, тобто побудова стосунків з орієнтацією на конкретного партнера і конкретну ситуацію. Такий шлях дає можливість для створення динамічної, лабільної системи ролей і це багато в чому полегшує стосунки в сім'ї.

Сімейні ролі бувають зазвичай парними: не можна виконувати роль дружини за відсутності чоловіка, так само роль батька чи матері за відсутності дитини. В театрі для успішного виконання ролей проводяться численні прочитання і репетиції. Мабуть у підготовці школярів до сімейного життя це зробити не завжди можливо, особливо щодо репетицій, але знайомити молодь з сімейними ролями, їх особливостями і значенням – просто необхідно.

З метою підготовки школярів до сімейного життя, виховні зусилля школи спрямовувалися на формування у них ціннісного ставлення до сім'ї. усвідомлення її значущості в подальшому житті, на створення свого образу сім'ї, на прагнення уникнути зайвої опіки дорослих, тобто формування психологічної установки на виконання ролей майбутнього чоловіка, дружини, батька і матері.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маслоу А. Мотивация и личность. — СПб.: Евразия, 1999. — 478 с.
2. Роджерс К. Становление личности: Взгляд на психотерапию. Москва: Институт общегуманитарных исследований, 2016. 240 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. Том 2. Київ: Рад.школа, 1976.
4. Кравець В.П. Підготовка учнівської молоді до сімейного життя в Україні ХХІ століття: стан, тенденції, шляхи вдосконалення. Тернопіль: ТНПУ ім. Гнатюка, 2020. 584 с.

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З
МАРКЕТИНГУ В У СУЧАСНИХ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ**

Кравченко Тетяна Миколаївна
аспірантка спеціальності 011 Освітні,
педагогічні науки
Мукачівський державний університет
М. Мукачево, Україна

Анотація:Стаття присвячена актуальній проблемі підготовки фахівців з маркетингу. Проаналізовано нормативні документи, навчальні плани провідних закладів вищої освіти України, відповідних стандартів підготовки спеціалістів. У статті йдеться також про недоліки існуючої системи теоретичної освіти.

Ключові слова: фахівець з маркетингу, професійна підготовка, маркетинг, заклад вищої освіти.

Економічна ситуація в Україні, науковий і освітній простір є взаємопов'язаними складовими суспільної сфери, що досліджує існуючі на сьогодні структуру та змістовне наповнення професійної підготовки фахівців з маркетингу у вищих освітніх закладах України. Включення України до Болонського процесу сприяло реалізації відповідних змін у вищих освітніх закладів на основі затвердженою системою стандартів, принципів, вимог, критеріїв, що забезпечило збільшити можливості для майбутнього фахівця бути особистістю освітянської і наукової сфери на засадах європейських стандартів, що актуалізувало проблеми професійної підготовки спеціалістів XXI століття, які мають можливість в сучасних економічних умовах розв'язувати складні проблеми щодо розбудови демократичної країни. Відповідно до зазначених умов важливе значення набуває саме розвиток маркетингу як основного компонента конкурентоспроможності української держави.

У сучасних ринкових умовах формується потреба у професії маркетолога та основні засади професійного зростання. Необхідно зазначити, що в 2019 році збільшився попит на маркетологів, що навіть перевищив пропозицію. Це пов'язано з тим, що в наш час жодне підприємство не хоче ризикувати, і працювати без фахівця з маркетингу. У зв'язку з тим, що сучасний ринок швидко змінюється, та потребує удосконалення, ефективність будь-якого підприємства залежить від того наскільки фахівці володіють знаннями, уміннями та навиками з маркетингу. Відповідно до цього, більшість організацій прагнуть взяти на роботу маркетолога, який буде проводити моніторинг ринку, вивчатиме споживчі переваги і аналізуватиме дані з метою формування асортименту товарів, організовуватиме рекламну кампанію.

Як вказують більшість науковців, потреба у комплексному дослідженні специфіки професійної підготовки фахівців з маркетингу була обумовлена змінами в соціально-політичному та економічному просторі, які здійснювалися у ХХ – ХХІ ст., та привели до значних перетворень у суспільних сферах. У зв'язку з прийняттям приватизації, свободи підприємницької діяльності, розвиток комерційної ініціативи обумовили створення великої кількості організацій (підприємств) торгівлі та управління, розвиток яких можливий за умови висококваліфікованих та компетентних фахівців з маркетингу [2; 4; 8; 10].

На початку 1992 р. вищі освітні заклади почали вводити в навчальний процес навчальний предмет «Маркетинг», а абітурієнти проявляли інтерес до спеціальності «Маркетинг». Професія маркетолога почала ставати популярною.

На даний час, велика кількість вищих освітніх закладів в Україні реалізують професійну підготовку фахівців з маркетингу, але необхідно зазначити, що основним завданням вищих навчальних закладів є підготовка професійно компетентних спеціалістів на конкурентоздатному ринку праці, які мають здібності та можливості ефективно виконувати свою професійну діяльність [13, с.31].

Згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року

№266 «Про затвердження переліку галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється професійна підготовка здобувачів вищої освіти» підготовка майбутніх фахівців з маркетингу галузь знань 07 «Управління та адміністрування» здійснюється за спеціальністю 075 «Маркетинг» [11].

Професійна підготовка майбутніх фахівців з маркетингу здійснюється у 134 вищих освітніх закладах України [15]. Проаналізуємо чотири столичні ЗВО: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» і Київський національний торговельно-економічний університет.

Зазвичай в Україні навчальні плани професійної підготовки майбутніх фахівців (бакалаврів) розраховані на чотири роки навчання, а магістрів – 1,5 роки, насамперед у Київському національно-економічному університеті імені Вадима Гетьмана, Національному університеті «Києво-Могилянська академія», Національному університеті біоресурсів і природокористування України, Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут» імені Ігоря Сікорського та Київському національному торговельно-економічному університеті [16].

Аналізуючи основні аспекти професійної підготовки за спеціальністю «Маркетинг» у Національному університеті біоресурсів і природокористування України та Національному університеті «Києво-Могилянська академія» можемо побачити, що загальний обсяг навчальної програми складається з 240 кредитів ECTS, сюди включено: гуманітарні та соціально-економічні дисципліни – 36 кредитів, а фундаментальні та природничі дисципліни – 110 кредитів, професійно-орієнтовані дисципліни – 65,5 кредитів, дисципліни вільного вибору студентів складають 25% загальної кількості кредитів індивідуального навчального плану студента ,державна атестація (7,5 кредита ECTS). А наприклад, у Київському національно економічному університеті імені Вадима Гетьмана, загальний обсяг навчальної програми – 241 кредит ECTS, до яких включено: гуманітарні й соціально-економічні дисципліни – 33

кредити, дисципліни циклу природничо-наукової й загальноєкономічної підготовки – 47 кредитів, професійно-орієнтовані дисципліни – 82 кредити, дисципліни вільного вибору студентів – 60 кредитів, державна атестація складається з 19 кредитів.

Проводячи порівняння навчальних планів професійної підготовки у таких вищих освітніх закладах, як Київському національно-економічному університеті імені Вадима Гетьмана, Національному університеті «Києво-Могилянська академія», Київському національному торговельно-економічному університеті, Національному університеті біоресурсів і природокористування України та Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут» імені Ігоря Сікорського, можемо стверджувати, що у цих закладах професійна підготовка складає більший відсоток від загального навчального часу підготовки майбутніх маркетологів, тобто навчання орієнтоване на формування професійної компетентності у сфері професійної діяльності.

Перелік дисциплін у вище окреслених університетах входить велика частка природничих та технічних дисциплін, що створюють основу для становлення майбутнього фахівця та формування у нього професійної компетентності.

В практичній діяльності вищих освітніх закладів, зокрема у Національному університеті «Києво-Могилянська академія», Київському національно-економічному університеті імені Вадима Гетьмана, Національному університеті біоресурсів і природокористування України, Київському національному торговельно-економічному університеті та Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут» імені Ігоря Сікорського, Львівському національному університеті імені Івана Франка, нами були проаналізовані освітні вимоги галузі знань 07 «Управління та адміністрування» кваліфікації «спеціаліст» зі спеціальності 075 «Маркетинг» з метою виявлення професійних функцій, типових завдань діяльності та вмінь, якими має володіти майбутні маркетологи.

Але, проводячи порівняння документів та освітніх програм вищих освітніх закладів щодо професійної підготовки спеціаліста за галуззю знань 07 «Управління та адміністрування», можна зробити висновок, що вони частково окреслюють сучасні освітньо-професійні вимоги та якості майбутнього маркетолога.

В процесі вивчення навчальної дисципліни «Маркетинг» студенти засвоюють матеріал про наступне: підприємства характеризують маркетинг як основний засіб реалізації поставлених цілей по кожному визначеному ринку і його сегментах з найвищою економічною результативністю.

Зазначений курс, сприяє формування у майбутніх маркетологів продуктивних знань щодо основних понять маркетингу, методологічних аспектів організації маркетингової роботи та її роль у сучасних умовах [6].

Аналізуючи навчальний план спеціальності «Маркетинг» окреслених вищих освітніх закладів, ми дійшли висновку, що комплексне вивчення фахових дисциплін частково забезпечувало підготовку і давало змогу лише частково оптимізувати процес формування професійної підготовки фахівців з маркетингу. Це пов'язано з тим, що, у подальшому дослідженні, проаналізувавши зміст та структуру навчальної програми дисципліни «Маркетинг», нами була виявлена відсутність міждисциплінарної інтеграції з дисципліною «Менеджмент», хоча для визначення нових професійних цілей та професійного зростання й самореалізації, завдяки міждисциплінарній інтеграції, відбувається формування необхідних професійних вмінь студентів, що сприятиме виробленню у майбутніх фахівців з маркетингу впевненості у власній готовності до роботи за профілем.

Крім того, починаючи з першого курсу навчання здійснюється цілеспрямована спеціалізація за допомогою навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності», що сприяє започаткуванню професійно-орієнтованого навчання, ознайомлення майбутніх фахівців з обраною професією та забезпечує їх адаптацію до обраної спеціальності 075 «Маркетинг». Розвиток продуктивних знань, інтегративних вмінь та відповідних індивідуально-професійних якостей

здійснюється за допомогою професійного спрямування фахівців з маркетингу, на пошук нових, нестандартних, оптимальних рішень у професійних ситуаціях, принципово нових підходів до вирішення проблемних завдань виробничої теорії та практики.

Відповідно до існуючих на даний час кваліфікаційних характеристик, фахівець зі спеціальності 075 «Маркетинг» може реалізовувати велику кількість професійних завдань і обіймати наступні посади, а саме: керівника відділу з маркетингу; аналітика, консультанта, фахівця з комунікативної політики; керівника рекламної організації, директора відділу зв'язків з громадськістю; арт-директора; керівника з логістики; менеджера з логістики [12]. Для того, щоб в подальшому мати змогу обіймати наведені посади потрібно певні професійні якості, які формуються через набуття професійних знань, які майбутні фахівці мають здобувати в процесі навчальної діяльності, практичної підготовки під час проходження практики в організаціях.

Але, необхідно підкреслити, що до існуючих основних недоліків професійної підготовки майбутніх спеціалістів з маркетингу, належить, недостатній рівень професіоналізму науково-педагогічних працівників, які не завжди вміють використовувати сучасні технологічні досягнення в зазначеній сфері; неможливість оволодіння студентами навчальних предметів у межах відведених навчальним планом годин; нестача навчальних підручників, традиційних технічних засобів навчання, електронних освітніх ресурсів; недостатнє виконання міжпредметних зв'язків [14,с.158].

У вищих освітніх закладах основу професійної підготовки майбутніх маркетингологів становлять економічні та підприємницькі знання, до яких входять знання з основ конкретного виробництва, тому що організація виробництва є одним з основних завдань, яке майбутні спеціалісти будуть реалізовувати. Ефективність професійної діяльності спеціаліста з маркетингу полягає в оволодінні комп'ютерними та Інтернет освітніми технологіями, здійснюється у постійній взаємодії з людьми, це дає підстави стверджувати, що основним фактором підвищення конкурентоспроможності підприємства є постійне впрова-

дження інноваційних технологій, що у свою чергу, потребує здобуття фахівцями з маркетингу нових навичок, умінь та високої професійної кваліфікації [7, с.103].

У 2020 році найважливішими навичками за версією Всесвітнього економічного форуму Future of Jobs, майбутній маркетолог має володіти наступними: вирішення професійних завдань, планетарним мисленням, творчістю, управлінськими якостями, комунікативними та організаційними здібностями, вміння приймати рішення, концентрація на споживача [3].

Крім того, вищі освітні заклади мають співпрацювати з роботодавцями, тобто науково-педагогічні працівники, які викладають навчальні дисципліни циклу професійної та практичної підготовки, та входять до складу циклової комісії з маркетингу повинні проводити маркетингову діяльність, і постійно слідкувати за інноваційними продуктами на ринку та вчасно реагувати на них під час надання послуг.

Таким чином, на основі аналізу чинних законодавчих документів, законів [5], стандартів, поглядів роботодавців, їхніх вимог до рівня професійної кваліфікації спеціалістів з маркетингу, а також специфіки їхньої професійної діяльності, можна описати систему продуктивних знань, інтегративних умінь і професійних навичок, індивідуально-професійних якостей, якими має володіти майбутній маркетолог в процесі професійної діяльності. До них включені наступні знання: з економічної теорії, міжнародних економічних відносин, товарознавства, аудиту, психологічних аспектів моделі поведінки покупців, англійської мови та інноваційно-комунікативних; до умінь належить оцінювання ринкової ситуації щодо позиції споживачів, постачальників та конкурентів; реалізація маркетингового забезпечення бізнес-планів та інвестиційних проектів; створення реклами; аналіз матеріалів; створення технологій брендингу для продукції і послуг; працювати в колективі; до професійних навичок включно ведення ділових переговорів, організація публічних заходів, прийняття рішень відповідно до професійних ситуацій; індивідуально-професійні якості – організованість, комунікативність, творчість, активність, планетарне мислення, саморозвиток, чесність, лідерські якості.

Існуючий стандарт вищої освіти визначає наступні вимоги до освітньої програми, а саме: обсяг кредитів європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС), які потрібні для здобуття відповідного ступеня вищої освіти; перелік основних компетентностей випускника; нормативне змістовне наповнення професійної підготовки здобувачів вищої освіти, які представлені у термінах результатів навчання; форми атестації здобувачів вищої освіти; вимоги до наявності внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; вимоги професійних стандартів [9].

Відповідно до Проекту Стандарту вищої освіти України, галузь знань 07: «Управління та адміністрування», спеціальність: 075 «Маркетинг» мінімум 50% обсягу освітньої програми мають забезпечувати загальні та професійні компетентності за спеціальністю, визначених Стандартом вищої освіти.

Професійна підготовка майбутніх маркетологів реалізується на основі освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ), де професійна підготовка окреслюється через систему вмінь вирішувати професійні завдання. Саме ОКХ відображає соціальне замовлення на спеціалістів, що створюється у сферах праці та професійної підготовки враховуючи аналіз професійної діяльності. Крім того, ОКХ визначає компетенції, які формують кваліфікацію спеціаліста та трансформується у модель його професійної підготовки у вигляді освітньо-професійної програми (ОПП), в якому описують основні вимоги до змісту навчальної діяльності майбутніх спеціалістів та нормативний термін навчання відповідно до визначеного рівня професійної діяльності. Аналіз освітньо-кваліфікаційні характеристики майбутніх маркетологів дав можливість виділити головні вимоги до їх компетенцій, які представлено в переліку професійних функцій, завдань та особистісно-професійних якостей до соціальної діяльності [9].

Таким чином, як показує практичний досвід, під час професійної підготовки фахівців з маркетингу у вищих освітніх закладах існують недоліки, які проявляються в тому, що велика частка випускників за рівнем професійної підготовки не відповідають тим вимогам, які висувають роботодавці [1]. Ці

проблеми є свідченням суперечностей між сучасними виробничими вимогами до професійної підготовки фахівців з маркетингу та реальною наявністю у випускників недостатньо сформованої готовності до професійної діяльності, особистісних характеристик та відсутністю цілісної методики навчання в університеті.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акічева М. Ш. Компетентність професійного спілкування майбутніх маркетологів: метод. рек. до спецкурсу та навч. тренінгу для студ. 4-го курсу ден. форми навчання напряму підготов. 0501 – «Економіка і підприємництво», спец. 6.050100 – «Маркетинг» / Ін-т вищ. освіти Нац. акад. пед. наук України, Від. теорії та методології гуманіт. освіти ; [уклад. Акічева М. Ш.]. - К. : [б. в.], 2011. – 46 с.

2. Вишнякова С. М. Профессиональное образование: словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика / С. М. Вишнякова. – М. : НМЦ СПО, 1999. – 538 с.

3. Всесвітньо економічний форум FutureofJobs. URL: <https://nus.org.ua/news/yakymy-budut-osnovni-10-navychok-u-2025-rotsi-vsesvitnij-ekonomichnyj-forum-opublikuvav-spysok/>

4. Дутка Г. Я. Фундаменталізація змісту професійної освіти економістів. Філософський аспект / Г. Я. Дутка // Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей : зб. наук. пр. / редколегія; відп. секретар З. Е. Скринник. Київ : УБС НБУ, 2013. С. 120–128.

5. Закон України «Про вищу освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

6. Захарова И. В. Маркетинг образовательных услуг. Ульяновск: УлГТУ, 2008. 170 с.

7. Левочко М. Т. Професійна підготовка майбутніх фахівців економічної галузі: теорія, методика, організація : монографія / М.Т. Левочко // Держ. акад. статистики, обліку і аудиту. К. : ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2009. – 495 с.

8. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія / Н.Г. Ничкало // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2001. – Вип. 1. – С. 9–22.

9. Павленко А. Ф. Призначення і зміст освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівців з маркетингу / А. Ф. Павленко // Маркетинг в Україні. – 2003. – № 1 (17). – С. 53–60.

10. Пилипчук В. П. Освітньо-кваліфікаційні стандарти з маркетингу / В. П. Пилипчук // Професійна освіта в маркетингу : освітньо-кваліфікаційні вимоги : матеріали робочого семінару ВГО «Українська Асоціація маркетингу» (м. Київ, 23 – 24 червня 2005 р.). К. : [б. в.], 2005. С. 25–36.

11. Постанова від 29 квітня 2015 р. № 26 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>

12. Романчук С.А. Вимоги і очікування українських підприємств до спеціалістів з маркетингу / С.А. Романчук, О.О. Кириченко // Наукові записки : зб. наук. пр. - Кіровоград : КНТУ, 2007. – Вип. 8. – С. 102 – 107.

13. Ткаченко Н. В Проблеми підготовки сучасних економістів у системі вищої освіти України / Н. В. Ткаченко, В. В. Федорченко // Науковий вісник ЧДІЕУ. 2011. № 3(11). С. 31–35. (Серія 1: Економіка).

14. Шпак О. Т. Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ: Четверта хвиля, 2000. – 352 с.

15. Сайт Osvita.ua. Довідник ВНЗ. URL: <https://osvita.ua/vnz/guide/search-17-0-0-87-0.html>

16. Сайт Міністерства освіти України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/075-marketing-bakalavr.pdf>

ВИКЛИКИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Куценко Т. І.

викладач Уманського
гуманітарно-педагогічного коледжу
ім. Тараса Шевченка, м. Умань, Україна,

Постановка проблеми. Пандемія Covid-19 принесла безпрецедентні виклики для вивчення іноземної мови як перед педагогічними кадрами, так і перед студентською спільнотою. У всьому світі освітянська система та всі її учасники стали свідками зниження рівня оволодіння іноземними мовами, що спричинено не лише фактором стресів від пандемії COVID-19, але й від того, що необхідний був час для вироблення оптимальних стратегій побудови освітнього процесу в умовах соціального дистанціювання та повних локдаунів [1]. Не виключено, що процес вивчення іноземної мови – складний, динамічний, багатокомпонентний, а відтак вимагає низки ресурсів з боку учасників освітнього процесу: від студентів систематичності та наполегливості, тренування, а від викладачів – розробки системи тренувальних вправ, завдань, іншомовних текстів та комунікативних ситуацій, що сприяють кращому засвоєнню іноземної мови, її граматичних, фонетичних, лексичних структур. Забезпечення систематичності у вивченні іноземної мови було пріоритетним завданням для всіх викладачів іноземної мови в українських закладах освіти (в школах, коледжах, університетах тощо).

З огляду на актуальність зазначеного, метою статті вбачаємо виокремлення оптимальних інноваційних технік та стратегій навчання іноземної мови у вітчизняних закладах вищої освіти, зокрема в педагогічних коледжах.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення успіху в процесі вивчення іноземної мови студенти мають оволодіти як академічною мовою так я соціальними аспектами країни та соціуму мову, якого вони вивчають. Так звана

соціальна мова – це набір мовних навичок, які студенти вивчають для використання у повсякденних спілкуваннях, таких як випадкові комунікативні ситуації. До категорії академічна мова відноситься тематична лексика, спеціалізована лексика, перехідні слова та фрази, що використовуються у навчальних матеріалах та завданнях (підручниках, книгах, зошитах, навчальних завданнях тощо). Для тих, хто вивчає іноземну мову, на засвоєння соціальної мови зазвичай витрачається 2-3 роки, але на засвоєння академічної мови знадобитися від 3-5 років [2]. Вивчення ж іноземної мови в українських закладах освіти, педагогічних коледжах зокрема відбувається впродовж 4 років, відтак за цей період студенти мають удосконалити та довершити рівень як соціальної так і академічної мови, з якою вони приходять по закінченню загальноосвітніх шкіл.

На жаль, пандемія COVID-19 значно зменшує кількість соціальних взаємодій, важливих для вивчення іноземної мови. Студенти дійсно проводили значну кількість часу, дивлячись телевізор, граючи у відеоігри або в соціальних мережах. Хоча ці заходи піддавали студентів деякій соціальній мові, однак вони не замінили спілкування віч-на-віч. Крім того, забезпечення академічної підтримки мови (наприклад, пояснення понять) також було складним викликом для викладачів, з огляду на те, що на початку пандемії не було вироблено стратегії такої взаємодії, зокрема мова йде про більшість вітчизняних державних закладів освіти, які були не повною мірою підготовлені до раптового переходу у дистанційний формат навчання. Однак студенти, не зважаючи на емоційне піднесення від того, що можна було навчатись не виходячи з дому вкрай потребували ресурсів для виконання домашніх завдань, що викладав викладач спочатку у ресурсах електронних пошт, Viber, Telegram тощо. У багатьох виникали проблеми з оволодінням окремих понять, лексики, граматичних конструктів, правил, які вони повинні були засвоїти для оволодіння іноземної мови, як майбутні педагоги чи педагоги-вчителі іноземної мови [3].

У той же час онлайн-навчання обмежує вчення студентів академічною

мовою. Протягом перших кількох місяців пандемії викладачі закладів освіти вказували на такі проблеми дистанційного навчання, як повна або часткова відсутність систематичного керівництва. В результаті деякі викладачі викладали іноземну мову через он-лайн зв'язок кілька годин на тиждень, а іншим доводилося викладати повністю в асинхронному режимі. У багатьох випадках неможливо було реалізувати таку практику як, групові проекти або робота в парах, яка давала б змогу безперервно вивчати академічну мову. Викладачам, яким доводилося слідувати новим протоколам COVID-19 в аудиторіях віч-на-віч, стикалися з подібними проблемами. Наприклад, студенти були змушені сидіти за робочим столом і працювати окремо, тому обмеження соціального дистанціювання перешкоджали таким важливим заходам для формування академічної мови, як спільне читання книг та обговорення в невеликих групах. Їм також довелося скоротити експериментальну навчальну діяльність, таку як екскурсії чи спільні наукові проекти. Крім того, щоб адаптуватися до нової реальності, багатьом викладачам доводилося створювати навчальні матеріали та надавати їх студентам у різних варіантах навчання (віч-на-віч; дистанційне керування або гібриди обох), хоча їм часто не вистачало часу чи технічної підтримки.

У 2020 році та в першій половині 2021 року система дистанційного навчання в українських закладах освіти була більш інтегрована в освітній процес аніж до того, система освіти в цілому адаптувалась до нових умов. У *Уманському гуманітарно-педагогічному коледжі ім. Тараса Шевченка* також було впроваджено ряд заходів з метою оптимізації навчання іноземної мови майбутніх педагогів (вихователів, вихователів з правом викладання англійської мови в закладах дошкільної освіти, вчителів початкової школи тощо).

Впровадження інновацій навчання іноземної мови в умовах пандемії у вітчизняних освітніх закладах. Виклики, які викликають протоколи безпеки щодо COVID-19, також надали можливості як для навчання в аудиторії, так і для супроводу та академічної підтримки позааудиторної освітньої діяльності. COVID-19 по-різному впливає на вивчення іноземної мови студентів, тому

викладачі коледжу визначили кілька стратегій, які добре працюють у нових умовах, щоб забезпечити доступність академічної мови для всіх [3]. По-перше, з огляду на розбіжності в мовах та грамотності студентів, викладачі модифікували навчальні завдання, а також тексти, для того, щоб студенти мали різні завдання з покращенням рівня навчання граматики, фонетики, морфології, фразеології тощо, а не давали однакові завдання всім студентам. Це може включати скорочення складних завдань, спрощення мови, використання перекладача Google для навчання текстів на двох мовах для підтримки розуміння мови та контекстних значень різних лексичних одиниць, дозволяючи студентам використовувати різні способи прояву свого розуміння та надання варіантів багатомодальних текстів.

Наступна рекомендація полягає в тому, щоб викладачі загальнопредметних та професійних циклів тісніше співпрацювали з викладачами іноземної мови або викладачами, що викладають інформатику та комп'ютерні технології, щоб вони могли заздалегідь викладати технічні аспекти роботи в різних освітніх платформах з тією метою, щоб і студенти могли комунікувати з викладачами володіючи тими освітніми ресурсами та платформами, якими володіє викладач іноземної мови.

По-друге, викладачі інтегрували вивчення іноземної мови шляхом поєднання різних видів діяльності: навчання граматики, фонетики, лексики через аудіювання, говоріння та письмо надаючи їм академічну мову (наприклад, словниковий запас про емоції) та простір, щоб висловитись та розповісти про свої почуття (наприклад, про пандемію, пропущену школу, розчарування через технології тощо). Викладачі також практикували викладання, що має відношення до культури, запрошуючи студентів поділитися своїм домашнім життям та інтересами на практичних заняттях тощо. Відповідні теми включали розповіді про їхніх рідних, побут, те, що вони любили робити з сім'єю, традиції, які вони святкували, або історії, які вони бачили, читали тощо. Ці заняття також можуть стати чудовою платформою для вивчення іноземної мови у закладах освіти.

Викладачі також використовували стратегії застосування технологій для розвитку соціальної мови, поряд з академічною, під час викладання в Інтернеті. Наприклад, створювались кімнати-перерви, де можна було налаштувати комунікацію для групової роботи, читання, спілкування між друзями, однокласниками або комунікативні ігри, вікторини Kahoot. Деякі викладачі також рекомендували ставити студентів на роль викладачів, просячи їх про допомогу. Наприклад, викладач може запропонувати студентам показати їм, як користуватися функцією «спільний доступ до екрана» на Zoom. Багато викладачів продовжували синхронно або асинхронно проводити навчання на основі запитів в Інтернеті, підтримували студентів різними ресурсами в Інтернеті та заохочували їх демонструвати свої результати навчання різними способами.

Висновки. Отже, як свідчить аналіз практики вітчизняних закладів вищої освіти та практики роботи викладачів Уманського гуманітарно-педагогічного коледжу ім.Тараса Шевченка в процесі вивчення іноземної мови в умовах соціального дистанціювання та пандемії оптимальними стратегіями організації освітнього процесу є дотримання систематичної комунікації зі студентами через різні засоби інформаційного зв'язку: комп'ютери, ноутбуки та телефони. Важливим є дотримання системи навчання іноземної мови, оскільки систематичність визначає глибину засвоєння знань та рівень оволодіння мови студентами. Підкреслимо також, що визначені стратегії не є вичерпними, а можуть також розширюватися та доповнюватися іншими позитивними практиками, які розглядатимемо в наступних наших наукових розвідках та публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. World Literacy Foundation. (2020). Pandemic causing catastrophic rise in illiteracy, hidden rates of COVID 19 being revealed. <https://www.prnewswire.com/news-releases/pandemic-causing-catastrophic-rise-in-illiteracy-hidden-rates-of-covid-19-being-revealed-301125061.html>

2. Куценко Т. І. Європейські аспекти інноваційної іншомовної освіти майбутніх фахівців дошкільної освіти. Вісник Черкаського університету. 2018. № 3. С. 112-119.

3. Мельник Н. І. Виклики перед науково-педагогічними кадрами вищої освіти в Україні після пандемії: визначення та аналіз проблеми/ Вища освіта в умовах пандемії / Під заг. ред. Н. В. Ладогубець, А. М. Кокаревої. – К.: Талком, 2021. – С. 117-138. (Гуманітарний дискурс суспільства ризику).

СОЦІАЛЬНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Нагорна Ганна Олександрівна
магістр;

Кубіцький Сергій Олегович
к.п.н., професор

Національний університет біоресурсів і
природокористування України, м. Київ, Україна

Анотація. У статті розкрито особливості соціального становлення особистості у дошкільному віці. Визначено, що соціалізація особистості в дошкільному віці є процесом становлення дитячої особистості у її взаємодії із соціальним світом на основі порівневого входження дитини у систему соціальних зв'язків, активного освоєння соціокультурного досвіду через її суб'єктивне пізнання суспільного довкілля та конструювання образу соціального світу.

Ключові слова: дошкільний вік, процес соціалізації дитини, соціальний розвиток, соціальне середовище, соціальна адаптація, соціальна активність, соціальна компетентність.

Дошкільний вік (3-6 років) – це період життя, «коли перед дитиною все більше відкривається навколишній світ людської дійсності» [11, с. 281]. У цей період закладаються основи соціального, емоційного, вольового, пізнавального розвитку, відбувається процес «вростання» у світ людської культури, актуалізація власних потенцій, формуються власні погляди дитини на світ та усвідомлення себе у ньому. Справді, відразу після народження дитину оточує об'єктивний світ: природа, речі, люди. Вона не пристосовується до цього світу, а «робить його своїм, тобто привласнює його», що полягає у «відтворенні індивідом історично сформованих людських якостей, здібностей і способів

поведінки». Тим самим, О. Леонтьєв стверджував, що цей процес є завжди активним, оскільки, «щоб оволодіти предметом або явищем, потрібно активно здійснити діяльність, адекватну тій, яка втілена у цьому предметі або явищі» [11, с. 536].

Тобто, важливим змістовим компонентом процесу соціалізації дитини-дошкільника є конструювання образу соціального світу – системи уявлень людини про світ, про інших людей, про себе і свою діяльність. І хоча дошкільник, в силу своїх вікових особливостей, ще не включений у наукове пізнання дійсності, але в його свідомості на емоційно-образному рівні уже формується певне уявлення про світ, і від того, як індивід сприймає світ, буде значною мірою залежати те, яким чином він буде в ньому діяти.

Вважаємо за необхідне розглянути п'ять особливостей конструювання світу на етапі первинної соціалізації – у дошкільному віці, які пропонує у своєму дослідженні І. Рогальська [13]:

1) Дитина сприймає живий образ у процесі взаємодії з реальністю, яку вона відображає у своїх мозкових структурах через використання індивідуального досвіду, набутого під час сприймання предметів та явищ соціальної дійсності, потім відтворює його в уяві. Реально цей процес часто здійснюється стихійно, тому дитячий спосіб ставлення до світу відзначається яскравістю і безпосередністю життєвих вражень, гостротою переживань безлічі різних життєвих подій. Окрім того, у свідомості дитини виникає розуміння власних можливостей та свого місця в системі суспільних відносин. Так, у процесі становлення чітких поглядів на світ і на себе, діти починають поступово розуміти, якими вони хочуть стати і мають бути, у них виробляється певна система цінностей і власна життєва позиція. Соціальний образ світу, що складається в свідомості дитини, набирає силу впливу на її дії, вчинки та в цілому на життя.

2) Образ світу – це ще й суб'єктивна картина світу. Категорія «дитяча картина світу» є «синкретичним, предметно-чуттєвим утворенням, що виступає не як пасивно-відображувальне», а як активно конструювальне начало –

побудови дитиною простору, власних взаємин з довкіллям як певних очікувань і вимог до неї.

3) Для дитячого сприйняття і світобачення характерною є цілісність, яка не подрібнює світ на окремі елементи, в ній злиті воєдино об'єктивне і суб'єктивне, понятійне й образне, аналітичне і синтетичне у процесі одночасної роботи когнітивних структур та почуттів. Світ, що має досягнути дитина, постає перед нею як світ пригод, відкриттів і подій, кожна з яких має своє завершення.

4) На кожному віковому етапі дошкільного дитинства закономірно прослідковується своєрідність особистості; змінюється вона – змінюються її світовідчуття, оцінки, звички, інтереси, бажання, змінюється картина світу, яку вибудовує для себе дитина. Упродовж дорослішання у дитини актуалізується бажання наповнити міф реальним змістом, рефлексувати, дізнатися думки іншого, співвіднести свій міф з реальним світом.

5) Уявлення про світ, ставлення дитини до світу, що її оточує, здійснюється у дитячій свідомості насамперед через спілкування з іншими людьми – дорослими та однолітками. Співпраця дітей будується на засадах інтересу один до одного, до спільної діяльності, на прагненні усвідомлено взаємодіяти, допомагати, вирішувати спільні завдання, розподіляти функції, що передбачає виникнення соціальних зв'язків між дітьми. Дорослі повинні турбуватися, щоб картина соціального світу, яка складається у досвіді дитини, була достатньо адекватною реальності, тобто найважливіші соціальні явища, події, цінності необхідно наповнювати змістом, що певною мірою однаково сприймається іншими людьми.

Внутрішня позиція дошкільника стосовно інших людей характеризується передусім усвідомленням власного «Я» та своїх вчинків, величезним інтересом до світу дорослих, їхньої діяльності та взаємин, який проявляється через потребу брати участь у житті та діяльності дорослих. Оскільки ця потреба через психологічні особливості дитини не може цілком реалізуватися при тенденції до негайного задоволення «дорослих» бажань, то дитина намагається стати дорослою в уяві. Вона, наслідуючи дорослого, беручи на себе відповідні ролі,

діє як доросла людина, відображає у процесі гри дії та взаємовідносини дорослих.

Науковці одночасно називають гру школою соціальних стосунків, в яких моделюються форми поведінки, досягаються «найвищі форми специфічно людської діяльності» (Л. Виготський). Гра дає дитині «доступні для неї способи моделювання навколишнього життя, які роблять можливим освоєння, здавалося б, недосяжної для неї дійсності» (О. Леонтьєв).

Отже, у процесі соціалізації дитина активно завоює досвід поведінки у різних життєвих ситуаціях, адекватного емоційного реагування на те, що відбувається, соціокультурний досвід ефективної участі у міжособистісному спілкуванні та спільній з іншими діяльності, а також відповідні моральні норми і правила, яких слід дотримуватися у довкіллі.

У своєму дослідженні ми виходили з розуміння того, що соціальний розвиток особистості є взаємопов'язаним процесом соціалізації та індивідуалізації дитини дошкільного віку, який, з одного боку (соціального), містить засвоєння соціокультурного досвіду у вигляді правил, норм, способів поведінки, еталонів дії і взаємодії людей в соціумі, а з іншого (індивідуального) – є процесом розвитку сутнісного «Я» дитини, її індивідуальності та неповторності, певної автономності та незалежності від соціуму, водночас здатної гармонійно та ефективно адаптуватися до нових умов соціального середовища, що знаходиться у стані постійних змін. Середовище як фактор соціалізації особистості має істотне значення: воно надає дитині можливостей бачити соціальні явища з різних сторін, що забезпечує вироблення і накопичення соціальних почуттів та моральних орієнтирів, норм, стереотипів, нормативів її поведінки.

Соціальне середовище є складною багатогранною системою, що містить такі компоненти: а) суспільні умови життя людей; б) соціальні дії людей; в) стосунки людей у процесі діяльності і спілкування; г) соціальні спільноти, в які люди об'єднуються (територіальні, національні, демографічні тощо). Крім того, воно вміщує в собі стихійні і свідомо дієві фактори.

Особистість дитини дошкільного віку формується не лише у взаєминах з широким суспільним довкіллям (макросередовищем) та специфічними умовами мезосередовища, а насамперед її формування залежить від тієї системи цінностей, традицій, правил, що існують у мікросоціумі, як специфічного, педагогічно зорієнтованого соціального середовища, та таких його складових, як дитяча субкультура, яка є своєрідним способом світобачення та світорозуміння дитини, сукупністю різноманітних форм активності у довкіллі; сім'я як найважливіша інституція соціалізації дитини та дошкільний заклад освіти, що завжди був і залишається соціальним простором життя дитини, суспільним середовищем її розвитку і виховання, єдиною можливістю забезпечити дитині повноцінне дитинство, якісний соціально-особистісний розвиток, педагогічно виважену соціалізацію, перший соціальний досвід спілкування з однолітками. Така соціальна інституція є не лише освітньою виховною установою, що здійснює підготовку дитини до шкільного навчання. У більшості випадків – це джерело соціалізуючого впливу на дітей, який, окрім розвитку інтелекту і передачі знань, умінь, навичок, цілеспрямовано формує моделі поведінки дітей, їхні цінності, систему стосунків із довкіллям. Усе це складає той соціальний ресурс, з яким дитина переходить у наступну соціальну ситуацію розвитку.

Спираючись на дослідження І. Рогальської [13], розглянемо структуру процесу соціалізації особистості у дошкільному віці: соціальна адаптація – соціальна активність – соціальна компетентність.

Перша складова частина соціалізації – *соціальна адаптованість*, що визначається як адаптивна підготовка дитини до адекватного, безболісного пристосування до нових соціальних умов життя і можливість активно включатися в нові умови соціального середовища. Вважаємо, що адаптивна підготовка дитини на етапі дошкільного дитинства багато в чому визначає подальше функціонування дитини в умовах постійної змінюваності життя, з тим, щоб знайти себе у новому суспільстві, що постійно змінюється. Відтак, це не є звичайне пристосування до змін, а активне засвоєння дитиною нових

соціальних реалій, почуття приналежності до нової дитячої спільноти, врахування відмінностей власних бажань від вимог довкілля, засвоєння доцільних правил та зміна поведінки з урахуванням вимог соціальної групи, відбір способів психологічного захисту залежно від обставин життя, перенесення наявних знань в нові умови, усвідомлений вибір ролі, що і є важливим для досягнення особистістю гармонійного рівня соціалізації. Показниками соціальної адаптованості дітей до нових соціальних умов життя є: ставлення дитини до нових соціальних умов; особливості емоційного стану дитини; домінування настанов на взаємодію з дітьми.

Другим складником соціалізації особистості визначено *соціальну активність*, яка розглядається як готовність до соціальних дій у сфері соціальних стосунків, ініціативність, самостійність, результативність дій, що спрямовані на активне перетворення соціального довкілля.

Активність – це діяльний стан організму як умова його існування і поведінки у суспільному довкіллі. Дитина як активна істота наділена джерелом активності, що відтворюється у її рухах, діях, діяльності. Активність як особливість особистості виявляється в енергійній, інтенсивній діяльності в іграх, праці, навчанні, суспільному житті, різних видах мистецтва, у спорті тощо. Активність дитини проявляється у тих випадках, коли запрограмований дитячим організмом рух до певної мети потребує подолання опертя середовища. Активність, таким чином, забезпечує саморух, у ході якого дитина відтворює саму себе. Зміна активності у соціальній ситуації розвитку свідчить про розвиток особистості дитини. Науковці називають такі компоненти активності: пізнання дитиною життєвих обставин; критичне і вибіркоче ставлення до довкілля; здатність фіксувати і розв'язувати протиріччя; здійснення внутрішніх потенцій [2, 5-7].

Важливими компонентами активності науковці визначають самовизначення та самореалізацію. Дитина, залучаючись до процесу самовизначення, поступово починає переходити від стихійного і детермінованого дорослими способу життя до такого, який певною мірою уже

визначається нею. Процес самовизначення дитини в соціумі передбачає пошук певної значущої для себе і схвалюваної дорослими позиції суб'єктності, для якої, на думку Н. Голованової, характерна: особистісна рефлексія («Хто Я?», виокремлення себе із соціального); добудова своєї ідентичності відносно інших людей насамперед тих, які є значущими для дитини (своєрідний мисленнєвий експеримент, коли в ідеальному плані відбувається прогнозування різних стратегій, способів дій та вибір оптимального варіанту); самовипробування себе в діяльності (певне вольове зусилля, необхідне для акту вибору) [3, с. 289].

Отже, активність особистості не можна оцінювати лише за рівнем засвоєння нею соціально заданих нормативів, оскільки справжня активність виявляється не тільки і не стільки в адаптації дошкільника до виховних і навчальних впливів. Насамперед активність проявляється у самостійній трансформації цих впливів на основі індивідуального досвіду, в умінні виявляти вибіркоче ставлення до цінностей, змісту знань, характеру їх використання у спілкуванні та діяльності.

Як відомо, система вибіркочих ставлень особистості започатковується на етапі дошкільного дитинства і розвивається від ситуативних до більш узагальнених та стійких. У процесі їх розвитку у дитини формуються стереотипи поведінки та способи взаємодії з довкіллям – природним та суспільним, з людьми. Ставлення дітей одне до одного продукується позитивною емоційною спрямованістю дітей на однолітків, що є початковим етапом становлення їхньої соціальної активності. Таким чином, у контексті соціально-особистісного розвитку дітей створюються передумови для активного освоєння дітьми спеціальних механізмів, які забезпечують міжсуб'єктну взаємодію. Під соціальною активністю у дошкільному віці розуміють здатність дитини залучатися до специфічних для цього віку видів діяльності щодо вирішення завдань міжсуб'єктної взаємодії, проявляючи такий рівень психічної активності, який би сприяв отриманню результатів, значущих для оточення і для самої дитини. Змістовий бік соціальної активності розкривається через ініціативність та старанність дитини, які проявляються у

процесі досягнення соціально важливих завдань діяльності.

Зазначимо, що ініціативність відображає бажання дитини привернути до себе увагу однолітків, спонукати їх до спільної діяльності, до вираження ставлення до себе і своїх дій, розділити радість спільної діяльності.

Розрізняють ініціативність за ступенем її вираженості:

- відсутня, якщо дитина не проявляє ніякої активності, грається на самоті або пасивно наслідує дії інших;

- слабо виражена, якщо дитина дуже рідко проявляє активність і віддає перевагу наслідуванню дій інших дітей;

- середня, якщо дитина часто проявляє ініціативу, але не проявляє наполегливості;

- висока, якщо дитина активно пропонує різні варіанти взаємодії та виявляє при цьому наполегливість у вигляді залучення інших дітей до своїх дій.

Самостійність – це здатність дошкільника діяти незалежно від керівництва і допомоги ззовні, звертатися за допомогою у разі об'єктивної необхідності, ефективно використовувати її у подальшій діяльності, відмовлятися від передчасної допомоги, ініціювати власні рішення, у різних життєвих ситуаціях покладатися на свій досвід, довіряти власним можливостям, бути здатним до самоорганізації, спроможним відстояти істину в суперечці, самому виробити судження з приводу когось-чогось. Самостійність є базовою характеристикою, яка тісно пов'язана з відповідальністю дитини. Самостійність і відповідальність дитини-дошкільника виявляються в тому, що вона володіє навичками самообслуговування, помічає порушення порядку в побуті та довкіллі, здатна виявляти вольові зусилля в ситуаціях морального вибору.

Отже, соціальна активність визначає характер взаємин дитини з соціальним довкіллям через успішність соціальних дій і розкрита через такі показники: наявні прояви ініціативності, наявні прояви активності, наявні прояви самостійності.

Третьою складовою частиною соціалізації особистості у дошкільному віці

було визначено *соціальну компетентність*. Введення поняття «компетентність» як пріоритетної категорії у різні нормативні документи дошкільної освіти означає надання переваги системному, цілісному, комплексному підходу до особистості у дошкільному дитинстві, її розвитку, соціалізації, виховання та навчання. Бути компетентним, за Базовим компонентом дошкільної освіти, означає вміти збалансовувати свої біологічні ритми (активність, сон, апетит стан, настрій, працездатність) із соціальними ритмами (почуттям відповідальності, усвідомленням необхідності соціально важливого, обов'язками і правами); не бути заручником негативних або тривожних думок і почуттів, руйнівних намірів; віддавати перевагу конструктивній, творчій активності перед споживацькою, деструктивною, виконавською, руйнівною [1].

У дошкільному віці формуються основи соціальної компетентності дитини: уміння орієнтуватися у світі людей (рідні, близькі, знайомі, незнайомі люди; люди різної статі, віку, роду занять тощо); здатність зрозуміти іншу людину, її настрій, потреби, особливості поведінки; уміння поважати інших людей, допомагати, дбати про них; обирати відповідні ситуації спілкування та спільної діяльності. Соціально компетентна дитина здатна відчувати своє місце у системі стосунків між людьми та адекватно поводитися.

Соціальну компетентність дошкільника дослідниця Т. Поніманська характеризує за такими складниками: пізнавальний компонент – рівень і зміст знань про людину (поінформованість); ціннісний компонент – ставлення до людини як до найвищої цінності, повага до життя та діяльності, гідності кожної людини (гуманність); емоційний компонент – інтерес до людей, бажання спілкуватися з ними, пізнавати їх, прагнення бути схваленим іншими людьми, уміння співчувати, співпрацювати, розуміти емоції та почуття інших і керувати своїми почуттями у процесі спілкування (чуйність); оцінний компонент – уміння об'єктивно оцінювати вчинки людей та їхні взаємини, бути толерантним, справедливо ставитися до людей (справедливість); поведінковий компонент – оволодіння етичними еталонами поведінки та спільної з іншими

діяльності, уміння пропонувати, надавати і приймати допомогу, здійснювати моральні вчинки з власного бажання, уміння спілкуватися [12, с. 4].

Інші складники соціальної компетентності дошкільників визначають науковці: адаптація до нових умов життя; соціалізація; групова взаємодія; статус, ставлення до авторитету; розуміння іншої точки зору; регуляція спільної діяльності; розв'язання спірних питань [4, 8-10].

На нашу думку, соціальна компетентність дозволяє дитині зрозуміти різний характер ставлення до неї дорослих і однолітків, обирати лінію поведінки, адекватну соціальній ситуації, попросити, за потреби, про допомогу і надавати її самій, враховувати бажання інших людей, стримувати себе, висловлювати прохання, пропозиції, незгоду, використовуючи соціально схвалені способи. Соціальна компетентність проявляється у чуттєвості дитини до оцінки своєї соціальної активності, у розширенні кола значущих для неї людей, в усвідомленні однолітка як важливої самодостатньої рівноправної цінності. Основними функціями соціальної компетентності є: соціальна орієнтація, адаптація, інтеграція соціального та особистого досвіду особистості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. К., 1999. 61 с.
2. Базелюк В.Г. Ціннісний підхід в управлінні навчальним закладом. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2009, Том 5, С. 35-38.
3. Голованова Н.Ф. Общая педагогика: учебное пособие для вузов. СПб.: Речь, 2009. 317 с.
4. Журавська Н.С. Особливості методики навчання спеціальних дисциплін. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012, № 5, С. 93-96.
5. Кононко О.Л. Активність як провідна характеристика особистісного становлення дошкільника. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць*. Київ-Житомир: Вид-во Волинь, 2003.

Кн. 1. С. 29-41.

6. Кубицький С.О. Сучасні технології соціальної роботи: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні: монографія. К.: Видавництво «Міленіум», 2015. 332 с.

7. Кубицький С.О. Соціальні послуги вразливим категоріям населення: теорія, практика, інновації: монографія. К.: Видавництво «Міленіум», 2016. 484 с.

8. Кубицький С.О. Аналіз освітньо-професійних програм підготовки фахівців за спеціальністю 231 Соціальна робота. *Науковий журнал «ScienceRiese: Pedagogical Education»*, № 6 (14). Харків, НВП ПП «Технологічний Центр», 2017. С. 18-22.

9. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку. *Дошкільнє виховання*. 2001. № 9. С. 15-21.

10. Лаптева І.С., Кубицький С.О. Діагностика особливостей соціальної спрямованості особистості дошкільників. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія»* / Редкол.: С.М. Ніколаєнко (відп. ред.) та ін. К. : Міленіум, 2016. Вип. 239. С. 168-173.

11. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. М.: Издательство Московского университета, 1972. 574 с.

12. Поніманська Т. Гуманність: ціннісний аспект. *Дошкільнє виховання*. 2002. № 4. С. 3-6.

13. Рогальська І.П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід: Монографія. Київ: Міленіум, 2008. 400 с.

УДК 378.016:811.111

**КОНЦЕПЦІЯ КУРСУ «ІНОЗЕМНА МОВА: ПРАКТИЧНІ НАВИЧКИ
НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ» ДЛЯ МАГІСТРАНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ
ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ТА ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ**

Науменко Наталія Валентинівна
доктор філологічних наук, професор
Національний університет харчових технологій
м. Київ, Україна

Анотація. У роботі обґрунтовано концепцію нової дисципліни для магістрантів факультету готельно-ресторанного бізнесу Національного університету харчових технологій – «Іноземна мова: практичні навички наукової комунікації», утверджено її основні цілі та завдання у зіставленні із ключовими напрямками підготовки спеціалістів у галузі індустрії гостинності, окреслено шляхи формування мовленнєвих компетенцій з огляду на специфіку наукового спілкування.

Ключові слова: індустрія гостинності, іноземні мови, науковий стиль, комунікація, магістранти, мовні компетентності.

Мова – явище суспільне, вона живе, розвивається й функціонує в суспільстві, оскільки є засобом спілкування людей. Форма існування мови – *мовлення*, тобто застосування мови людьми в усіх сферах громадського й особистого життя.

Нині до майбутніх фахівців ставляться високі вимоги, які полягають не лише в досконалому знанні фаху, а й у високому рівні володіння іноземною мовою, вільному користуванню нею в усіх галузях. Уміння спілкуватися мовою професії сприяє засвоєнню специфіки майбутнього фаху за всього динамізму його розвитку у сучасних реаліях, підвищує ефективність праці, допомагає орієнтуватися у професійній діяльності та ділових контактах.

Останнім часом у багатьох містах України відкрилася велика кількість

закладів індустрії гостинності, орієнтованих, зокрема, й на іноземних відвідувачів. На цьому ринку свої послуги пропонують різноманітні ресторани, кав'ярні, паби, бари, таверни, клуби, розважальні центри, казино, готелі. Тому істотно загострилася конкуренція між ними.

Керівники фірм інвестують значні кошти в оформлення інтер'єру, закупівлю найновішого обладнання, запрошують з-за кордону кухарів, проводять мовні та психологічні тренінги для персоналу, створюють вишукані фірмові страви тощо, однак все це може звести нанівець непрофесійна робота офіціантів або барменів у залах. Усвідомлюючи це, власники ресторанів і кафе стали приділяти дедалі більшу увагу підготовці персоналу й разом з тим – підвищенню рівня обслуговування клієнтів.

До напрямів розвитку підприємств індустрії гостинності, які розвиваються в останні десятиліття, належать:

1. Поглиблення спеціалізації готельної та ресторанної пропозиції.
2. Заснування міжнародних готельних і ресторанных мереж.
3. Розвиток мережі малих підприємств.
4. Упровадження в індустрію гостинності комп'ютерних технологій.

Усі ці напрями вимагають створення і розвитку нових фахових терміносистем, який, по суті, неможливий без досконалого володіння іноземними мовами. Передусім – англійською, яка стала повноцінним джерелом термінів у галузях підприємництва (бізнес, менеджмент, холдинг), інформаційних технологій (комп'ютер, Інтернет, браузер), спорту (футбол, скейтбординг, рафтинг), а також кулінарії (біфштекс, віскі, ром) та розважальної індустрії (атракціон, блокбастер, аніматор, екстрим).

У готельно-ресторанному бізнесі є три складники успіху. Перший – уміння працівника розбиратися у характерах, типах людей, знаходити до кожного безпомилково правильний підхід, а також долати власні страхи, невпевненість у собі. Отже, співробітник закладу індустрії гостинності має досконало володіти психологією.

Другий – навички обслуговування відвідувачів. Для цього треба знати

меню, правила поводження зі столовими приборами, особливості національних кухонь, кулінарні характеристики страв. Набути цих навичок можливо, вивчаючи енологію, харчові технології, етикет, народознавство.

Третій – основи ресторанного бізнесу, особисті якості офіціанта, професійна етика, норми поведінки та клімат у колективі. Без перебільшення можна сказати, що офіціант уособлює всю фірму, а тому від його зовнішності, грамотної та професійної поведінки залежать і враження клієнтів, і прибуток, і саме існування закладу.

Спільним знаменником для наведених трьох складників виступає мова [3, с. 6]. Уміння висловити свою думку правильно – головна вимога до працівника готельно-ресторанної сфери. Важливо добирати слова та звороти, які повно й грамотно передають те, що й потрібно сказати. Аби впоратися з цим завданням, слід мати багатий словниковий запас, уміти у своєму внутрішньому мовленні правильно сформулювати повідомлення відразу іноземною мовою, не перекладаючи його подумки з української.

Тому слід опановувати іноземне професійне мовлення своєї галузі, дотримуючись таких головних вимог: *точність у формулюванні думки, недвозначність; логічність; стислість; відповідність між змістом і мовними засобами; відповідність між мовними засобами та обставинами мовлення; відповідність між мовними засобами та стилем викладу; вживання сталих словосполучень, зокрема складних термінів; різноманітність мовних засобів; нешаблонність у побудові висловлювання; доречність; виразність дикції; відповідність інтонації мовленнєвій ситуації*. І все це – у зіставленні рідної та іноземних мов.

Необхідно, щоб ці вимоги, передусім для спілкування іноземною мовою, ґрунтувалися на знанні літературної норми й чутті мови – передусім здатності відчувати належність слів до певного функціонального стилю (з урахуванням розбіжностей у стилістиці іноземної та української професійної мови), доречність вживання слів у певній ситуації. Загальна культура працівника визначається і знанням норм літературної мови, і ерудицією, і світоглядом

людини, і культурою мислення, й технікою мовлення.

Три з чотирьох освітньо-професійних програм підготовки магістрів факультету готельно-ресторанного та туристичного бізнесу Національного університету харчових технологій, запроваджених у 2021 році, передбачають викладання дисципліни «Іноземна мова: практичні навички наукової комунікації» – навзамін «Ділової іноземної мови» для спеціальностей «Технологія продукції ресторанного господарства», «Технологія аюрведичних харчових продуктів», «Готельна і ресторанна справа» (магістранти четвертої спеціальності, «Туризмознавство», вивчають «Професійну комунікацію іноземною мовою»). Уперше у НУХТ «Практичні навички...» було впроваджено для здобувачів освітнього ступеня «магістр» технологічних, екологічних і біотехнологічних спеціальностей у 2018 році. Відтак базовою іноземною мовою для магістрантів є англійська, однак щороку набираються й німецькомовні групи.

Грунтуючись на чинних робочих навчальних програмах, викладачі кафедри іноземних мов професійного спрямування доповнюють її фаховими матеріалами: термінологічними та перекладними словниками, посібниками з культури поведінки адміністраторів, офіціантів, барменів тощо, зібраннями рецептів національних та обрядових українських страв, літературою з аюрведичної системи оздоровлення (здебільшого англійською або перекладною), а також виданнями науково-популярного профілю, художніми творами (словесними та візуальними).

Концепцію курсу «Іноземна мова: практичні навички наукової комунікації» для майбутніх працівників готельно-ресторанної сфери побудовано на засадах дедукції – від загальних понять про мову наукової комунікації, її лексику та граматику, фахову термінологію, культуру професійного спілкування, поняття про академічну доброчесність до особливостей роботи з Інтернет-джерелами різного профілю. У контексті кожної з цих тем значна увага приділяється формуванню навичок усного та писемного професійного спілкування, засвоєнню норм іноземної наукової

мови.

Не лишаються осторонь і міжпредметні зв'язки, які є однією з головних вимог організації навчання у вищій школі, – під час лекційних занять з мови студенти отримують навички та вміння, достатні для опанування складних фахових дисциплін («Моніторинг безпечності і якості продукції та послуг ресторанного господарства», «Прикладні методи досліджень у ресторанному господарстві», «Технології аюрведичних харчових продуктів»). Це дозволяє створити у свідомості слухача комплексне уявлення про предмет майбутньої професійної діяльності.

Отже, мета дисципліни – набуття магістрантами факультету ГРТБ практичних навичок наукової комунікації іноземними мовами (англійською та німецькою); формування та розвиток професійної і наукової комунікативної компетенції у різних сферах діяльності; опанування прийомів сприйняття іншомовної інформації і засобів її передачі у вигляді писемних наукових праць та усних повідомлень.

Цій меті підпорядковано основні завдання курсу: опанування студентами лексичних, фонетичних, граматичних і стилістичних норм наукової іноземної мови; засвоєння основних мовних компетентностей – читання (оглядового, глибинного) літератури за спеціальністю, користування мовою, говоріння та аудіювання у ситуаціях іншомовного наукового спілкування; формування навичок укладання писемних текстів наукового стилю та усних виступів із урахуванням соціокультурних, країнознавчих аспектів та принципів академічної доброчесності; розвиток пізнавальних інтересів студентів, мотивація до удосконалення мовної та професійної підготовки для майбутньої професійної діяльності в Україні і за кордоном.

Студіюючи норми іноземної мови наукового стилю, слухачі закріплюють набуті знання у роботі не лише з матеріалами практичних завдань, а й створюють віртуальний продукт інтелектуальної діяльності (модель закладу індустрії гостинності), послідовно продумуючи для них назву, логотип, рекламне повідомлення. Стилїстика іноземної мови професійного спрямування

засвоюється завдяки порівняльному дослідженню текстів на тему готельно-ресторанної справи, які належать до різних стилів (художній, публіцистичний, офіційно-діловий, науковий) та підстилів мови (науково-навчальний, науково-популярний тощо).

Ключовою у підготовці фахівця готельно-ресторанної сфери є культура усного професійного спілкування. Окрім традиційних складників цієї теми (культура мовлення, мовний етикет, види та жанри усного спілкування), викладачі беруть до уваги й психологічну компоненту.

Як здобувач вищої освіти із лектором під час навчальних занять, так і офіціант із клієнтом у кафе – люди за віком та статусом різні, але значною мірою одностайні, для яких спілкування – це співтворчість. Наприклад, про одну й ту само страву можна сказати: «це смажене м'ясо» або «ця чудова теляча відбивна, засмажена на олії найвищого ґатунку, до неї ми подамо Вам спеціальний соус». Принагідно варто зауважити, що саме другий варіант, у якому думку розвинено з застосуванням оцінних мовних засобів (*чудова відбивна, найвищий ґатунок, спеціальний соус*), – особлива чеснота англomовного фахового спілкування. А тому багатий словниковий запас – важлива професійна якість працівника готельно-ресторанної сфери, яка розвивається упродовж усього періоду навчання.

Саме з метою збагачення лексики, формування навичок усного та писемного спілкування, вироблення професійної культури магістрантів факультету ГРТБ і вводиться така розмаїта у мовному плані тема, як взаємодія української та іноземних мов.

В останні роки виокремилася така не вельми здорова тенденція: менеджери закладів індустрії гостинності настільки захоплюються іншомовною лексикою, що низку питомих українських слів не завжди вмотивовано змінюють англійськими. Такими є: *шоп, маркет, тренд, сіті, рісепшен, клінінг, вошингер, кондішен, адвайзер, супервайзер, коворкінг*. Може видатися на перший погляд, що, приміром, «клінінг» звучить набагато більш «по-європейськи», ніж «прибирання», а «вошингер» солідніше, ніж «мийник», і це

справа смаку кожного. Проте, на думку автора цієї статті, краще розмовляти чистою англійською мовою, ніж культивувати штучний мовний масив «укрліш» (термін Віталія Радчука. Див. 5). Виняток – якщо англійське слово не можна перекласти однією українською лексемою, наприклад *мерчендайзинг* «підготовка товарів до продажу».

Які ж мови слугують джерелом поповнення ділової лексики фахівця готельно-ресторанної сфери?

Насамперед це – французька. З неї запозичено слова, які стоять у ключі ділової діяльності: *готель* та *ресторан*. Серед інших слів – *люстра, абажур, одеколон, пудра, помада, ридикюль, порт'єра, екіпаж, костюм, пальто, блуза; кабінет, комюніке; кур'єр, консьєрж, порт'є, сомельє; дегустація, дегустатор, бульйон, консоме, марміт, пашот, кокот, філе, бордо, шампанське, коньяк, арманьяк, лікер; департамент, апартаменти, паркет, пансіон, пасаж, пакет, пульт, преферанс, пасьянс* тощо.

Із німецької мови запозичено слова: *штат, цех, бухгалтер, вексель, курорт, флейта, церемоніймейстер, кухня, швабра, бутерброд, фарш, паштет, квасоля, вафля, струдель, крендель, шнапс, вермут, портвейн, рейнвейн, шпинат, галстук, фартух, матрац*.

Англійські запозичення: *шоу, бізнес, фітнес, аудит, аудитор, бар, бармен, конвеєр, трест, тролейбус, комп'ютер, лідер, мітинг, брифінг, самміт, бюджет, вокзал, піжама, кекс, пуни, грог, глінтвейн, біфштекс, ростбіф, сандвіч, гамбургер, коктейль, джин, віскі, ром* і багато інших.

Широко вживаними є англіцизми у класифікації готелів: та їхніх різновидів:

Superior Deluxe	Винятково готелі класу люкс, які пропонують найвищі стандарти проживання, послуг і вигод
Deluxe	Пропонує послуги, подібні до готелю Superior Deluxe, але без надлишків, а лише з метою задоволення потреб клієнта
Moderate Deluxe	Готелі цього розряду не мають такої високої репутації, як вищезгадані, проте спектр послуг ідентичний

Superior First Class	Готелі вищі від середнього класу
First Class	Комфортабельні готелі зі стандартними номерами, місцями для проведення дозвілля та стандартним набором вигод
Hotels, Lodge Country, Houses	Власне готелі
Private hotels	Приватні готелі та пансіонати
Farmhouses	Фермерські будинки
Inns	Невеликі придорожні готелі

Через англійську мову до української прийшов цілий масив індійських, точніше – санскритських запозичень, застосовуваних у фахових курсах спеціальності «Технологія аюрведичних харчових продуктів». Це *пракриті, вікриті, тридоша (вата, пітта, кап'а), гуни (тамас, раджас, саттва), чакра, диначар'я, ритучар'я, оджас* тощо. Специфіка аюрведичної термінології – в тому, що певний концепт дуже складно перекласти одним словом української мови. Такими суперечливими є три з переліку базових термінів Аюрведи – «вата-доша», «пітта-доша», «кап'а-доша». Зазвичай їх трактують як аналоги чотирьох стихій – повітря, вогню, води та землі, але в Аюрведі зазначені терміни знаменують поєднання двох стихій: вата – повітря + вогонь; пітта – вогонь + вода; кап'а – вода + земля. Гіпотетично саме поняття «доша» можна визначити як «душа», «вата» – «вітер», «пітта» – «піч», «кап'а» – «розмочена глина для гончарного виробу» [2, с. 57]. Недарма численні дослідники санскриту стверджують тісні зв'язки цієї давньої мови з українською [1].

Тому курс «Іноземна мова: практичні навички наукової комунікації» для магістрантів факультету ГРТБ передбачає такі види творчих завдань, які значною мірою моделюють їхню майбутню професію:

- укласти концепцію власного закладу індустрії гостинності;
- створити презентацію за темою «Нові слова, пов'язані з розвитком готельно-ресторанного бізнесу»;
- створити рекламу власного харчового продукту;
- підготуватися до проведення дискусійної панелі після перегляду

відеофільмів іноземною мовою (за профілем підготовки магістрантів);

- укласти матрицю SWOT-аналізу закладу індустрії гостинності.

Зазвичай ці завдання студенти представляли в аудиторіях за допомогою мультимедійної техніки, але у сьогоднішніх «коронавірусних» умовах широко застосовується формат відеоконференції – програмне забезпечення Zoom або Google Meet. Під час виголошення доповіді викладач стежить за правильністю вимови, слововживання, дотриманням правил побудови речень. У разі наявності помилок у вимові слів (як правило, нових для здобувача або вузькоспеціальних термінів) викладач фіксує їх окремим списком, зазначаючи транскрипцію, після чого пояснює принципи їх вимови через опцію «Дошка». Особливо цікавою та плідною ця робота стає тоді, коли студенти, які мають досвід вивчення інших іноземних мов, висловлюють свої міркування щодо звучання, правопису, значення певного слова в іспанській, італійській, польській мовах тощо. Адже, як відомо, зіставний та порівняльний методи є вельми дієвими в наукових дослідженнях.

Практика показує, що робота з фаховою лексикою користується особливою популярністю серед магістрантів. Словниковий запас кожного окремого мовця складається з активного та пасивного, які в сукупності утворюють словник реальний [4, с. 94]. Якщо говорити про здобувачів технологічного закладу вищої освіти, то до нього входять і загальнонаукові терміни: як найменування процесів мовленнєвої, мисленнєвої та фахової діяльності (*reading, writing, listening, speaking, thinking, science, experiment, equipment, technology, technique*), так і базові концепти харчових технологій (*bread, milk, water, meat, sugar, wine, beer, fruit, vegetables, money, market* тощо). У процесі підготовки презентацій до реального словника долучаються й вузькоспеціальні терміни галузі, що їх магістрант у майбутній професійній та науковій діяльності сприйматиме як «старих друзів».

Через слово в людській свідомості постає картина світу, в якому існує сама людина. Через семантику понять людина виражає своє ставлення до всього, що її оточує, а також бере активну участь у пізнанні непізнаного. Мова,

як і культура загалом, існує як особлива дійсність – дійсність «людина-світ». Тому курс «Іноземна мова: практичні навички наукової комунікації» для магістрантів факультету готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, його домінанти та головні методи роботи мають на меті передусім усебічне виховання особистості молодшої людини – студента, науковця, спеціаліста третього тисячоліття, здатного спілкуватися з іноземними партнерами з різних країн світу, застосовуючи усе лексичне багатство англійської (німецької) мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Губерначук С. Українсько-санскритські спорідненості. Київ: Фенікс, 2014. 140 с.
2. Науменко Н.В. Семантика назв лікарських рослин в українській мові та санскриті. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 23, т. 2. Дрогобич, 2019. С. 56-59.
3. Науменко Н.В. Українська мова (за професійним спрямуванням): підручник для студентів напряму підготовки «Готельно-ресторанна справа». Київ: НУХТ, 2014. 267 с.
4. Смелякова Л.П., Скляренко Н.К. Навчання лексичного матеріалу (формування лексичної компетенції). *Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / гол. ред. С.Ю. Ніколаєва*. Київ: Ленвіт, 2002. С. 92–104.
5. Радчук В.П. Держава тлумачів. *Всесвіт*. 2005. № 6-7. URL: <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/76/41/> (дата звернення 17.08.2021)

**ВЗАЄМОДІЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ІЗ СІМ'ЄЮ
ЩОДО ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕМАТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Ніколаєску Інна Олександрівна
доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти,
Черкаський національний університет
імені Б.Хмельницького

Шинкарьова Валерія Сергіївна
власниця приватного дитячого садочку
«SOVA kid's space»,
здобувач кафедри дошкільної освіти,
Черкаський національний університет
імені Б. Хмельницького

Анотація. У педагогічній науці останніх років особливої актуальності набуває проблема взаємодії та співпраці закладів дошкільної освіти та сім'ї з актуальних питань навчання та виховання дітей дошкільного віку. Пропонована стаття продовжує цикл публікацій, присвячених дослідженню питання взаємодія закладу дошкільної освіти із сім'єю щодо формування цифрової грамотності дітей дошкільного віку. Представлено результати пілотного дослідження щодо ролі батьків та впливу сучасних ІКТ на формування цифрової грамотності дітей дошкільного віку.

Ключові слова: заклад дошкільної освіти, цифрова грамотність, цифрова залежність дошкільника, діджиталізація, інформаційно-комунікаційні технології.

В умовах інтеграційних суспільних процесів, глобалізації та діджиталізації зростають вимоги до якості надання освітніх послуг у закладах освіти різних типів [1]. Окреслена проблема надзвичайно актуальна в контексті взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'єю щодо формування цифрової

грамотності дітей дошкільного віку, оскільки всі учасники освітнього процесу потребують психолого-педагогічного супроводу в умовах стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційного простору суспільства.

Розвиток Інтернету і соціальних мереж призвели до того, що сьогодні ми говоримо вже не про навчання покоління Z, яке називають цифровим. Сучасні педагоги будуть вчити покоління Альфа – Google babies, тому їхня фахова підготовка повинна бути спрямована на формування таких компетентностей дітей дошкільного віку, які орієнтовані на навчання людей майбутнього, враховуючи та «намагаючись зрозуміти, як змінюється їх пізнавальна сфера, психічні можливості, інформаційні потреби і шляхи їх задоволення, з тим, щоб трансформувати традиційну систему освіти під нові вимоги, або, навіть, повністю замінити її новою, сконструйованою під сучасних учнів та учнів майбутнього» [2].

Науковці (А. Кулакова, А. Варга, А. Єрмоленко, Р. Сойчук) констатують, що вже у віці 3-5 років сучасна дитина стає активним користувачем Інтернету через перегляд мультфільмів на Youtube, віртуальні ігри, починають користуватися месенджерами.

Виклики пандемії у закладах дошкільної освіти засвідчили низку проблем щодо організації якісної освіти та здійснення роз'яснювальної роботи серед батьків щодо впливу ІКТ на всебічний розвиток дошкільників. Теоретичний аналіз наукової літератури засвідчує, що цифровізація освіти сприяє підвищенню її якості, адже сьогодні спостерігається тенденція збільшення кількості безкоштовних цифрових інструментів, освітніх платформ та електронних ресурсів для навчання онлайн та офлайн. Проте у звіті Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) «Діти в цифровому світі» акцентується увага на небезпеку, створену цифровими технологіями, а також надаються рекомендації батькам щодо захисту дітей від «онлайн залежності»[3].

Аналіз науково-психологічної та методичної літератури, власний практичний досвід свідчить про те, що завдяки ІКТ істотно підвищується мотивація дітей до навчання та пізнання навколишнього, їхнє зацікавлення в

онлайн комунікації, долаються соціально-психологічні бар'єри у спілкуванні та навчанні, діти із віддалених місць отримують доступ до різноманітних дидактичних матеріалів у прийнятному форматі, а також мають можливість демонструвати свої навчальні досягнення і розвивають soft-skills [1].

Персональні комп'ютери, SMART-дошки, мережа Інтернет сьогодні слугують необхідними засобами у суб'єкт-суб'єктній взаємодії педагогів, дітей дошкільного віку та їхніх батьків.

Використання низки цифрових ресурсів: навчальних ігор, відеороликів, інтерактивних платформ тощо дозволяє також здійснювати корекційно-розвиткову роботу з дошкільниками, диференціювати та індивідуалізувати освітній процес. При цьому активізується сприйняття дітей, їхня увага, покращується пам'ять, посилюється мотивація до навчальної діяльності.

Водночас, в умовах COVID-19, коли переважно діти перебували вдома та інколи знаходилися без належної уваги батьків, проблема частого використання цифрових засобів лише загострилася. Багато батьків під час спілкування з педагогами та психологами занепокоєні тим, що через онлайн залежність їхні діти «упускають» важливі моменти життя, які були цінними саме для них в їхньому дитинстві. Незважаючи на те, що, зазвичай, діти сприймають онлайн діяльність як позитивне явище, вихователі та батьки переймаються тим, що постійне «занурення» в екрани телефонів не просто призводить до депресії, але й викликає залежність. Так звану «цифрову залежність» або ж «екранну залежність» деякі дослідники (Кімберлі Янг, Віктор Бреннер, Пітер Вайброу, Ендрю Доан) дійсно пов'язують із депресією та тривогою у дітей [4], але слід пам'ятати про те, що, наприклад, проблеми в сім'ї чи неналежні соціально-економічні умови мають набагато гірший ефект на добробут дітей, ніж час, проведений онлайн.

Зауважимо, що ще Жан-Жак Руссо наголошував, що основна роль батьків бути своєрідним буфером між дітьми і суспільством [5]. Сьогодення та цифровізація суспільства доводить, що сім'я у світі цифрових технологій – це буфер для дітей то тих пір, поки вони не навчаться самостійно правильно

поводитись з інформацією і цифровими пристроями, тобто не здобудуть навички цифрової грамотності.

Для виявлення ставлення батьків до використання потенційних можливостей ІКТ, нами проведено міні-пілотне емпіричне дослідження, у якому взяли участь батьки дітей дошкільного віку. Бесіди з батьками підтверджують думку про те, що з появою цифрових інструментів батьки ніби «відкупаються» від виховання дітей та мають вільний час для себе. Проте подібне захоплення трендовими технічними «іграшками» є небезпечним для дітей, оскільки, починаючи з раннього дитинства, у дітей формуються емоційні зв'язки і стосунки з батьками і навколишнім світом. У дітей розвивається мовлення, закладаються сенсорні відчуття, відбувається накопичення сенсорного досвіду, який в майбутньому впливає на інтелектуальний розвиток дитини. Незаперечним є той факт, що у цей період дитина здобуває найважливішу навичку – рольову гру, у процесі якої дитина буде відтворювати поведінку дорослих. Тому увага батьків до малюка просто незамінна.

На запитання «Як ви ставитеся до використання ІКТ у сучасних умовах?» дозволило нам виокремити як позитивні моменти впливу ІКТ засобів на розвиток дітей дошкільного віку, так і негативні впливи на становлення дошкільника.

Позитивними аспектами впливу цифрових ресурсів та інструментів на дітей дошкільного віку вбачаємо:

- *розвиток пізнавальних інтересів і отримання нових знань.* Деякі комп'ютерні ігри і додатки дійсно сприяють розвитку уваги, пам'яті, логічного мислення, вчать читати, рахувати, малювати. Також існують пізнавальні мультфільми, завдяки яким дитина має змогу отримати нові знання про навколишній світ. Проблема лише у тому, що якісних ігор і мультиків для розвитку мало, більшість з них лише заявляють про ефект розвитку;

- *комп'ютер дарує свободу.* У грі дитина сама обирає правила і вирішує, як їй діяти. В реальному світі є велика кількість норм, які необхідно дотримуватися. Крім того, батьківський контроль дуже вимогливий і часто

обмежує дитину;

- **стимулювання уяви.** Вчені з Оксфордського університету довели, що в невеликій кількості відеоігри сприятливо пливають на психіку дитини. Такі ігри розвивають абстрактне мислення, фантазію, а також дають можливість відволіктися від рутини. Проте ця гра має тривати недовго та обов'язково мати розвивальний характер;

- **легкість у спілкуванні.** Дуже дітям подобається те, що складні дії, які неможливо зробити в реальності, у віртуальному світі вони виконують дуже швидко і якісно;

- **принцип нескінченності.** Ігри будуються за принципом серіалу. Кожна нова частина цікавіша за попередню. Саме тому від них неможливо відірватися.

- **привабливі персонажі.** Так як діти співвідносять себе з головними героями, то для них дуже заманливо те, що ці герої гарні, сильні і завжди перемагають.

- **виробка гормонів.** Під час гри на комп'ютері в організмі дитини виробляються гормони. Якщо дитина не може отримати рівних по силі емоцій в житті, то вона починає шукати їх у віртуальному світі.

- **тренування уваги і пам'яті.** Діти люблять хвалитися своїми досягненнями, а комп'ютерна гра сприяє розвитку цих здібностей.

Проте до негативних сторін впливу цифрових ресурсів та інструментів на дітей дошкільного віку віднесемо:

- **однобічність розвивального ефекту.** Для дитини раннього віку, у якої лише формується образна уява, ефект розвитку від мультфільмів дорівнює нулю. Коли дитина активно вивчає світ предметів, важливо, щоб у неї були задіяні всі органи сприйняття. Щоб зрозуміти, що куб квадратний, а м'яч круглий, дитині не достатньо побачити зображення – обов'язково треба доторкнутися, відчути ручками грані і ребра куба, округлість м'яча. У підсумку розвиваюче відео дає однобічний ефект: формально дитина щось запам'ятовує, але фактично не засвоює інформацію якісно;

- **негативний вплив на здоров'я і фізичний розвиток.** В першу чергу мова йде про погіршення зору. Якщо дитина регулярно, більше 20 хвилин на день дивиться в монітор комп'ютера чи екран телефону чи планшета, то через півроку гострота зору починає знижуватися. Другий аспект негативного впливу на здоров'я пов'язаний з тим, що діти набагато менше рухаються, а це системно впливає на стан всього організму. Дітки за комп'ютером/планшетом/ноутбуком часто сидять із зігнутою спиною, а це провокує викривлення хребта і проблеми з поставою в майбутньому;

- **зниження творчої активності.** Ніякі ігри і додатки не замінять творчість, роботу зі справжніми матеріалами і живим кольором. В реальному житті дитина фантазує. Вона клеїть, вирізає, розфарбовує, комбінує, знаходить неочікувані рішення. Віртуальний простір позбавляє її творчості, адже там дитина може діяти лише в рамках опцій, що передбачені виробником програми;

- **витіснення інтересів, стосунків і вподобань у віртуальний простір.** Це дуже серйозний наслідок і виникає при зловживанні гаджетами. Дитина буквально випадає із реального життя: всі її інтереси зосереджені на віртуальному світі. В цьому випадку можна говорити про залежність від гаджетів;

- **психічний розлад.** Якщо дитина часто грає в ігри, де багато жахів і крові, або дуже багато часу проводить у гаджеті, то в неї може розвинутихся нервовий тик, з'явитися агресивна поведінка, залежність. В такому випадку дуже важко буде відірвати дитину від її улюбленої «іграшки»;

- **бідність і примітивність емоційної сфери.**

Отже, сучасних дітей необхідно навчати методам безпечного використання Інтернету, вміти критично ставитися до інформації, яку вони отримують, відповідально ставитися до онлайн спілкування та вміти створювати онлайн контент. Лише колективні дії між закладом дошкільної освіти, вихователями, приватним сектором, дитячими організаціями, науковцями, сім'ями та самими дітьми зможуть зробити інтернет більш доступним та безпечним місцем.

Для того, щоб дослідити, як використовують потенційні можливості ІКТ у повсякденному житті родини, нами було проведено анкетування батьків в м.Черкаси під час фестивалю «Разом з татом». В опитуванні взяла участь 21 особа. Результати анкетування представлені на рис.1, 2, 3, 4.

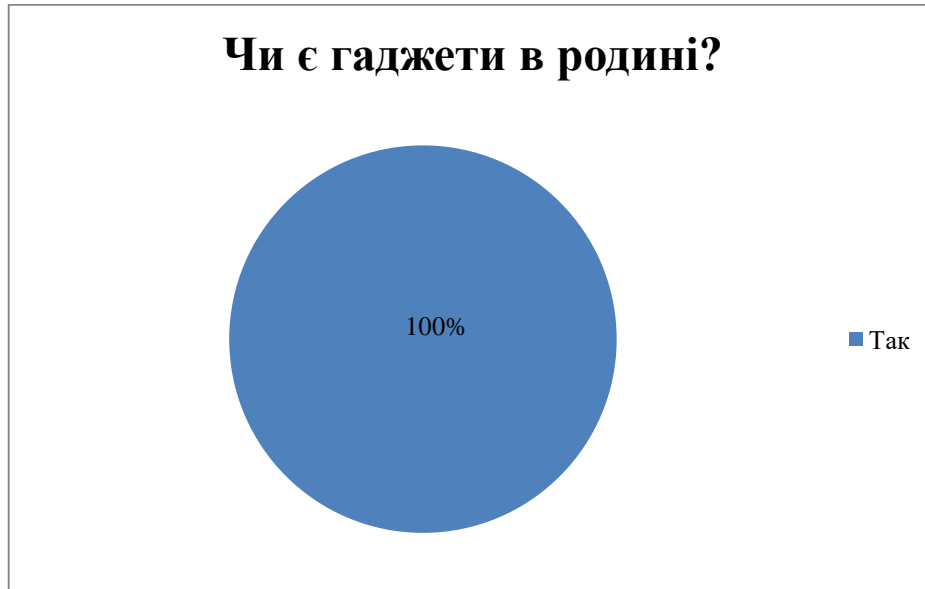

Рис.1. Наявність гаджетів у сім'ї

Позитивну відповідь надали 21 респондентів, тобто 100% родин мають гаджети вдома.

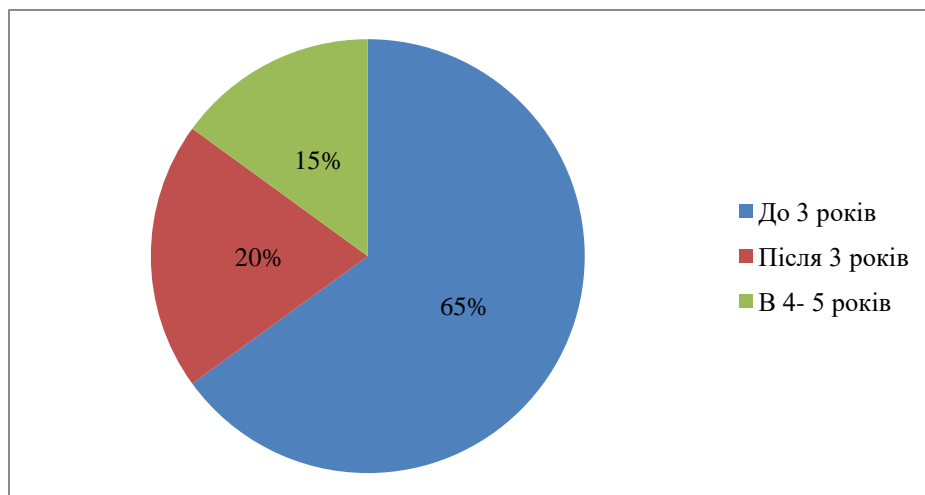

Рис.2. Вік дитини, з якого батьки починають давати гаджети

Отримані дані свідчать, що переважна більшість респондентів, а саме 65% пропонують користуватися технічними засобами, зокрема гаджетами до трьох років. Це свідчить про важливість проведення роз'яснювальної роботи з батьками щодо норм та правил користування ІКТ.

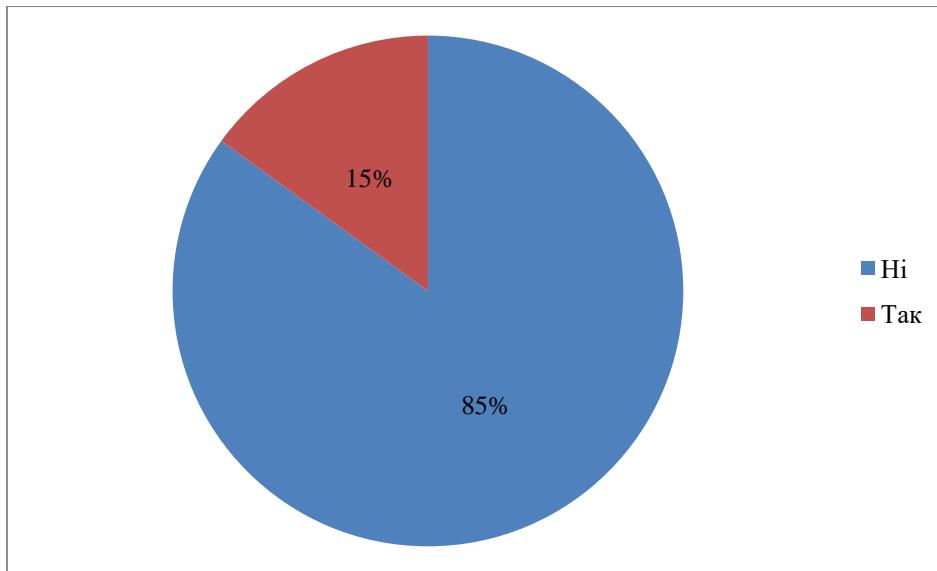

Рис. 3. Гімнастика для очей

На питання «Чи робите Ви з дитиною гімнастику для очей?» переважна більшість опитаних, а саме 85%, відповіли «ні». На жаль, це є проявом низького рівня поінформованості дорослих щодо профілактичних засобів під час користування цифровими пристроями та створення безпечних умов для дошкільників.

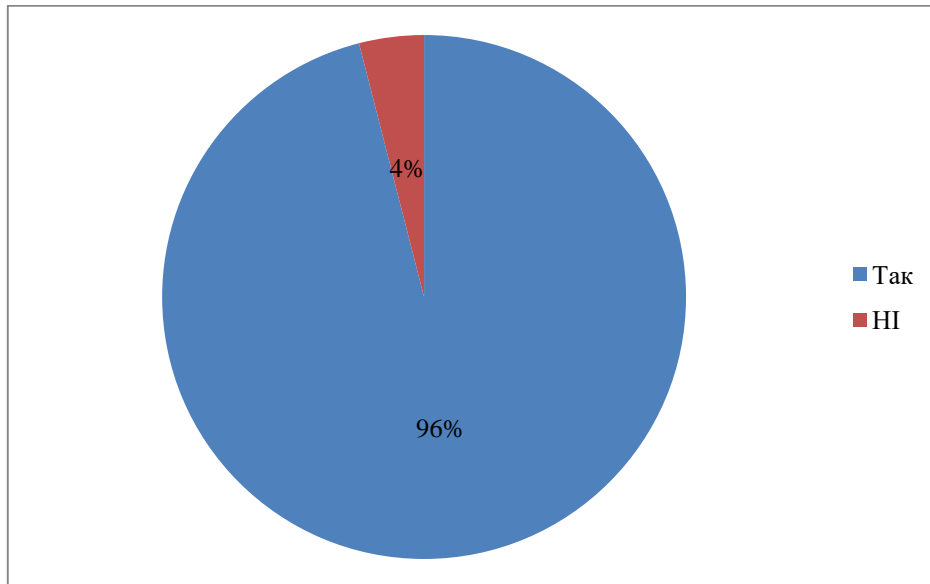

Рис. 4. Батьківський контроль часу перебування дітей перед гаджетами

На питання в анкеті щодо батьківського контролю нами отримано наступні результати: так - 96%, ні - 4%.

Тому на основі цього опитування можна стверджувати, що всі респонденти мають цифрові ресурси в повсякденному житті. Водночас,

зважаючи на перелічені вище труднощі, ці ресурси та відповідні технічні пристрої здебільшого використовуються дітьми вже в дошкільному віці, що впливає на формування дитячого організму, на дитячу психіку і виникнення «цифрової залежності», яку, у свою чергу, батьки намагаються контролювати через обмеження часу перебування дитини з гаджетом у руках. Натомість профілактичні засоби під час користування цифровими пристроями, такі як гімнастика для очей, батьки не застосовують, що свідчить про низький рівень поінформованості дорослих, як створити безпечні умови для дітей-діджитал.

Сьогодні, коли все ще існує небезпека через пандемію COVID-19 заклади дошкільної освіти працюють у закритому чи змішаному форматі, електронне навчання дошкільнят, що передбачає дистанційне опанування навичок з розвитку мовлення, логіки, математичних вмінь, виховання патріотизму і формування особистості дошкільника з використанням відповідних навчальних платформ (НУМО, LearningApps, Matific) і цифрових інструментів, є надзвичайно цінним. Цифрова компетентність вихователів, дошкільнят і батьків також є необхідною умовою усвідомлення правових та етичних принципів щодо використання інформаційних технологій, цифрових сервісів, критичного ставлення до отриманої інформації для особистих чи навчально-професійних цілей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Budnyk, O., Nikolaesku, I., Stepanova, N., Vovk, O., Palienko, A., & Atroshchenko, T. (2021). Organization of the educational process in the Rural School of the mountain region: a case study. *Revista Brasileira De Educação Do Campo*, 6, e12647. <https://doi.org/10.20873/uft.rbec.e12647>
2. Shylina N. Generation «z» and «alpha»: psychological characteristics of training and education. *Znanstvena misel journal No40/2020*, p.p. 36-40, с. 37.
3. Ioana Bara-Bușilă. Digital education: the best strategy of empowering kids to live a balanced life in the digital age, - *The European Business Review*, June 10, 2021.

4. Джесс Хайнс. Діти та гаджети: нові рекомендації Американської академії педіатрії, 22.07.2020 р. <http://knowledge.org.ua>.

5. Лях Г.Р., Данильченко Є.М. Принципи загальнолюдського природного виховання Ж.-Ж. Руссо у контексті Нової української школи. - Young Scientist, №7, July 2019. <http://molodyvcheny.in.ua>.

**ПОВЫШЕНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ
РАБОТОСПОСОБНОСТИ ДЗЮДОИСТОВ**

Пакулин Сергей Леонидович

доктор экономических наук, академик УАННП,
профессор кафедры городского кадастра,
четвертый ДАН дзюдо
Государственный университет по землеустройству,
г. Москва, Россия

Перебейнос Владимир Борисович

PhD, профессор РАЕ, четвертый ДАН дзюдо
Спортивная школа Aad van Polanen,
г. Лейден, Нидерланды

Калмыкова Юлия Сергеевна

кандидат наук по физической культуре и спорту,
доцент кафедры
физической терапии
Харьковская государственная академия
физической культуры,
г. Харьков, Украина

Феклистова Инесса Сергеевна

к.э.н., доцент,
Высшая школа финансов и менеджмента РАНХиГС,
г. Москва, Россия

Пакулина Анна Сергеевна

аспирант
Харьковский национальный университет
строительства и архитектуры
г. Харьков, Украина

Аннотация: Авторами обоснованы направления повышения функциональной работоспособности дзюдоистов. Выявлены практические рекомендации, направленные на повышение функциональной работоспособности дзюдоистов, развитие выносливости и совершенствование скоростно-силовых качеств.

Ключевые слова: функциональная работоспособность, дзюдо, специальная выносливость, спортивная нагрузка, тренируемость, результативность.

Повышение функциональной работоспособности дзюдоистов является актуальной и важной задачей спортивной науки. Возросшая конкуренция и необходимость повышения кондиционных возможностей и функциональной работоспособности являются одними из причин совершенствования методики подготовки дзюдоистов [1, с. 640].

Физическая нагрузка как физиологический фактор является главным стрессором, в ответ на который в организме спортсменов включаются механизмы срочной, а затем и долговременной адаптации.

Физиологическая адаптация представляет собой совокупность процессов, наследственных и развивающихся в течение индивидуальной жизни человека, обеспечивающих возможность жизнедеятельности в изменённых условиях среды и в условиях, ранее несовместимых с жизнью. Она обеспечивается генетически сформированными механизмами, формирующимися в процессе индивидуальной жизни при определённых условиях. Генетическая программа предусматривает возможность формирования адаптационных механизмов организма под влиянием среды. Факторы окружающей среды, к которым необходима адаптация, разнообразны: физическая нагрузка, высотная гипоксия, высокая и низкая температура, яркий свет, магнитное поле и т.д.

Нагрузки различной направленности (аэробной, аэробно-анаэробной, гликолитической, алактатной) оказывают на организм дзюдоистов неодинаковое влияние, включая различные системы энергообеспечения и обеспечивая необходимую работоспособность.

Адаптационные процессы различных видов нагрузки развиваются по определённым механизмам.

Аэробный механизм направлен на увеличение показателей внешнего дыхания, кислородной ёмкости крови, митохондрий в мышечных клетках и

гормонов, регулирующих кислородный обмен веществ и энергии в мышцах, улучшение транспортной системы крови, повышение внутримышечных запасов энергообеспечения. Всё это приводит к повышению потребления кислорода во время выполнения нагрузки. Аэробно-анаэробный механизм направлен на увеличение дыхательного коэффициента и калорического эквивалента по кислороду, диффузии кислорода и диоксида углерода в лёгких, «капилляризации» мышечных волокон, повышение эффективности митохондриального дыхания, активности окислительных ферментов. Развитие этих механизмов приводит к повышению порога анаэробного обмена, что в свою очередь создаёт благоприятные условия для совершенствования гликолитического компонента. Гликолитический механизм направлен на увеличение толерантности к кислородному долгу, улучшение тканевого дыхания, поддержание кислотно-щелочного равновесия, повышение артериально-венозной разницы по кислороду. Эти механизмы совершенствуют буферную систему, которая способствует достаточному образованию АТФ в мышцах при высокой степени нагрузки и обеспечивает совершенствование алактатного компонента выносливости. Алактатный механизм направлен на улучшение резистентности гиперкапнии, увеличение креатинфосфата в мышцах, совершенствование скорости расходования и восстановления креатинфосфата. Этот компонент обеспечивает совершенствование креатинфосфатных механизмов энергообеспечения мышц, необходимых для выполнения скоростно-силовых усилий взрывного характера, имеющих место в дзюдо.

Адаптационные процессы при скоростно-силовой подготовке проходят следующие этапы: улучшения межмышечной координации, совершенствования внутримышечной координации и скорости проведения нервно-мышечного импульса, улучшения работы гормональной системы.

Для улучшения межмышечной координации необходимо увеличить гипертрофию белых мышечных волокон, синтез сократительных белков в мышцах, улучшить АТФ-азную активность миозина, координированную работу

мышц. Выполнение этих условий создаст возможность для улучшения внутримышечной координации. Для совершенствования внутримышечной координации необходимо улучшить функциональное развитие медленных, промежуточных и быстрых мышечных волокон, что приведёт к функциональному становлению напряжения мышц и создаст условия для совершенствования скорости проведения нервного импульса. Для совершенствования скорости проведения нервно-мышечного импульса необходимо увеличить число активных двигательных единиц, определить режим и время активности двигательных единиц, это приведёт к регуляции тетанического сокращения мышц и создаст условия для повышения гормональной регуляции физической работоспособности. Повышение гормональной регуляции стимулирует развитие скоростно-силовых качеств дзюдоистов.

Результаты проведенного эксперимента показали, что нагрузка различной направленности по-разному влияет на показатели внешнего дыхания. Так, аэробная и смешанная направленность нагрузки приводит к увеличению силы мышц вдоха, а гликолитическая этот показатель уменьшает. В то же время нагрузка анаэробной направленности увеличивает силу мышц выдоха. Также можно отметить увеличение показателя максимальной вентиляции лёгких от применения нагрузки всех видов направленности, начиная с аэробной и до алактатной тренировки.

Насыщение крови кислородом показало свою зависимость от воздействия нагрузок различной направленности. Повышение мощности нагрузки приводит к уменьшению усвоения кровью кислорода по всем показателям сатурации.

Анализ полученных нами данных выявил зависимость различных видов нагрузки от ЧСС. Максимальная, средняя и минимальная ЧСС увеличиваются по мере выполнения более сложной тренировки и соответствуют разработанным Фарфелем зонам относительной мощности.

Применение нагрузок различной направленности привело к изменениям в общих показателях крови, что указывает на их корреляцию с

соответствующими механизмами энергообеспечения. Динамика этих показателей в последовательном применении нагрузок различной направленности даёт возможность предвидеть изменения транспортных, дыхательных, трофических, защитных, гомеостатических, регуляторных механизмов адаптации спортсменов при развитии специальной работоспособности.

Изучение среднего динамического артериального давления показало увеличение этого показателя на протяжении всего последовательного применения нагрузок различной направленности. Наибольшее повышение температуры тела происходит при нагрузке гликолитической направленности.

Показатели весоростового индекса уменьшились при нагрузке аэробной и аэробно-анаэробной направленности, а гликолитическая и алактатная направленность тренировки увеличивает метаболизм мышечной массы.

Изменение морфофизиологических показателей тела дзюдоистов после последовательного применения нагрузок различной направленности демонстрирует, что живая масса тела у дзюдоистов значительно уменьшается при нагрузке аэробной, аэробно-анаэробной и гликолитической направленности, после нагрузки алактатной направленности этот показатель изменился недостоверно, что не противоречит общефизиологическим принципам.

При применении последовательного развития аэробных и анаэробных механизмов энергообеспечения при нагрузке аэробной, аэробно-анаэробной и гликолитической направленности значительная роль принадлежит липидам, что подтверждается данными по отдельным видам аэробных и анаэробных нагрузок.

Изменение морфофизиологических показателей тела дзюдоистов после последовательного применения скоростно-силовых нагрузок различной направленности показало, что живая масса тела при нагрузках различной направленности уменьшилась примерно одинаково. Показатели изменения жира значительно уменьшились при нагрузке аэробно-анаэробной

направленности (на 10,75%), при гликолитической нагрузке этот показатель уменьшился на 1,16%, а при аэробной он оказался недостоверным. Достоверное уменьшение воды произошло только при нагрузке аэробно-анаэробной направленности на 2,74%. Костная и мышечная масса достоверно изменились только при нагрузке гликолитической направленности на 0,87 и 1,14% соответственно. Таким образом, можно утверждать, что скоростно-силовая нагрузка аэробно-анаэробной направленности оказывает наиболее существенное воздействие на организм спортсменов и не противоречит общефизиологическому механизму адаптации. Это период, когда наибольшего развития достигли аэробные возможности организма и уже начинают включаться механизмы анаэробного энергообеспечения. При скоростно-силовой нагрузке гликолитической направленности наибольшее развитие получает кальциевый и фосфорный обмен в организме, что приводит к уменьшению костной и мышечной массы.

Изменение показателей внешнего дыхания дзюдоистов после последовательного применения нагрузок различной направленности свидетельствует, что нагрузка аэробной направленности достоверно увеличивает жизненную ёмкость лёгких, бронхиальную проходимость, эффективность вдоха, лёгочную мощность и максимальную вентиляцию лёгких. В то же время происходит недостоверное уменьшение эффективности выдоха. При нагрузке аэробно-анаэробной направленности произошло достоверное увеличение жизненной ёмкости лёгких.

Факторный анализ выявил латентную связь между исследуемыми показателями, демонстрирует влияние нагрузки различной направленности на организм дзюдоистов.

Факторный анализ продемонстрировал уровень значений исследуемых показателей при применении нагрузки различной направленности. Он показал определённую взаимосвязь, которая выражается в том, что форсированная жизненная ёмкость лёгких оказывает значительное влияние на все виды нагрузок, причём её вклад увеличивается от аэробной до алактатной

направленности.

Бронхиальная проходимость имеет высокую связь с нагрузкой аэробной направленности, затем её значимость уменьшается и возрастает при нагрузке алактатной направленности.

Эффективность вдоха имеет сильную корреляцию с нагрузкой аэробной направленности, затем эта связь уменьшается. Эффективность выдоха также зависит от нагрузки аэробной направленности, затем уменьшается и возрастает опять при нагрузке алактатной направленности.

Лёгочная мощность начинает увеличиваться с нагрузки аэробно-анаэробной направленности и остаётся высокой при алактатной нагрузке.

Максимальная вентиляция лёгких наиболее успешно развивается при нагрузке аэробной направленности, затем начинает уменьшаться, и нагрузка алактатной направленности существенного влияния на неё не оказывает.

Резерв вдоха находится в сильной зависимости от нагрузок гликолитической и алактатной направленности, но аэробная и аэробно-анаэробная нагрузки также оказывают влияние на этот показатель.

Базовая сатурация кислорода имеет сильную связь с аэробно-анаэробной и алактатной нагрузкой, аэробная и гликолитические нагрузки оказывают меньшее влияние на этот компонент.

Минимальная сатурация кислорода имеет высокие связи с нагрузкой гликолитической и алактатной направленности, с аэробной и аэробно-анаэробной нагрузкой достоверная связь отсутствует.

Наибольшая средняя сатурация кислорода наблюдается с нагрузкой аэробно-анаэробной направленности, затем следует аэробная, гликолитическая и алактатная.

Концентрация АТФ в мышцах имеет достоверные связи с нагрузками гликолитической и алактатной направленности.

Концентрация глюкозы и триглицеридов в крови имеют достоверную связь только с нагрузкой аэробной и аэробно-анаэробной направленности, а кетонов – с аэробной.

Концентрация лактата в крови начинает воздействовать на организм спортсменов только при нагрузке аэробно-анаэробной и гликолитической направленности.

Максимальное потребление кислорода начинает оказывать значимое влияние при нагрузке аэробной направленности и затем увеличивается при гликолитической и алактаной тренировке.

Силовые показатели имеют достоверную связь с нагрузкой аэробно-анаэробной и гликолитической направленности.

Анализ результатов выявил, что все виды нагрузок находятся в зависимости от объёма выполненной работы, расхода энергии и минимальной ЧСС. Показатели максимальной ЧСС имеют связь с нагрузками аэробной и гликолитической направленности, а средняя ЧСС – с тренировками в аэробном и аэробно-анаэробном режиме. Связь концентрации лактата в крови увеличивается от нагрузки аэробной до гликолитической направленности.

Таким образом, было выявлено, что последовательное применение функциональной и скоростно-силовой нагрузок различной направленности в подготовке дзюдоистов приводит к развитию и улучшению взаимодействия между дыхательной, сердечно-сосудистой, кровеносной и другими системами организма, повышающими работоспособность спортсменов.

Совершенствование функциональной работоспособности является одной из основных задач в подготовке дзюдоистов, которая состоит из двух компонентов: развития выносливости и скоростно-силовых качеств. С биологической точки зрения необходимо достичь таких сдвигов в организме спортсменов, которые позволили бы увеличить насыщение крови кислородом при работе высокой интенсивности и необходимой длительности, на этой основе увеличить энергетический потенциал, межмышечную и внутримышечную координацию, улучшить скорость проведения нервно-мышечного импульса и повысить уровень эндокринной регуляции.

Основная задача выносливости заключается в том, чтобы выработать у спортсменов условный рефлекс, т.е. быстрое, точное, совершенное

приспособление, на взаимодействие различных компонентов, обеспечивающих энергетический потенциал выполняемой работы максимальной мощности и длительности, необходимой для проведения отдельной схватки и соревнования в целом.

Для развития аэробного и смешанного компонентов выносливости, а также скоростно-силового потенциала целесообразно проводить отдельные тренировочные занятия, совершенствование гликолитического и алактатного компонентов можно совмещать с занятиями, направленными на технико-тактическую подготовку.

Для повышения функциональной работоспособности дзюдоистов необходимо развить выносливость и совершенствовать скоростно-силовые качества, для чего необходимо выполнять следующие практические рекомендации.

1 Для развития выносливости целесообразно:

1.1 начинать необходимо с аэробного компонента, который позволяет плавно подготовить организм к повышению объёма и интенсивности выполняемой работы. Необходимый объём аэробной работы достигается с помощью кроссовой подготовки в течение 60-90 минут по пересечённой местности на пульсе 150-160 уд./мин;

1.2 развитие аэробно-анаэробного компонента позволяет достичь более глубоких сдвигов в организме дзюдоистов. Необходимый объём достигается с помощью интервального бега или прыжков через скакалку с временными отрезками 5 минут и от 5 до 3 минут отдыха между повторениями. Количество временных отрезков 7 при ЧСС 161-185 уд./мин;

1.3 развитие гликолитического компонента направлено на улучшение буферных систем, поддерживающих гомеостаз организма спортсменов и позволяющих выполнять высокоинтенсивную работу. Необходимый объём работы достигается с помощью упражнения «прыжок через партнёра в наклоне, пролезть между ног» с последующим прыжком и т.д. Применяется интервальный метод тренировки. Упражнение выполняется 30 секунд работа,

30 секунд отдых, пять повторений в подходе. Между подходами отдых 3 минуты. Количество подходов семь, ЧСС 186-195 уд/мин.

1.4 развитие алактатного компонента направлено на увеличение потребления кислорода, его переработку и выделение продуктов распада в условиях работы высокой интенсивности. Необходимый объём работы достигается с помощью прыжковых и импульсивных упражнений. Упражнение выполняется 10с работа, 50с отдых, таких повторений пять, затем от 3 до 5 минут отдых. Количество подходов семь, ЧСС 196-200 уд/мин.

2 Для развития скоростно-силового потенциала целесообразно:

2.1 регулярно применять разработанные комплексы с гирями весом 16, 24 и 32 кг;

2.2 на первом этапе тренировки набирается объём выполняемой работы, упражнения повторяются по 20 раз в трёх подходах, повторным методом. После достижения 20 повторений в упражнении, необходимо перейти к повышенному отягощению. Отдых между подходами до полного восстановления. Такой режим тренировки совместим с аэробным развитием выносливости;

2.3 на втором этапе тренировки продолжается набор объёма выполняемой работы, упражнения повторяются по 20 раз в трёх подходах, интервальным методом, с фиксированным отдыхом между подходами 1-2 минуты и 3 минуты между упражнениями. Такой режим тренировки совместим с аэробно-анаэробным развитием выносливости;

2.4 на третьем этапе тренировки упражнения повторяются по 30 секунд в трёх подходах, интервальным методом, с фиксированным отдыхом между подходами 30 секунд и 3 минуты между упражнениями. Такой режим тренировки совместим с гликолитическим развитием выносливости.

3 Для развития аэробного и смешанного компонентов выносливости, а также скоростно-силового потенциала целесообразно проводить отдельные тренировочные занятия; совершенствование гликолитического и алактатного компонентов можно совмещать с занятиями, направленными на технико-

тактическую подготовку.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Pakulin S.L., Perebeynos V.B. (2021) Povyshenie pokazateley podgotovlennosti, sorevnovatel'noy rezul'tativnosti i kvalifikatsionnogo urovnya dzyudoistov [Improving the indicators of readiness, competitive performance and qualification level of judoists]. Proceedings of the *World science: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference (Toronto, Canada, March 24-26, 2021)*, Toronto: Perfect Publishing, pp. 632–642.

ГАРМОНІЗАЦІЯ МЕЛОДІЇ ЯК ОДИН З ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ ГАРМОНІЙНОГО СЛУХУ НА УРОКАХ СОЛЬФЕДЖІО

Пруднікова Олена Анатолівна
старший викладач,
«Ужгородський музичний
фаховий коледж імені Д.Є.Задора»

Анотація В тезисах розглядається проблема застосування гармонізації мелодії як ефективного засобу розвитку гармонійного слуху на уроках сольфеджіо. Дається визначення гармонійного слуху і розглядається його роль в формуванні професійного музичного слуху, в розвитку важливих практичних навичок, аналітичних здібностей, загальної музикальності.

Ключові слова Гармонійний слух, сольфеджіо, гармонізація мелодії, творчі форми роботи

Сольфеджіо – одна з найбільш складних і багатоскладових дисциплін в музичній освіті. Вона передбачає розвиток всіх видів музичного слуху і оволодіння великою кількістю різноманітних практичних навичок. Це є необхідною запорукою подальшої успішної музичної діяльності, - як любительської, так і аматорської. Вільне володіння музичною мовою означає, що учні повинні вміти не лише чисто співати і легко читати нотний текст « з листа», але і створювати або обробляти мелодії, підбирати до них акомпанемент, створювати і імпровізувати багатоголосні музичні будови в різних жанрах, формах і стилях. Саме це, тобто виховання особистості, здатної і бажаної творити музику ми рахуємо справжньою стратегічною метою курсу сольфеджіо. Тому особливе значення в курсі сольфеджіо набувають саме творчі форми роботи: гармонізація мелодії, достворення і створення різноманітних музичних будов, варіювання музичного матеріалу, імпровізація. Заняття творчістю на уроках сольфеджіо, а також в процесі виконання домашніх завдань максимально мотивує учнів і найбільш активно сприяє розвитку

мелодичного і гармонійного слуху, ладового і метроритмічного відчуття, музичної пам'яті, аналітичного мислення.

Як відомо, одним з найбільш важливих видів музичного слуху є слух гармонійний, який в роботі Б.А.Незванова визначається як багатобічна здатність сприймати і осмислювати структуру і фонізм співзвуч, їх функційні і мелодичні зв'язки, фактурні трансформації гармонії і усвідомлювати роль гармонії в формоутворенні. Для розвитку гармонійного слуху передбачається багато форм роботи, але одною з найбільш ефективних ми рахуємо підбирання акомпанементу до мелодії, її гармонізацію. Саме така форма мотивує учнів, закріплює відповідні практичні навички і допомагає запам'ятовувати фонічне і функційне звучання акордів, усвідомлювати їх виразове і формоутворююче значення. Підбирання акомпанементу до одноголосної мелодії передбачає знайомство з відповідною кількістю акордів або гармонійних зворотів, відхиленнями, модуляціями, а також, - з основними типами фактури і різними видами викладення акорду.

Найпростіший вид гармонізації, який активно застосовується вже на перших заняттях початкового етапу навчання, – це органний пункт: спочатку – на I ступені, потім на тонічній квінті, пізніше – на квінтах головних тризвуків (I⁵, IV⁵, V⁵). Поступово, по мірі вивчення, додаються головні тризвуки, автентичні (Т-Д), плагальні (Т-S), повні (Т- S-Д-Т) гармонійні звороти.

Наступні етапи – це застосування в гармонізації:

- побічних тризвуків, головних і побічних септакордів;
- альтерованих акордів;
- відхилень, різних типів модуляцій;
- акордів з побічними тонами (наприклад, домінанта з секстою), багатотерцевих і нетерцевих акордів;
- будь-яких гармонічних структур, характерних для сучасної гармонічної мови.

Тобто, коло засобів для гармонізації постійно розширюється, кожен новий вивчений акорд негайно застосовується в творчих формах роботи. Це

значно полегшує його слухове засвоєння, розвиває гармонійний слух, збагачує слуховий досвід і впливає на розвинення загальної музикальності.

Об'єм будов для гармонізації поступово повинен збільшуватись – від мотиву, поспівок – до простої 2-3хчастинної форми. В цілях запобігання вироблення «гармонійних стереотипів», необхідно, час від часу, повертатися до гармонізованих мелодій і знаходити інші, більш складні і різноманітні варіанти акомпанементу, тобто робити варіантну гармонізацію.

Безпосередньо перед підбиранням акомпанементу обов'язково вивчаються художні зразки (п'єси, пісні), де застосовані відповідні гармонійні звороти (типові або нетипові). Паралельно аналізуються і вивчаються притаманні різним музичним жанрам типи фактури, а також виразова і формоутворююча роль акордів в музичних творах.

Ми пропонуємо наступну методичну послідовність гармонізації мелодії:

1. Визначення жанру, стиля, автора мелодії;
2. Аналіз форми, її структури, кадансів;
3. Тональний аналіз: наявність і визначення типів альтерованих акордів, відхилень, модуляційних переходів;
4. Визначення основних гармонійних функцій (T-S-D);
5. Диференціація функцій: наприклад, яка з домінант - V,VII,III, або з субдомінант – IV,II,VI тризвуки в даному випадку є більш характерною для даного автора, жанру, стилю;
6. Вибір видів (тризвуки, септакорди) і обернень акордів, за принципом їх логічного сполучення, з плавним голосоведенням і взаємозв'язком;
7. Вибір типу фактури, в залежності від характеру, жанру і стиля твору;
8. Письмова фіксація або усне програвання.

Гармонізація є одною з найпростіших і розповсюджених творчих форм роботи і, одночасно – найефективнішим засобом розвитку гармонійного слуху і

аналітичних здібностей. Тому гармонізація повинна стати постійною формою роботи, як на уроці сольфеджіо, так і вдома.

Робота над всіма творчими формами роботи повинна вестись постійно і паралельно, у відповідності з засвоєнням нових елементів музичної мови (інтервал, акорд, ритмічний малюнок, період і т.д.) і засобів музичної виразності (тип фактури, жанр, форма, стиль). Все, що вивчається і засвоюється в курсі сольфеджіо, повинно відразу застосовуватись в творчих формах роботи. Це сприяє усвідомленню, закріпленню і слуховому засвоєнню набутих знань і навичок, накопиченню і розширенню слухового досвіду, активно розвиває всі види музичного слуху, значно збагачує емоційність, збільшує творчі можливості учнів. Таким чином, саме послідовне, постійне, цілеспрямоване застосування творчих форм роботи на протязі всього курсу сольфеджіо і допоможе зробити сольфеджіо цікавою практичною учбовою дисципліною і – відповідно - сприяти досягненню головної мети музичного навчання – вихованню освіченої, яскравої, талановитої особистості, з максимально розвиненими аналітичними і художньо - творчими здібностями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Незванов Б.А. «Некоторые вопросы развития гармонического слуха»// «Вопросы преподавания музыкально - теоретических дисциплин» - Москва: «Музыка»,-1968.
2. Шатковский Г.А. «Развитие музыкального слуха и навыков творческого музицирования» - Новосибирск: «Муза»,- 1993.
3. Мальцев С.Н. «Раннее обучение гармонии – путь к детскому творчеству»- СПб: издательство «Нева»,- 2005.
4. Макаровська О.В. «Творче музикування як метод музичного виховання»- Київ: «Музична Україна», -1984.
5. Подвала Г.М. «Роль гри в музичному розвитку дітей», // «Питання розвитку музичного слуху»,- «Київ: «Музична Україна»,- 1983.

STEM-ОСВІТА ЯК ВЕКТОР ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

Слушний Олег Миколайович
аспірант кафедри педагогіки, професійної освіти
та управління освітніми закладами
Вінницький державний педагогічний університет
ім. М. Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

У статті розглядається STEM-освіта як вектор впровадження інноваційної діяльності педагога, як інтегрований підхід до навчання, в рамках якого науково-технічні концепції вивчаються в контексті реального життя. Назано мету такого підходу, котра полягає у створенні стійкого зв'язку між навчальним закладом та суспільством.

Ключові слова: інноваційна діяльність; STEM-освіта; інноваційні підходи в освіті; професійна інноватика педагога.

Основним завданням сучасної освіти має бути формування особистості, здатної до критичного мислення, готової до свідомого вибору, індивідуальних інтелектуальних умінь. Професійна компетентність педагога визнається як сукупність професійних та особистісних характеристик, що забезпечують ефективне виконання педагогом завдань і обов'язків педагогічної діяльності в закладі освіти, є показником та основним критерієм його відповідності професійній діяльності [2, с.50].

У педагогічній літературі описані три типи інноваційних підходів до освітніх технологій: радикальні – наприклад, здійснення спроби перетворень навчального процесу на основі комп'ютерних технологій, включаючи навчання через Інтернет-мережу, дистанційне навчання, віртуальні семінари, конференції, ігри та ін.; комбінаторні – з'єднання раніше відомих елементів (новий метод навчання як незвичайне поєднання відомих прийомів і способів, наприклад лекція-діалог чи семінар: аналіз критичних інцидентів з проблеми);

модифікуючі (вдосконалюють) – поліпшення, доповнення наявної методики навчання без значної його зміни (наприклад, ділова або рольова гра) [1, с.22].

До основних понять інноваційних технологій відносять такі, як [3, с. 7]: нестандартні уроки; індивідуальна робота; контроль і оцінка навчальних досягнень учнів (через контрольні роботи, тести, завдання, робочі зошити, тощо); кабінетне, групове і додаткове навчання; факультативи за вибором учнів (поглиблюють знання); проблемне і модульне навчання; запрошення вчених, діячів культури, мистецтва на уроки; економізація і екологізація освіти; науковий експеримент при вивченні нового матеріалу; застосування досягнень техніки; нові підходи до формування навчальних планів.

Одним з векторів впровадження інноваційної діяльності в навчальному закладі є напрям STEM-освіти. Акронім STEM вживається для позначення популярного напрямку в освіті, що охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering) та математику (Mathematics) Це напрям в освіті, заснований на ідеї міждисциплінарного та прикладного підходу, при якому в навчальних програмах посилюється природничо-науковий компонент та інноваційні технології [4, с.16].

STEM це інтегрований підхід до навчання, в рамках якого науково-технічні концепції вивчаються в контексті реального життя. Мета такого підходу – створення стійкого зв'язку між навчальним закладом та суспільством. Учні вчаться використовувати знання на практиці.

У звіті Комісії з питань освіти США (Education Commission of the States (ECS) STEAM освіта визначено як підхід до навчання, завдяки якому студенти вчаться продемонструвати інноваційне й критичне мислення та творче розв'язання проблем на стику дисциплін. Використовуючи інтеграцію мистецтв як навчальний підхід і для експериментального навчання, і для навчання на основі запитів, STEAM-освіта розвиває в учнів інноваційне й критичне мислення, здатність до творчого розв'язання проблем, тим самим забезпечує безліч точок доступу для участі школярів у творчому процесі та досягненні цілей у всіх предметних сферах [6].

В багатьох країнах (Китай, Великобританія, Ізраїль, Корея, Сінгапур, США) проводять державні програми в галузі STEM-освіти. Мета державних програм - підготовка співробітників в області високих технологій [4, с. 16].

В Україні також почався активний розвиток STEM-освіти. Підтвердженням того є створення відділу STEM-освіти в Інституті модернізації освіти [4, с. 16] задачами якого є: розробка нормативно-правових документів, науково-методичних матеріалів щодо супроводу впровадження STEM-освіти; забезпечення науково-методичного супроводу експериментальної інноваційної діяльності на базі загальноосвітніх навчальних закладів, які запроваджують STEM-освіту; надання науково-методичної, практичної допомоги освітнім закладам, організаціям; аналіз процесу розбудови STEM-освіти, виявлення проблем та прогнозування розвитку; координація діяльності робочих груп із науковців, педагогів та фахівців у галузі STEM-освіти; налагодження комунікаційних зв'язків зі службами та структурами освітньої галузі; ініціювання, фандрайзинг та координація інноваційних освітніх проєктів; проведення науково-практичних семінарів та інших заходів з підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників усіх категорій з питань інноваційної освітньої діяльності у сфері STEM-освіти; вивчення вітчизняного та міжнародного досвіду; поширення досвіду та здобутків у галузі STEM-освіти шляхом публікації, презентації під час освітніх заходів різного рівня: науково-практичних конференцій, семінарів, тренінгів тощо.

У педагогічному дискурсі [5] названо десять переваг STEM-освіти

1. Інтегроване навчання за «темами», а не з предметів. STEM-навчання поєднує в собі міждисциплінарний і проєктний підхід, беручи за основу інтеграцію природничих наук в технології, інженерну творчість і математику. Навчати науці, технології, інженерного мистецтва і математики інтегровано дуже важливо, оскільки ці сфери тісно взаємопов'язані на практиці.
2. Застосування науково-технічних знань в реальному житті. STEM-освіту за допомогою практичних занять демонструє дітям застосування науково-технічних знань в реальному житті. Діти вивчають конкретний проєкт, а потім власними руками

створюють прототип реального продукту. 3. Розвиток навичок критичного мислення та вирішення проблем. Програми STEM розвивають навички критичного мислення необхідні для подолання труднощів та вирішення проблем, з якими діти можуть зіткнутися в житті. 4. Підвищення впевненості до своїх сил. Створення власних продуктів, моделей, їх тестування та вдосконалення допомагає дітям не лише досягти успіху у конкретному проєкті. А ще й навчитися вирішувати проблеми власними силами, стати впевненішими. 5. Активна комунікація і командна робота. На заняттях панує вільна атмосфера для дискусій і висловлювання думок, презентацій та розвитку. Беручи активну участь в процесі, діти краще запам'ятовують урок. 6. Розвиток інтересу до технічних дисциплін. Завдання STEM-навчання в молодшій школі створюють умови для розвитку інтересу в учнів до природничих і технічних дисциплін, бо вони дуже розважальні і динамічні, і дітям ніколи нудьгувати. 7. Креативні та інноваційні підходи до проєктів. STEM навчання складається з шести етапів: питання/завдання, обговорення, дизайн, будова, тестування і розвиток. Ці етапи – основа систематичного проєктного підходу. 8. Міст між навчанням і кар'єрою. 9. Підготовка дітей до технологічних інновацій життя. Без технологій уявити наш світ на сьогоднішній день просто не можливо. Технологічний розвиток буде продовжуватися, і STEM навички є основою цього розвитку. 10. STEM як доповнення до шкільної програми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Инновационные педагогические технологии : Активное обучение : учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений (2009). / А.П. Панфилова. М. : Издательский центр «Академия». 192 с.

2. Раковець О., Раковець С. Компетентність педагога як основа його професійної майстерності. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруюва. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. № 1 (105). 2021. 480 с. С.50-61. URL : <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/08/1->

2021%D1%84%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB.pdf

3. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО. 2007. 364 с.

4. STEM-освіта як шлях до інноваційного розвитку національної освіти: матеріали Всеукр. науково-практ. конф. (Харків, 28 жовтня) / «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради за підтримки Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти». 2016.

5. STEM-освіта: актуальні питання, перспективи та шляхи впровадження. STEM-компетентність вчителя. URL: <https://vseosvita.ua/library/stem-osvita-aktualni-pitanna-perspektivi-ta-slahi-vprovadzenna-stem-kompetentnist-vcitela-440405.html>

6. Dell'Erba M. Policy Considerations for STEAM Education. Education Commission of the States. Arts Education Partnership. Policy Brief. 2019. URL: <https://www.ecs.org/wp-content/uploads/Policy-Considerations-for-STEAM-Education.pdf>.

НЕУСПІШНІСТЬ ТА ВІДСТАВАННЯ – ГОСТРА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО ПОКОЛІННЯ

Твердохліб Наталія Гнатівна

асистент

Національний медичний університет

імені О.О. Богомольця

м. Київ, Україна

Анотація: Проблема навчальної діяльності студентів знайшла відображення у психолого-педагогічних, соціальних та біологічних аспектах. Навчальна діяльність являє собою систему, яка має дві складові: діяльність студента та діяльність викладача і студента. Тобто, процеси учіння та навчання. Несформованість інтересу до своїх можливостей, дій, байдужість до своїх успіхів та невдач, відсутність бажання та мотивації до навчання, виконувати завдання творчого характеру є причиною появи неспішності та відставання студентів.

Ключові слова: неспішність, відставання, пізнавальна сфера, мотивація, педагогічна діяльність та допомога.

Неспішність – це гостра проблема сьогодення, яка викликається багатьма причинами. Серед яких розрізняють: соціальні, педагогічні та біологічні. Соціальна причина полягає у зниженні цінності освіти, багато людей спрямовують свою увагу на отримання атестату, диплому, але не самі знання. Перебудування цінностей в суспільстві та набуття знань й чесна праця не відіграють вирішальної ролі у благополуччі людини. Це призводить до пониження ролі вчителя як джерела знань, що відіграє негативний вплив на отриманні якісних знань.

До педагогічних причин стійкої неспішності відносять три аспекти. Перший з них пов'язаний з недоліками пізнавальної сфери студента, другий – з

мотиваційною сферою, а третій – із нездатністю організувати власну учбову діяльність. Тобто, виникає проблема з вмінням самостійно вчитися, нездатністю пошуку пізнавальних мотивів самим студентом. Як пише Ю.М. Колюткін, механізм самоуправління знаходить своє вираження в тому, що учень виступає в себе як об'єкт управління («Я – виконавець») та як суб'єкт управління («Я - контролер»). Таке самоуправління автор називає рефлексивним, тому що воно засноване на свідомому відображенні людини власних дій, процесів, особистістю свого «Я». Ця концепція самоуправління недостатньо мотивована у студентів. Роль діяльності викладача в цьому процесі спрямована на профілактику неуспішності, що базується на знанні та виявленні ознак неуспішності. Для цього потрібно розмежовувати такі поняття як «неуспішність» та «відставання». Неуспішність – не комплексна, підсумкова непідготовленість студента, яка виникає в кінці певного відрізка навчання. Відставання – елемент неуспішності, що виявляється у непідготовленості з окремого предмету. Таким чином, неуспішність та відставання – різні поняття, але зв'язані між собою. Як процеси, вони мають тенденцію взаємопереходити, знижуватися і зникати. Способом виявлення відставання є різні прийоми контролю такі як: виконання запропонованої роботи студенту викладачем, постановка «допоміжних» питань, письмові роботи, створення презентації. В цьому процесі поєднання контролю викладача з самоконтролем студента є обов'язковою умовою. Педагогічна допомога має диференційний підхід, що ґрунтується на виявлених особливостях відставання. Орієнтуючись на них виділяють опосередковану допомогу (являє собою заходи, які спрямовані на зміну умов та стилю навчання, наприклад, формування дружнього, працездатного колективу, для учасників якого характерні були б пізнавальні інтереси, цінності знань та освіти) та безпосередню (має більшу локальність і характерна для запобігання відставання, що полягає у недостатньому розумінні та запам'ятовування матеріалу. Допомога студенту полягає у вирішенні однотипних ситуативних задач, повторення виділення головних аспектів у теоретичному матеріалі та відтворення його студентом).

Біологічною причиною неуспішності є стан здоров'я студентів, який в останній час має тенденцію погіршуватися.

Отже, успішність студентів визначається не лише рівнем організації навчального процесу і вищій школі, а й наявністю сформованих необхідних початкових дій, операцій, мотиваційної сфери та вмінням організувати власну навчальну діяльність. Викладач виступає як помічник у запобіганні та корекції неуспішності та відставання студентів під час навчання та контролер. Діяльність педагога спрямована на передачу соціокультурного досвіду, організацію засвоєння учнями навчального матеріалу. Але цьому процесі поєднання контролю викладача з самоконтролем студента є обов'язковою умовою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Занюк С. Психологія мотивації та емоції. – Луцьк, 1997.
2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / Скріпченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В.,- К.: Просвіта, 2001. - [с. 313 – 316].
3. Резнік Т.І. Психологічний зміст труднощів у навчанні студентів-першокурсників // Практична психологія та соціальна робота. - 2002. -№1.-С. 1-

3

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ПРИРОДИ

Юркова Тетяна Федорівна

к.п.н., доцент

Херсонський державний університет

м. Херсон, Україна

Анотація: Стаття є стислим викладом результатів наукової розвідки, присвяченій особливостям пріоритетних компонентів ціннісного ставлення учнів до природи. Проаналізовано теоретичні підходи вітчизняних та зарубіжних науковців до характеристики основних компонентів ціннісного ставлення учнівської молоді до природного середовища.

Ключові слова: екологічні знання, потреби, інтереси, мотиви, емоції, установки, учнівська молодь, цінності.

У сучасних умовах, коли масштаби екологічних змін досягли критичного рівня, формування екологічної освіти у підростаючого покоління стало соціальним замовленням держави, яке сформульовано в багатьох нормативних документах, концепції розвитку освіти у ХХІ столітті, концепції екологічної освіти України, концепції виховання дітей та учнівської молоді у національній системі освіти.

Усвідомлення необхідності виходу сучасного суспільства з кризової ситуації в системі людина – суспільство- природа потребує в найближчий час активізації інтелектуального, морального, духовного, естетичного потенціалу особистості, задоволення її потреби в гармонії взаємозв'язків зі світом природи в ім'я істини добра і краси на основі вищих духовних цінностей.

Як свідчать результати нашого дослідження, естетично спрямоване пізнання природи сприяє глибокому пізнанню природних об'єктів не тільки розумом, але й серцем (А.Макаренко, Л.Печко, В.Сухомлинський, Г.Тарасенко

та ін.). За такої ситуації краса природи відкриває шлях до краси особистості. А практична цінність природи складає базову цінність цивілізації. Людина існує за рахунок природи, всі засоби свого життя бере в природи, інших джерел у неї просто немає.

Мета статті - дослідити та проаналізувати значення основних компонентів ціннісного ставлення учнівської молоді до природи.

У діапазоні проаналізованих наших досліджень є всі підстави виокремити такі компоненти ціннісного ставлення до природи: екологічні знання, потреби, інтереси, мотиви, емоції, цінності, установки.

Так, екологічні знання – це знання про систему “природа – людина – суспільство” про цілісність, унікальність, самоцінність природи, про екологічну єдність, людину як живу істоту (І.Зверев, М.Дробноход, М.Кисельов та ін.) У процесі практичної діяльності екологічні знання закріплюються, перетворюючись на уміння і навички, розвивається почуттєва сфера особистості, формуються відповідні норми поведінки, потреба в ціннісному освоєнні природних багатств. Екологічні знання складають наукову основу збереження і перетворення природи.

Як ми вже зазначали, ціннісне ставлення до природи, як і будь-яке ставлення взагалі, носить потребнісний характер. За висновками психологів В.М’ясищева, С.Рубінштейна, Л.Божович, потреби – це фундаментальна якість особистості, що визначає спосіб і спрямованість її життя, характер дій і поведінки. Що стосується сутності поняття “потреба”, то в психології розглядається як динамічна психічна сила, що спонукає індивіда до цілеспрямованої активності з метою задоволення життєвоважливих функцій самозбереження, біологічного й особистісного саморозвитку. Як “спонукальні сили спонукальних сил”, “рушій дійових відносин людини з навколишнім світом” потреба є спонукою, над якою надбудовуються інші психологічні спонуки. Потреби у спілкуванні з природою сприяють усебічному розвитку особистості, удосконаленню її творчих сил, надихають на природоохоронну діяльність [3; 4; 1].

Формуванню в учнівської молоді потреби спілкування з природою, вихованню ціннісного ставлення до неї і оберігати від зашкодження, здатності відчуті її красу сприяють уроки на лоні природи, під час яких школярі спостерігають за життям природи, читають або записують відповідні тексти, обговорюють їх, висловлюють своє ставлення.

Інтерес характеризує вибіркоче ставлення особистості до ціннісного природного об'єкта й виступає як глибоко усвідомлений вияв активності особистості. “Не може бути, – стверджує Л.Гордон, – щоб людина мала якийсь інтерес і водночас залишалася байдужою до життя, бездіяльною. Коли виникає інтерес, у неї з'являється піднесений настрій, вона цілком розуміє ситуацію, пов'язану з об'єктом її зацікавлення, відчуває глибокий внутрішній зв'язок цього об'єкта зі своєю особистістю. Усе це викликає в людини сильне, непереборне прагнення до об'єкта інтересу, готовність напружити всі сили, наполегливо працювати, переборювати труднощі, перешкоди, які можуть виникнути в ході реалізації інтересу [2, с. 32]”.

Характер ставлення до природи, як свідчать результати нашого дослідження, залежить також від мотивів, якими керується індивід у процесі спілкування з природою. Мотивація – це процес вибору між різними можливими діями, позиціями, смислами з урахуванням взаємодії потреб і ціннісних орієнтацій та інтересів. У процесі мотивації учнів старшого підліткового віку беруть участь потреби, світогляд людини, її цінності, індивідуальні особливості (фізичні, психічні, духовні), знання про природне середовище і прогнозування його змін, очікувані наслідки, включаючи переконання у беззаперечній цінності природи та життя у всіх його проявах. Серед провідних мотивів підлітків варто виділити мотиви самоствердження, самовираження та самореалізації. У психолого-педагогічній літературі мотив здебільшого характеризується як спонукання до дії. “Мотив як спонука – це джерело дії, що її породжує”, – наголошував С.Рубінштейн [5, с. 564]. Тому мотиви безпосередньо сприяють діяльнісному ставленню до природи. Емоції ж характеризують психологічний механізм безпосереднього переживання

стосунків, які склалися з природою. Милювання природою завжди породжує потребу виявити своє захоплення. Однією з форм такого виявлення є просте емоційне судження. Тоді як, оцінки – результат сприйняття і пізнання світу природи, втілений у відповідні об'єктивні судження.

Відповідно установка має цільовий характер, насамперед це один із головних регуляторів активності особистості, сформований на основі інтеграції суспільного та індивідуального досвіду. У працях Г.Андрєєвої, Д.Узнадзе, В.Ядова та ін. установка характеризується як певна форма зв'язку між потребами особистості і об'єктами, що їх задовольняють. Це особливий психічний стан індивіда, що передує її реальній поведінці (у нашому досвіді поведінці в природі), настрій людини на діяльність з метою задоволення своєї актуальної потреби.

Установки характеризуються єдністю емоційного, когнітивного та поведінкового компонентів. Емоційний компонент включає систему почуттів, пов'язаних у людини з відповідним об'єктом чи суб'єктом. Когнітивний компонент складає оцінні судження та переконання, сформульовані на основі нових знань про об'єкт. Поведінковий компонент – це схильність до реальних позитивних чи негативних дій щодо об'єкта. Установки, пов'язані з об'єктами природи, можна вважати екологічними установками.

Отже, враховуючи зазначене вище, можемо констатувати, що з розвитком потреб, мотивів, установок, інтересу до природи як до об'єкта цінності спектр психічних чинників впливу на формування ціннісних ставлень особистості до природного середовища розширюється, прискорюється процес цілевизначення і формування ідеалів, активізується свідомість і самосвідомість як здатність індивіда співвідносити свої потреби, прагнення з існуючими в суспільстві коеволюційними нормами взаємодії з природою. Все це зумовлює вибір як показник остаточної визначеності в екоцентричній лінії поведінки.

Підсумовуючи, зазначимо, що результати аналізу охарактеризованих нами наукових ідей досліджуваної проблеми визначені в характеристиці структури ціннісного ставлення особистості до природи, параметрів виміру,

принципів і механізмів його формування. Перспективними видаються дослідження впливу громадських екологічних організацій на формування в учнівської молоді ціннісного ставлення до природи.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Божович Л.И. Изучение мотивации детей и подростков. – М.: Педагогика, 1972. – 351 с.
2. Гордон Л.А. Психологія і педагогіка інтересу. – К., 1940. – С. 32.
3. Мясищев В.И. Психология отношений: Избранные психологические труды / Под. ред. А.А. Будалева – М.: Изд. ин-т. практ. психологии, Воронеж, 1995. – С. 16.
4. Рубинштейн С.Л. Принцип творческой самодеятельности к философским основам современной педагогики // Вопросы философии. – 1998. – №4. – С. 89 – 96.
5. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии – М.: Педагогика, 1976. – С. 564.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

УДК 159. 9. 072: 316.62

FORGIVENESS AND SOCIO-PSYCHOLOGICAL COMPETENCE

Kravchuk Svitlana Leontievna

PhD in Psychology, Associate Professor,

Senior researcher

Institute of Social and Political Psychology of the

National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

Summary: The article presents the results of a theoretical and empirical study of the relationship between the propensity to forgive and socio-psychological competence in the Ukrainian sample of 235 people. Significant differences in the propensity to forgive were found in people with low and high levels of socio-psychological competence. People who are more prone to forgiveness are characterized by a more developed ability to solve interpersonal problems and have developed scenarios of behavior in difficult, conflict situations.

Key words: forgiveness, socio-psychological competence, communicative competence, balance, cooperation.

In recent decades, the problem of constructive interaction of the individual with others has become increasingly important, the important conditions of which are the ability to properly understand people's behavior, the ability to choose adequate communication methods, determine other people's emotional states, to navigate social situations. That is why for the successful life of the individual in the changing conditions of life is important its socio-psychological competence.

In our opinion, the phenomenon of forgiveness plays an important role in ensuring the psychological well-being of the individual, his tolerance and solving the

problem of socio-psychological violence.

The purpose of the article: to identify and analyze the features of the relationship between the tendency to forgive and socio-psychological competence.

Theoretical analysis of the concepts of “socio-psychological competence” and “forgiveness” shows that at present in foreign and domestic psychology there is no single definition.

Analysis of theoretical sources allows us to consider socio-psychological competence as an integrative characteristic of personality that determines effective social interaction, the effectiveness of socialization in the professional environment and in the world, where important conditions for productive solutions to life problems are social maturity, subjectivity and social intelligence.

E. L. Worthington in research found that the forgiveness of the offender involves the release of negative experiences such as anger, hatred, sadness, resentment, etc. [8, p. 6]. R. Enright points out that forgiveness requires the rejection of the offended person from anger and resentment [3, p. 56].

According to foreign scientists J. W. Berry [1, p. 12], E. Mullet and M. Girard [6, p. 118], forgiveness should be considered as a partial manifestation and result of the mechanisms of social cognition, because the ability to forgive is based on awareness of their own emotions and the ability to control them, as well as the ability and willingness to show empathy for the offender.

F. Heider believes that forgiveness should be considered as a person’s choice to give up vindictive behavior [4, p. 112].

R. Emmons views forgiveness as a high-level personality construct in which individuals have the following characteristics: the ability to be receptive to circumstances that reduce anger; availability of emotions control skills; empathy; humility; friendliness and desire to be in a harmonious relationship [2, p. 162].

J. W. Berry, E. L. Worthington, L. E. O’Connor, L. Parrott, N. G. Wade believe that forgiveness is a dispositional personality trait, forgiveness is a character trait [1, p. 17].

In our opinion, forgiveness should be seen as a process of conscious

renunciation of resentment, anger, hatred, sadness caused by the unfair treatment of others, and the replacement of negative feelings with more neutral, and finally positive, such as compassion, pity, accompanied by positive thoughts about the offender and the termination of his conviction.

Our study involved 235 people – Ukrainian students (119 women and 116 men).

The sample of respondents was formed from 5 Ukrainian universities: Borys Hrinchenko University of Kyiv, M. P. Drahomanov National Pedagogical University, KROK University of Economics and Law, Kyiv National Linguistic University, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Respondents' participation in the study was confidential and voluntary.

The study was conducted using the Ethical Principles and Codes of Conduct of the American Psychological Association (2010).

In order to determine the features of the relationship between the tendency to forgive and socio-psychological competence, we used the following psychodiagnostic methods:

1) questionnaire “Scale of forgiveness as a character trait” (authors: J. W. Berry, E. L. Worthington, L. E. O'Connor, L. Parrott, N. G. Wade);

2) methods of measuring communicative and social competence (author: V. M. Kunitsyna);

3) Freiburg personality questionnaire (authors: J. Fahrenberg, R. Hampel, H. Selg);

4) method “Diagnosis of interpersonal relationships” (author: T. Leary).

The results show that people who are more prone to forgiveness are characterized by a more developed ability to solve interpersonal problems and have formed scenarios of behavior in difficult, conflict situations.

The correlations between propensity to forgive and individual psychological characteristics have been empirically determined.

We empirically found positive significant correlations of the indicator of propensity to forgive with communicative competence ($r = 0.407$, $p < 0.01$),

sociability ($r = 0.316$, $p < 0.01$) and cooperation as a type of interpersonal relationships ($r = 0.393$, $p < 0.01$).

The results show that people who are prone to forgiveness have complex communication skills and abilities, formed by adequate skills in new social structures, knowledge of cultural norms and restrictions in communication, knowledge of customs, traditions, etiquette in communication; well-versed in communication tools; characterized by politeness, sociability, a pronounced need for communication and a constant willingness to meet this need; characterized by a willingness to cooperate, flexibility and compromise in solving problems and in conflict situations.

There is a direct significant correlation between the propensity to forgive and the balance ($r = 0.426$, $p < 0.01$). People who are prone to forgiveness are more resistant to stress. Our empirical study found a link between the tendency to forgive and psychological resilience [5, p. 17].

Foreign research has shown that forgiveness replaces negative feelings with compassion and tolerance [7]. Also in foreign studies it is empirically established that forgiveness involves the release of anger, hatred, sadness, resentment [3, p. 43].

In foreign studies, forgiveness significantly reduces the risk of symptoms of post-traumatic stress disorder and suicidal ideation [2, p. 162].

Thus, individuals who are more prone to forgiveness are characterized by a more developed ability to solve interpersonal problems and have formed scenarios of behavior in complex, conflict situations. Positive significant correlations of the indicator of propensity to forgive with communicative competence, sociability and cooperation as a type of interpersonal relations were revealed. It has been found that people who are prone to forgiveness are more resistant to stress.

The practical value of the study is that the results can be used in psychological counseling, psychotherapy, as well as in the process of further research on the problem of psychology of forgiveness.

We see the perspective of the research in the theoretical and empirical study of the psychological features of the connection between forgiveness and the components of socio-psychological competence.

LIST OF REFERENCES

1. Berry J. W., Worthington E. L., O'Connor L. E., Parrott L. I. & Wade N. G. Forgiveness, vengeful rumination, and affective traits // *Journal of Personality*. – 2005. – Vol 73. – P. 1-43.
2. Emmons R. A. Personality and forgiveness // M. E. McCullough, K. I. Pargament, & C. E. Thoresen. *Forgiveness: Theory, research, and practice*. – New York: Guilford Press, 2000. – P. 156-175.
3. Enright R. D. *Forgiveness Is a Choice: A Step-by-Step Process for Resolving Anger and Restoring Hope*. – Washington, DC: American Psychological Association, 2001. – 299 p.
4. Heider F. *The psychology of interpersonal relations*. – New York, NY: Wiley, 1958. – 322 p.
5. Kravchuk S. The Relationship between Psychological Resilience and Tendency to Forgiveness // *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. – 2021. – Vol. 10 (1). – P. 11-21.
6. Mullet E., Girard M. Developmental and cognitive points of view on forgiveness // M. E. McCullough, K. I. Pargament, & C. E. Thoresen. *Forgiveness: Theory, research, and practice*. – New York: Guilford Press, 2000. – P. 111-132.
7. Raj P., Elizabeth C. S., Padmakumari P. Mental health through forgiveness: Exploring the roots and benefits // *Cogent Psychology*. – 2016. – Vol 3 (1). – e1153817.
8. Worthington E. L. Jr., Kurusu T. A., Collins W., Berry J. W., Ripley J. S., & Baier S. N. Forgiving usually takes time: A lesson learned by studying interventions to promote forgiveness // *Journal of Psychology and Theology*. – 2000. – Vol 28 (1). – P. 3-20.

К ПРОБЛЕМЕ АДАПТАЦИИ ПЕРВОКУРСНИКОВ К НОВОЙ УЧЕБНОЙ СРЕДЕ

Акименко Галина Васильевна

к.и.н., доцент

Лопатин Андрей Анатольевич

д.м.н, профессор

Селедцов Александр Михайлович

д.м.н, профессор

Начева Любовь Васильевна

д.б.н., профессор

Кирина Юлия Юрьевна

к.м.н., доцент

Кемеровский государственный
медицинский университет,
г. Кемерово, Россия

Аннотация. В статье рассматривается сложность, вариативность, неоднозначность психологической адаптации студентов в межкультурном взаимодействии. Межкультурная адаптация - рассматривается как процесс слияния с личной культурной средой, по сути своей развитие и усвоение его ценностей, принципов, стандартов, норм и поведения закономерности - приводит к определенной степени приспособляемости человека. Особое внимание уделяется анализу информационного поля, которое оказывается эффективным средством межкультурного взаимодействия студентов и формирование адаптивности.

Ключевые слова: психологическая адаптация, межкультурное взаимодействие, адаптивность, информационное поле.

Введение. В современных условиях, когда внешнеэкономические связи имеют тенденцию к укреплению и развитию, образовательные программы реализуются в рамках международного сотрудничества и в соответствии с Болонской декларацией адаптация студентов в зарубежной культурной среде

становится актуальной проблемой. Глобальный масштаб этого явления предполагает постоянный поиск механизмов, способствующих формированию у обучающихся толерантности к разным культурам, разработку стратегий использования языковых ресурсов в конкретных речевых ситуациях межкультурного общения, а также установление динамических отношений в системе «личность – окружающая действительность».

Успешное формирование личности человека зависит от умения адекватно оценивать свои и возможности деятельности. Чтобы успешно работать в постоянно меняющихся условиях, недостаточно просто получить знания и навыки, которые соответствуют требованиям современного общества в данный конкретный момент. В настоящее время существует острая необходимость в непрерывном образовании и самообразовании. Поэтому сегодня мы говорим больше не о квалифицированных, а грамотных специалистах, которые готовы, что очень важно, способны поддерживать свой профессионализм с высокой эффективностью, оперативно и адекватно, гибко восполняя нехватку знаний, в том числе используя возможности международного образования и контакты в межкультурном взаимодействии.

Это настолько логично, что процесс обучения в современном вузе строится на более самостоятельной, близкой к исследовательской деятельности студента, основным направлением которой становится развитие целого комплекса универсальных и профессиональных компетенций.

Немалое значение придается развитию у студента способности быстро адаптироваться к изменяющимся условиям окружающей действительности в социальном, психологическом, культурном и образовательном аспектах, выстраивая свои потребности в соответствии с постоянно обновляемыми требованиями к конкурентоспособным специалистам.

Межкультурная адаптация становится ключом к успешному выполнению этих требований, поскольку дает широкие возможности для самопознания, саморазвития в дополнение к поддержанию психологического здоровья и эмоциональной стабильности в межкультурном взаимодействии. В то же время

информационное поле, не имеющее культурных и географических границ, является одновременно средством развития и актуализации межкультурной адаптации, представляя собой глобальный динамический канал обмена знаниями, опытом, идеями и стратегиями для решения различных проблемных ситуаций в мультикультурной идентичности.

Методы исследования: Из-за сложности, неоднозначности и отсутствия оптимального единого определения феномена «кросскультурная адаптация» был проведен контент-анализ социологической, философской, психологической и педагогической литературы по данной проблеме. Это позволило структурировать выявленные взаимосвязи и взаимосвязи процесса адаптации студентов, определить его функциональную зависимость и причинность в теории обучения. Кроме того, проведен сравнительный анализ, ранжирование, обобщение выявленных теоретических положений и концепций для дальнейшего синтеза целостного понятия «межкультурная адаптация» в информационном поле межкультурного взаимодействия.

В исследовании приняли участие бакалавры, обучающиеся по направлению подготовки лечебное дело из Индии.

Компьютерное межкультурное взаимодействие осуществлялось в информационном поле системы Moodle. Гендерные и возрастные характеристики не принимались во внимание, а культурная и этническая принадлежность учащихся имела второстепенное значение.

Среди эмпирических методов использовались различные типы наблюдения (прямое и косвенное; непрерывное и дискретное; с фиксацией социального поведения, психологического состояния, реакций и иноязычной коммуникативной активности; открытое и тайное).

Результаты и обсуждение. Термин «адаптация», впервые был введен в медицину и психологию в 1880-х годах профессором Обером и относится к способности живого организма адаптироваться к изменяющимся условиям окружающей среды. Эта способность универсальна и характерна для всего живого, поскольку функция самосохранения связана с постепенным

«привыканием», приспособляемостью к новым условиям существования. Уровень адаптации в самом широком смысле может быть выражен в сопротивлении: чем меньше сопротивление, тем выше уровень адаптивности и, соответственно, больше возможность продолжить жизнь в изменившейся реальности и наоборот. Системы со сложной организацией отличаются наличием не только физиологических, но и психологических аспектов адаптации.

Традиционно рассматриваются открытые и закрытые стратегии адаптации. Компенсационная адаптация характеризуется своего рода индивидуальными процессами изоляции и противодействия, компенсации, уравнивания и нейтрализации. Модификационная стратегия адаптации - это преобразование характера внешних раздражителей в естественную среду объекта посредством процессов ассимиляции, опосредствования, проникновения, ознакомления и привыкания. Эти типы стратегий могут быть реализованы не только на уровне организма, но также проявляются в поведении как отдельного человека, так и всей группы. Наиболее оптимальная адаптация происходит при сбалансированном сочетании двух стратегий [1].

Процесс адаптации - это двустороннее движение. Человек может не только «саморегулироваться» к определенным обстоятельствам и новой среде, но и оказывает существенное влияние на это самое окружение, адаптируя его к своим потребностям [2]. Однако многие ученые указали на ведущую роль человека или группы как адаптируемой системы, которая, обусловлена имманентностью самоконтроля и способностью к самодвижению и трансформации. При этом происходит активизация рычагов управления, влияния и контроля, а так же моделирование закономерностей частичных изменений или полной трансформации окружающего пространства, а так же нейтрализации внешних агрессивных факторов.

На стыке границ социологии и психологии адаптация рассматривается как продольный процесс включения, участия, погружения индивида (или группы) в активное (или пассивное) взаимодействие с социальной средой, в

которой происходит ориентация. Определяются связанные проблемы и их решения, и делается выбор в отношении будущих действий, соответствующих и адекватных текущей ситуации, чтобы достичь баланса между окружающей средой и интересами, способностями и потребностями человека [3].

В современной науке также большое внимание уделяется изучению проблем социокультурной адаптации, которая трактуется как «процесс и результат активной адаптации этнических групп (и индивидов - их представителей) к условиям иных социальных и культурных условий. окружающая среда» [4]. Автор подчеркивает синонимию определений «межкультурной» и «кросскультурной» адаптации.

Зарубежные междисциплинарные исследования феномена адаптации в целом и кросскультурной адаптации в частности проводятся с конца XIX века такими учеными, как: White W, Thomas W, Znanetsky F (1918), Redfield R, Linton R, Herskovitz M (1930), Oberg K, Pearson D (1960), David KH (1976), Bennett Milton BA, Burnham A, Vochner Фернхэм А., Торбьорн И. (1986), Могхаддам Ф. М., Тейлор Д. М., Райт С. К. (1993), Триандис Х.К., Берри Дж. У. (1997) и др.

Стоит отметить, что концепция кросс-культурной адаптации для восточноевропейской науки является относительно новой концепцией и недавно стала объектом исследований. Межкультурная адаптация описывается как процесс вхождения человека (или группы) в культурную среду, за которым следует последовательное развитие и принятие его ценностей, принципов, норм и поведения.

В период обучения межкультурная и социальная адаптация имеют схожие атрибутивные черты и характеристики. Кросс-культурная адаптация, как правило, рассматривается с точки зрения сложности, изменчивости и не ограничивается только способностью к простому приспособлению. Это происходит одновременно: процесс принятия индивидом определенной социальной роли, включая принятие и интернализацию норм и ценностей, а также условий существования этой роли в обществе; отражение, обратная связь

и проявление реакции человека на воздействие внешних факторов. С точки зрения гуманитарных концепций это так же сложная система множественных взаимодействий человека и окружающей среды; связь и корреляция между вновь полученной информацией и предыдущим опытом обучения, образования и жизни (когнитивная концепция, теория информационного поля) [10]; способность человека к контакту и сотрудничеству для поиска решений возникающих проблем и трудностей, а также для защиты от агрессивной среды (теория интеракционизма) [1].

Рассматривая вышеизложенные концептуальные подходы, стоит еще раз остановиться на междисциплинарном феномене кросс-культурной адаптации [2], который включает сохранение идентичности, аутентичности, психологического здоровья и положительного эмоционального состояния человека, наряду с их приобретением. необходимых знаний и навыков (в межкультурном сотрудничестве в условиях образовательной среды или в информационном поле) для успешного продолжения жизни в новой социальной и культурной среде, а также выполнения повседневных задач.

Таким образом, межкультурная адаптация является предметом изучения психологии, социологии и педагогики. Будучи относительно прогрессивным во времени процессом, который практически выступает аксиомой в категории темпоральности, многие исследователи предполагают, что адаптация имеет некоторые этапы, ступени или фазы, через которые человек движется в чужой культурной среде. Наибольшее распространение среди этнопсихологов и этносоциологов получила так называемая адаптация «Модель U-образной кривой» норвежского ученого Лисгаарда, которая состоит из 5 шагов и, хотя и это не является нормой для каждой конкретной ситуации, однако является довольно типично для большинства случаев [3]. Эту модель в упрощенном виде можно представить в виде нисходящей-восходящей последовательности: «хорошо» - «хуже-плохо» - «лучше-хорошо».

1. Состояние удовлетворенности, позитивный настрой, наличие целей и устремлений, уверенность, оптимизм и определенная степень эмоциональной

«эйфории» - так называемый этап «медового месяца».

2. Культурная среда начинает проявляться в агрессивных действиях, вызывающих негативные чувства тревоги, разочарования, незащищенности и депрессии - симптомы так называемого «культурного шока».

3. Решающая точка, «дно», когда состояние «культурного шока» достигает критического значения, которое может вызвать психическое заболевание, или даже физиологическое. На этом этапе высока вероятность отказа человека от новой культурной среды и возвращения к родным привычным условиям.

4. Негативное эмоциональное и психическое состояние человека постепенно нейтрализуется осознанием возможностей, требований и приемлемости потребности в социальной и культурной адаптации и интеграции, включая обоснованное изучение принимающей культуры, ее языка, традиций, обычаев, отношения, образцы и нормы. Это период восстановления.

5. Состояние удовлетворения, когда человек психически здоров, осознает свою личную и культурную идентичность, т.е. в идеале - полное соответствие человека и культурной среды. Мужчина принимает полноценное участие в социальной и культурной деятельности новой группы и способен эффективно общаться с различными ее членами.

Позже Л. Лисгаард предложил «Модель W-кривой», которая сначала описывает процесс адаптации в другой этнической культуре, а затем реабилитацию в местной, которая также характеризуется новой волной дезориентации, депрессии и периода восстановления.

С точки зрения временной и продольной адаптации эта модель делится на краткосрочную, которая длится не менее 2 лет и сопровождается, как правило, сохранением собственной этнокультурной идентичности и одновременно приобретением первичные социокультурные отношения в новой среде, а также долгосрочные, которые составляют более 2 лет и способствуют более продуктивному межкультурному.

На первом этапе выявляется некоторая дезориентация в изменившейся среде. Первоначальная реакция индивида в деятельностном аспекте может проявляться в спонтанном поведении, а не в целенаправленной деятельности, а эмоциональный фон свидетельствует о дисбалансе в системе «человек - среда». На этом этапе есть необходимость в изменениях, а также закладывается фундамент для дальнейшего сотрудничества.

На втором этапе происходит ориентация в новой среде, которая должна способствовать приобретению новых знаний и навыков, чтобы найти выход из этой проблемной ситуации.

Третий этап характеризуется перераспределением ценностных ориентаций личности и модификацией внутренней рефлексии, что приводит к проблеме выбора подходящих стратегий и моделей поведения и сложных языковых средств, которые необходимо заполнить инструментами, используемыми в реализации эффективного межкультурного взаимодействия.

Четвертый этап - это начало «восхождения» и «мобилизации» внутренних ресурсов и возможностей личности, а также активизация деятельности, направленной на реконструкцию и изменение их социокультурных, психологических, эмоциональных, интеллектуальных и интеллектуальных возможностей. другие сферы.

На завершающем этапе межкультурное взаимодействие характеризуется высокой продуктивностью и эффективностью, а статус личности отличается разной внутренней уравновешенностью, комфортом, стабильностью, балансом эмоционального напряжения, психическим здоровьем, полной (в идеале) приспособляемостью, оптимизм и позитивное отношение к действительности и членам нового общества.

Однако следует уточнить, что, во-первых, отдельные фазы и все вышеперечисленные шаги не обязательно представлены в фактическом процессе межкультурной адаптации, и, во-вторых, нет гарантии достижения предполагаемых положительных эффектов, которые условно идеализированы в теоретических моделях. Об этом также упоминается в работах Лебедевой по

психологии: «Адаптация может привести или не привести к взаимному удовлетворению индивидов и окружающей среды; она может включать не только приспособление, но и сопротивление, и попытку изменить свое окружение или изменение. взаимно» [8].

Некоторые ученые, занимающиеся адаптацией, выделяют дополнительную ступеньку с цифрой «0», которая подразумевает обучение и «дистанционное» знакомство с культурной средой, а также осознание новых требований и условий, налагаемых на человека, которые могут привести к пониманию последствий определенных действий, реакций и взаимодействий. Этот шаг может представлять значительный интерес для педагогической науки, немного больше, чем для других смежных социальных и гуманитарных дисциплин. Поэтому, на наш взгляд, его уместно условно охарактеризовать как «этап обучения», который раскрывает и актуализирует: закономерности функционирования межкультурного взаимодействия, проявляющиеся в сознании, поведенческих реакциях, межсубъективных отношениях; диверсификация и сопоставление особенностей обучения и воспитания в разных культурах; условия становления и развития личности в иной этнической среде; проблема повышения культурного уровня и передачи традиций и национальных обычаев, а также соответствующей системы его ценностей.

Кроме того, мы считаем, что именно на нулевом этапе в информационном поле межкультурного взаимодействия возникают предпосылки к достижению определенной степени (или уровня) адаптации личности устанавливаются, когда все последующие этапы межкультурной адаптации или ее критические точки находятся в «расслабленной» форме, более «плавной» и менее «болезненной», потому что у человека есть хоть какие-то теоретические идеи о возможных будущих трудностях, проблемах и способах преодоления метаморфоз и препятствий, о том, как сохранить душевное и психологическое равновесие и т. д. [9].

Информационное поле с точки зрения межкультурного взаимодействия понимается нами как пересечение, сечение, присущее «областям» знаний,

навыков, приобретенного личного опыта каждого человека, которое происходит в определенных определенных (образовательных) рамках и образует канал коммуникации внутри образовательного пространства (или вне его, в различных видах социальной активности студентов), который, во-первых, координирует достижение определенных, четко определенных целей, задач и решение проблем, что, в свою очередь, требует активизации и мобилизации умственных способностей. активность и психологическая и эмоциональная устойчивость; во-вторых, реализует взаимный обмен содержательной составляющей «открытых» областей студенческого поля и обогащает отдельные сферы взаимодействия участников. Здесь может быть известно начальное состояние поля, окончательное определяется условиями обучения и, собственно, целями, а алгоритм взаимодействия внутри области часто имеет предсказуемый и диагностируемый эффект, не исключая, в то же время. время, стихия спонтанности и непредсказуемости. Информационное (образовательное) поле раскрывает векторы «взаимонаправленных усилий» и включает в себя процесс двустороннего обмена информацией, знаниями и опытом. На практике использование интерактивных техник, таких как: мозговой штурм, различные деловые и ролевые игры, дискуссии и дебаты, тематические исследования, метод проекта, инсайты и голографические техники, интенсифицируют обучение и активизируют речевую деятельность. В дидактике сегодня особенно актуальны последние достижения в области электронной (дистанционной) образовательной среды и информационного поля - Moodle, Web 2.0, MOOC (Massive Open Online Courses).

Выводы. В исследовании предлагается конкретный результат межкультурной адаптации - «адаптивность» человека в той или иной степени понимается как текущий статус субъекта с точки зрения синхронности, позволяющей человеку чувствовать себя уверенно и свободно в новой социокультурной среде, принимать активное (в идеале) внутренне мотивированное участие в основной деятельности, иметь умеренную чувствительность к изменениям в различных сферах жизни нового общества и

окружающей среды, а также стремиться к интеллектуальному саморазвитию и собственному культурному обогащению. внутренний мир в реальном межкультурном взаимодействии.

При контакте с представителями разных культур проявляется сложность, разнообразие и неоднозначность явления межкультурной адаптации в межкультурном взаимодействии, которое затрагивает все сферы и аспекты личности в целом. Здесь следует отметить, что в настоящее время ситуация относительно предварительной стадии феномена адаптации в педагогической науке является гипотетической и требует более глубокого изучения в теоретической плоскости, а также более существенной эмпирической и экспериментальной проверки на практике, оставляя указанный вопрос открытым.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности / Г.У. Солдатова. – М.: Смысл, 1998. – 389 с.
2. Акименко Г.В. Опыт дистанционного обучения студентов факультета «Сестринское дело» в условиях пандемии COVID-19 // Г.В. Акименко, А.М. Селедцов, Ю.Ю. Кирина.- Медицинская сестра. 2020. Т. 22. № 5. С. 12-18.
3. Филимонюк Л.А., Джаубаева М.И. Пути формирования компонентов этнокультурной компетентности молодежи в поликультурном регионе // Мир науки, культуры, образования. – 2013. – № 5(42). – С. 22–24.
4. Филимонюк Л.А. Образовательная полиэтническая среда вуза и ее влияние на формирование личностных этнопсихологических характеристик студентов // Современное социально-гуманитарное знание в России и за рубежом: материалы третьей международной научно-практической конференции (28.10.2013). – Пермь, 2013. – 284 с.
5. Начева. Л.В. Социально-психологический аспект работы кураторов со студенческой группой // Л.В. Начева, Г.В. Акименко, М.В. Додонов - Modern Science. 2020. № 1-3. С. 163-168.
6. Гуров В.Н., Вульф В.З., Галяпина В.Н. [и др.]. Формирование

толерантной личности в полиэтнической образовательной среде: учеб. пособие.
– М., 2004. – 240 с.

7. Мантлер В. Этническая система идентификации: миф или реальность // Сибирский вестник психиатрии и наркологии.–2000. – №1. – С. 58–59.

8. Мариллов В.В. Культуральные аспекты современной психиатрии (обзор) // Журн. неврол. и психиат. – 2002. – Т.102, вып. 6. – С. 64–67.

9. Селезнев С.Б., Бочарникова Н.А., Косарева Е.Ю., Кочур В.В., Франк Г.Н. Медико-психологические аспекты социальной адаптации студентов-медиков в современных условиях // Мат-лы Всеросс. уч.- метод. конф. с междунар. участием «Психолого-педагогические аспекты подготовки преподавателей и специалистов медицинского профиля в современных условиях. Реализация Болонской декларации в медицинских вузах». – Вестник СПбГМА им. И.И. Мечникова. – №2 (9), 2008. – С. 270–271.

10. Селезнев С.Б. Костина Л.А., Тараскина Т.В., Батарчук Д.С., Кочур В.В. Динамические особенности мультикультурной трансформации студенческой среды Астраханской государственной медицинской академии // Мат-лы Междунар. научно-практ. конференции «Мультикультурное образование: состояние и перспективы». – Астрахань, 2008. – С.130–134.

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ У
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Пріснякова Людмила Макарівна

доктор психології,

професор кафедри психології

Кисельов Максим Олександрович

магістрант кафедри психології

Дніпровський гуманітарний університет, Україна

Анотація. У сучасному світі проблема наркотизації та алкоголізму вийшла в розряд першочергових. Зловживання хімічними речовинами має серйозні наслідки в медичних, психологічних, соціальних, юридичних та економічних сферах життя. Воно зумовлює антисоціальну поведінку, деградацію особистості, погіршення здоров'я і генофонду нації. Успішне перетворення і динамічний розвиток суспільства відбувається при високому рівні працездатності, соціальної активності і широких інтелектуальних можливостях складових його особистостей.

Ключові слова. Залежність, фізична залежність хімічна залежність, психологічна залежність, алкоголізм, наркоманія, адиктивна поведінка, девіантна поведінка.

Важко переоцінити значність для наукових досліджень девіантології в сфері залежної поведінки, оскільки актуальність дослідження визначається, в першу чергу, її генетичною схильністю і соціально-репродуктивною основою. Актуальність проблеми в першу чергу зумовлена збільшенням чисельності девіантності серед населення, «молодшенням» віку та постійним збільшенням варіацій все більш збоченими адиктивними об'єктами фіксації. Історичний аналіз теми показує пропорційну залежність від еволюції людства і збільшення адиктивних об'єктів, які з кожним поколінням видозмінюються,

удосконалюються та спотворюються, що робить реабілітацію залежної особи складним випробуванням, який не рідко закінчується не «одужанням». Фахівців турбує загальна тенденція зниження віку вступу в перші статеві зв'язки (15 років), які послуговували, за даними ВОЗ, за останній рік, збільшення вагітності на 10% дівчат до 15 років, а показники віку від 15 до 19 років на 35%. При цьому за останні десять років рівень злочинності серед неповнолітніх також зріс на 57,1%, при цьому у 60% жертв присутня віктимна поведінка, наприклад у 37% випадків насильства здійснювалися за наявності зацікавленості, кокетливості, зухвалості у поведінці дівчини. Слід зауважити, що хаотично збільшуються і кількості венерологічних захворювань, які діагностуються у 40% підлітків, при цьому дослідження Narconon, по наркоманії, в Україні виявив тенденції поширення хімічної залежності на 8% кожен рік, при цьому у 70% випадках - це люди до 25 років. За даними МОЗ кожна десята сім'я стискається з проблемою хімічною залежністю і тільки одна з п'ятдесяти сімей допомагає адикту «звільнитися» від залежності, останні або своєю «турботою» призводять до рецидиву, або за допомогою фіксації на «чужорідності» у поведінці члена родини, посилюють частоту копуляцій стегених факторів звичними засобами і усугубляють адикцію.

Таку різку зміну вікових показників пояснює технічний прогрес, особливо розвиток інтернет-технологій, появою соціальних мереж завдяки яким ілюзія вибору розширилась кількістю, але спотворилась якістю. При цьому збільшується рівень доступності тютюну, алкоголю, психотропних речовин, а в першу чергу розширюється і популязує інформація про різноманітні перверсії, збочення, хуліганства та спотворення, що призвели відторгнення репродуктивного інстинкта та культу сім'ї, домінації гедоністичної функції в спотворених формах.

З метою виявлення особливостей формування залежної поведінки у здобувачів вищої освіти нами проведено емпіричне дослідження, в якому взяло участь 160 осіб, із яких 82 чоловіка і 78 жінки. Віковий діапазон від 20 до 25 років.. Методика В.Д. Менделевича « Схильність до залежної поведінки» має

чотири показника: низький рівень схильності до залежної поведінки, ознаки тенденції, висока схильність і ознаки підвищеної схильності до залежної поведінки. Для аналізу результатів діагностики були взяті показники високої і підвищеної схильності.

Табл. 1

Вікові та гендерні особливості учасників дослідження.

Вікові особливості	М	Ж	Σ	%
20	9	7	16	20.0
21	6	6	12	15.0
22	5	5	10	12,5
23	7	9	16	20.0
24	8	6	14	17,5
25	7	5	12	15.0

З метою виявлення відмінності в адикціях в залежності від віку, ми умовно об'єднали учасників в дві групи:

- пізня юність (20-22 роки- 47.5%) – (ПЮ) 38 осіб
- рання молодість (23-25 років- 52.5%) – (РМ) 42 особи.

Табл. 2

Кількісні показники високої і підвищеної схильності до відхиленої поведінки в залежності від віку.

Залежність	ПЮ	РМ	сума	Різниця між показниками РМ - ПЮ
Алкогільна	11	11	22	0
Наркотична	9	15	24	6
Фанатизм\музика	8	10	18	2
Комп'ютерна	10	6	16	-4

Результати дослідження по методиці: В. Д. Менделевич свідчать, що:

- в пізній юності найбільш виражена алкогольна та комп'ютерна залежність у осіб, та має тенденції наркотична залежність;
- наркотична та алкогольна залежність домінує у ранній молодості, фанатизм домінує у цей період;
- статистичний аналіз показав, що період пізньої юності має позитивну

кореляцію (0.8) з періодом ранній молодості.

- Тобто залежність у здобувачів вищої освіти не тільки не зменшується, а зростає. При цьому, виділив домінуючі тенденції було виявлено, що високу схильність до алкогольної залежності мають 22 особи із 80, наркотичну залежність 24, фанатичну 18 і комп'ютерну 16, таким чином ми можемо зробити висновок, що в наш час домінує хімічна залежність ($A+N=46$ осіб).

- Тобто, отримані результати ще раз підтверджують, що психологічна залежність менш згубно впливає на розвиток людини і є звичкою, в той час як хімічна залежність з психологічної залежності переростає у фізичну, що призводить до трансформації станів особистості.

Створення математичної моделі, яка дозволяла би аналізувати виникнення хімічної залежності та управління цим процесом, дозволило би прогнозувати трансформацію девіантності населення. Можна погодитися, що зловживання хімічними речовинами представляє собою катастрофу, як людську, так і математичну. Уявимо стан людини, який можна описати трьома параметрами - задоволенням p , ціною за його отримання y та індивідуальні якості особистості h . Припустимо, що інформація про задоволення складається із двох параметрів:

1 - p за рахунок звісних людині подразників – їжа, вода, повітря, секс та інші;

2 - Δp вживання спеціальних хімічних речовин – тютюн, горілка, наркотики.

Отримане задоволення, з іншого боку, прямо пропорційне вартості, ціні задоволення y , індивідуальним якостям індивіда, його стійкості по відношенню до вказаних спокус, і обернено пропорційне наближенню до найвищого і найбільш дорогого задоволення, яке може бути прийнятим пропорційним різниці $\Delta y = y' - y$, де y' - ціна найвищого задоволення. Сказане дозволяє записати наступне балансове рівняння:

$$p + \Delta p = \mathcal{R}' y / (y' - y) \mu A, \quad (1)$$

де \mathcal{R}' – деякий коефіцієнт пропорційності; μ - коефіцієнт підверженості

психіки людини спокусам; A - підверженість характеру особистості впливу інших людей.

На наш погляд, особливість використання речовин, що призводять до отримання задоволення людини, їх дія зі створенням ілюзії ні з чим не можна порівняти безцінного задоволення. Тому прийmemo в першому наближенні, що між Δp і ціною існує квадратична залежність

$$\Delta p = a (y / y')^2 \quad (2)$$

Розділимо обидві частини рівняння (1) на інформацію про теоретично найбільше задоволення, що відчувається людиною p' і введемо позначення $\bar{p} = p/p'$, $\bar{y} = y/y'$, $\alpha = a/p'$ и $\mathcal{R} = \mathcal{R}/p'$:

$$(\bar{p} + \alpha \bar{y}^2)(1/\bar{y} - 1) = \mathcal{R} \mu A = h \quad (3)$$

Проаналізувавши соціально-психологічні аспекти наркоманії та алкоголізму слід зробити висновок, що хімічна залежність, будучи комплексної гуманітарної проблемою, зачіпає найрізноманітніші сфери життя людини і суспільства. Розглядаючи хімічну залежність в соціальному аспекті, можна зробити висновок, що економічні причини і негативні наслідки пристрасті стосуються самих різних соціально-демографічних груп. Будучи представниками різних статевих, вікових, професійних та інших соціальних спільнот, залежні від наркотиків та алкоголю все ж об'єднані спільною проблемою, що накладає відбиток на їх життя, діяльність і відносини.

Висновки. Таким чином, отримані показники показують великі можливості теоретичних залежностей для прогнозу плинину наркоманії та алкоголізації в суспільстві, для аналізу впливу різних параметрів на зміну хімічної залежності в країні, показують шляхи керування цим процесом. Отримані теоретичні результати дають можливість аналітично отримати величину задоволення та схильності до хімічної залежності.

Це катастрофа типу збірка з параметром порядку -ціною задоволення

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДУХОВНОСТІ

Хрущ Олена Василівна

Кандидат психологічних наук,

доцент кафедри

загальної та клінічної психології

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

м. Івано-Франківськ, Україна

Анотація. В статті розглянуто феномен духовності, проведено аналіз різних підходів до тлумачення даного поняття, а також описано її структуру. Визначено основні структурні компоненти духовності на які можна здійснювати вплив в процесі навчання та виховання в освітньому середовищі. Зокрема, виявлено роль цінностей, ціннісних орієнтацій, самооцінки, волі, здатності до самопізнання та самовдосконалення.

Ключові слова: духовність, цінності, ціннісні орієнтації, саморозвиток, самосвідомість.

Вступ. Міжособистісні та міждержавні конфлікти, кризові явища в усіх сферах суспільства являються індикатором загострення кризи духовного розвитку людства та кожної конкретної особистості. Ситуація погіршується в наслідок відсутності чіткого розуміння смислового навантаження навчання та діяльності, а також порушення системи ціннісних орієнтацій. Відтак, педагоги, психологи та соціологи замислюються над проблемою духовно-морального розвитку підростаючого покоління. Стрімко зростає необхідність в пошуках методів дослідження рівня розвитку духовності та розробці технологій і алгоритмів її розвитку. Зокрема, над питаннями духовно-морального розвитку працювали Братусь, Давидов, Зеліченко, Ільєнко, Попов, Рубінштейн, Слободчиков, Франкл, Фромм, Чудновський Щедровицький та інші. На їх думку пошук сенсу життя, моральної істини, подолання вічного протиріччя між

«мати» або «бути» притаманні особистості, яка володіє особливою інтегративною якістю – духовністю, яка несе ідеї альтруїзму, толерантності, любові, надії та співчуття.

Результати теоретичних і емпіричних досліджень свідчать про те, що основи духовності, як чуттєво-інтелектуально-вольового прояву закономірності буття, закладаються в період дошкільного дитинства, а виховання духовності починається з розвитку емоційної сфери. Отже, до яскравих проявів бездуховності можна віднести асоціальну поведінку, алкогольну та наркотичну залежність, а також суїцидальні тенденції, які виникають в наслідок слабого рівня емоційного розвитку, що зумовлений дефіцитом гуманності, милосердя та взаєморозуміння в міжособистісних стосунках. Зокрема, проблемам і переживанням дошкільнят і школярів приділяють все менше уваги не тільки в навчальному закладі, тобто в освітньому середовищі, а також і в сімейному та родинному колі. Аналіз поточної ситуації демонструє, що попри значний рівень інтересу до вивчення проблеми розвитку духовності в дітей, психологічні засади даного процесу залишаються маловивченими.

Мета. Відтак, метою нашої наукової розвідки являється дослідження психологічних особливостей та умов становлення духовності особистості.

Матеріали та методи. Для досягнення визначеної мети нами проведено теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури, яка присвячена вивченню даного питання. Також, ми використали метод порівняння та узагальнення для визначення значення основних понять і категорій, які пов'язані зі структурою та становленням духовності.

Результати та обговорення. Осмисленням поняття духовності як орієнтації на вищі цінності займалися філософи, соціологи, психологи та педагоги кінця XIX – початку XX ст. Серед них варто виділити дослідження Хомякова, Соловйова, Розанової, Бердяєва, Шестова, Лосева, Трубецького, Флоренської, Франка та інших вчених, які розглядали її як специфічний спосіб особистісного розвитку, а також відмінну рису людини.

Мислителі різних часів розуміли духовність як специфічний спосіб

особистісного буття у вигляді піднесення душі, який наближає людину до Бога. Аналіз сучасної наукової літератури вказує на відсутність єдиного визначення духовності, що зумовлено, з одного боку, багатогранністю даної проблематики, а з іншого – наявністю широкого спектру дослідницьких підходів, які використовуються для тлумачення значення досліджуваного феномену.

На думку Канапацького духовність як особистісна властивість пов'язана з її свідомою та несвідомою сферами. Відтак, совість і любов, які являються індивідуалізованими цінностями духовності, беруть свій початок в інтуїтивних глибинах несвідомого. Духовність – це стійке по суті, рухоме та динамічне за характером і нелінійне по системній організації ієрархічних взаємовпливів і зв'язків всіх елементів духовної реальності ідеально-сміслового утворення, яке виступає підґрунтям для внутрішньоособистісних трансформацій.

У психологічному словнику духовність визначається як «вищий рівень розвитку і саморегуляції зрілої особистості, на якому основними мотиваційно-смісловими регуляторами її життєдіяльності стають вищі людські цінності». Досить часто в психолого-педагогічних наукових розвідках поняття духовності трактується як єдність духовно-моральних якостей, що властиві людині, на основі чого відбувається інтеграція даних понять.

Михалец стверджує, що категорія «духовність» являється ширшою та глибшою за змістом ніж поняття «моральність». Водночас, шлях до становлення духовності лежить через моральне виховання й формування моральної свідомості з відповідними цінностями та переконаннями. В більшості досліджень вчені розглядають духовність в якості складної структури, яка охоплює: духовну діяльність, духовні потреби, духовні інтереси, духовні цінності та відношення.

Каверін пояснює значення терміну «духовність» в контексті визначення способів розвитку та задоволення духовних потреб. Зокрема, на думку вченого, духовність потрібно сприймати не як звернення до релігії, а також уникати звуження змісту даної категорії до процесу духовного вдосконалення відповідно з біблійними заповідями. Відтак, можна зробити висновок про те,

що дане поняття набагато ширше ніж формування та задоволення всього комплексу духовних потреб особистості, і перш за все – потреби в творчості та творчій праці [1].

Леонт'єв підкреслює те, що важливо уникати ототожнення духовності з безкорисливістю, творчістю, моральністю або релігійністю. Відтак, на думку дослідника, ключовим поняттям, яке необхідно розуміти для осягнення суті людської духовності в якості реального феномена, виступає «саморегуляція», що позначає систему та сукупність механізмів управління власною поведінкою. Отже, духовність – вищий рівень саморегуляції, який притаманний зрілій особистості. Поняття духовності дослідник відносить до поведінки за якою стоять не потреби, а цінності, зокрема, поле вищих цінностей, які передбачають свободу вибору. Водночас вказуючи на те, що духовність являється здатністю людини орієнтуватися на цінності та приймати рішення у відповідності з ними.

Іллічова займалася вивченням духовності в якості психологічного феномену. Зокрема, вона визначала її як прояв людської сутності, як психологічну якість суб'єкта, який досяг певного рівня розвитку, принцип життєдіяльності та специфічну активність, спрямовану на самопізнання і саморозвиток. На її думку існує три рівні визначення духовності, серед яких можна виділити загально філософський, що розглядає духовність як відображення ідеального в контексті власної життєдіяльності; спеціально-психологічний, який визначає духовність як інформаційну, сутнісну, потенційну, функціональну та динамічну якість суб'єкта, яка проявляється у відображенні екзистенціальних цінностей людства в рамках власного життя і реалізує себе в пошуках його сенсу, самоактуалізації та відповідальності як життєвої необхідності; конкретно-психологічний рівень, що характеризує духовність, як усвідомлену потребу самопізнання. Відтак, дослідниця виділяє три функціональні групи духовності, серед яких можна виокремити екзистенційну, креативну і рефлексивно-управлінську, пов'язану з орієнтацією, саморозвитком і самопізнанням. Ключовими критеріями визначення рівня духовності, виступають пріоритетний інтерес до основ людського буття,

бажання пізнати і реалізувати свій життєвий потенціал, рефлексія і т. д. [2, с. 245].

Серед основних форм духовності можна виділити пошуки сенсу життя, а саме актуалізацію, відповідальність і наявність усвідомлених уявлень про духовність.

У визначенні Ковалю духовність тлумачиться як цілісний психічний феномен, який забезпечує пошук істини, добра, краси та виступає стрижневим проявом особистісної спрямованості, як ціннісне та смислове відображення навколишньої реальності, а також засвоєння і формування нових духовних цінностей в процесі особистісної самореалізації. Зокрема, духовність постає у вигляді результату процесу долучення особистості до загальнолюдських цінностей і духовної культури [3, с. 55].

Собчик вважає, що духовність являється найвищою категорією в складній структурі особистості. Відтак, вона визначає дане поняття як «вищий рівень розвитку самосвідомості людини і емоційно диференційованого ставлення до явищ навколишнього життя. Відзначаючи те, що духовність не можна замінити високим інтелектом та ерудицією, в зв'язку з емоційністю, яка властива даній категорії» [4, с. 498].

Марьясова розглядає духовність через призму самореалізації людини та вивчає її в контексті інтеграції багатьох змістовних особистісних цінностей, які зумовлюють моральну поведінку та реалізацію творчих здібностей. При цьому духовність особистості та процес її самореалізації виступають діалектичними категоріями, і проявляються в процесі пошуку, тлумачення та задоволення особистістю своїх основних, життєвих потреб на шляху самоактуалізації та самоствердження. Зокрема, духовність може виступати основним фактором доступності можливості реалізації особистістю власних здібностей та розкриття внутрішнього потенціалу в різних формах соціальної активності. Духовність охоплює не тільки спрямованість особистісної самореалізації, а й її характер, що залежить від пріоритетних ціннісних орієнтацій [5].

Карпюк у своїх наукових розвідках акцентує увагу на тому, що

духовність у психології інтерпретують як домінування в системі мотивів особистості її вищих базових потреб: пізнавальної, етико-естетичної і соціальної потреби жити, діяти «для інших» [6]. При цьому вона схиляється до тлумачення даного терміну, що наводиться в працях Виготського, який вважає духовність вершинним ціннісно-смісловим змістом людської психіки, або іншими словами «вершиною особистості» [7, с. 166].

Знаков, розмірковуючи про духовність, зосереджує увагу на активності суб'єкта. На його думку, духовність – результат залучення до загальнолюдських цінностей та духовної культури. За твердженням Братуся, духовність відноситься до родових визначень людського способу життя, виступає в усьому своєму багатстві та різноманітті як вид суб'єктивного буття та особливий рід реальності.

Отже, описані підходи до тлумачення поняття «духовність» при всьому своєму різноманітті дозволяють виділити деяке ядро, яке представлене у всіх вище розглянутих поясненнях даного феномена. Зокрема, духовність – це вища підструктура людини. При цьому підкреслюється її інтегруюча, системотворча функція в процесі підтримання цілісності внутрішнього світу особистості. Також, обґрунтовується надання духовності фундаментальної ролі та значення в процесі регуляції поведінки та діяльності людини, побудови її стосунків з іншими людьми, в якості найважливіших психологічних характеристик духовності виділяються цінності і ціннісні орієнтації, відповідальність за свої вчинки, моральні якості і мотиви поведінки. Варто зазначити, що кожен з цих конструктів починає формуватися та розвиватися в ранньому віці та переживає найбільш інтенсивний період становлення під час навчання в школі, зокрема, молодших і старших класах.

В нашому дослідженні ми будемо розглядати дану категорію, як особливу сторону життєдіяльності та специфічний спосіб відображення реальності, а також взаємодії зі світом.

Флоренська вказує на те, що духовне життя особистості передбачає формування особливого відношення до свого внутрішнього світу та одночасно

до внутрішніх світів інших людей [8].

Однак, необхідно враховувати те, що процес становлення і розвитку певного ставлення до інших людей, базується на формуванні здатності прийняття особистістю самої себе. Зокрема, досить часто в терапевтичній психологічній практиці в якості першопричин виникнення проблем, психологи вказують на несформоване адекватне сприйняття людиною власного Я. Водночас, для формування позитивного та адекватного ставлення до самої себе, яке проявляється, перш за все, в самооцінці та самоповазі, необхідна внутрішня особистісна сила. Звідси випливає висновок про те, що самооцінка являється необхідною умовою саморозвитку особистості, а рівень її сформованості та адекватності безпосередньо пов'язаний з досягнутим рівнем саморозвитку, який охоплює і духовну сферу особистості.

Процеси формування самооцінки та духовності тісно взаємопов'язані та мають єдину спрямованість. Зокрема, характер формування самооцінки багато в чому буде залежати від рівня розвитку духовності кожного члена колективу, а також від панівних у групі моральних норм і переконань. Відсутність негативних лідерів, що створюють умови для приниження і ущемлення одних членів колективу іншими тільки сприятиме розвитку та утвердженню високого рівня духовності та самооцінки.

Отже, до структури духовності варто віднести ставлення людини до самої себе, а також самосприйняття. На думку Шадрікова, вивчаючи психологічні засади формування духовності через призму її функції бачення та усвідомлення людиною самої себе та своїх відносин з іншими людьми, варто звернути увагу на усвідомлення добра і зла, розуміння вигоди і відмову від неї в ім'я блага іншого [22, с.291]. На думку автора, духовність формується через вчинок, а найвищим проявом духовності виступає совість людини. Дану позицію підтримує більшість дослідників, які вивчають духовність.

Совість варто розглядати в якості регулятора поведінки людини, а також тієї межі, яка визначає її духовну спрямованість або бездуховність. Співчуття і співпереживання лежать в основі духовних здібностей, а також здатності

вибудувати свою поведінку відповідно до моральних та етичних норм. Наявність духовних здібностей визначатиме успішний розвиток і рівень духовності особистості. Водночас, духовні здібності визначаються і регулюються духовними цінностями та визначають якісну специфіку поведінки людини.

На думку Брушлинського, самовиховання, також варто віднести до основоположних компонентів духовності. З віком все більшого значення набувають процеси самопізнання, саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення та формування людиною самої себе, які беруть свій початок в період навчання та виховання в школі, зокрема із розвитку окремих навичок перерахованих здібностей. Ефективність цих процесів і характер внутрішніх умов безпосередньо залежить від рівня вольового розвитку особистості. Воля являється регулятором поведінки і діяльності людини. Відтак, взаємозв'язок вольового розвитку з духовністю констатується багатьма дослідниками (Леонтьєв, Собчик, Купцов, Шадриков та ін.) Купцов надає великого значення волі в контексті вивчення процесів психічного і духовного особистісного становлення. Зокрема, воля, розглядається автором як особливий стан інтелекту, що забезпечує саморозвиток та підтримує прагнення до пізнання.

Найважливіша роль вольового зусилля пов'язана з прийняттям рішень в ситуаціях, коли людина опиняється перед вибором власних інтересів і загальнолюдських цінностей. При цьому воля виступає важливою складовою в механізмі проявів духовності, в основі шляхів реалізації якої лежить саморегуляція і вольовий контроль, що виступають невід'ємними структурними характеристиками даного феномена і впливають на поведінку.

Самоконтроль в духовній сфері особистості розглядається, як здатність людини до управління своїми діями, станами, емоціями на основі співвіднесення їх з моральними критеріями, моральними і правовими нормами. Здатність і ефективність самоконтролю визначаються рівнем розвитку свідомості і самосвідомості людини. Більшість дослідників виділяють таку функцію самоконтролю як оцінка проявів власної психіки і регуляція

поведінки. Здатність особистості до саморегуляції виступає одним з показників розвиненості волі, що забезпечує подолання труднощів на шляху до досягненню поставленої мети. Харіна в своєму дослідженні зазначає, що самоконтроль покликаний забезпечити адекватність програми та розвитку вольового зусилля. При цьому надмірний самоконтроль буде невиправдано виснажувати вольове зусилля, знижуючи тим самим його ефективність та як наслідок, впливаючи на характер прийняття рішень і знижуючи рівень духовності, тому важливо уникати надмірної кількості заборон та значного збільшення навантаження на волю в період особистісного становлення.

Висновки. Отже, духовність – це вища підструктура особистості. Вона виконує інтегруючу та системотворчу функції в процесі збереження особистісної цілісності. Також, духовність відіграє фундаментальну роль та має велике значення в процесі регуляції поведінки і діяльності, а також побудови стосунків з іншими. До найважливіших психологічних характеристик духовності належать цінності та ціннісні орієнтації, відповідальність за свої вчинки, моральні якості та мотиви поведінки. Також, до основних компонентів духовності варто віднести самооцінку, саморозвиток, самовдосконалення, совість, волю та самовиховання. Варто зазначити, що кожен з цих конструктів переживає найбільш інтенсивний процес становлення в період навчання в школі, зокрема, молодших і старших класах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Каверин С. Б. Психолого-акмеологические основы развития духовных потребностей: автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.13. М., 2002. 40 с.
2. Ильичева И. М. Психология духовности: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01. СПб., 2003. 450 с.
3. Коваль Н. А. Духовность в системе профессионального становления специалиста: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.13. М., 1997. 464 с.
4. Собчик Л. Н. Проблема духовности в психологии // Глобальные

проблемы Человечества. Междисциплинарный научно-практический сборник. М: Изд-во МГУ, 2006. 264 с.

5. Марьясова Н. В. Духовность в контексте психологического анализа (личностный аспект): дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Хабаровск, 2004. 157 с.

6. Карпюк Ю. Я. Утвердження та розвиток духовності засобами християнської моралі. Гірська школа Українських Карпат. № 8 – 9. 2013 р. С. 171.

7. Выготский Л. С. Соб. соч. Т.1. М., 1982. С.166.

8. Флоренская Т.А. Диалог в практической психологии: Наука о душе / Т.А. Флоренская. М.: гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2001. 208 с.

HISTORICAL SCIENCES

УДК 378.091.8(477)«192/193»

ЖУРНАЛ «СТУДЕНТ РЕВОЛЮЦІЇ» ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТСЬКИХ КЛУБІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УСРР У 1920-Х – НА ПОЧАТКУ 1930-Х РР.

Комарніцький Олександр Борисович

д.і.н, професор

Кам'янець-Подільський національний університет

імені Івана Огієнка

м. Кам'янець-Подільський

Комарніцька Людмила Миколаївна,

к.ф.н.

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

м. Кам'янець-Подільський

У статті на основі матеріалів журналу «Студент революції» зазначається, що діяльність студентських клубів, яка була підпорядкована ідеологічним настановам партії, було доволі неоднозначною. З одного боку, на думку авторів, студклубівців мобілізували для слухання лекцій і доповідей, влаштовували масові вечори, у тому числі і міжвишівські, організовували роботу гуртків, масові «виходи на село», екскурсії на природу тощо. З іншого боку, автори знайшли у роботі клубів мали місце і низку недоліків. Зокрема, мали місце випадки, коли на «масових» вечорах ігнорували питання облаштування побуту молоді, не висвітлювали досягнення науки і техніки тощо; не випускали стінгазети. У ряді випадків роботу студклубів не оптимізували керівні органи навчальних закладів, які за залишковим принципом виділяли фінанси на культурно-масову роботу молоді, а приміщення клубів використовували не за призначенням.

Ключові слова: журнал, студент, клуб, інститут, технікум.

Одним із важливих джерел, у якому міститься інформація про життя та діяльність українського студентства в умовах радянської тоталітарної системи, є журнал «Студент революції» (орган Всеукраїнської ради пролетарського студентства), що виходив у Харкові у 1922-1933 рр. Маємо констатувати, що це видання ще не стало предметом спеціального дослідження.

У даній статті, використавши матеріали журналу, проаналізуємо діяльність студентської молоді вишів у студентських клубах.

У закладах вищої освіти УСРР значна увага приділялася внутрішньовишівській громадській діяльності, яка значною мірою концентрувалася у студентському клубі, що був центром громадсько-виховної, політично-освітньої і культурної роботи у виші. У його структурі працювали гуртки; проводилися екскурсії, культурно-масові вечірки, під час яких студенти могли відпочити, поспілкуватися із товаришами. Водночас, у програми цих, на перший погляд розважальних заходів, вводили лекції і доповіді ідеологічного змісту. Наприклад, працював студклуб у Київському інституті народного господарства, який розпочав свою роботу у 1924 р. На 2 березня 1926 р. він мав 1050 членів (практично всіх студентів). Одним із досягнень клубу організація роботи газета «Гризун». Розпочав свою роботу військовий гурток [1].

Наприкінці 20-х рр. виявилися тенденції до централізації роботи клубів, у результаті чого почали створюватися міські міжвишівські клуби. Зокрема, у Харкові працював Центральний клуб пролетарського студентства. Упродовж 1929-1930 рр. клуб організував 34 спеціальних доповіді, лекції та конференції, у ході яких «ознайомлювали студентство з генеральною лінією партії та завданнями національно-культурного будівництва». Було встановлено взаємини з письменницькими організаціями та спільно з ними організовано велику роботу щодо вивчення студентством процесів, що відбувалися в українській літературі і просування української книжки в маси студентства. Клуб проводив «боротьбу з ворожими вилазками на літературному фронті: «Поліщуківщина», «Пилянківщина». Вивчалися досягнення театрів та напрямки їх роботи. За перших три місяці 1930 року було проведено 10

масових культпоходів до театрів, проведено зустріч з акторами з театру «Березіль», Столичної опери, Музичної Української комедії, Держцирку, ВУФКУ та обговорення їхньої роботи. Клуб прилучав студентів до творчості українських композиторів. Наприклад, вперше було організовано великий диспут про напрямки музики та творчих музичних об'єднань на прикладі сюїти Ю. Мейтуса «На Дніпрельстані». Проведено роботу щодо ознайомлення студентів з напрямками і завданнями окремих наук. Було організовано такі диспути та лекції: «Сучасні проблеми філософії марксизму», «Рефлексологія та психологія», «Дарвінізм та марксизм» тощо. Для студентів прочитали низку лекцій щодо «боротьби революційного міжнародного руху проти опортунізму, боротьби партії на два фронти, наукового обґрунтування програми Комінтерну». Клуб встановив контакти з ВУАН, зокрема було проведено «вечір змички» з академіками ВУАН. На якому обговорили завдання науки та завдання ґрунтовної реорганізації академії. Окремі академіки (Затонський, Шліхтер, Семковський) неодноразово виступали перед студентством з різними доповідями. Крім того, клуб виступив як організатор клубної роботи по БПСах, студентських побутових колективів, проводив роботу за дисциплінованість студентів, боротьбу з неохайністю, «болячками» побуту, «занепадництвом», за організацію раціонального дозвілля та відпочинку [2]. У клубі працювали гуртки – вивчення стенографування, спортивний, рецензентів, фотографічний. Зазначалося, що недоліком було те, що вистави і кіно починалися запізно, як правило, о 22.00 год. і закінчувалися о 1 год. ночі [3]. На початку 1929-1930 н.р. поставили питання про утворення загальноміського студентського клубу в Одесі. Але цю ідею тоді не реалізували, насамперед, через бездіяльність міського бюро пролетарського студентства [4].

Переважно робота студентів проходила у гуртках, де студенти могли реалізувати свої творчі здібності, виявити спортивний гарт. Наприклад, у Волинському агрономічному технікумі функціонували літературний, драматичний, співочий та музичний гуртки [5]; у Донецькому сільськогосподарському технікумі – хорівий, музичний, драматичний [6, с. 44];

Полонському – драматичний, музичний і літературний [7]; Білоцерківському – хоровий, фізкультурний (54 члени) [8, с. 45]; Єлисаветградському – драматичний [9]; Полтавському агрономічно-кооперативному – спортивний, співочий, музичний [10, с. 92], драматичний [11]; Ізюмському педтехнікумі – хоровий; Донецькому кооперативному технікумі – драматичний гурток, «синьої блузи» [12, с. 7]. Значна увага гуртковій роботі приділялася в Харківському хіміко-фармацевтичному інституті [13].

Найбільш активно працювали літературні і драматичні гуртки. Наприклад, у літературному гуртку Харківському зоотехнічному інституті у 1929 р. заняття відбувалися щотижня, на яких студенти розглядали актуальні проблеми літератури, критики, читали власні твори, проводили диспути за участю авторів нових творів [14]. 12 січня 1929 р. у клубі пролетарського студентства Харкова відбувся диспут-обговорення твору В. Підмогильного «Місто». Студенти у свої виступах підкреслювали мовну вправність автора і загалом цікаву проблему змалювання міста в уяві селянського парубка, який їхав на навчання до вишу. Водночас, критикували, що у творі змальовано не яскравий тип «бідака» Степана Радченка, а швидше як «дрібного буржуа (куркуля) з міщанським прагненням спокійного, забезпеченого життя». Автор смакував взаємини жінки – хлопця, «огидливе змалювання фізіологічних нахилів людини». Учасники зійшлися на тому. Що «цей твір є виявом чужих, ворожих нам настроїв і прагнень і тому повинен зустріти рішучу негативну оцінку. Він є показним фактом правих настроїв в сучасному письменстві» [15]. Над студентами Харківського ІПО Стахом та Юримом було організовано показовий суд, під час якого «засудили» їхні антирадянські оповідання «Портрет вуглем» та «Принадна далечінь» [16].

Серед інших публікацій привертає увагу замітка К.Цердя, у якій йдеться про зустріч студентства Проскурівського педтехнікуму з молодим письменником-шахтарем Куликом, що розповів про течії у сучасній українській літературі, організації письменників України (ВУСПП, «Плуг», «Гарт», «Молодняк» та ін.). Після цієї зустрічі молодь організувала літературний гурток

[17]. Студенти Глухівського педтехнікуму, які працювали у драматично-хоровому гуртку, організовували вечірки, вечори самодіяльності, літературно-побутові суди, зокрема над творами «Луна с правой стороны» Малишкіна й «Без черемухи» Романова, виголошували лекції на політичні та літературні теми [18].

Водночас, серед членів літературних гуртків траплялися не зовсім добросовісні літератори-початківці. Так, анонімний дописувач повідомляв про студента літературного факультету Харківського ІПО Ф.Бельмаса, який займався плагіатом (направив до журналу «За грамоту» для публікації вірш М.Терещука «Навчіть», видавши його за свій) [19].

Мали місце ряд випадків, коли студклуби проводили неналежну роботу, причому часто не зі своєї вини. Наприклад, з Київського кооперативного інституту повідомляли, що «в добу ліквідаторських настроїв» у 1925 р. студклуб ліквідували. З тих пір «культробота почала швидко занепадати». Згодом почали її ледь-ледь відновлювати, але брак будь-якого приміщення призвів до згорання клубної роботи. Причина нестачі приміщення: навчання у дві зміни. У виші, крім газети та екскурсій не проводилося майже ніякої культроботи [20]. Студкор Яковчик критично оцінив роботу студклубу кам'янецьких студентів: «Що являють собою за наших умов студклуби? Це є здебільшого велика кімната, до збудовано кон, та стоїть декілька дерев'яних лав, або за браком останніх – звичайні пари. В такій кімнаті – клубі – відбуваються час від часу збори різних організацій та різні вчисті засідання, а також інколи влаштовуються вистави. Оце і вся робота, що проводиться в клубі. Для культосвітньої роботи бракує коштів, і тому цілком зрозуміло, що розвинутиись далеко за таких умов культосвітня робота не може...» [21]. Подібне мало місце і в Києві. Тут у 1929 р. студклуб організували у колишньому Михайлівському монастирі на території гуртожитку студентства. Було дуже багато недоліків: «Кіновистави бувають дуже рідко. Майже цілком не читається лекцій з науково-технічних тем. Що безперечно цікавлять студентство. Погано працює і читальня. Коли іноді буває якась вистава, то ціни

квиткам вищі, ніж в робітничих клубах та театрах» [22]. У Полтавському інституті сільськогосподарського будівництва у 1931 р. у роботі гуртків брали лише поодинокі студенти. Наприклад, заняття у фізкультурному гуртку спочатку відвідували близько 40 студентів, а згодом – 3-4 [23].

Таким чином, аналіз матеріалів журналу «Студент революції» дає зрозуміти, що діяльність студентських клубів, яка була підпорядкована ідеологічним настановам партії, є доволі неоднозначною. З одного боку, студклубівців мобілізували для слухання лекцій і доповідей, влаштовували масові вечори, у тому числі і міжвишівські, організовували роботу гуртків, масові «виходи на село», екскурсії на природу тощо. З іншого боку, у роботі клубів мали місце і низка недоліків. Зокрема, мали місце випадки, коли на «масових» вечорах ігнорували питання облаштування побуту молоді, не висвітлювали досягнення науки і техніки тощо; не випускали стінгазети. У ряді випадків роботу студклубів не оптимізували керівні органи навчальних закладів, які за залишковим принципом виділяли фінанси на культурно-масову роботу молоді, а приміщення клубів використовували не за призначенням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ясько М. Наш клуб // Студент революції. Харків, 1926. №3. С. 25.
2. Івченко О. Центр студентської громадськості // Студент революції. 1930. №6. С. 35-36.
3. Про центральний клуб пролетарського студентства // Студент революції. 1930. №8. С. 39.
4. Т. К. Одеса без студклубу // Студент революції. 1930. №25. С. 45.
5. Байда Р. Волинський Агро-Технікум // Студент революції. 1924. №6. С. 60.
6. Шевелєв М. Що дали сільсько-господарські курси // Студент революції. 1925. №3. С. 43-44.
7. Полонский с.-хоз. техникум // Студент революції. 1923. №6. С. 87.
8. Яблоновский. За работой // Студент революції. 1925. №3. С. 44-45.

9. Модржевська М. З трьохлітніх мандрювань Єласеветського С.-Г. Технікуму // Студент революції. 1924. №1-2. С. 89.
10. Рибалка Д. В Полтавському Агро-Кооперативному технікумі // Студент революції. 1924. №1-2. С. 92-93.
11. Іваніщенко К. З нашого життя // Студент революції. 1925. №7. С. 37.
12. Євсеїв. Донецький кооперативний технікум // Студент революції. 1927. №4. С. 6-8.
13. Зубарев Г. Комячейка и студком Харьковського Хим.-Фармац. Инста // Студент революції. 1923. №4-5. С. 94.
14. ДПО. Не відстаємо // Студент революції. 1929. №3. С. 54.
15. Л. Ч. Чуже нам «Місто» Підмогильного // Студент революції. 1929. №1-2. С. 70.
16. З купи листів (Павло) // Студент революції. 1931. №16. С. 33.
17. Цердя К. Зв'язок з письменниками з Донеччини // Студент революції. 1930. №22. С. 44.
18. Остапенко Х. Дещо про Глухівський педтехнікум // Студент революції. 1927. № 8. С. 59-60.
19. Я. Б. Літературний злодій // Студент революції. 1931. №5. С. 27.
20. Строгов М. Культробота під загрозою ліквідування // Студент революції. 1927. №7. С. 88.
21. Яковчик. Кілька слів про студклуби та культосвітню роботу // Студент революції. 1926. №1. С. 44.
22. Завадивкер Б. Клуб є, але його нема // Студент революції. 1929. №4. С. 46-47.
23. Кімната відпочинку // Студент революції. 1931. №7. С. 44.

CULTUROLOGY

УДК: 930.85 (477)

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКІ УСТАНОВИ В УКРАЇНІ В СЕРЕДИНІ 1920-Х РОКІВ

Букач Валерій Михайлович

кандидат історичних наук, приват-професор,
Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського,
м. Одеса, Україна,

Анотація: Національно-культурна політика в радянській Україні у 1920-х роках мала два основні напрямки: здійснення українізації та забезпечення освітньо-культурних потреб національних меншин. Створення національних, інтернаціональних культурно-просвітницьких установ забезпечувало як право українців, представників національних меншин на культурний розвиток, збереження етнічної самосвідомості, так і лояльність населення до радянської влади.

Ключові слова: національна політика, українізація, національні меншини, культурно-просвітницькі установи, освітньо-культурна робота.

Національно-культурна політика в радянській Україні у 1920-х роках мала два основні напрямки: здійснення українізації та забезпечення освітньо-культурних потреб національних меншин. Поштовхом до її здійснення слугували резолюція X з'їзду РКП(б) «Про чергові завдання партії в національному питанні», в якій відмічалася необхідність розвитку культурно-просвітницьких установ, працюючих рідною мовою [1, с. 336, 337], та I Всеукраїнська нарада КП(б)У, яка відбулася у Харкові у травні 1921 року. На активізацію процесу національно-культурного будівництва були націлені

постанова Ради Народних Комісарів УСРР «Про заходи по українізації навчально-виховних та культурно-просвітницьких установ» від 27 липня 1923 року [2, Ст. 430] та постанова Президії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету та РНК УСРР «Про заходи забезпечення рівноправ'я мов та про сприяння розвитку української мови» від 1 серпня 1923 року [2, Ст. 435].

Одним із ключових напрямів культурної політики радянської влади було створення мережі культурно-просвітницьких установ, які були б доступні будь-якому громадянину, не залежно від рівня освіти, роду діяльності, місця проживання. Ці установи (клуби, будинки культури, сільські будинки, бібліотеки, хати-читальні) крім забезпечення освітньо-культурних потреб населення сприяли певному ідеологічному вихованню громадян. Керівництво освітньо-культурною роботою в республіці рішенням РНК УСРР від 14 грудня 1920 року було покладено на Головний комітет політичної просвіти (Главполітпросвіт), створений при Народному комісаріаті освіти [3, с. 361].

На початку 1920-х років з'явилися перші сільські будинки на Одещині, Катеринославщині, Харківщині. В селах відкривалися хати-читальні, а в містах – бібліотеки. Розвиткові клубних установ, її українізації був присвячений Перший Всеукраїнський з'їзд клубних працівників, який відбувся у вересні 1925 року. Особлива увага приділялася наповненню клубних установ українською літературою, а основна робота по розвитку мережі культурно-просвітницьких закладів покладалася на місцеві органи влади. Так, у 1925 році для бібліотек та хат-читалень було закуплено 500 тисяч примірників книг, 75% з яких було видано українською мовою [4, с. 251].

Наприкінці 1926 року в Українській СРР проводили освітньо-культурну роботу українською мовою 303 клуби (з 786, які надали у Народний комісаріат освіти дані про мову ведення роботи), 2203 сільські будинки (з 2 673), 3977 хат-читалень (з 4635). Українською та російською мовою працювали 191 клуб, 118 сільських будинків, 148 хат-читалень [5, с. 27 - 28].

В той же час з метою впливу на багатонаціональне населення республіки створювалися культурно-просвітницькі установи, які проводили виховну

роботу мовами національних меншин України. Так у квітні 1925 року в Києві з метою роботи серед нечисленних народів була заснована громадська організація «Дім народів Сходу», при якому працювала бібліотека з фондом 870 книг різними мовами, випускалися стінні газети вірменською, асирійською, тюрко-татарською, грузинською мовами. До кінця 1925 року була налагоджена доставка всіх центральних та місцевих газет СРСР, які друкувалися мовами національних меншин, продовжувалася закупка літератури, навчальних посібників. Дім народів Сходу об'єднував в Києві 359 вірмен, 260 асирійців, 120 китайців, 80 греків, 70 грузин, 75 турок, 75 персів, 30 корейців, караїмів та інших. В Одесі популярним був інтернаціональний клуб, який об'єднував представників 12 національностей чисельністю 1500 осіб. При клубі працювала бібліотека з фондом 7000 томів 11 мовами [6, с. 77].

Вже в середині 1926 року в Україні функціонували національні культурно-просвітницькі установи: 296 німецьких (1 клуб, 77 сільських будинків, 199 хат-читалень, 19 бібліотек), 223 єврейські (66 клубів, 46 сільбудів, 94 хати-читальні, 117 бібліотек), 128 польських (9 клубів, 11 сільбудів, 88 хат-читалень, 20 бібліотек), 76 болгарських (1 клуб, 19 сільбудів, 26 хат-читалень, 30 бібліотек), 65 молдавських (без Молдавської АСРР; 1 клуб, 30 сільбудів, 34 хати-читальні), 21 латиська (1 клуб, 5 хат-читалень, 13 бібліотек), 19 чеських (1 клуб, 8 сільбудів, 10 хат-читалень), 17 грецьких (12 сільбудів, 5 хат-читалень), 3 татарські (3 бібліотеки), 2 вірменські (1 клуб, 1 бібліотека), 1 угорська (1 клуб) [5, с. 27 - 30], [7, с. 67].

Створення національних, інтернаціональних культурно-просвітницьких установ забезпечувало як право українців, представників національних меншин на культурний розвиток, збереження етнічної самосвідомості, так і формування лояльності населення до радянської влади.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898 – 1986). Т. 2 (1917 – 1922). 9-е изд., доп. и испр. Москва: Политиздат, 1983. 606 с.
2. Собрание узаконений и распоряжений Рабочее-Крестьянского Правительства Украины. Харьков: НКЮ. 1923. № 29.
3. Украинская советская энциклопедия: в 12 томах. Т. 11, книга вторая. Киев: ГРУСЭ, 1985. 516 с.
4. Путь просвещения. 1925. № 7- 8.
5. Народна освіта на Україні на 1 січня 1927 р. Харків: ЦСУ, 1927. 31 с.
6. I-е Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств. 8 – 11 января 1927 года. Стенографический отчет, резолюция и материалы. Харьков: ВУЦИК, 1927. 230 с.
7. Короткий огляд діяльності робітничо-селянського уряду України за 1925 – 26 рік. Харків: ЦВК, 1927. 75 с.

ЖІНКА-ФАРАОН: ДОСТОВІРНІСТЬ ВІРТУАЛЬНОГО ОБРАЗУ

Гамалія Катерина Миколаївна

Доктор мистецтвознавства,
доцент кафедри теорії та історії мистецтва
Національна академія
образотворчого мистецтва та архітектури
М. Київ, Україна

Анотація: положення жінки в Стародавньому Єгипті мало достатньо привілеїв та визнання. Приклад царювання Хатшепсут доводить можливості перебування при самотійному правлінні. Численні зображення цариці втілюють канонічні засади мистецтва із деякими впізнаваними індивідуальними характеристиками. Алюзією на образ правительки постає героїня, змальована в поемі «Ра-Менеїс»

Ключові слова: жінка, цариця, Хатшепсут, зображення в камені, поема, Ра-Менеїс

В жодній іншій релігії не вклонялися такій безлічі жіночих божеств і жіночих стихій, як в єгипетській. Життя єгиптян залежало від води Нілу і від родючого мулу, який залишався після його розливів. Давні єгиптяни шанували ці благодатні сили природи як жіночі божества. За воду, що дарує родючість, дякували богиню Хекет; росу і дощ, явища в Єгипті рідкісні, називали сльозами богині Тефнут; богиня Нехбет регулювала життєтворчі розливи Нілу, і вона ж створила з чудесного нільського мулу першу людину. Згідно патріархальним уявленням релігійно-філософського характеру «верх» пов'язаний з чоловічим началом – денним світлом, пануванням – в підсумку з усім позитивним, тоді як «низ» уособлює начало жіноче – гріх, землю і бруд – тобто все негативне. Однак давньоєгипетські зображення показують, що в попередню, матриархальну епоху базові поняття виглядали інакше. Небесний купол сприймався як жіноче божество, а земля була запиленієм і брудним чоловічим

божеством. Матріархат як суспільна система отримав своє визнання в Стародавньому Єгипті відповідно тому величезному значенню, яке мали богині, зокрема Ізіда, богиня родючості, символ жіночності і подружньої вірності.

Саме жінка, нероздільно пов'язана з найважливішими подіями в житті людини, долаючи почуття самотності, обмеженості і страху первісної епохи, заклала основи релігії. Вона бачила в собі частину природи, частину тих містичних, темних, незбагнених і хвилюючих сил, які породжують щастя і горе, життя і смерть. Нею рухало прагнення створювати і підтримувати життя, народжувати і годувати, що спонукало до посередництва між двома світами [1, с. 14]. За єгипетською міфологією, жінки поклали початок не тільки землеробству, а й культурі. Розповідаючи про свою подорож Нільською долиною, Геродот (484-425 рр. до н. е.) відмітив, що єгипетські жінки займають видатне і почесне місце, а їхні сини воліють іменуватися по матері, а не по батькові. Чоловіки та жінки з однаковим соціальним статусом вважалися рівними перед законом: жінки могли володіти, купувати, продавати, заробляти та успадковувати власність. Згідно з правилами матріархату трон переходив у спадок цариці або наслідної принцеси, і для того, щоб гарантувати собі право на владу в державі, фараон повинен був одружитися на жінці, яка претендує на престол. Діти головної дружини мали привілейоване становище, яке забезпечувалося їм правом спадкування жіночою лінією. Батько-фараон був лише носієм титулу, легітимність його владі могла надати тільки цариця. Діодор Сицилійський писав: "У єгиптян цариця має більше влади і отримує більше почестей, ніж цар».

Проте, незважаючи на досить значні права, роль цариці була специфічною. Цариця в очах давніх єгиптян завжди виступала як доповнення до переважаючого чоловічого елемента. Історії відомо лише кілька великих єгиптянок, які зуміли піднятися над звичайним становищем своїх чоловіків. За винятковості свого місця при фараоні, зримості своєї присутності, ступеня причетності до найважливіших подій його життя і за силою свого особистого

впливу на нього виділяються цариці XVIII династії, дружини Аменхотепа III, Ехнатона, Рамсеса II [2, с. 201].

Найвідомішою серед визнаних правительок Єгипту була жінка-фараон Хатшепсут, представниця XVIII династії Нового царства. Донька Тутмоса I від головної дружини, вона вважала, що у неї більше прав на владу, ніж у її чоловіка, сина від наложниці Ізиди. Після його смерті вона стала регентшею при своєму малолітньому пасинку, Тутмосі III. Будучи дружиною Бога, вона все ж не була матір'ю царя, а тільки його мачухою і тіткою. Для повноти влади їй було потрібно ідеологічне обґрунтування і теологічне підтвердження. Перші зміни торкнулися титулатури: фараонівським званням були надані закінчення жіночого роду. Зміни відбулися і в зображеннях цариці. Спочатку на рельєфах Хатшепсут зберігала жіночий вигляд, але з елементами, характерними для царського чоловічого вбрання. Пізніше правителька Єгипту наказувала зображати себе тільки чоловіком-фараоном. Наступним завданням, що стояло перед царицею після коронації, була легітимізація її влади, тобто потрібно було довести, що відбулося не самоуправне захоплення трону, а реалізація законного права Хатшепсут на володіння ним [3, с.14].

Задум зводився до того, що спадкоємицею трону Хатшепсут обрав її батько, Тутмос I, оскільки вона — божественний плід любові цариці Яхмеси і царя богів Амона. Цій події присвячений цілий ряд рельєфів з так званого «портика народження», розташованого в поминальному храмі Хатшепсут у Дейр-ель-Бахрі. Спочатку збирається Рада богів, очолювана Амоном-Ра. Він повідомляє про своє рішення з'єднатися з царицею Яхмес. Бог Тот на прохання Амона з'ясовує, що його обраниця молода і гарна. Рада одногolosно вирішила, що вона гідна покладеної на неї місії, і Амон входить в її покої, попередньо прийнявши вигляд її чоловіка, Тутмоса I, але цариця швидко розуміє, хто насправді стоїть перед нею. Бога видає ніжний аромат, що струмить від його тіла. Через належний час царицю ведуть до пологової кімнати, де в присутності Амона і Еннеади богів (дев'яти головних божеств Єгипту) з'являється на світ дитина. Новонароджену показують божественному Отцю, який бере її на руки і

благословляє, кажучи: «Привіт, донька моя, народжена від плоті моєї. Ти – цар, у владі якого обидві землі на троні Гора та Ра!». Після того, як Хатшепсут показали богам півдня і півночі, її відправляють у подорож по Єгипту, свого роду паломництво. Місцеві божества і їх жерці беззаперечно визнають дочку Амона і Яхмеси фараоном. Підходить час коронації в столиці. Хатшепсут постає перед своїм номінальним батьком Тутмосом I, що сидить на троні. Фараон оголошує свою доньку, ім'я якої означає «Перша серед благородних», спадкоємицею [3, с. 15].

Правління Хатшепсут стало часом «лікування ран» країни після звільнення від ярма варварів. Жінка-фараон відновлювала зруйновані культурні пам'ятники і зводила свої, переважно на власну честь, як це зазвичай робили фараони-чоловіки. Хатшепсут підхопила прапор батька за масштабом ведення будівельних робіт. В її царювання вони набули країною значного розмаху. Перші споруди почалися в Карнаці і Луксорі, а також на західному березі Нілу (навпроти Фів). Храм Амона-Ра вона перетворила на національну святиню, на підході до якої стояли шість її колосальних статуй. Поруч була споруджена молельня з блоків червоного пісковика і чорного граніту, декорованих сценами, що зображують Хатшепсут за виконанням царських ритуалів і обов'язків. Найвиразнішою спорудою Хатшепсут став її похоронний храм в Дейр ель-Бахрі, у віддаленій частині Фів. Талановитий архітектор Сенмут побудував для неї чудовий храм, прикрашений дорогоцінними металами, скульптурами і рельєфами, терасами із зовнішньою колонадою. Дорогу до храму прикрашали сфінкси з головами Хатшепсут у вигляді бога Озіріса. Фігури були яскраво розфарбовані: тіло і обличчя жовті, борода синя, пов'язка з червоно-зеленими смугами. Рельєфи нижньої тераси зображують Хатшепсут у вигляді сфінкса, що нищить дев'ятьох ворогів, які уособлюють чужоземні країни.

Навколо храму ріс висаджений терасами сад з алеями сикомор і тамариндів, з пальмами, миртовими та фруктовими деревами, кущами ладану. Для прикрашення саду була споряджена спеціальна експедиція, зображення якої можна бачити на стінах храму. Хатшепсут відродила традицію подорожей

до Пунту, перервану за 400 років до неї. Пунт був справжнім, далеким і тепер зниклим торговим центром, розташованим на Еритрейсько-ефіопському узбережжі. У 1463 р. до н. е. п'ять кораблів піднялися вгору Нілом, перетнули Чорне море, допливли до Адена в Східній Африці і, промандрувавши три роки, повернулися, навантажені слоновою кісткою, чорним деревом, ладаном, шкурами пантери і живими мавпами. Найціннішим вантажем для жінки-фараона були запашні миртові дерева, коріння яких разом із землею були запаковані в вербові кошики. За її наказом дерева висадили біля храму, щоб створити богу Сонця Амону «Пунт в Єгипті». Успішна експедиція в Пунт стала відмітною рисою «натхненного богом» царювання. Ретельно висічені і пофарбовані епізоди цієї експедиції збереглися на одній із терас храму у Дейр ель-Бахрі. Зображення сповнені живих деталей африканського ландшафту, побуту жителів Пунта та їх огрядної правительки із свіжістю, жвавістю і схильністю до інновацій, притаманних культурі та мистецтву за часи царювання Хатшепсут [4].

Донька царя (Тутмоса I), вдова царя (Тутмоса II) та мачуха царя (Тутмоса III) Хатшепсут, посівши трон після смерті свого чоловіка, правила протягом 22 років разом з молодим пасинком, який впродовж більшої частини її правління виглядав незначним і майже непомітним. Нарешті, після років спів-регентства трон перейшов до Тутмоса III, який розділяв ідеали свого діда Тутмоса I, його енергію і цілеспрямованість. Тутмос III ще за його життя був названий правителем, «який розширив кордони до краю землі, до боліт Наарена». На думку наступних поколінь він був найвеличнішим з усіх фараонів [5]. Люто переслідуючи пам'ять своєї мачухи, він наказав видалити її ім'я з усіх побудованих під час її правління монументів, стесати її обличчя зі татуй і знищити фрески з її зображеннями. Ім'я Хатшепсут викреслили з офіційного списку єгипетських фараонів, і тільки в 1822 році, після розшифрування ієрогліфів, з'явилася можливість дізнатися про неї та її правління.

Нині достовірно відомими можна вважати дати життя жінки-фараона Хатшепсут та роки царювання. Збудовані нею чудові пам'ятки, що частково

збереглися, свідчать про її діяльність. Однак уявлення щодо зовнішнього вигляду цариці залишаються досить сумнівними. Скульптори і художники проявили надзвичайну майстерність, зображуючи правительку в трьох іпостасях: фараоном, богом Озірісом і сфінксом. Ми можемо бачити ніжний овал обличчя, широкі брови, мигдалеподібні очі, витончено окреслений рот зі злегка пухкими губами. Навіть у висіченій в камені чоловічій подобі жінки-фараона з причепленою бородою проглядається жіночність. Оскільки зображення фараонів носили канонічний характер і не мали індивідуальних рис, властивих тому, хто служив митцеві моделлю, слід визнати, що не можна очікувати тотожність зображення його прототипу, а отже так і залишиться таємницею, як насправді виглядала ця неординарна жінка [3].

Загальну уяву щодо її образу окреслює героїня поетичного твору Лесі Українки, міфічна жінка-фараон Ра-Менеїс. Історія та культура Давнього Єгипту з молодих років цікавила поетесу, яка у 19 років написала для своїх сестер підручник «Стародавня історія східних народів». Образи, навіяні яскравими моментами з єгипетської давнини, складають основу віршу «Ра-Менеїс», надрукованому в 1903 р. у збірнику «Відгуки», де відбулося поетичне осягнення авторкою історії життя і смерті давньоєгипетської жінки-фараона, відтворене у масштабній епічній формі [6,7]. Уявний образ цариці Єгипту Ра-Менеїс характеризується вираженою бінарністю: Леся Українка захоплюється її красою і водночас засуджує за жорстокість правління:

«Ра-Менеїс була горда цариця, дочка фараонів,
Гарна й страшна, мов Урея, змія золотая,
Що обвивала подвійний вінець двох Єгиптів,
Мала чоло діамантове й темні рубінові очі.
Вдача в цариці була, мов Нілу підступнії води,
Що впливають з таємних джерел, не відомих нікому;...
Весь Єгипет стогнав, мов співучий колос у пустині,
Владу важку несучи гордої Ра-Менеїс....
Ра-Менеїс панувала і в храмах нарівні з богами.

Всі камінні богині робились до неї подібні;
Руки майстрів заселили пустиню навколо Єгипту
Людом колосів з обличчям гордої Ра-Менеїс....».

Узагальнений віртуальний образ жінки-фараона, створений Лесею Українкою, не заснований на строгих фактологічних даних. Однак, не будучи історично достовірним, він позначений глибиною і яскравістю, які пробуджують чуттєве, підсвідоме сприйняття реальної особистості з далекого минулого. Тільки справжнім творам мистецтва притаманна властивість надання достовірності уявним персонажам. Подальші роздуми поетеси з приводу марності земної слави надихнули її на створення іншого вірша Єгипетського тексту – «Напис в руїні», навіяного образом зруйнованого пам'ятника Рамсесу II [9].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вардиман Э. Женщина в древнем мире. Пер. с нем. М. С. Харитоновна. Послесл. А. А. Вигасина. — Москва: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. — 335 с: ил. (По следам исчезнувших культур Востока).
2. Joyce Tyldesley. Myths and Legends of Ancient Egypt. London: Penguin Books, 2011. [XI]+384 p.
3. Мышуста С.В. Древний Египет. Женщины-фараоны. Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. 317 с. (Серия «Исторические силуэты»).
4. Гамалея Е.Н. Интродукция и акклиматизация растений в странах Древнего мира // Материалы Международной конференции «Интродукция, сохранение и использование биологического разнообразия мировой флоры», посвящённая 80-летию Центрального ботанического сада Национальной академии наук Беларуси. Минск. 2012. С. 63-66.
5. Wilkinson T. The Rise and Fall of Ancient Egypt. The History of a Civilization from 3000 BC to Cleopatra. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2011, 646 pp.

6. Козлітіна О. І. Дискретна система образів в Єгипетському тексті Лесі Українки / О. І. Козлітіна // Науковий вісник Миколаївського національного університету. – 2012. – Вип. 4-9. – С. 78-84.
7. Романов С. «Стародавня історія східних народів» і поезія Лесі Українки на єгипетські теми www.l-ukrainka.name/uk/Studies/Egypt/Poetry.html
8. Леся Українка. Ра-Менеїс. Зібрання творів у 12 тт. – К.: Наукова думка, 1975 р., т. 1, с. 206 – 209.
9. Гамалія К.М. Інформаційно-семантичний зміст монументів Рамсеса II у часопросторі // Вісник НАКККіМ. Київ, 2018. № 1. С. 155-160.

LITERATURE

УДК 821.161.2 /821 (470+430)/

ТАЄМНЕ ДЖЕРЕЛО АНДРІЯ КОКОТЮХИ – ПОСТМОДЕРНИЙ ПІДРУЧНИК ІСТОРІЇ ЧИ ДЕТЕКТИВНИЙ РОМАН?

Чонка Тетяна Степанівна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології (українське відділення)
Закарпатський угорський інститут
імені Ференца Ракоці II
м. Берегово, Україна

Анотація. У статті здійснено цілісний проблемно-тематичний аналіз детективного роману сучасного українського письменника Андрія Кокотюхи «Таємне джерело»: проаналізовано багатогранність висвітлення радянських реалій на всіх рівнях, представлених у тексті, – ідейно-тематичному, мовно-стильовому та пообразному. Акцентовано на своєрідності авторської манери митця у зображенні непривабливої, жорстокої життєвої правди часів СРСР, переданої легкою, емоційно забарвленою мовою у формі захопливого детективного сюжету з елементами української готики.

Ключові слова: сучасна українська література, детектив Андрія Кокотюхи «Таємне джерело».

Предметом даної наукової розвідки є роман Андрія Кокотюхи «Таємне джерело», за визначенням видавців, «детектив у стилі ретро, сюжет якого замішаний на українській готиці» [Див. 2]. Наша мета – аналіз проблематики, образів та мови твору крізь призму досліджуваної тематики.

Юрій Макаров, автор передмови до книги [Див. 1], резонно відзначив у ній елементи «фольклорної містики», «наукової фантастики», «політичного

трилера», «ліричної мелодрами» і «психологічного детективу».

Докладно дослідила творчість Андрія Кокотюхи літературознавиця Софія Філоненко, яка зазначила, що «У «Таємному джерелі» зійшлися до купи три лінії творчості письменника. Найперша – «готична» детективна проза: у романах «Темна вода», «Легенда про Безголового», «Пророчиця» та «Аномальна зона» колізія вибудовується навколо спроби раціонально пояснити містичні злочини. По-друге, новий твір продовжує лінію рімейків фольклорних сюжетів, започатковану оригінальною «Язикатою Хвеською». Третя лінія – «Червоний», у якому пригоди героїв на тлі післявоєнної історії дали автору підстави зробити глибокі морально-психологічні та соціально-політичні висновки про антилюдську, антиукраїнську сутність радянської влади» [3, с. 15].

Андрій Кокотюха (1970 р. н.) – надзвичайно плідний автор, на рахунок якого понад 80 книжок. Його роман «Таємне джерело» розрахований на масового читача. У даному контексті погоджуємося з дослідницею Софією Філоненко: «Сегмент масової літератури наразі активно розвивається, кількість видань поступово переходить у літературну якість... В елітарної і масової літератури різні «логіки» і «практики», якщо скористатися словами Кена Гелдера, різні функції, і читачі мають щодо них абсолютно різні очікування» [3, с. 10]. Кокотюха відкрито звертається до свого читача у післямові до роману, акцентуючи увагу на важливих для нього моментах читацької рецепції: «Сподіваюся, не нудьгували, читаючи цю книгу... Але ви, мої улюблені читачі, сподіваюся, також не залишилися байдужими до реального часу, в якому розгортаються події роману. ...Сюжет – вигадка. Радянська Україна, в якій усе це відбувається – на жаль, ні. Поміщати вигаданих героїв у справжні реалії – складова мого творчого методу, мого світогляду журналіста і моя письменницька позиція» [2, с. 312]. Горизонт очікування (за Г. Р. Яуссом) наперед задає автор – читачеві варто зупинити свою увагу на історичних реаліях тексту, щоб осягнути його ідею: страхіття радянської антилюдської системи забувати не маємо права, свою історію мусимо пам'ятати.

Отже, можемо констатувати, що у романі висвітлено ряд проблем радянської України, зокрема:

- Брехливість радіо і телебачення [2, с.: 10, 251, 297].
- Дефіцит продовольчих товарів та торгівля з-під прилавку [2, с.: 10, 21, 26, 69, 70, 108, 129].
- Пияцтво [2, с.: 24, 25, 60, 70].
- Відмова дітей від «неблагонадійних» батьків [2, с. 11].
- Знуцання над людьми у психлікарнях, з яких мало хто вийшов живим [2, с.: 14, 33, 45, 170].
- Зловживання службовим становищем [2, с. 15].
- Підслуховування та доноси [2, с.: 30, 31, 35, 50].
- Антирелігійна політика радянської влади [2, с.: 14, 109 – 110, 156, 158].
- Вимушене переселення до Сибіру [2, с.: 16, 99].
- Усесильність і безкарність партійних діячів [2, с.: 18, 20, 21, 35, 38, 39, 40].
- Відносини СРСР та Америки [2, с. 28].
- Війна в Афганістані [2, с.: 29, 32, 62, 65, 251].
- Виступи проти радянської влади [2, с.: 46 – 49, 53, 57].
- Доля політв'язнів [2, с. 80].
- Радянська система освіти [2, с.: 114, 118].
- Дідовщина в армії [2, с. 90].

Епіграф до роману «Він був готовий робити ідіотські жести, аби підштовхнути події. Будь-які» взято з роману норвезького письменника Ю. Несбе «Таргани», головним героєм якого також є детектив, Гаррі Голе. Легко простежити таким чином спільні риси між цими персонажами: обидва розумні, уважні, наділені неабиякою інтуїцією у своїй справі, демонструють свою принциповість і прагнуть досягнути справедливості, чим викликають незадоволення керівництва, страждають від алкоголізму через бажання хоч тимчасово забути про «тарганів», породжених навколишньою реальністю, які

мучать їх. У тексті роману автор обігрує ці слова: підполковник Бурков пояснює своєму підлеглому Князевичу позицію верхів щодо його поведінки, через яку той потрапив у немилість: «Аби ж ти тоді не робив цілком зайвих рухів... Вважай, оця мертва вода в Гайвороні твій шанс утриматися на плаву» [2, с. 59].

Вагомою для розуміння суті роману є антропоніміка, яка на перший погляд має іронічне забарвлення, проте передбачає досить серйозне прочитання (загалом як і стиль усього тексту): від казкового Адаміка (алюзія на біблійного Адама та приреченість людства на страждання) до головного героя Ігоря Князевича й полковника Половця (згадаймо «Слово о полку Ігоревім»). Ігорю тридцять три роки (алюзія на Ісуса Христа); він близький до ліричного героя Данте, який на половині життєвого шляху заблукав у темному лісі в пошуках життєвої істини. З певною іронією автор змальовує Князевича (капітана, слідчого карного розшуку Головного управління внутрішніх справ) у главі «Делон», про що свідчить сама назва: дружина Ігоря «зацікавилася перспективнішим за нього москвичем...» [2, с. 18] і вони розлучилися, розмінявши двокімнатну квартиру на дві однокімнатні, на роботі став ізгоем (назва четвертої глави) через те, що «не маючи наміру мовчати та спускати все на традиційних гальмах, він на свій страх і ризик викликав на допит одного з інструкторів ЦК» [2, с. 39] у справі з наркотиками, у якій фігурував син Щербицького, першого секретаря ЦК КПУ. Керівництво відправило його у вимушену відпустку, поки вирішать його долю у верхах, і він запив, відчуваючи себе «вигнанцем з раю, не менше» [2, с. 40]. Тому дантівські слова «На півшляху свого земного світу / Я трапив у похмурий ліс густий, / Бо стежку втратив, млою оповиту. / О, де візьму снаги розповісти / Про ліс листатий цей, суворий, дикий, / Бо жах від згадки почина рости!» саме про нього, адже «Хоч мав лише тридцять три, уже встиг заморитися від усього цього: непомірні кар'єрні апетити колишньої; робота, де останнім часом частіше спускають вказівки ловити тільки «правильних» злочинців, тобто – жодним боком не пов'язаних із партійним і радянським керівництвом; країна, про невидиме

життя якої йому було відомо значно більше, ніж треба знати пересічному радянському трудівникові...» [2, с. 21]. Ігор розумів, що у радянській системі без парквитка (яким би розумним і талановитим не був) він ніколи не досягне жодних посад, проте інтуїтивно уникав вступу до партії.

Отже, рай насправді виявляється справжнім пеклом, а чистищем для героя стає віддалене західне село Гайворів, куди його заслали розслідувати дивні смерті комсомольського ватажка і двох партійних діячів, які нібито отруїлися джерельною водою з джерела Святої Варвари. Епілогом до цієї справи послужив відеозапис з психлікарні у Львівській області: проповідування Григорова Якова Васильовича можемо вважати ідейною кульмінацією роману: «Ваша влада не від Бога, а від Сатани. Ви – слуги диявола, пекельне плем'я, ви безбожники та грішники... Ви забрали все, ви морили нас голодом та війнами, ви руйнуєте наші храми та виселяєте нас із наших земель. Ви забираєте у людей усі права. Тільки права думати в мислячої людини забрати ніхто не може... За це воздається вам уже на цьому світі» [2, с. 46 – 47].

Приїхавши до Тернополя для розслідування справи, «сам Князевич вирішив власних помилок не повторювати і відразу ж поставити до відома тих, кого *треба* (тут і надалі виділення курсивом зберігаються авторські і мають додаткове емоційно-сміслові забарвлення – Т. Ч.), готуючись будь-якої миті відійти убік» [2, с. 61]. Відряджаючи підлеглого, Бурков пояснює: «Сам знаєш політику партії: релігія – опіум для народу. В західних областях Української РСР народ ще забитий, скільки там більшовики, менше сорока років? Не всі пережитки вибиті» [2, с. 49]. Проте село Гайворів та його мешканці кардинально змінюють світогляд Князевича: ті, хто для влади є ворогами, насправді виявляються мудрими, добрими, людяними, справжніми.

Жертвами, які померли від джерельної води стали «Там комуністка – сексуально нестримана, там – колишній кат, який пишається своїми діяннями, там – секретар комсомольської організації, він же – гвалтівник» [2, с. 92]. Дізнавшись про це, Ігорю вже не хотілося шукати відповіді: «Адже виходило – він знайшов тут, у далекому селі на Заході України, те, від чого вперто

намагався втекти у Києві... Якщо злитися на кого, то хіба на самого себе, власне безсилля дорослого тридцяти трьох років, мужчини перед необхідністю приймати та виконувати чужі рішення» [2, с. 142].

Типовим образом радянського комуніста є Цибух Петро Андрійович – стукач (символічна назва 19 розділу) – секретар місцевої партійної організації. Характеризуючи Князевичу село, він категорично заявив: «Тут живуть вороги... нашої влади, нашого способу життя, наших ідей та державного ладу... Їм тільки дай привід, вони радянську владу... з гноєм змішають... Бо всі тут – бандерівці!» [2, с. 178]. Його антиподом є Рогоза, який намагається захистити село, що стало для нього рідним. Саме вони з Кудімовим (хоча вони і не є місцевими жителями) допомагають Дмитру Ярчуку, 19-літньому дезертиру, який утік з Афганістану, бо не міг змиритися з тим, що під прицілом своїх же має убивати невинних жінок і дітей: «У чому мій обов'язок? Ти знаєш, що таке зачистка? Про таке в газетах не пишуть, радіо не скаже, телек не передасть! А я сам ходив туди, сам, оцими ось руками розстріляв хлопчика в кишлаку! ...Я випустив у нього весь ріжок, брате! Бо позаду, за спиною, за три кроки, стояв сержант Лопарьов, наставивши дуло на мене!» [2, с. 251]. Дмитро, переховуючись у лісі, випадково дізнався про те, що біля їхнього джерела Святої Варвари будують спеціалізований урядовий санаторій для найвищого керівництва СРСР, щоб продовжувати їхнє життя, а отже, й перебування при владі, цілющою водою. З відчаєм Дмитро звернувся до Князевича: «Вони не повинні жити довго, брате! Брежнєв Леонід Ілліч, Андропов Юрій Володимирович, усе політбюро, наш... Щербицький Володимир Васильович – вони мусять померти швидше, лише тоді все це скінчиться! І не тільки Афган... Але не можна, не можна допускати, аби їм продовжували життя!» [2, с. 256]. Дмитра розстріляли впритул солдати – охоронці джерела, незважаючи на крики Ігоря, який намагався їх зупинити. Полковник Половець з комітету державної безпеки СРСР, який відповідав за будівництво, незважаючи на те, що був родом з Бродів Львівської області, твердо вірив, що «помирати їм зараз від старості й хвороб – політично неправильно... це створює загрозу державній безпеці... Чого чекати від нової

влади?» [2, с. 279]. Князевич несподівано для себе довершує незавершену справу Дмитра: щоб зупинити будівництво санаторію, він повідомляє Половцю, що Ярчук уже встиг людям розповісти про секретний об'єкт, а отже, жителі села будуть продовжувати труїти воду.

Остання розмова з професором Рогозою, який, як з'ясував Князевич, і готував «мертву воду», чітко визначивши свою мотивацію: «Але якщо ти схильний до гріха, то краще не йди до влади... партквиток у цій країні дає необмежену владу... якщо в кишені гвалтівника або іншого негідника червоний партійний квиток, це його врятує від заслуженої кари... Скільки за цей час буде Чехословаччин і Афганістанів? Скількох ще посадять у концтабори та психушки? Наскільки далі ми ще відірвемося від нормального цивілізованого світу, де люди справді знають, що таке свобода, честь, гідність? Де міру власної свободи не регулюють партійним квитком?» [2, с. 300] стала вирішальним аргументом для Князевича на користь села Гайворова, його мешканців і насамперед самого Ігоря. Він вирішив залишитися з цими людьми, щоби захистити їх, щоби відчутти себе людиною, яка здатна приймати власні рішення. Остання глава тому так і називається – «Одне велике» – рішення, почуття, нове життя.

Як і герой Данте, у фіналі Ігор знаходить своє кохання – Марію, яка, до речі, є вчителькою історії (на нашу думку, у даному контексті це ім'я не стільки асоціюється з Біблією, як є алюзією на Марію Уласа Самчука – дівчина з села, яка, незважаючи на те, що її згвалтував представник влади і перед багатьма людьми вона стала винною без вини, намагається жити далі, не ховаючи очей і правди). «У нас усе піде добре. Інакше не може бути. Інакше все дарма» [2, с. 307], – запевняє він Марію.

Висновки. Здійснивши інтерпретацію роману, можемо стверджувати, що Андрій Кокотюха ставить у ній перед своїми читачами вагомі морально-етичні та соціально-політичні питання. Вважаємо актуальним вивчення роману у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кокотюха Андрій. Таємне джерело. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 288 с.
2. Кокотюха А. Таємне джерело: роман. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2019. – 320 с. – (Серія «Детективна агенція ВО»).
3. Філоненко С. Місія здійсненна: популярна література у дзеркалі критики: літературно-критичні статті / Софія Філоненко. – Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2017. – 183 с.

POLITICAL SCIENCES

ON PROBLEMS OF TECHNOLOGICAL COMPATIBILITY OF MEDICAL INFORMATION SYSTEMS

Makarenko Maksym

Candidate of Medical Sciences,
Director of the MM-Dental Clinic,
Candidate of Doctor
of Science in Public Administration,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine

A long-term roadmap has been developed in the United States to tackle the problem of interoperability (interoperability). An increase in the share of individuals and legal entities in a single digital medical space allows the transfer of documents, their receipt, search and use of electronic medical information within the system; searching for electronic medical information from external sources and making electronic medical information available to external sources; use of electronic medical information for making management decisions.

The positive effect of the interoperability of information systems is to improve the health of the population, reduce costs and improve treatment and diagnostic processes in this country there is a rapid development of digital medicine, however, there is no national register of medical data; When applying for medical care, a passport is not required, it can be replaced by a driver's license or insurance policy [1].

Experts from Deloitte Touche Tohmatsu Limited (Deloitte), one of the world's leading organizations in the field of audit and consulting services, investigated the problem of technological compatibility of information systems in the field of health care. As a result, they recommend improving the compatibility of such systems based

on existing experience, which will greatly facilitate doctors' daily tasks and, consequently, increase their efficiency and job satisfaction [2].

New technologies must improve the operation of information systems - from hard-to-use data archives to modern analytics. However, developers of such systems should monitor the efficiency and usability of users. Such work should include:

- appeal to doctors for feedback. Direct communication with the medical community may not always be embodied in systems optimization solutions, but in combination with other information, it can help the IT team understand the purpose of the optimization request and determine the best way to achieve this goal;

- workflow optimization. This often requires the involvement of the entire development team. When using such a system, even one team member can influence the work of others. Users should be aware that solving a problem may not always involve changing the system, but rather ensuring that all users follow a correct and standard workflow;

- providing ongoing support. This may include testing the work of advanced users, involving other field staff to support the project (administrative assistants, medical students, residents) or offering to participate in trainings. Organizations should also be aware of the need to increase staffing to address health care management and training in the regions;

- discussion of prospects. The complete solution of certain issues of the system is a long process. Discussion of prospects and achievement of intermediate goals is a confirmation of continuity in commitments to address possible problems in the future;

- awareness of new technologies. Many new technologies are in the early stages of development, but the situation is changing rapidly, some technologies may soon be used and achieve significant success.

The most important areas of development of the digital healthcare system for the next 5 years are: mobile applications and fitness gadgets (mHealth), telemedicine, remote monitoring of the patient's condition via the Internet of Things and improving medical literacy.

BIBLIOGRAPHY:

1. Connecting Health and Care for the Nation A Shared Nationwide Interoperability Roadmap FINAL Version 1.0. URL : <https://www.healthit.gov/sites/default/files/hie-interoperability/nationwide-interoperability-roadmap-final-version-1.0.pdf>
2. Deloitte Technology. URL : <https://www2.deloitte.com/bg/en/pages/technology/solutions/technology-bg.html>

УДК 321.7

**ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ЯК
ОСНОВА СТАБІЛЬНОСТІ ТА ДЕМОКРАТІЇ**

Березовський Данило Олегович

кандидат наук з державного управління,
кафедра менеджменту та публічного адміністрування

Кухтик Станіслав Володимирович

кандидат юридичних наук, кафедра права

Деркаченко Юлія Вікторівна

кандидат юридичних наук, кафедра права

Машенков Костянтин Анатолійович

доктор наук з державного управління,
кафедра менеджменту та публічного адміністрування

«Міжнародний науково-технічний університет
імені академіка Юрія Бугая»

Київ, Україна

Анотація: Громадянське суспільство важлива частина політичного процесу. Прагнення вдосконалення політичної системи, повернення її у демократичну площину, запити на моніторинг та контроль за діяльністю влади, нагляд за виборчим процесом, боротьба з корупцією та орієнтація на захист людських прав та свобод є невід’ємними складовими громадянського суспільства. Взаємодія держави та громадянського суспільства у такому разі стають основою стабільності та демократії. Розуміння державою важливої ролі громадянського суспільства та співпраця на засадах партнерства є однією з головних умов функціонування стабільної і розвиненої країни.

Ключові слова: демократія, громадянське суспільство, держава, моніторинг, політика.

Трансформаційні процеси в Україні зумовили значний вплив на громадянське суспільство. З кожним роком громадянське суспільство стає активнішим, більш організованим та прагнучим до співпраці та партнерських

відносин із владою.

Громадянське суспільство — це сукупність індивідів, які взаємодіють між собою та остаточною результатом цієї взаємодії є держава. Це сфера соціальної взаємодії між економікою та державою, яка охоплює приватну сферу, асоціацій, соціальних рухів і форм публічної комунікації. Громадянське суспільство — це не щось відділене від держави, це, з одного боку, стадія її становлення, а з іншого — частина її функціонального механізму [1, с. 6-7].

Громадські інститути – характеризуються в цілому горизонтальними й неформальними зв'язками, змішаним способом регуляції та саморегуляції, добровільним типом членства, відкритістю. Це певний різновид соціокультурних систем, які встановлюють і підтримують ціннісно-нормативні, організаційні та інші рамки автономної діяльності та взаємодії людей, що спрямовують їх активність у бік більш ефективного та всебічного розкриття та самопрояву [2, с. 282].

Процес інституціоналізації громадянського суспільства в українському публічному просторі проходить у тісному взаємозв'язку з державними інститутами, які також структурно і функціонально змінюються, втрачаючи традиційні функції і піддаючись інноваціям. Інституціональні перетворення запускають механізми змін у системі взаємин акторів і формують нові практики співпраці. Складні та фрагментовані взаємодії державних і недержавних інститутів (нових і тих, що реформуються) публічної політики створюють множинність мережевих практик співпраці і формують публічний капітал сучасної політичної системи України [3].

Слід зазначити, що проблеми взаємодії державної влади та громадянського суспільства існує не один рік. Низький рівень впливу суспільства на владу, слабка організація зворотного зв'язку та нестабільність політичної системи зумовлюють шукати інші засоби реалізації ініціатив. В Україні це висвітлюється у різноманітних протестах, акціях та пікетуваннях.

Якщо подивитись на демократичні країни, зокрема країни ЄС, то можна побачити, що є дуже багато різних форм співпраці громадянського суспільства

та влади. Поширеною є практика консультацій з громадськістю, проводяться опитування громадської думки, ведеться соціальний моніторинг, створюються громадські коаліції.

Вірна модель організації зв'язків із громадськістю місцевих органів влади визначає порядок дій для їх налагодження, основними з яких є: збір та систематизація інформації про проблеми регіону, вивчення громадської думки та проведення анкетування населення території, формування бачення пріоритетів розвитку регіону як місцевих органів влади, так і громадськості, створення робочих груп громадськості для визначення цих пріоритетів, організація проведення громадських слухань із розвитку зв'язків із громадськістю. [4].

Держава повинна приділити значну увагу щодо розвитку громадянського суспільства, посилити відповідальність посадових осіб за ігнорування співпраці з громадянським суспільством та нехтуванням їх запитів, розробити відповідні напрямлення з підвищення кваліфікації службовців щодо ефективної співпраці на партнерських засадах. Усвідомлення державою важливості громадянського суспільства є основою для стабільності та демократії. Тільки завдяки активному діалогу з усіма інститутами громадянського суспільства можливо створити необхідні умови для реалізації якісних та перспективних рішень, які будуть відповідати життєвим потребам і соціальним прагненням суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абетка політична. Громадянське суспільство і політика: навчальний посібник. За наук. ред. док. наук держ. упр. О. В. Радченка, Редактор-упорядник М. Д. Городок, [автори-упоряд. А. В. Карташов, О. В. Радченко], вид. 11-е, доп. і перероб. — Київ : 2016. — 48с.
2. Резник Ю.М. Введение в социальную теорию: социальная системологии. М.: Наука., 2003, 525 с.
3. Чальцева О.М. Роль громадянського суспільства у проектуванні публічної політики в Україні // Вісник ДонНУ імені Василя Стуса, Сер.:

Політичні науки 2020. —С. 102-107. URL: <https://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/article/view/9410> (дата звернення 09.08.2021)

4. Коврига О.С. Взаємодія органів державної влади з громадськістю в системі державного управління України // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління, Том 31 (70) № 2, 2020. — С. 109-114. URL:http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/20.pdf (дата звернення 12.08.2021)

ДОВІРА ДО ВЛАДИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ІСНУВАННЯ СТАБІЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Шачковська Любов Сергіївна

к. політ. н., доцент

Максимчук Олена Вікторівна

викладач

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

м. Умань, Україна

Анотація: актуалізація висвітленої у статті проблеми виходить з того, що в останній час демократичні політичні режими стикаються з проблемами слабкої суспільної підтримки, зниженні рівня довіри до них, мало ефективності у вирішенні гострих суспільних проблем. У статті розглянуто основні підходи до інтерпретації довіри у психології, політиці та соціології. Визначено причини, що зумовлюють політичну недовіру.

Ключові слова: довіра, демократизація суспільства, концептуалізація довіри, легітимність, демократія.

Сучасні демократичні політичні режими все частіше стикаються з проблемами їхньої низької підтримки зі сторони суспільства, що проявляється в зниженні рівня довіри громадян до окремих інститутів влади або політичної системи в цілому. Дослідження зниження рівня довіри до влади є досить актуальним, якщо враховувати всі ті процеси, які від нього залежать, а саме швидкість демократичних перетворень та легітимність політичної влади.

Соціологічна традиція дослідження феномену довіри представлена роботами Дж. Коулмена, А. Селігмена, Т. Парсонса, Е. Гідденса. Політологічна традиція досліджень відображена у роботах Г. Алмонда і С. Верби, Ф. Фукуями, Е. Ейзенштадта, Р. Патнама та ін. Серед вітчизняних дослідників феномен довіри прагнули проаналізувати А. Колодій та А. Міщенко.

Владні відносини засновуються на визнанні одних суб'єктів такими, що

здатні керувати іншими. Важливою політичною тенденцією XX та XXI ст. виступають демократичні зміни всередині багатьох країн. Цей процес є складним і багаторівневим, тому втрата довіри до правлячої еліти постає як ерозія владних відносин, як прагнення індивідів повернути собі ті повноваження, які вони у свій час віддали державі, що є ознакою процесу делегітимації влади.

Дослідження феномену довіри до влади передбачає, насамперед, звернення до розгляду цього соціального явища у роботах науковців різних періодів. Вказана проблема здебільшого вивчалась з точки зору психології та соціології. Якщо Г. Гроцій, Дж. Локк, І. Кант і Е. Дюркгейм звертались до проблеми довіри у рамках договірної концепції походження держави, то сучасні дослідники трактують довіру як умову збереження стабільності суспільства. Так, П. Штомпка трактує довіру як ставку на майбутні можливі дії інших людей та вбачає у ній чинник пом'якшення відчуття непередбаченості майбутнього.

Політологічний енциклопедичний словник дає таке визначення: «довір'я політичне – вираз відповідності цілей діяльності об'єкта і суб'єкта політики; визначення можливостей суб'єкта задовольнити потреби об'єкта (не підтвердженні досі безпосередньою практикою)» [9, с. 165].

Сучасна українська дослідниця А. Міщенко дає визначення довірі як сукупності “раціональних та ірраціональних переконань особи, що дозволяють робити ставки на майбутні дії іншої людини, якій вона добровільно передала ряд своїх повноважень” [8, с.4].

Якщо довіра виступає позитивним чинником функціонування суспільства, то недовіра констатує відсутність визнання можливостей суб'єкта задовольнити потреби об'єкта політики, що призводить до загострення почуття невизначеності та непередбачуваності майбутнього.

Підкреслюючи роль феномену довіри в організації суспільного життя, варто відмітити, що влада і насилля можуть на деякий час вирішити проблему соціального порядку, але вони не здатні самі по собі забезпечити основу для

підтримання цього порядку в довготривалій перспективі.

Проблема довіри є дуже актуальною, якщо враховувати ті процеси, які від неї залежать, та ті наслідки, до яких може призвести зміна її рівня. Однак тема є недостатньо дослідженою і мало обґрунтованою.

Одними із перших до проблеми довіри звернулися американські вчені Г.Алмонд і С.Верба в своїй книзі “Громадянська культура” (1962). Вони визначили довіру як один з чинників існування стабільної демократії [6].

Серед вітчизняних дослідників феномен довіри прагнула проаналізувати львівська дослідниця А. Колодій у своїй роботі “Основи демократії”(2002) та інших публікаціях з цієї ж тематики у періодичних наукових виданнях, та М. Доган, який розглядав її одним із найважливіших чинників підтримання стабільності в сучасних демократіях.

Соціологічна традиція представлена роботами Дж. Коулмена, А. Селігмена, Т. Парсонса, Е. Гідденса. Політологічна традиція досліджень в галузі довіри представлена роботами Г. Алмонда і С. Верби, Ф. Фукуями, Е. Ейзенштадта, Р. Патнама та ін.

Можна стверджувати, що було зроблено багато спроб й іншими вченими побудувати певні концепції, однак на сьогодні вони залишаються лише гіпотезами та припущеннями.

Згідно концепції М. Вебера, в основі легітимності лежить віра в традицію, особистість чи закон, відповідно існують три чисті види легітимації влади: традиційний, харизматичний та раціональний. Панування є традиційним, якщо його визнання спирається на віру у святість давно встановлених порядків. У традиційних суспільствах законність належала людині в особі пана або монарха і була спадковою; спосіб управління був високо персоналізований і обмежений звичаєвими нормами та обов’язками.

На відміну від традиційного, харизматичне панування засновується на цінності не повсякденності, а винятковості. Воно ґрунтується на вірі в надзвичайні можливості політичного лідера, який володіє харизмою. Особливістю є те, що цей вид функціонує, поки підтверджується харизма

лідера шляхом перемог, успіху, добробуту підлеглих. З перемогою формалістично-юридичного раціоналізму на Заході формується ще й легальний тип панування, який засновується не на відданості харизматичній особистості чи на силі традицій, а на довірі до раціонально встановлених норм. Важливо зазначити, що для ефективного панування не потрібна реальна харизма чи справедливі закони, головною є довіра до традиції, правителя чи законів.

Досліджуючи втрату довіри як перешкоду демократичним перетворенням, слід дати визначення процесу демократизації. “Демократизація – це запровадження принципів демократії, перебудови держави, суспільства на демократичних засадах ” [10, с. 234]. Якщо демократію можна розглядати як “функціонування державної влади на засадах визнання народу її джерелом та носієм, то демократизацію, процес переходу до неї, не можна визначити за допомогою сталих (фіксованих) об’єктивних критеріїв (ознак). Результат демократизації не можна вважати стабільним, передбачуваним та незмінним” [9, с. 138]. Таким чином, слід виходити з того, що демократизація суспільства – це певна спрямованість політичного процесу, що характеризується розширенням прав і свобод громадян та їх об’єднань, участю народу в політичному житті та його впливом на прийняття політичних рішень, посиленням контролю з боку суспільства за діяльністю держави, забезпеченням вільної конкуренції різних політичних сил, ідеологічного і політичного плюралізму.

Демократичні перетворення передбачають підвищення рівня довіри до влади та зменшення примусу у процесі управління державою. Відповідно, як тільки рівень довіри починає знижуватись, темп демократизації теж сповільнюється. Важливим залишається підвищення рівня як персональної, так й інституційної довіри. Хоча персональна довіра є більш характерною для авторитарних режимів, проте підтримка демократично налаштованого лідера може слугувати рушієм демократичних перетворень. Для утвердження демократичного режиму більш важливою є сформованість інституційної довіри – очікування певної діяльності від політичних інститутів, адже необхідною

умовою демократії є домінування раціонально-легальної легітимності.

Таким чином, феномен довіри має такі прояви в суспільствах сучасної демократії як: віри; складової громадянської культури яка виражається у різних формах участі громадян в політичному житті держави; складової соціального капіталу, як співучасті та взаємності між громадянами на рівні горизонтальних та вертикальних мереж взаємодії; правової вкоренованості взаємодії громадянського суспільства та держави.

Варто підкреслити, що вищеописані прояви не охоплюють всіх аспектів сутності довіри. Однак, поряд із загальними тенденціями розчарувань та зниження рівня довіри населення до всіх інститутів влади в більшості демократичних держав, дані прояви довіри можуть сприяти пошуку ефективних шляхів та механізмів постійного функціонування конституційних режимів та безперервної підтримки населенням демократичних принципів розвитку держави.

Отже, можна зазначити, що довіра є невід'ємною складовою функціонування демократії. І сьогодні є нагальна потреба розширити межі дослідження даного феномену саме як соціально-політичного явища, яке небезпідставно впливає на процес легітимації існуючих режимів. І саме цей аспект має стати основним в подальших дослідженнях довіри.

Недовіра виступає чинником делегітимації влади, зниженню темпу демократизації, нестабільності політичної системи. Через домінування в Україні харизматичної легітимності, можна констатувати домінуючу роль у вітчизняному політичному житті персональної довіри у порівнянні з інституційною.

Аналіз результатів соціологічних досліджень засвідчує, що темп демократичних трансформацій безпосередньо залежить від рівня довіри населення до влади. А втрата довіри призводить до необхідності використання авторитарних методів управління.

До причин, що зумовлюють політичну недовіру можна віднести розчарування у ефективності державних органів влади, відсутність політичної

відповідальності, конфлікти всередині правлячої еліти, низьку інституційну можливість громадян впливати на політичний процес, забюрокартизованість та корумпованість владної верхівки.

Через сильний вплив соціалістичного минулого українська громадськість повинна бути готова до тривалого перехідного періоду (особливо зараз, після тяжких соціальних потрясінь та в умовах міжнародного політичного конфлікту) перш ніж в країні буде встановлено демократію європейського зразка. Не варто очікувати швидкої гармонізації стосунків між громадянським суспільством і державою, адже викорінення бюрократизму та корумпованості чиновницького корпусу складна на тривала процедура.

І все-таки формування дієвого громадянського суспільства в Україні цілком реальне. Але це не буде результатом раптового емоційного пориву народних мас. Швидше навпаки, це буде вимушений болісний крок у ситуації, коли настає чітке усвідомлення, що «інакше вже ніяк не можна». Для цього громадяни України мусять усвідомити, що розповсюджене нині серед вітчизняного загалу переконання «якось воно буде й без мене» веде, як правило, до відновлення авторитаризму, олігархічних форм правління, нищення громадянського суспільства та повернення у тупикові гілки розвитку суспільства, з яких тільки недавно вибралася молода українська держава.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурдьє П. Политическое представление: Элементы теории политического поля. / Бурдьє П. Социология политики: Пер. с фр. Е.Д.Вознесенская/ Сост., общ. ред. и предисл. Н.А.Шматко./ - М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с.

2. Динаміка довіри громадян України до органів влади та демократичних інституцій [Електронний ресурс] / Соціологічне опитування. // Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Monitor22/01.htm>.

3. Погорелий С. С. Довіра до державної влади як категорія політичного управління // Держава та регіони. – Серія: Державне управління. –

2010 р. – № 3. – С. 100-105. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://firearticles.com/derjavne-upravlinnya/214-dovra-do-derzhavnoyi-vladi-yak-kategoriya-politichnogo-upravlinnya-pogoryeliy-s-s.html>.

4. Єрмолаєв А., Левцун О. «Вишневий сад» українського традиціоналізму // Дзеркало тижня. – №21. – 10 червня 2011р.

5. Колодій А. Траєкторія демократичного переходу в Україні / Розд. 2 з кн.: Трансформація в Польщі і в Україні: 1989-2009. Вибрані аспекти. – С. 23-38. - [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://political-studies.com/?p=570>.

6. Липсет С. М. Размышления о легитимности [Електронний ресурс] / С. М. Липсет // Апология. – 2005. – № 5. – Режим доступу: http://www.journal-apologia.ru/rnews.html?id=331&id_issue=812.

7. Міщенко А. Б. Вплив довіри на легітимацію влади в сучасній Україні / А.Б. Міщенко // Гілея. – 2010. – Вип. 30. – С. 440-447.

8. Міщенко А. Б. Довіра як складова легітимації влади в умовах сучасної демократії: автореф. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / А.Б. Міщенко – К., 2010. – 23 с.

9. Політичний енциклопедичний словник / [ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка] – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

10. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / [Заг ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського]. – Х.: ВД “ШКОЛА”, 2009. – 1008 с.

11. Чи підтримуєте Ви діяльність Віктора Януковича ? (динаміка, 2002-2011) [Електронний ресурс] / Соціологічне опитування. Центр Разумкова // Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=90.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

УДК 141.201

PROBLEMS OF THE NATIONAL MODEL OF INFORMATION SOCIETY DEVELOPMENT

Bagirova Yegana Mais
Researcher at the Institute
of Philosophy and Sociology,
National Academy of Sciences of Azerbaijan
Azerbaijan Republic, Baku

Summary In the era of informatization, global and regional structures challenge the national sovereignty and legitimacy of modern States. In the context of the widespread introduction and development of information and communication technologies, greater regional and global interdependence, the best option for the development of a national society is a model of comprehensive modernization with national-ethnic and universal elements (social changes combined with progressive resources of leading countries).

Keywords: informatization, technologies, the national state, society, changes, globalization, modernization

The current stage of historical development is associated with the formation and functioning of the information society, which combines new information and traditional values, along with mechanisms that successfully solve social problems. In modern conditions, it becomes obvious that the future of any nation-state is connected with the global use of information. Information is a strategic resource that has a broad and deep impact on society, and the level of informatization of society is a factor that determines the pace of development of society. In recent years, the problem of a special historical choice that the national state has to make in

connection with the inevitable informatization of the social system has become more relevant. As a result, the task of socio-philosophical analysis of the processes of informatization, the study of the problems and prospects of the national society entering the information stage of development is put on the agenda. According to Bell, in the coming century, the formation of a new social order based on telecommunications will become crucial for economic and social life, for the methods of knowledge production, for the nature of human labor activity. The revolution in the organization and processing of information and knowledge, in which the computer plays a central role, is “unfolding simultaneously with the formation of a post-industrial society” [1,c.330; 2,c.172].

The transition to the information society is a new stage of a radical change of cultural, political, socio - economic paradigms [3]. The revolution in microelectronics, information technologies and computers almost instantly established global electronic communications, which, combined with technological advances in television, cable, satellite and air transport, radically changed the nature of communication. The development of new communication systems has created a world in which the place and personality of a person are constantly intertwined by regional and global communication networks. These types of networks connected by information technologies are of fundamental importance for legal, organizational and military developments that transform modern political communities and the state system as a whole. A new type of society is emerging, in which the material basis of all processes consists of flows (technological, financial, information, etc.), and power is organized into global networks through which information flows circulate. These flows are asymmetric and express power relations. Castels calls the information society a network society because it is created by networks of production, power and experience, which form a culture of virtuality in global flows crossing time and space. M. Castels writes: “In a world permeated by global flows of wealth, power and images, the search for identity, collective or individual, attributed or constructed, becomes a fundamental source of social meanings” [4, p.505].

Thus, the discrepancy between the formal power of the state and transnational

corporations, which limit the competence and effectiveness of the national state, is clearly manifested. In this regard, it should be noted that transnational corporations have national coordinates, but their activities are aimed at increasing the international competitiveness and profitability of their own structures. The introduction of information technologies and automation of production have opened up qualitatively new opportunities for multinational corporations to operate widely in various national states. The changes that the nation-state has undergone in the era of globalization have revealed the doubtfulness of the complete dominance of the nation-state, since various forces and actors at the national, regional and international levels share and exchange political power. The effectiveness of nation-states in the era of informatization is based on the balance between national, regional and international structures, along with socio-political practice.

Nation-States also face problems such as drug trafficking, the use of non-renewable resources, epidemics, nuclear waste management, the proliferation of weapons of mass destruction and global warming, which actualize the coordination and integration of international structures. In all the main areas of national policy, the interconnection of public structures in regional and global flows and processes forces them to participate in intensive cross-border coordination and regulation. In recent years, the growing participation of national States in regional and global structures has changed the scale of their power and sovereignty. The intensification of regional interconnections and the spread of global relations raise important questions concerning the ability of States to effectively meet the demands coming from national and transnational forces [5].

The integration and transnationalization of production, finance and other economic resources undermine the ability of the nation-State to control its democratic future. Thus, at present, formal democracy has spread widely in the world, but the national state is hindered on this path by the structures of transnational capital and interconnected networks that call into question the ability of the state to ensure national development.

In the modern era, effective national development programs ensure the

promotion of the information society to a knowledge society focused on sustainable human development, on the observance of human rights and freedoms. These programs provide for universal access to knowledge through information and communication technologies, the use and dissemination of information in all human dimensions. At the same time, information and communication technologies themselves are a means of strengthening democratic governance and sustainable development of national States. In this regard, it is important to develop a state policy on the information society based on the principles of a free, open and neutral Internet, ensuring information security. Therefore, as a priority measure, the national State needs to create an interstate institutional structure with the participation of the national Government, civil society, the scientific community and the private sector. This structure can guarantee compliance with such principles as universal access to information, freedom of expression, cultural and linguistic diversity, and respect for human rights.

The growth of international and transnational organizations and communities from the United Nations to social movements has changed the form and dynamics of the State and society. The intensification of regional and global interconnection processes, the proliferation of international agreements, the establishment of forms of intergovernmental cooperation to regulate these processes have erased the distinction between international and domestic policy. The State has become a global arena for policy development, permeated with international groups, internal structures and interests. In the same way, the general penetration of transnational actors into civil society has changed its form and dynamics. With the increase in global interconnection, the number of socio-political resources and tools available to national Governments shows a clear downward trend (for example, the loss of a wide range of formal and informal control over borders that previously served to restrict the circulation of goods and services, factors of production and technologies). States may face further restrictions on choice due to the expansion of the activities of transnational forces that reduce and limit State influence.

Thus, the researchers point out that the national state was exactly the force that

defended the legitimate rights of its citizens and had the resources to formulate, establish and enforce rules and norms on its territory. The task of creating a social order requires a huge constant effort to select, transfer and consolidate social power. And this, in turn, requires certain resources that only the national state can collect, concentrate and deploy. It is known that the legislative and executive sovereignty of the modern state was necessarily based on military, economic and cultural sovereignty. However, in the era of informatization, the supranational principle of coexistence and increased integration between States are transforming many of the attitudes and provisions adopted in the international community [6,c.82-84].

The competitiveness of the national state in the conditions of informatization of all spheres of social structure, the ability to resist destructive trends, determines the prospects and socio-economic, political, cultural potential of modern states, the preservation and strengthening of national, civil, cultural identity. At the same time, it is crucial to create the foundations and conditions for the further spiritual and cultural development of the national society, for the consolidation of statehood.

REFERENCES:

1. Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая технологическая волна на Западе. М.:Прогресс , 1986. С.330-342
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. М.:Akademia, 2004. 944с.
- 3.Костюк В.Н. Информация как социальный и экономический ресурс // М. Магистр. 1997. 48 с.
4. Кастельс М.Информационная эпоха: экономика, общество, культура. М.: ГУ-ВШЭ. 2000. 606 с.
- 5.Манн М. Нации-государства в Европе и на других континентах // Нации и национализм. М., 2002.
6. Бауман З.Глобализация. Последствия для человека и общества. М.: «Весь Мир». 2004. 188 с.

**THE ROLE OF MASS MEDIA IN THE SETTLEMENT
OF CRISIS SITUATIONS**

Iskenderova Sabira Jafar

Associate Professor, PhD,
Institute of Philosophy and Sociology,
National Academy of Sciences of Azerbaijan
Azerbaijan Republic, Baku

Summary In the information society, the mass media and communications play a fundamental role in ensuring and preserving peace, global and national security. The creation of a harmonious world order and ensuring collective security is possible only as a result of overcoming the socio-economic, political, cultural, legal imbalance and reducing modern geopolitical, inter-civilizational contradictions.

Keyword: information society, crisis, media, contradictions, security, technologies, development

The modern world is a world of conflicts, confrontations and contradictions. Global problems usually include the destruction of the environment, a demographic explosion, the spread of poverty, the growth of nationalism and religious fanaticism, the decline of culture, the commercialization of the media, etc. Deadly epidemics, rapid population growth and at the same time its impoverishment, inter-confessional and inter-ethnic hostility can devalue all the advantages of globalization.

With the accelerated development of civilization, technologies and the increasing role of the human factor, it seems important to foresee changes in factors and conditions that can have a significant impact on the functioning of national society. The global society is developing at an accelerating pace and is entering a state of intermittent, nonlinear development, as it is constantly evolving from order to chaos [1, p. 7-8]. The "Risk society" [2] replaces the former industrial society, in

which risks equalize all those involved in the processes. Globalization and electronic means of communication contribute to the unity and diversity of the surrounding world, which is often manifested in the conflict of value systems.

It is clear that transformational processes require appropriate thinking, an approach to the world as a whole, which is especially important for managing universal problems and a constant dialogue on security and cooperation issues. Refusal to cooperate, the growth of the global threat, the development of internal and external tensions, conflict situations can undermine and even reverse the positive dynamics of the association.

The analysis of the positive and negative consequences of globalization allows us to identify its impact on the emergence and development of negative trends, local conflicts and wars. Human civilization has reached such a level of development when the problem of ensuring the security and self-preservation of the world community passes from the plane of philosophical reasoning to the practical plane. Wallerstein predicts that in the period from the 1990s to 2025-2050 "there will be no peace, there will be no stability, there will be no legitimacy. He notes that the coming half-century is a period of" world disorder "and that"we have already entered it." [3, pp. 347-348]

In modern conditions, the influence of local conflicts on the development of relations between states is increasing. It becomes clear that in an interconnected and interdependent world, the political climate of the planet is more determined in "hot spots". Recent facts show that any armed conflict has an "international dimension" and can acquire a global character. In addition, modern ethnopolitical conflicts of a local and regional nature are becoming sources of terrorism and extremism, uncontrolled arms trade, production and supply of drugs. Various conflicts and armed violence result in numerous human casualties, destruction, material losses, and an environmental crisis that have a negative impact on the socio-political atmosphere around the world.

The destruction of religious foundations, moral norms and values, the aggravation of social contradictions in the world of "traditional cultures" under the pressure of informatization provokes the problem of terrorism. It is not by chance that

the moral dimension of terrorism becomes a general requirement for the survival of human civilization. It should be noted that globalization has actualized various forms of terrorism, namely, political-ideological, biological, ethno-cultural, religious, economic and informational.

The twentieth century was full of wars that affected many countries. But this century is also perceived by the world community as the age of communication (the emergence of mass media, radio, cinema, television, the Internet, the introduction of information and communication innovations and technologies in various spheres of society). The last century was fruitful and decisive in the relationship between weapons and communication (for example, the First World War was a war of printed propaganda). Describing the propaganda war, Toffler notes: "The economy of the Third Wave countries has created a huge variety of channels through which both information and disinformation can flow. Cell phones, computers, copiers, fax machines, video cameras, digital networks can transmit huge amounts of data, voices, graphs through a variety of duplicated decentralized channels. New imitation technologies allow us to stage fictitious propaganda events with which people can work interactively, the events are stunningly vivid and "real". The new media make it possible to shoot entire battles that did not exist, or to show meetings (fake) of the enemy's top leadership, at which peace negotiations are rejected. In the past, aggressive governments have staged provocations to justify military actions; in the future, it will be enough to imitate them. In this rapidly approaching future, not only the truth, but also reality itself will become a victim of war." [4, pp.207-262]

At the present stage of historical development, the media are considered as a structured social space integrated into the system of public and political-power relations and creating new images of reality. It is known that the position of the mass media in society is always associated with the current stage of development of society. In modern times, the main functions of the mass media are informing, entertaining and updating problems and conflicts in the course of public debates (the theory of social responsibility). The functioning of the mass media is based on public opinion, the activities of citizens and professional ethics.

The main task of the mass media is to provide more diverse and truthful information that would meet the needs of different communities. The main problem of national societies is the commercialization of mass media as a result of global economic processes. Transformational processes require finding and formulating ways to overcome crisis situations, solving social problems. Since the mass media are connected with all aspects of the social innovation process, they form the agenda and provide a platform for their discussion.

By providing a platform for feedback, the mass media have a fundamental influence on the perception of people, on the development of various areas of society. The mass media cover political, economic, and cultural processes, support reform projects and mobilize society for their implementation.

In the modern world, new technologies are the most important sources of information and communication for people. So, we can note the huge role of the media in influencing society, which can be positive and negative. The media perform important functions in the establishment and preservation of democracy, are a source of continuous civic education.

The universal availability of information leads to the expansion and deepening of knowledge and education, increases the efficiency of public and state structures, and contributes to democratic processes. In turn, the Internet is considered as an important platform for active socio-political participation of people in all national, regional and global processes. The media agenda also forms criteria for evaluating public processes. It is also necessary to note the integrating function of mass media and communication. In a pluralistic and multicultural world, the media contribute to integration processes, publicly express the moods and expectations of the population of various countries.

The study of the chronology of wars shows that the development of military art is closely connected with the invention of new technical means, among which communication technologies have acquired special importance. The means of communication have developed throughout the history of mankind. This process has become especially relevant in modern times, contributing to the implementation of

new mass communication levels. In turn, the technology of war is also responsible for reducing distances, while trying to avoid direct physical contact and its risks. For the opposing actors, public opinion about the war and the goals of the war is an existential resource of modern war. It is clear that at present the war cannot be waged without the support of public opinion. Therefore, when controlling the coverage of military operations in the media, it is possible to persuade the public either to approve or to deny the war [5].

Some authors consider crisis situations as a normal state of evolutionary development, through which the world community and national states pass [6, p. 142]. However, the growth of crises is in conflict with human resources for their awareness, understanding, and prevention. Taking into account the spread of negative phenomena in all spheres of the world system, the costs arising from the spread of information and communication technologies, it is natural that today the problem is the possibility of finding effective tools for solving global problems. And here, as we have already noted, a great place is given to the value orientations of society, the spiritual and moral base that contains the ability to comprehend and place the right emphasis on positive and negative results in the context of the interests of all mankind.

In accordance with modern trends, it can be concluded that the mass media contribute to global processes by covering events and forming public attitudes. As for the possible role of the media as peacemakers, even compliance with professional standards in the process of covering events can be considered as a significant contribution to the resolution of crisis situations

REFERENCES:

1. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: Пер. с англ./ Общ. ред. В. Аршинова, Ю. Климонтовича и Ю.Сачкова. М.: Прогресс, 1986. 432 с.

2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. М.: «Прогресс-Традиция». 2000. 384 с.

3. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуации в современном мире. СПб.: «Университетская книга». 2001. 416с.

4. Тоффлер Э, Тоффлер Х. Война и антивоина. Что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века. М.: Аст: Транзиткнига, 2005. 413 с.

5. Gerard Chaliand, La persuasion de masse – Guerre psychologique, guerre mediatique, Robert Laffont, Paris, 1992

6. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества. М.: «Весь Мир». 2004. 188 с.

БЕЗЛИЧНОСТНЫЕ КОНСТРУКЦИИ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ФОЛЬКЛОРНЫХ МАТЕРИАЛАХ

Кёнюль Дензиева Бабашовна

д.ф.н., доцент

Лянкяранский Государственный Университет

г. Лянкяран, Азербайджан

Аннотация: В статье говорится о безличных предложениях, являющихся одной из односоставных структур предложений, используемых в Азербайджанском фольклоре. В таких предложениях трактуется особая роль средств просодии и эллипсиса в выразительном, эмоциональном, гармоничном, глубоком, живом, естественном, лаконичном, содержательном выражении мысли.

Ключевые слова: предложение, односоставных предложение, безличное предложение, просодия, эллипсис, интонация

Азербайджанский фольклорный материал - это образцы устного языка, созданные и пережитые широкой народной массой. Эти словесные языковые паттерны выражены различными структурами предложений. Одной из структур предложений, отражающих сущность, содержание, семантику, стиль нашего национального фольклора, являются структуры односоставных предложений. Односоставные предложения - это простые предложения, построенные на основе одного из главных членов. При построении таких предложений нет необходимости в другом главном члене.

Односоставные формируется на основе главного члена предложения. В главном члене этих предложений субъект и сказуемое объединяются. Главный член односоставных предложений обладает определенными окаменелыми грамматическими признаками.” (4, с.258)

В односоставных предложениях подлежащее и сказуемое не могут выражаться по отдельности. Субъект и предикат сосредоточены вокруг одного

из главных членов. Поскольку одного из главных членов не существует, такие предложения называются односоставными.” (2, с.187)

В фольклорных материалах также широко встречаются эллиптические формы односоставных предложений. Односоставные предложения эллиптической формы выражают мысли, чувства и эмоции говорящего более живым, естественным, эмоциональным способом. Такие предложения дают говорящему возможность в любой момент употребить мало слов и высказать много мыслей. *Malı talla ölçərlər, canı canla. Товар товаром меряют, жизнь жизнью. Toya toy deiblər, yasa yas. Свадьбу свадьбой прозвали, похороны похоронами. Evi abad al, bağı bərbad. Покупай роскошный дом, порушенный огород. Əvvəl salam, sonra kəlat. Сначала здрасте, потом речь.* (Пословицы) – эллиптические односоставные предложения, состоящие из пословиц, в которых выражена глубокая мысль немногими словами.

Односоставные предложения могут образовываться как с помощью подлежащего, так и с помощью сказуемого. Поэтому такие предложения делятся на две группы – с главным членом подлежащим и главным членом сказуемым. Предложения с главным членом сказуемым включают неопределенно-личные, безличные и обобщённо-личные предложения, а предложения с главным членом подлежащим - назывные предложения.

Одной из типичных структур предложений, встречающихся в азербайджанских фольклорных материалах, являются безличные предложения. В безличных предложениях нет и не может быть подлежащего, а мысль выражается сказуемым. Безличные предложения состоят из синтеза подлежащего со сказуемым. Предмет мысли (мысль) проявляется вместе с признаком, действием, состоянием этого предмета”.(3, с.186)” В безличных предложениях подлежащее не участвует в предложении, и его нельзя представить”.(1, с.262) Это означает, что, хотя в безличных предложениях участвует сказуемое, которое является одним из главных членов, оно выражает законченную идею и считается целым предложением. Например: *Bu gün sənin toyundur* (toy mahnısı). *Сегодня твоя свадьба(свадебная песня). At öləndə itlərin*

bayramıdır. Смерть лошади, праздник псам. Varlığın könlü oluncaya qədər kasıbın canı çıxar. (Atalar sözləri) Пока у богача появится сердце, бедняк утратит жизнь (Пословицы). Ona yazığım gəldi. (“Şehirli üzük” nağılı) Мне его жалко (Сказка «Волшебное кольцо»). Yusifin ürəyi yumşaldı. (“Yusiflə Sənubər”in nağılı)) Юсиф Размяк(Сказка «Юсиф и Санубар»)

Безличные предложения по средствам выражения сказуемого делятся на две группы - именные и глагольные. В именных безличных предложениях сказуемое выражается именами, словосочетаниями, именными фразеологизмами *Bu gün ayın onudur, Sarı təxmər donudur. (toy nəğməsi) Сегодня десятое число, Бархат платья желтого(Свадебная песня). Keçəlin kefi saz idi. (“Keçəl”in nağılı) У лысого отличное настроение(Сказа «Лысый»). Axşam vaxtı idi. (“Şahzadə və qurbağa”nın nağılı) Было уже поздно (Сказка «Принцесса и Лягушка»). Onun qəzavü-qədəri idi. (“Naşükür qız” nağılı) Это было её судьбой (Сказка «Неблагодарная Дева»).*

В фольклорных материалах также встречаются информативные эллиптические безличные структуры предложений:

Mübarək, ay mübarək,

Qardaş, toyun mübarək! (toy nəğməsi)

С праздником, с праздником,

брат, поздравляю со свадьбой!

(Свадебная песня)-фольклорный образец сформировался на основе трех эллиптических безлично предложений. Так, эти предложения с устным языковым материалом начинаются с повышенного тона и постепенно сменяются пониженным тоном и заканчиваются в конце паузой. Средства просодии управляют и тональным положением предложений, обеспечивают их последовательную упорядочность, ритмическое звучание.

Сказуемое безличных предложений, использованные на фольклорном материале, выражено в большей степени глагольными фразеологизмами и глаголами безличного типа. Например: *Hamı güləndə padşahın da dodaqları qaşdı. (“Pəri xanım” nağılı) Когда все рассмеялись, у короля тоже побежали*

*губы (Сказка «Леди Фея»). Oğlanın qıza yazığı gəldi. (“Naşükür qız” nağılı)
Парню стало жалко девушку (Сказка «Неблагодарная Дева»). Keçəlin qızdan
çox xoşu gəldi. (“Keçəl”in nağılı) Девушка очень понравилась Лысому (Сказка
«Лысый»)*

Таким образом, азербайджанский фольклорный материал богат безличными структурами предложений. Средства просодии, составляя ритм этих предложений, обеспечивали их мелодическое, эмоциональное звучание, а эллипсис - глубокое, живое, естественное, лаконичное, содержательное выражение мысли.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Абдуллаев А.З. Сейидов Я.М., Хасанов А.О. “Современный азербайджанский язык. Синтаксис. Часть IV, Баку, 2007, 468 стр.
2. Халилов Б. "Современный азербайджанский язык, синтаксис", Баку, издательство Адилоглу, 2017, 428 стр.
3. Казымов Г. "Современный азербайджанский язык, синтаксис". Баку, "образование", 2007, 496 стр.
4. Современный азербайджанский язык, " синтаксис", том III. Баку, Элм, 1981. 443 стр.

ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ Д. Д'ЮЇ НА СОЦІАЛЬНЕ Я ЯК ПІДГРУНТЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ

Осетрова Оксана Олександрівна
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

Анотація: дана робота присвячена аналізу сутності природи соціального Я, згідно з концепцією американського філософа Д. Д'юї. Знайомство й усвідомлення його позиції важливо для практичної діяльності сучасного фахівця із соціальної роботи в громаді, оскільки йдеться, зокрема, про такі ключові у житті людини процеси та компетентності, як соціалізація та здатність вирішувати проблеми.

Ключові слова: соціальне Я, індивідуальність, вирішувач проблем, досвід, асоціація, громада, соціальна робота в громаді.

Загальновідомо, що наразі в Україні розгорнувся активний процес утворення об'єднаних територіальних громад, розвиток яких безпосередньо спрямовано на підвищення якості життя людей і примноження загального блага, чому, зокрема, сприяє такий метод, як соціальна робота в громаді, надзвичайно поширений у зарубіжній практиці. У зв'язку з цим слід зауважити, що від професіоналізму й обізнаності втілювачів цього методу у реальність – фахівців із соціальної роботи – залежить мотивація членів громади до активної діяльності, зусилля, які вони докладають до розв'язання актуальних для них соціальних проблем, ефективність отримуваних результатів тощо.

У даному контексті фахівцям із соціальної роботи, на мою думку, корисно й наразі актуально ознайомитися з філософськими поглядами американського філософа, педагога, есеїста Д. Д'юї на природу соціального Я

та роль громади у житті людини, адже, на жаль, його спадщина залишається поза увагою дослідників із соціальної роботи. До слова, слід зауважити, що американський мислитель і сам у певному сенсі був фахівцем із соціальної роботи, оскільки брав участь у житті соціального поселення Гал-Гаус, заснованого Джейн Едемс.

Отже, мета даної роботи полягає в аналізі філософських поглядів Д. Д'юї (1859 – 1952 рр.) на природу й процес становлення *соціального Я* та виокремленні на його основі ключових принципів сучасної соціальної роботи в громадах України, які, у свою чергу, дозволять розробити необхідні для впровадження сучасні методи й технології соціальної роботи. Адже мудрість, втілена у філософській спадщині протягом століть, – безцінний порадник для того, хто здатен до філософської рефлексії (а здатен кожен, наділений властивістю мислити).

Актуальність такого дослідження детермінована світоглядною позицією американського мислителя, згідно з якою проблеми та практика філософії мають спрямовуватися на покращення соціальних умов і реформування суспільства (так, Д. Д'юї вів мову про суспільство американське, однак ми розуміємо, що реформування – це процес, якого потребує кожне суспільство, котре прагне розвитку). Зі свого боку, я глибоко переконана в тому, що якісна та спрямована на досягнення ефективного результату соціальна робота ґрунтується на філософських засадах. Інакше кажучи, на мою думку, практика філософії (до речі, як і соціальної політики) й втілюється безпосередньо у соціальній роботі, зокрема у соціальній роботі в громаді.

Для довідки й порівняння: соціальна робота в громаді почала набувати широких обертів впровадження:

1) у США – з другої половини ХІХ ст.;

2) в Україні, яка мала багатий досвід соціальної роботи в громаді до радянських часів (у радянський період вітчизняної історії громади було знищено, а об'єднання в них заборонено), відродження громад розпочалося лише наприкінці 90-х років ХХ ст., коли було прийнято Закону України «Про

місцеве самоврядування» (від 21.05.1997 року).

Інакше кажучи, з кінця ХХ ст. в Україні забутий власний досвід соціальної роботи в громаді та водночас нагальна потреба в ньому компенсувалися зверненням до вивчення й запозичення досвіду американського та європейського (хоча, безумовно, це зовсім не означає відсутність науково-дослідницького інтересу до вітчизняної історії розвитку громад і напрямів соціальної роботи в них, який ніколи не вщухав, про що свідчать наукові дослідження різних часів, зокрема у галузі філософії (історії філософії) та соціальної роботи).

Звернімося до дослідження філософських поглядів Д. Д'юї на природу *соціального*.

Так, на думку американського мислителя, людина (людський організм) являє собою єдність свідомості та тіла, що є частина природного світу. Це означає, що людина не є віддалений глядач, а безпосередньо пов'язана зі світом як частина зі своїм цілим. Інакше кажучи, згідно зі світоглядними переконаннями Д. Д'юї, досвід спілкування людини зі світом не є досвід відчуженого та відокремленого від світу об'єктів «суб'єкта». Більш того, слід зауважити, що страждання й терпіння, вважав американський філософ, об'єднують суб'єкт та об'єкт.

Коментар. На жаль, особа/сім'я, яка опинилася у складних життєвих обставинах і є клієнтом соціальної роботи в громаді, часто відчуває себе саме відчуженою, ізолюваною від світу та інших людей. Занурюючись у зовнішню байдужість (у т. ч. надуману, оскільки природний світ не несе відповідальності за задоволення потреб і бажань окремого індивіда, хоча й надає усе необхідне для існування), така особа/сім'я починає продукувати внутрішнє байдуже ставлення як до світу загалом, включаючи людей, так і до себе, наслідком чого є особистісна деградація, за якої зникає відчуття особистісної та соціальної відповідальності.

Порада фахівцю із соціальної роботи. У разі означеної ситуації варто закцентувати увагу на тому, що природний світ не є байдужий; він –

нейтральний сам по собі, і тільки людина наділена свідомістю (а також, підсвідомістю і самосвідомістю) здатна до оціночних суджень, які не завжди відповідають дійсності внаслідок своєї суб'єктивності. Крім того, важливий факт полягає в усвідомленні себе (свого Я як частини цілого світу, – цей мотив здатен активізувати потенційні сили людини, пригнічені процесом відчуження.

Досліджуючи людську природу, Д. Д'юї дотримувався принципу, що всі люди є соціальні істоти, ідентичність і реалізація яких засновані на громадській співучасті. Він визнавав, що існує скоординований континуум живої істоти, який уможлиблює обробку нею часових порушень нормального життя за допомогою реконструкції ситуації. Мислитель вважав, що люди, намагаючись визначити, у чому полягає причина складних життєвих ситуацій, у яких вони опинилися, та як їх можна розв'язати, вдаються до дослідження й гіпотетичного мислення, випробовування й перегляду, ревізії. Наслідком же такого процесу дискусії є вирішення проблем.

На думку Д. Д'юї, природа мудрості є *фундаментально моральна*, що також слід завжди мати на увазі фахівцю із соціальної роботи під час спілкування з клієнтами, оскільки, на жаль, моральний аспект власної поведінки, як правило, залишається поза увагою людини, не задоволеної своїм життям. У даному контексті філософ слушно наголошував на надзвичайно важливому для людей загалом та, зокрема, для фахівців і клієнтів соціальної роботи аспекті, згідно з яким *люди є вирішувачами проблем* (більш того, Д. Д'юї розглядав *людське життя як вирішувач проблем*). При цьому люди можуть вдаватися до гарантій обережного дослідження у своїх спробах розв'язати їхні всезагальні проблеми, а головне – навіть без гарантій ефективного результату/успіху. Однак ключовою умовою у даному процесі, вважав мислитель, є факт залучення людей до цієї – всезагальної – діяльності у своїх громадах.

Порада фахівцю із соціальної роботи. Усвідомлення вищезазначеного моменту є важливим для всіх членів об'єднаної територіальної громади загалом і для фахівця із соціальної роботи, зокрема. У разі ж нерозуміння людьми цієї

даності фахівець має донести істинність такого стану речей, послуговуючись обізнаністю, наводячи факти та застосовуючи свої ораторські здібності.

Д. Д'юї категорично відстоював думку, згідно з якою люди як соціальні істоти поза об'єднаннями в *асоціації* будь-якого гатунку (сімейні, економічні, політичні, релігійні тощо) є монстри. На думку американського мислителя, *асоціація* як об'єднання/сполучення/комбінація є «закон» для всього, що існує. Адже у систематизованому приданому світі все існуюче взаємопов'язано. На підтвердження цього не виявлено нічого, що діяло б у повній ізоляції. Більш того, у даному контексті філософ серед найрізноманітніших асоціацій вирізняв і віддавав перевагу *соціальному*, в його людському сенсі, оскільки саме воно є найбагатшим і найповнішим способом зреалізації асоціації. Так, за Д'юї, люди – це не ізольовані асоціальні атоми, навпаки, вони є людьми лише за наявності притаманного їм взаємозв'язку з іншими представниками свого роду.

Мислитель вважав, що люди не починають своє життя з Я, а набувають це Я у процесі соціального життя.

Коментар. Не кожна сім'я здатна сприяти повноцінному процесу соціалізації дитини, а навіть якщо сім'я зразкова, то все ж дитина потребує установлення зовнішніх зв'язків, що передбачає набуття нею досвіду соціальної адаптації, необхідної для подальшої життєдіяльності у суспільстві.

На глибоке переконання Д'юї, індивідуальність не дана людині а рїогі, вона утворюється тільки завдяки впливу життя в асоціації. Інакше кажучи, мислитель вважав, що, будучи позбавленою соціального складника, людина є неповноцінною. І навпаки, становлення людини як індивідуально члена групи, як *соціального Я* відбувається лише у поточному процесі життя всередині соціального середовища. Цю думку фахівці із соціальної роботи також мають доносити до відома своїх клієнтів у разі потреби.

Висновки. *Отже,* Д. Д'юї акцентував увагу на домінанті *соціального Я*, яке тільки й сприяє становленню Людини як відповідальної особистості, здатної вирішувати проблеми з огляду на моральний аспект існування. При цьому розвиток соціального Я, на думку мислителя, можливий лише в громаді,

всередині якої утворюються взаємозв'язки, відсутні в інших асоціаціях – скупченні електронів, групах дерев у лісах, сузір'ях тощо.

Зазначені філософські твердження Д. Д'юї є корисними для фахівця із соціальної роботи, який, мотивуючи клієнта, що поєднує у собі біологічне й соціальне, має безпосередньо апелювати до його соціального Я.

ECONOMIC SCIENCES

UDC 159.953-029:93/94]:639.3

BASIC APPROACHES OF LEGAL REGULATION OF DEVELOPMENT OF BRANCHES IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL ECONOMY

Dmytryshyn Roman

Full member of KPNZ «Kyivska Mala Academy
of Sciences of Student Youth»,
Department of Philosophy and Social Sciences

Kot Tatiana

Head of the Department
of Philosophy and Social Sciences,
KPNZ «Kyivska Mala Academy
of Sciences of Student Youth»

Vdovenko Nataliia

Doctor in Economics, Professor, Head
of the Department of Global Economics
National University of Life and Environmental
Sciences of Ukraine

Summary. The work reveals approaches to legal regulation of the fishing industry and in particular. In practice by local self-government bodies with participation of youth councils and youth parliaments to implement the idea of creating an instructor-advisory service «Aqua-Law» are suggested. The research is based on ideas of activity of the initiative group of self-government "Nadiya", school № 297 of Kyiv and members of KPNZ «Kyivska Mala Academy of Sciences of Student Youth», Department of Philosophy and Social Sciences. It has been proved that the use of the approaches outlined in the work is aimed at education of ecological and legal culture in young people for the formation of ecological consciousness and legal responsibility for environmental impacts for successful integration into the system of international economics.

Keywords: regulation, general documents, resources, environment, aquaculture, adjustment mechanism, international economics, industry.

At the international level, the problem of providing human resources and energy resources is acute. However, the problem of media of mental activity is equally acute for the population of Ukraine – phosphorus and amino acids. To do this, people need fish. And we have not only to consume fish, we have to grow it high quality and safe and to carry out effective legal regulation not only at the level of fish farms, but also fisheries in general. The need to provide the population with environmentally safe and affordable fish in the face of reduced fishing in the seas and oceans encourages people to intervene in fish production in artificially created fully controlled aquaculture conditions. Aquaculture is an activity of artificial breeding, keeping and growing fish in fully or partially controlled by man conditions for obtaining fish products, its sale, feed production, fish reproduction, replenishment of fish resources. On July 1, 2013, the Law of Ukraine "On Aquaculture" [1] of September 18, 2012 № 5293-VI came into force and operates along with the Laws of Ukraine "On Fisheries, Industrial Fisheries and Protection of Aquatic Bioresources" of July 8, 2011 № 3677- VI, "On fish, other aquatic living resources and food products from them" from 06.02.2003 № 486-VI and "About wildlife" from 13.12.2001 № 2894-III and other regulations. The Law of Ukraine [1] extends to relations in the field of aquaculture, which are carried out in inland water bodies (their parts), fishery technological reservoirs, inland sea waters, territorial sea and exclusive (marine) economic zone, as well as in land areas. Of Ukraine, which are used for aquaculture purposes? By areas of activity, aquaculture can be carried out in order to: obtain marketable products and its further sale; artificial breeding (reproduction), cultivation of aquatic bioresources, and provision of recreational services. According to organizational and technological indicators, aquaculture can be carried out in the following forms: intensive; semi-intensive; extensive.. The main areas of commercial aquaculture can be grazing, industrial and pond aquaculture. Grazing aquaculture is the activity of extensively growing aquaculture objects by

introducing groups of fish of different ages into fishery water bodies. Grazing aquaculture is carried out without negative impact on the environment. Industrial aquaculture is defined as the activity of artificial breeding, keeping and growing fish using fishponds and floating gardens, fishponds, other technological devices, including the use of recirculation aquaculture systems. For the implementation of industrial aquaculture, including marine, are also used parts of water bodies with the use of special technological devices - collectors for mollusks. Pond aquaculture is the activity of breeding, maintaining and growing aquaculture objects with using of fish ponds, artificial reservoirs, and flooded peat quarries [1; 3].

The practical implementation of opportunities for profitable activities in aquaculture is complicated by conflicts in the legislative regulation of this area of economic activity [2]. This is due to the fact that the fishery entity has to pay rent not only for the land, but also for the hydraulic structures and the water body for the use of the water body on lease. In this situation, the business entity in the field of aquaculture has a fairly significant and, it should be said, high production costs. In this case, the profit from the sale of marketable fish and fish planting material can be obtained only for the third year. This process is influenced by the biological characteristics of fish farming, as the average duration of the production fishery process is at least 30 months. Therefore, measures are needed, as well as the choice of regulatory mechanisms, development of proposals for the legislative regulation of aspects that negatively affect the development of aquaculture in Ukraine. At the same time, there is currently no coordination center in the field of aquaculture, which would make proposals to improve the legislation and provide practical legal assistance to businesses to start a business. As a result of our research, we came to the conclusion that it is necessary to create an instructional and consulting service "Aqua-Law" in the field of aquaculture [1; 4; 5]. The most expedient will be the activity of such a service on the basis of the Budgetary Institution "Methodological and Technological Center for Aquaculture" of the State Agency of Fisheries of Ukraine. By developing this area of activity, the center will be able to more effectively provide advice and instruct aquaculture entities on trips to fish farms and provide proposals to

improve the regulatory framework in practice for local governments with the participation of youth councils and youth parliaments [2; 3; 4; 6]. Since the research is based on the ideas of the initiative group of the Student Self-Government Council "Nadiya", school 297 of the city of Kyiv and members of KPNZ «Kyivska Mala Academy of Sciences of Student Youth», Department of Philosophy and Social Sciences [6]. We have every reason to draw the following conclusions. Among the main components of the work of the training and consulting service "Aqua-Law" should be identified problematic issues of advisory assistance to aquaculture on: clarification of legislation, solving existing legal problems in the revival of the domestic industry, the use of modern tools and regulatory measures taking into account the requirements of the Common Fisheries Policy of the European Union, development of business plans for farms in aquaculture in the absence of state support in the new conditions of operation of industries for further successful integration into the international economy.

REFERENCES:

1. On aquaculture: Law of Ukraine of 18.09.2012 № 5293-VI (effective from 01.07.2013). Official Bulletin of Ukraine. 2012. № 79. S. 26.
2. Vdovenko N. M., Sokol L. M. Applied basis of fish policy effect to public food providing. Scientific Bulletin of Polissya. 2017. № 1 (9). Ч. 2. С. 202–207.
3. Karpenko L., Zalizko V., Vdovenko N., Starynets O., Mienailova H. Entrepreneurship as a basis for promotion of the strategy of development of polish industrial enterprises. Journal of Entrepreneurship Education. 2019. Vol. 22. Issue 3.
4. Kozlovskyi S., Mazur H., Vdovenko N., Shepel T., Kozlovskyi V. Modeling and Forecasting the Level of State Stimulation of Agricultural Production in Ukraine Based on the Theory of Fuzzy Logic. Montenegrin journal of economics. 2018. Vol. 14. № 3. P. 37–53. DOI: 10.14254/1800-5845/2018.14-3.3
5. Koval V., Sribna Y., Mykolenko O., Vdovenko N. Environmental concept of energy security solutions of local communities based on energy logistics. SGEM-2019. 2019. Vol. 19. P. 283–290. DOI: 10.5593/sgem2019/5.3/S21.036

6. Sinenok I., Makhyboroda K., Dmytryshyn R. Mechanisms for regulating the development of sectors of the national economy. Competitiveness of the agricultural sector in the conditions of functioning of the Free Trade Zone with the European Union: materials of the III International scientific-practical Internet conference. K .: NULES of Ukraine, 2020. 154 p.

**СУЧАСНИЙ СТАН ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ (УКРАЇНА)**

**Андрєєва Лариса Олександрівна
Лисак Оксана Іванівна**

к.е.н., доценти

Таврійський держаний агротехнологічний університет
ім. Д. Моторного
м. Мелітополь, Україна

Анотація: у статті представлено результати статистичного аналізу показників інноваційної діяльності у Харківській області. Встановлено динаміку витрат на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт; кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за категоріями персоналу в області; інноваційну активність промислових підприємств та джерела фінансування інноваційної діяльності.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, витрати, інноваційна активність, джерела фінансування.

Інноваційна діяльність є основою розвитку економіки. Водночас, інноваційні процеси в економіці України не набули вагомих масштабів. Кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить в середньому 12–14%, що менше в 3-4 рази, ніж в інноваційно-розвинених економіках. Це підтверджує тезу про те, що в умовах трансформаційної економіки України активізація інноваційного розвитку потребує пошуку ефективних рішень щодо регулювання інноваційної діяльності із застосуванням науково обґрунтованих методів управління [1].

Пропонуємо до уваги статистичний аналіз інноваційної діяльності у Харківській області.

По-перше, розглянемо динаміку витрат на виконання наукових

досліджень і розробок за видами робіт в Харківській області (рис. 1).

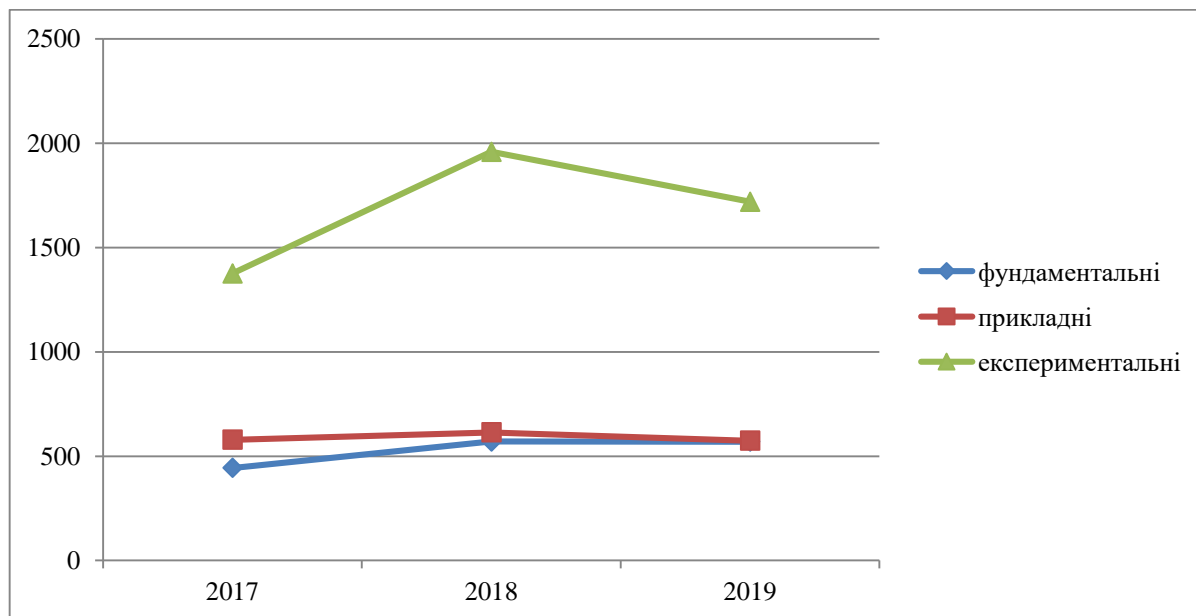

Рис. 1. Динаміка витрат на виконання наукових досліджень і розробок за видами робіт в Харківській області, тис. грн.

Джерело: дані держкомстату Харківської області [2]

За результатами даних рисунку 1 можна зробити висновок, що протягом трьох років найбільші витрати йдуть на науково-технічні (експериментальні) розробки. Прикладні наукові дослідження за витратами на другому місці і в останньому році дослідження менше, ніж витрати на науково-технічні (експериментальні) розробки в три рази.

Далі пропонуємо до уваги динаміку показників кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за категоріями персоналу в області (рис. 2).

Найчисленніша категорія працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, це дослідники, на другому місці – допоміжні робітники. Але протягом досліджуваного періоду спостерігається тенденція до зменшення чисельності працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок.

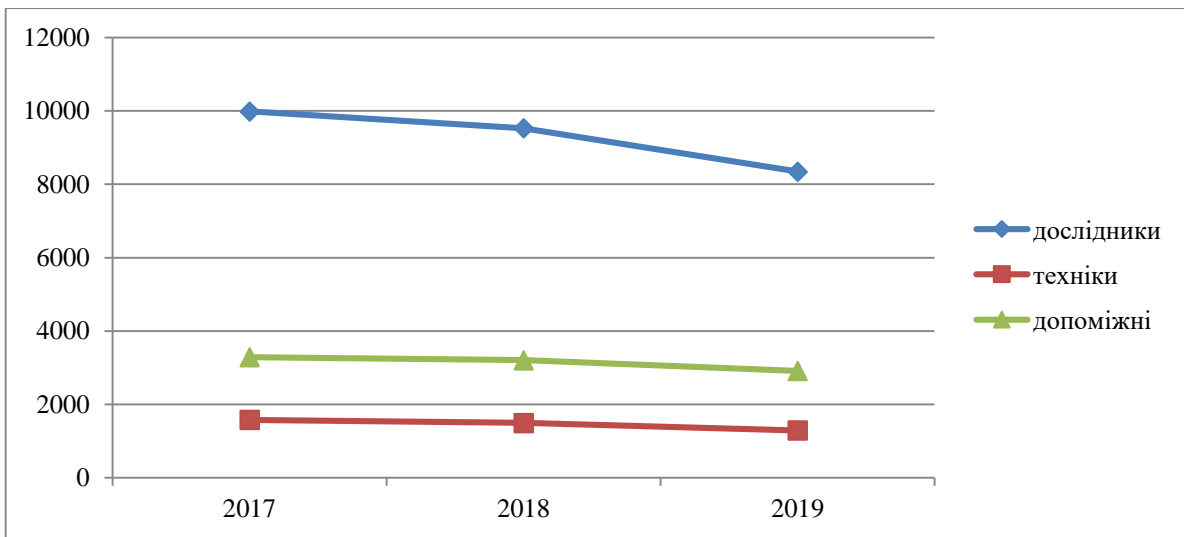

Рис. 2. Динаміка кількості працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за категоріями персоналу в області

Джерело: дані держкомстату Харківської області [2]

Динаміка показників інноваційної активності промислових підприємств області представлена на рисунку 3.

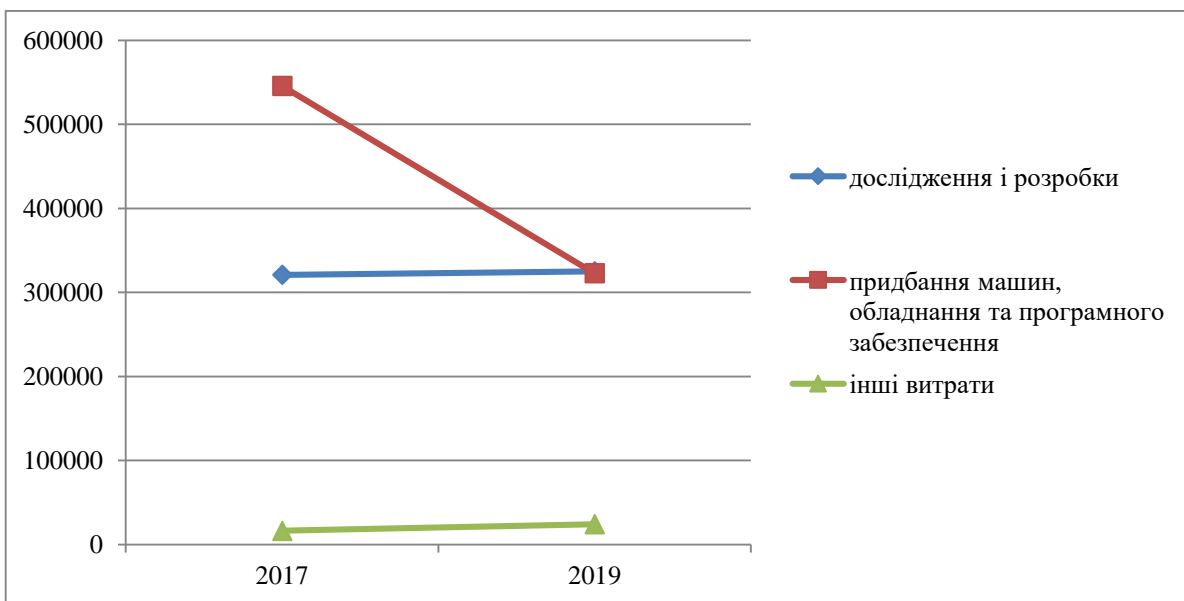

Рис. 3. Інноваційна активність промислових підприємств області, тис. грн.

Джерело: дані держкомстату Харківської області [2]

Питома вага підприємств, що займалися інноваціями протягом трьох років зменшилась на 1 пункт. Значно зменшились витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення. Витрати на дослідження і розробки зросли, але незначно.

Починаючи з 2015 року, безпосереднє порівняння даних з аналогічними

даними попередніх років є некоректним у зв'язку зі змінами в організації та проведенні державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислового підприємства. Періодичність проведення державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислового підприємства змінена з «річної» на «один раз на два роки», починаючи з 2015 року [2].

Динаміку показників джерел фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств в Харківській області представлено на рисунку 4.

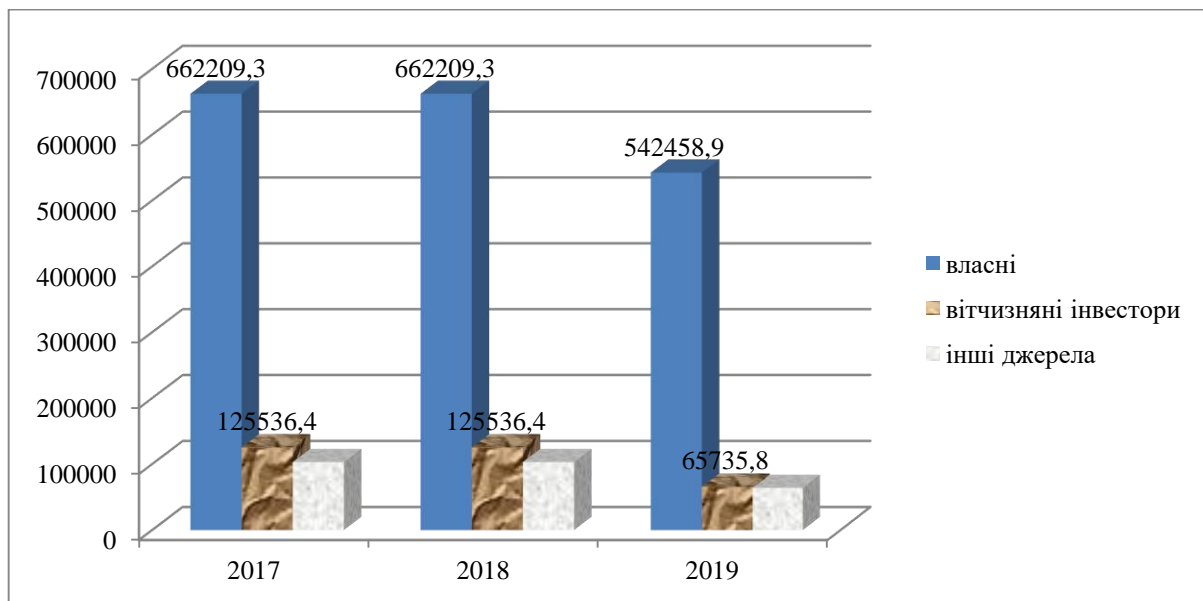

Рис. 4. Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств в Харківській області, тис. грн.

Джерело: дані держкомстату Харківської області [2]

Фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств в Харківській області відбувається в більшій мірі за рахунок власних джерел. Вітчизняні інвестори – на другому місці, але у 2019 році зменшились приблизно у 2 рази. Іноземні інвестори в Харківській області відсутні.

На завершення, пропонуємо розглянути кількісні показники, що характеризують сучасний стан впровадження інновацій на промислових підприємствах (табл. 1).

Впровадження інновацій на промислових підприємствах

	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації ¹ , %	Кількість впроваджених нових технологічних процесів, од	У т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючих	Кількість найменувань впроваджених інноваційних видів продукції, од	У т.ч. нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2017	26,6	230	85	396	112	2,2
2018	26,6	230	85	396	112	2,2
2019	25,9	144	40	279	108	3,0

Джерело: дані держкомстату Харківської області

Кількість впроваджень інновацій на промислових підприємствах має тенденцію до зменшення. Так кількість впроваджених нових технологічних процесів зменшилась у 2 рази; кількість найменувань впроваджених інноваційних видів продукції – на 30%. Все це є негативною тенденцією.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Тебенко В.М. Розвиток аграрної сфери регіону. Тези доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції: «Підприємництво в аграрній сфері: глобальні виклики та ефективний менеджмент» - Запоріжжя: ЗНУ, 2020. – С. 252-255.
2. Головне управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>

ФІНАНСОВА СИСТЕМА В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ І ШЛЯХИ ЇЇ ПОСТКОВІДНОГО РОЗВИТКУ

Арутюнян Рузана Разміковна

к.е.н., доцент

Черкасова Марія Василівна

аспірантка

Одеський національний економічний університет

м.Одеса, Україна

Анотація. У статті проведено аналіз стану фінансової системи України та її окремих структурних елементів для виявлення загроз фінансової стійкості через розгортання пандемічної кризи. Розглянуто зовнішньоекономічні і внутрішні загрози і визначено заходи протидії негативному впливу пандемії COVID-19 на економічні і фінансові процеси. Проаналізовано проблеми зовнішньої заборгованості боргового навантаження, курсової волатильності, проблеми бюджетно-податкової і банківської сфери, функціонування фінансового ринку і визначено заходи щодо пом'якшення економічних наслідків пандемії, а також пріоритети державної політики у цих сферах та інструменти, які сприятимуть зміцненню стійкості фінансової системи та її подальшому розвитку у постковідному майбутньому.

Ключові слова: фінансова система; пандемічна криза; вразливість системи; стійкість системи; боргове навантаження; бюджетна, кредитна сфера.

Продовжуємо цикл статей, присвячених "великому перезавантаженню" (за К. Швабом) світової і національних економік, пов'язаному з пандемією COVID-19. Раніше ми зупинялись на основних тезах К. Шваба, щодо майбутнього світу [1], а також розглянули можливі перспективи постковідного розвитку реального сектору економіки України з точки зору макроекономічної стабільності і необхідних для цього умов.

В цій частині наших роздумів, щодо "великого перезавантаження",

звернемось до проблеми забезпечення стійкості фінансової системи України і тенденцій та імперативів функціонування сучасних світових фінансових систем в умовах нестабільності й турбулентності, у тому числі пов'язаних з пандемічною кризою 2020-2021 років.

Розглядаючи "Great Reset" як "унікальне вікно можливостей", К.Шваб і Т. Маллере не зупиняються на прогнозування майбутнього фінансових систем з їхньою достатньо складною структурою, хоча окреслюють нові тенденції та закономірності у багатьох сферах різноманітної ринкової економіки, підкреслюючи, що найбільш вагомим феноменом кінця ХХ- початку ХХІ століття став фінансовий глобалізм. [1] "Саме у переплетенні геоекономічних і геофінансових проблем розвитку найбільш яскраво проявляються як позитивні, так і негативні наслідки глобалізації, коли прискорена динаміка економічного розвитку супроводжується поглибленням міжкраїнових протиріч, структурними диспропорціями і асиметріями у процесі транснаціоналізації, регіоналізації та регуляторної інституціоналізації". [2, с. 47]

Самі терміни "геоекономіка" (як глобальна економіка), "геофінанси" з'явилися порівняно нещодавно, як і сама нова наука, хоча ще у 1949 році з'явилась монографія М. Пармелі "Геоекономічний регіоналізм і Всесвітня федерація", а в 1990 році американський вчений Е.Люттвак опублікував статтю "Від геополітики до геоекономіки: логіка конфлікту, граматики торгівлі[3]. Серед геофінансових трансформацій останнього часу і зарубіжні науковці (Н. Рубіне, Дж-Аррігі, І. Валмрстайн, А. Неклесса, А. Ослунд), і українські вчені, які розглядають питання геоекономіки і глобалістики (В. Базилевич, О. Білорус, А. Гальчинський, Д. Лук'яненко, О. Борзенко та інші) найбільш вагомими називають такі: формування багатополлярної валютної системи і поширення регіональних валют; підвищення волатильності цін на сировині товари; міжнародна експансія провідних фондових бірж і становлення нових могутніх фінансових центрів в Азії; подальша віртуалізація світового фінансового ринку; посилення нестабільності на фондових ринках світу; посилення боргового навантаження у світових фінансах, в І чергу у розвинутих країнах (більш ніж

300% світового ВВП); зростання ролі міжнародних фінансових організацій у регулюванні світового фінансового капіталу, використання нових інструментів фінансування; посилення впливу азійських країн на геоeкономіку та фінанси (у І чергу Китаю) та використання ними нових фінансових механізмів транснаціоналізації економічних процесів; поява нових глобальних фінансових технологій, що стимулюють створення нових фінансових продуктів, у тому числі для зниження ризиків; подальше відособлення фінансових операцій від товарного виробництва і торгівлі, виникнення нової форми віртуалізації фінансової сфери на принципах діджиталізації, виникнення і функціонування ринку криптовалют, бірж криптовалют [1, 2, 4, 5, 6 с. 33,53 – №7]

Отож, посилення невизначеності світової економіки та підвищення турбулентності геофінансів, які значно зросли в умовах пандемії COVID-19, породжують глобальні ризики для всіх учасників і вимагають проведення системних комплексних реформ за успішними моделями і прикладами розвитку країн світу та країн, що розвиваються.

Як проходить "корона-тест" українська фінансова система і як забезпечити її стійкість і в умовах пандемії і у постковідному майбутньому? Якою повинна бути її валютна, кредитно-грошова і бюджетно-податкова політика, щоб протистояти всім викликам сьогодення? Яке "велике перезавантаження" повинна пройти українська економіка та її фінансова система? Цим питанням була присвячена Міжнародна наукова конференція "Проблеми та перспективи забезпечення стійкості фінансової системи України: зовнішні та внутрішні аспекти", яка відбулася у 2020 році у ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". До яких висновків дійшли вчені в пошуку шляхів подолання кризових явищ і забезпечення стійкості фінансової системи України в умовах глобальної нестабільності та на тлі пандемії COVID-19? Спробуємо їх чітко визначити і структурувати.

Перший висновок щодо тестування української фінансової системи: вона пройшла "корона-тест" і виявилася більш стійкою, ніж очікували деякі експерти (на 2020 рік). Другий висновок – слід чітко виявити зовнішньоекономічні

загрози стабільності і внутрішні чинники, що забезпечують її стійкість. Третій – які термінові заходи "коронаномікі (термін, який з'явився в ході дискусій на конференції, наприклад Шаров О.М.) спроможні нівелювати негативний вплив пандемії і карантинного режиму на економіку? [7, с. 23]

Звернемось до загроз. Найбільш істотною загрозою стійкості української фінансової системи виявляється критичний рівень зовнішньої заборгованості і надмірне боргове навантаження. Існують три класичні сценарії рішення питань боргів: 1) виконання своїх боргових зобов'язань; 2) оголошення суверенного дефолту; 3) проведення реструктуризації боргу. Вибір сценаріїв для окремої країни залежить від політичної і економічної ситуації, однак більшість країн в умовах залучення значних обсягів позичкового капіталу обирають реструктуризацію і ведуть переговори з кредиторами. Оголосити реструктуризацію боргів потрібно і Україні за принципом bail-in, тобто солідарної участі кредиторів. Однак зменшення попиту на українські цінні папери та погіршення настроїв на глобальних фондових ринках ускладнюють можливості реструктуризації або рефінансування боргу новими запозиченнями. Щоб підсилити фінансову стійкість у зв'язку з борговим навантаженням вчені пропонують: повноцінне функціонування Агентства з управління держборгом з метою підвищення ефективності боргової політики, спрямованої на зменшення навантаження та зниження вартості обслуговування державного боргу; покращення вибірки коштів у рамках співпраці з МФО і розробка (спільно з НБУ) інструментів для мінімізації валютних ризиків за контрактами проектів МФО; розвиток внутрішнього ринку державних цінних паперів; удосконалення методик проведення аудиту ефективності управління державним боргом відповідно до європейських стандартів та багато інших заходів. [7, с. 49]

В цілому готуючись до реструктуризації боргу, необхідно:

1) залучити до цього процесу МВФ; 2) проводити інтенсивні консультації з кредиторами і надавати увагу координації дій щодо окремих груп кредиторів; 3) не виставляти свої занадто непривабливі умови для кредиторів; 4) найняти професійних фінансових й юридичних радників для проведення процесу

реструктуризації.

Слід погодитись з тим, що іншою істотною зовнішньою загрозою стабільності фінансової системи є проблема валютно-курсової стабільності, що також пов'язана із станом зовнішнього платіжного балансу країни та її держбюджету. Важливий аспект досягнення макроекономічної стабільності й подолання пандемічної кризи та її наслідків – це проведення ефективної валютної політики, що має вирішальний вплив на розвиток реального сектору з урахуванням масштабів відкритості нашої економіки та інтеграції у світове господарство. Однак валютна політика (так само як відсоткова й кредитна) не сприяла ні ефективній роботі реального сектору, орієнтованого на експорт, ані досягненню фіскальних цілей бюджетного процесу. Хоча слід підкреслити, що в цілому у 2020-2021 роках НБУ вдалося утримати стабільність обмінного курсу, незважаючи на: – вплив спекулятивних інвестицій у цінні папери, зокрема у гривневій ОВДП, яких у 2019 році нерезиденти придбали на суму у 120 мільярдів гривень; – зменшення валютних трансфертів із-за кордону у 2020 році насамперед від трудових мігрантів; – погіршення сальдо торговельного балансу; – зменшення надходжень валюти через скорочення програм кредитування з боку МВФ, а також фінансової допомоги, технічної допомоги, грантів тощо в умовах фінансової консолідації в країнах донорах.

За думкою деяких вчених, НБУ необхідно оголосити перехід від режиму вільного плавання курсу гривні на режим контрольованого плавання в межах коридору (узгодженого НБУ й Урядом країни), що є необхідною політикою в умовах картельної (чи олігархічної) економіки. [7, с. 23]

Проходження світовою фінансовою системою тесту на коронакризу означає для України розуміння того, що фінансова стійкість залежить не тільки від зовнішніх факторів, але зумовлюється й внутрішніми чинниками, які впливають на всі структурні елементи фінансової системи. Кожен з елементів системи має свої "слабкі місця" і відчуває вплив факторів вразливості.

Бюджетно-податкова сфера та її "слабкі місця":

1) незбалансованість бюджету за такими причинами, як неспроможність

держави забезпечити надходження в обсязі необхідному для покриття видатків; невиконання фіскальної функції у повному обсязі у зв'язку з поширеними схемами ухилення від податків чи їхньої мінімізації;

2) низька якість бюджетного планування та прогнозування як доходної, так і видаткової частин бюджету.

Більшість видатків мають споживчий характер, значно переважаючи видатки інвестиційного напрямку. Україна демонструє скорочення темпів зростання, тривалу стагнацію та зниження рівня життя. "Середньорічні темпи приросту ВВП за цей період були від'ємними і склали – 0,4%, тоді як світові темпи + 2,98%. [8, с. 9-10]

Вразливість бюджетно-податкової сфери пов'язана ще з однією проблемою, яка тільки загострюється всі останні роки: фінансування видатків Пенсійного фонду із бюджету, його постійна дефіцитність. Спроби реформування системи пенсійного забезпечення поки були марними.

3) бюджетний дефіцит, який вказує також на вразливість фінансової системи в частині державних фінансів. У 2020 році він сягнув 300 мільярдів гривень (7,5% ВВП!). Такий стан бюджетно-податкової сфери потребує вирішення низки стратегічних завдань для забезпечення її фінансової міцності:

- значне збільшення бюджетних доходів за рахунок "детінізації" економіки і підвищення функціональності податкової системи завдяки електронним сервісам, діджиталізації процедур митного контролю для виключення суб'єктивного людського фактору, модернізації митної ІТ-інфраструктури для унеможливлення контрабанди та "сірого експорту" наведення порядку у схемах повернення ПДВ при здійсненні експортних операцій і таке інше;

- підвищення ефективності бюджетних витрат, їхня націленість на вирішення не тільки короткострокових завдань (особливо у зв'язку із здійсненням термінових заходів боротьби із COVID-19, що вкрай важливо для захисту здоров'я й життя населення!) але й на забезпечення реалізації державної стратегії розвитку економіки і суспільства в цілому;

- створення системи середньо-й довгострокового бюджетного планування для оптимізації дохідної та видаткової частин бюджету;

- підвищення ефективності управління державним боргом, проведення його аудиту відповідно до європейських стандартів;

- цілеспрямоване вдосконалення структури держборгу, зниження його вартості, збільшення строку повернення, мінімізація боргових ризиків.

До таких висновків щодо забезпечення стійкості бюджетної сфери фінансової системи дійшли учасники дискусії на згаданій конференції [9, с. 47-50], з чим слід безумовно погодитися.

Банківська система України - це ключова ланка національної фінансової системи, й від її стійкості та ефективності функціонування вирішальною мірою залежать перспективи економічного розвитку і здатність подолати наслідки пандемії і пройти COVID- тестування.

Слід зазначити, що і український Уряд, і уряди інших країн терміново розробляли плани дій у монетарній сфері для пом'якшення наслідків розповсюдження коронакризи. Однак на практиці кредитний механізм, який був призначений стимулювати економічний розвиток і виконувати свою класичну функцію кредитування економіки, у першу чергу реального сектору, і бути гарантом подолання наслідків пандемічної кризи, не став антикризовим інструментом. Причинами цього являються низька платоспроможність і слабка платіжна дисципліна позичальників, падіння темпів відновлення реального сектору, робота підприємств "в тіні", висока вартість кредитів, а також наявність інших, менш ризикованих джерел отримання прибутку (ОВДП!). Так, інвестиції банків в державні цінні папери (ОВДП і сертифікати НБУ) складають майже 700 мільярдів гривень (на 01.01.2021 року), у той час як кредити, надані юридичним особам, не перевищують 450 мільярдів гривень. Крім того, в українській банківській системі склалося так зване пов'язане кредитування або олігархічний банкінг. Пов'язане кредитування є основою формування периметру бізнес груп і проявам обкрадання чи то міноритарних власників банку, чи то власників депозитів. Пов'язане, чи інсайдерське

кредитування (related sending) може бути позитивним, коли воно на певному етапі використовуються для розширення бізнесу, модернізації і таке інше, і обов'язково повертається в банк при погашенні кредиту. В українській практиці кредити інсайдерам не поверталися в умовах інституційної слабкості регуляторів (за підтримкою голови НБУ у 2015-2017 роках В. Гондаревої) та "опортунізму" інсайдерів, що призвело до експропріації аутсайдерів (вкладників, міноритарних власників) і виведення з ринку майже 100 комерційних банків [10, с. 38-50].

В умовах регулювання з боку патоінститутів пов'язане кредитування призводить до системних банківських криз й фінансової нестабільності. Різко знижується довіра до банківських установ, відбувається відтік депозитів, зникає довіра між банками, міжбанківський ринок зменшується і виникає фрагментація фінансової системи в цілому. Звернемось і до інших проблем банківської сфери, що знижують її фінансову стійкість. Хоча в абсолютних показниках динаміка банківських вкладів і фізичних осіб, і приватних нефінансових корпорацій за даними НБУ у 2015-2020 роках постійно збільшується, однак у реальному вимірі (з урахуванням індексу споживчих цін) обсяг гривневих депозитів, наразі фізичних осіб, зменшився більш як вдвічі.

У цінах 2013 року такі депозити були еквівалентними 29,1 % ВВП, у 2019 році - 18% [9, с. 42]. У структурі сукупних депозитів кошти фізичних осіб становлять більше 50% і в 1,8 рази переважають кошти нефінансових приватних корпорацій (28,5%).

Негативні тенденції мають місце також у строковій структурі депозитів - збільшується частка річних вкладів і зменшується частка довгострокових, тобто банки не мають "довгих" грошей, які вкрай необхідні для виконання інвестиційної функції.

Питома вага проблемних кредитів (NPL) у кредитних портфелях банків залишається досить високою, на 01.01.2020 року вона складала більш, ніж 48 %. По державних банках NPL - 63,5%, у банках з іноземним капіталом - 32,5%, у приватних банках з українським капіталом - 18,6% [9, с. 43]. Економісти

вказують також на недостатність рівня капіталізації банківської системи України для виконання масштабних завдань інституалізації заощаджень населення та юридичних осіб і відношення кредитування реального сектору економіки; на невизначені перспективи повернення кредитів рефінансування, які були надані виведеним з ринку банкам (а це майже 44 мільярда гривень).

Отож монетарна влада і в розпал пандемічної кризи не забезпечила належну кредитну підтримку реального сектору економіки і не зробила рішучих кроків щодо розв'язання перелічених проблем, а також існують й інші пов'язані з діями регулятора - надмірні вимоги регулятора щодо формування резервів, які в окремі періоди (2017 року) перевищували 56% усіх витрат банків, хоча в 2020 році знизились до 9,5%; - нераціональна процентна політика НБУ, коли процентні ставки недосяжні для більшості підприємств (2018 рік - 18,1%, 2019 рік - 18%, 2020 рік - 14%) рентабельність яких коливається у межах 5-10%; - вже згадуваний ефект crowding out, коли банки обирають ОВДП та сертифікати НБУ замість ризикового кредитування реального сектору; - не завжди ефективна (а іноді і зовсім не ефективна!) валютна політика і таке інше.

Таким чином, в умовах карантинних обмежень з вимушеною ізоляцією, з обмежувальними заходами щодо пересування товарів, послуг, громадян, в умовах зниження підприємницької й інвестиційної активності бізнесу та купівельної спроможності населення для подолання кризових явищ потрібно активізувати саме кредитування реального сектору і на це потрібно спрямувати всі інструменти НБУ при реалізації кредитної, процентної й валютної політики. Пріоритетами грошово-кредитної політики України, з огляду на вітчизняні проблеми, повинні стати: оздоровлення проблемного кредитного портфеля банків, переорієнтація банківських ресурсів з інвестування у державні цінні папери на кредитування бізнесу у реальному секторі; стимулювання банківських депозитів з боку домашніх господарств та бізнесу як джерела кредитів, збільшення капіталізації банківської системи, зниження валютних ризиків, подолання інсайдерського кредитування і офшоризації активів, які досягли в нашій країні катастрофічних розмірів і являються умовами подальшої

макрофінансової дестабілізації. [11, с. 38-45]

Епідемія коронавірусу є також сучасним і потужним фактором впливу на фінансові ринки і оцінювати її наслідки для світової та української економіки безумовно ще рано. Однак і глобальні МВФ як ключові інститути міжнародної фінансової архітектури і розпорядники кредитно-фінансових ресурсів на світовому фінансовому ринку мають серйозні проблеми: недостатність джерел фінансування, відсутність єдиної структури, низький ступінь підконтрольності, недосконалість інструментів і таке інше. І це посилює невизначеність світової економіки та підвищує турбулентність міжнародного ринку капіталів, конкурентну боротьбу між країнами світу за інвестиції.

Успішне функціонування української економіки неможливе без розвинутого і стійкого фондового ринку, який, однак, виступає найбільш "слабким місцем" фінансового ринку взагалі. Стримуючі фактори подальшого розвитку фондового ринку: існуючі АТ в країні та їх подія не відповідають суті корпорації мають лише окремі ознаки; недосконалість захисту інвесторів та власників як акцій, так і боргових інструментів ринку; невелика кількість інвестиційно-привабливих для інвесторів інструментів; відсутність по суті ринку деривативів для хеджування фінансових ризиків; недостатній рівень розвитку вітчизняних інституційних інвесторів; неконкурентне та неринкове ціноутворення на цінні папери; непрозорість операцій на фондовому ринку, недотримання існуючих стандартів міжнародних регуляторів і багато інших факторів.

Висновки. На підставі проведеного дослідження фінансової системи та її структурних елементів у період пандемічної кризи можна зробити деякі висновки. Економічні проблеми, які спричинені пандемічною кризою, мають комплексний характер й стосується і реального, і фінансового секторів і являються наслідками, по-перше, загострення наявних структурних проблем сировинної моделі національної економіки, тісно інтегрованої у світове господарство та залежної від зовнішніх факторів, по-друге, глибокого шоку у зв'язку з обмеженням ринкового попиту через запровадження карантинних

обмежень і зниженням пропозиції у зв'язку з припиненням численних бізнес-процесів. "Сукупність антикризових заходів націлених на подолання соціально-економічних наслідків поширення COVID-19, повинна охоплювати два основних аспекти регулятивного впливу на економіку - тактичний і стратегічний". [11, с. 52]

Тактичний напрям полягає у забезпеченні стійкості фінансової системи, у створенні умов для значної активізації банківського кредитування реального сектору (в умовах занепаду фондового ринку!) для порятунку бізнесу, збереження робочих місць, стимулювання споживчого попиту.

Стратегічні дії держави повинні мати на меті досягнення стійкого соціального й економічного розвитку в постковідний період через стратегію структурних реформ, реіндустріалізацію, діджиталізацію всіх сфер економіки, через використання кредитних, фіскальних стимулів для забезпечення конкурентних переваг вітчизняного виробництва та трансформації експертно сировинної моделі економіки країни у сучасну модель демонополізованої індустріальної "цифрової економіки".

Ми залишили поза увагою такий фактор впливу на фінансові процеси в країні, як війна на Сході, яка значно звужує інвестиційні можливості. Однак це зовсім інша історія. Крім того, остаточне подолання пандемічної кризи залежить не тільки від економічних й фінансових кроків і державного регулювання. У першу чергу воно залежить від успішності вакцинування(!) та якості медичного захисту населення(!).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. К. Шваб, Т. Маллере . COVID-19. Великая перезагрузка.
2. Лук'яненко Д.Г. Імперативи глобального менеджменту // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. – 2011. – №1.– с. 44-48.
3. Luttwak E. From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of conflict Grammar of Commerce // The National interest. – 1990 - № 20. – р. 12-34.
4. Білорус О.Г. Глобальна конференція ринків та реекспорті геофінанси

світового АПК // Фінанси України. – 2016. – №8, с. 24-34.

5. Неклеса А. Геоелектроніка [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.archipelag.ru/geoeconomics/>.

6. Борзенко О.О. Зміни на світових фінансових ринках під впливом геоелектронічних імперативів сучасності. Економіка України. 2020. №7 с.27-34.

7. Шаров О.М. «Корона-тест» фінансової системи України: зовнішні загрози. Економіка України. 2020.№7. с. 14-26.

8. Зверяков М.І. Економічний розвиток в епоху становлення «Цифрового капіталізму. Економіка України. 2020. №8. с. 3-23.

9. Шамаєва Л.Г., Жаліло Я.А., Гладких Д.М., Касперович Ю.В., Лондар Л.П., Дешко А.Л. Внутрішні чинники зміцнення стійкості фінансової системи України. Економіка України. 2020. №7. с. 35-54.

10. Козюк В. Пов'язане кредитування: олігархічний банкінг і фінансова нестабільність. Фінанси України. 2016. №8. с. 38-52.

11. Дзюблюк О.В. Економічний розвиток і банківський сектор в умовах глобальної пандемічної кризи. Фінанси України. 2020. №6. с. 25-55.

12. Фінансовий ринок: Навчальний посібника загальною редакцією Арутюнян С.С., Добриніна Л.В. та інші. – К.: Гуляєва В.М. 484 с. Тема 7.

**КОНТЕНТ-АНАЛІЗ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ЗДОРОВ'Я ЯК
ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ**

Койбічук В. В.

кандидат економічних наук, доцент,
старший викладач кафедри економічної кібернетики
Сумського державного університету

Дрозд С. А.

Аспірант
Сумського державного університету

Анотація: За останній рік ситуація навколо такої комплексної категорії як здоров'я людей змінилися і вийшла на інший рівень обізнаності та контролю. В роботі наведено опис здоров'я як економічної категорії, здійснено бібліометричний аналіз публікацій по темі економіки здоров'я, визначено якісні та кількісні показники здоров'я, що формують економічну категорію. Крім того, стаття містить огляд змін законодавства, які були проведені для покращення впливу держави на здоров'я громадян підчас пандемії COVID-19 в Україні, визначено сферу державного регулювання здоров'я як економічної категорії.

Ключові слова: Covid-19, бібліографічний огляд, державна політика, економіка здоров'я, економічна категорія.

Економіка завжди працює на виготовлення та реалізацію матеріальних продуктів, а серцевиною соціальної сфери є людські ресурси, людський потенціал. Найважливішим напрямком соціальної сфери є охорона здоров'я, що ґрунтується на нематеріальних благах в розрізі надання медичних послуг та якості організації їх підтримки на законодавчому рівні. Без цього неможливе відтворення, відновлення робочої сили та ефективне функціонування економічної системи будь-якої країни в цілому.

Здоров'я є важливою економічною категорією. Саме від того, на якому рівні знаходиться стан здоров'я, залежить суспільний розвиток населення. А

для розвитку та покращення рівня життя, безсумнівно, потрібна охорона здоров'я. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначає здоров'я як стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутністю хвороб і фізичних дефектів [1].

Здоров'я не має повної товарної форми водночас воно має найвищу споживчу вартість, оскільки здоров'я для людей саме дорожче, що є в житті. Водночас здоров'я не має вартості його неможливо продавати та купувати в чистому виді, розрахунок вартості здоров'я не можливий. Можливе лише непряма оцінка витрат на проведення заходів по охороні здоров'я таких як профілактика, реабілітація, лікування. Ці показники не можуть бути релевантними для знаходження ціни за здоров'я.

Капітал розглядається як систематизований захід до експлуатації робочої сили. Для роботи підходить будь-яка людина з різним станом здоров'я, людина, котра абсолютно здорова, має перевагу. Вона виконує свою роботу більш ефективно, тим самим створює додаткову вартість продукту, тим самим збільшується капітал. Отже вкладений капітал в розвиток робочої сили, в її охорону здоров'я, дає можливість відновлення капіталу й створює продукт для ровику економіки, країни, суспільства. При розгляді статей стосовно тематики дослідження було виділено, що не можливо розділити економіку та здоров'я. Здоров'я людського капіталу є однією із складових роботи економіки країни. Країни, які мають розвинуту систему охорони здоров'я, зачасту мають значний ріст ВВП на душу населення, який завжди покриває затрати на охорону здоров'я.

Як показує практика західних країн, збільшення бюджетів на охорону здоров'я дає позитивний ефект на економіку та зі збільшенням тривалості життя забезпечується зростання показника ВВП на 25-32% на душу населення, що є в рази більшою сумою коштів, котра була витрачена на охорону здоров'я.

Фолланд, С., Гудман, А. та Стано, М. [2] зазначають, що існує декілька причин втручання держави в економіку здоров'я, а саме це: 1) створення оптимального рівня споживання та виробництва суспільних благ; 2)

підвищення якості та справедливості надання медичних послуг в приватному секторі охорони здоров'я; 3) уникнення створення монополії ринку; 4) підвищення доступності закладів охорони здоров'я для людей як мають проблеми з оплатою приватних лікарень.

При розгляді статей, які індексуються базою даних Scopus та мають відношення до проблематики дослідження «здоров'я як економічної категорії», було знайдено 610 документів в проміжку з 2021–2010 роки. При подальшій роботі з цим масивом маємо можливість проаналізувати розподіл статей по країнам, в яких вони були опубліковані. Так, наприклад, у Великобританії опубліковано 182 статті, у Німеччині – 69 статей, у США – 66 статті, у Швеції – 39 статті (рис. 1).

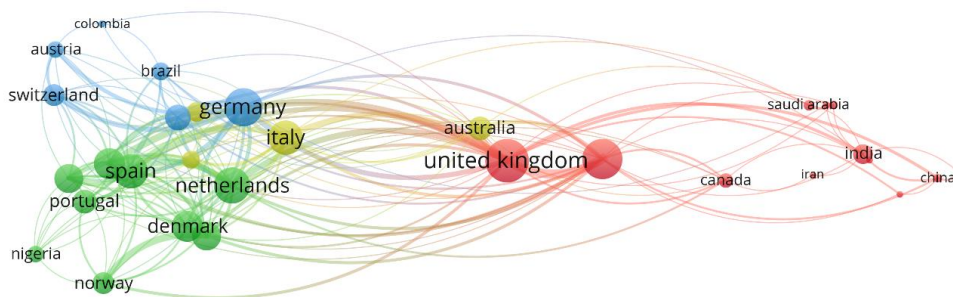

Рис. 1. Схематичний розподіл статей в VOSviewer

Selected	Country	Documents	Citations	Total link strength
☒	united kingdom	182	1530	76
☒	germany	69	682	54
☒	united states	66	950	48
☒	sweden	39	652	39
☒	china	35	241	10
☒	france	32	410	26
☒	spain	29	362	53
☒	india	29	81	14
☒	denmark	21	223	31
☒	netherlands	19	328	53
☒	italy	19	307	43
☒	norway	16	348	24
☒	australia	15	102	22
☒	greece	14	296	35
☒	switzerland	12	327	22
☒	canada	11	275	11
☒	turkey	11	20	0
☒	colombia	10	61	4
☒	austria	9	77	14
☒	brazil	9	98	14

Рис. 2. Розподіл статей в VOSviewer

При подальшій роботі з масивом маємо можливість відобразити

найуживаніші ключові слова COVID-19, вартість ефективність, витрати, епідеміологія, якість життя й інші (рис. 3, рис. 4).

Selected	Keyword	Occurrences	Total link strength
☒	health economy	95	48
☒	covid-19	33	23
☒	cost-effectiveness	15	15
☒	costs	11	15
☒	epidemiology	12	15
☒	health policy	9	14
☒	emerging health economies	9	13
☒	health economics	9	13
☒	public health	13	11
☒	cost	6	9
☒	prevention	9	9
☒	dementia	6	8
☒	economy	5	8
☒	health care	6	8
☒	management	6	8
☒	coronavirus	8	7
☒	environment	5	7
☒	quality of life	8	7
☒	sars-cov-2	6	7
☒	cancer	5	6

Рис. 3. Розподіл ключових слів в VOSviewer

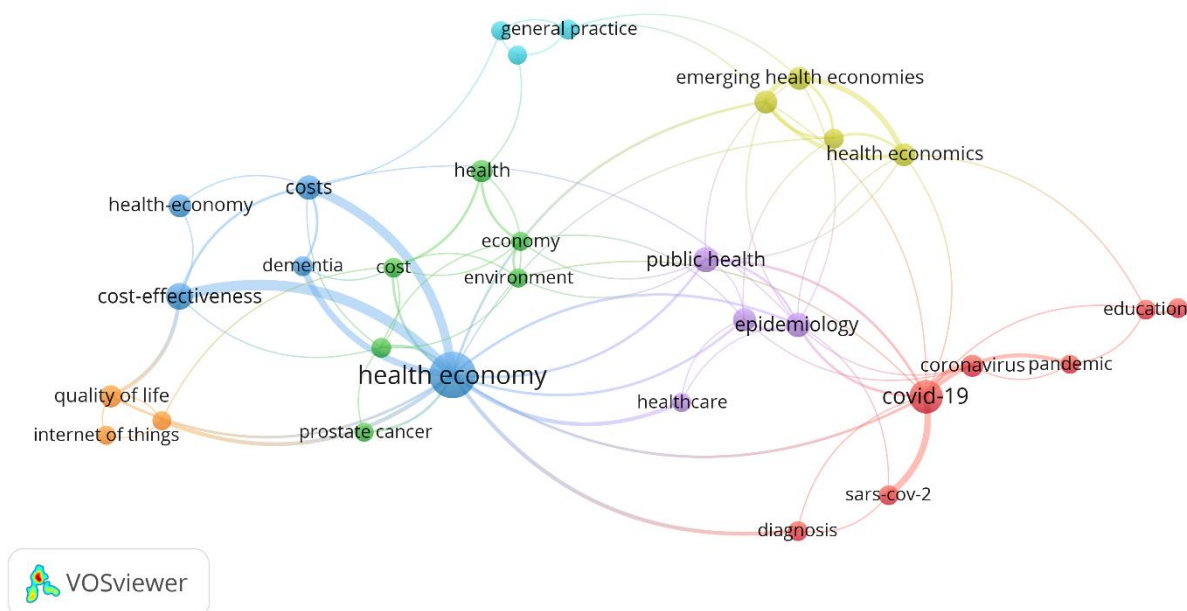

Рис. 4. Схематичний зв'язок ключових слів в VOSviewer

Отже, категорія економіка здоров'я ґрунтується на кількісних та якісних індикаторах медичної сфери, соціально-духовної та політичної сфер, в яких виділять 5 медико-статистичних показників: 1) показники медико-демографічного спрямування; 2) показники захворюваності; 3) показники

інвалідності; 4) показники фізичного розвитку населення; 5) показники природного руху населення [3].

За даними ВООЗ кожна четверта смерть була пов'язана з зміною екологічного стану природи. Такі хвороби як рак, хронічні респіраторні захворювання, хвороби серця є наслідками глобальних змін в стані навколишнього середовища.

Підчас пандемії COVID-19 також відбулися зміни в політичному блоці життя. Проводяться законопроекти направлені на покращення та захист здоров'я населення.

Наслідки COVID-19 мають довгостроковий характер у різних сферах людського життя – від політичних змін на глобальній арені, до проблем в сім'ях. Багато країн повідомляють про збільшення рівня домашнього насильства та насильства з боку близьких партнерів, пов'язаних із блокуваннями під час пандемії COVID-19. Фінансова нестабільність та зменшення стресової рівноваги людей значною мірою підняли рівень насильства вдома, люди були не готові до зменшення соціальної взаємодії з іншими особами та збільшення цих взаємодій зі своїми рідними. Секретар ООН закликав до «припинення вогню» у справах домашнього насильства [4].

На політичній арені це протести в Гонконгу, також програш Дональда Трампа в виборній гонці. Пандемію можливо назвати «Великою фінансовою кризою» вона призвела до фінансових та геополітичних дисфункцій, величезна кількість економік країн світу зазнала серйозних проблем. 23 березня 2020 року Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй Антоніу Гутерріш виступив із закликом до глобального припинення вогню в рамках реагування ООН на пандемію коронавірусу COVID-19.

1 липня 2020 р. Рада Безпеки ООН прийняла резолюція United Nations Security Council Resolution 2532, вимагаючи «загального та негайного припинення бойових дій у всіх ситуаціях, що входять в його порядок денний», висловлюючи підтримку «зусиллям, докладеним Генеральним секретарем та його Спеціальними представниками та спеціальними посланцями в цьому

відношенні», закликаючи «всі сторони до озброєних конфліктів, щоб негайно вступити в тривалу гуманітарну паузу» щонайменше 90 днів поспіль, і закликаючи до розширення міжнародного співробітництва для вирішення пандемії [5]. В сфері охорони здоров'я України з'явилася прозорість та незалежність. 1 квітня 2021 року – стартувала нова Програма медичних гарантій. У 2021 році Програму розширили та деталізували. Для пацієнтів таке розширення означає зручніший та зрозумілий маршрут за цими послугами. У Програмі медичних гарантій передбачено 35 пакетів медичних послуг. Станом на 19.08.2021 за програмою медичних гарантій було виплачено 69 млрд грн за 2021 рік. Витрати на протидію пандемії COVID-19 10.7 млрд грн. Програма медичних гарантій у 2021 році має бюджет в 123,5 млрд грн [6]. На рисунку 5 відображено розподіл бюджету станом на серпень 2021 р.

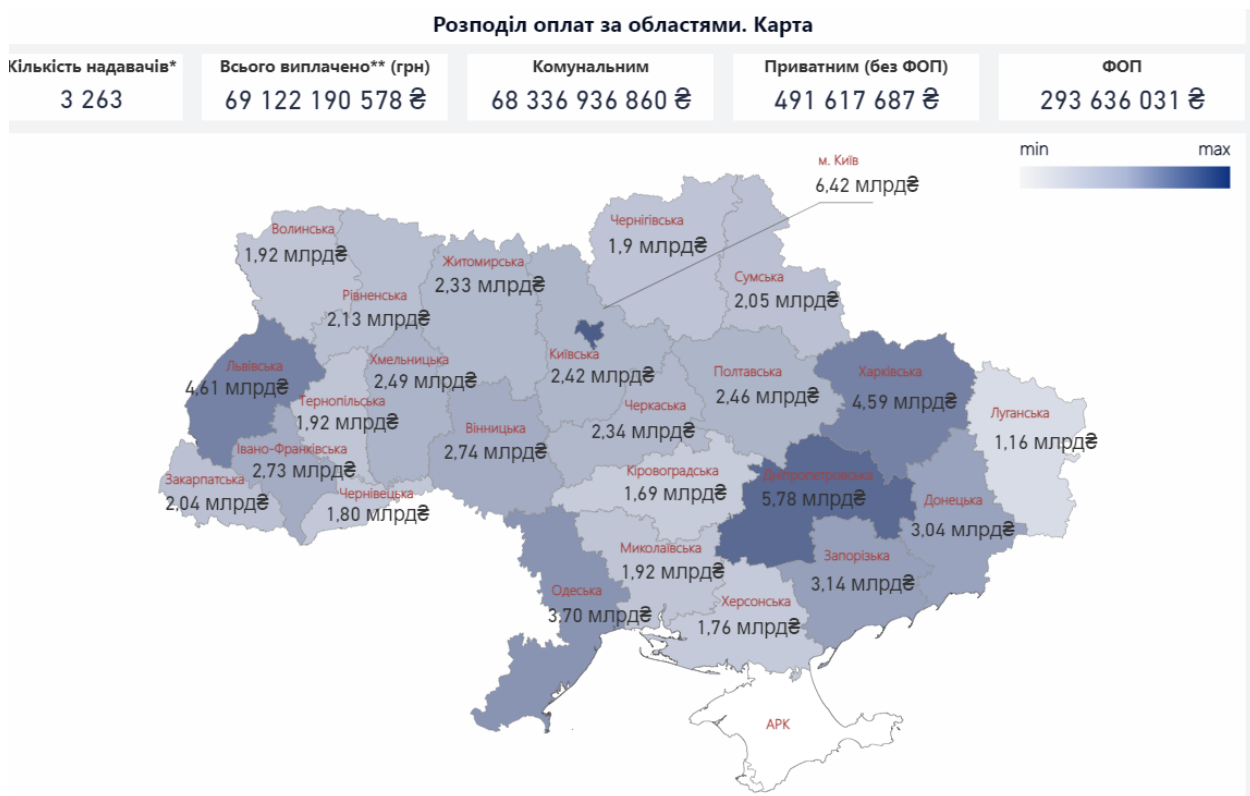

Рис. 5. Карта оплат за областями

Висновки. За результатами проведеного дослідження було проведено огляд статей по категорії економіка здоров'я. Визначено якісні і кількісні елементи категорії здоров'я, проаналізована державна політика в рамках

охорони здоров'я. Означений напрям роботи державного апарату, проаналізовані зміни на глобальній політичній арені як виникли підчас пандемії COVID-19. Описано системну зміну в Українській медичній сфері це програма медичних гарантій котра дозволяє отримувати прозору підтримку від держави медичним закладам за виконану роботу, і проводити аналітичну роботу по цим витратам за допомогою зручного сервісу Аналітичної панелі (Дашборди) на сайті Національної службі здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. World Health Organization. Frequently Asked Questions (2021). URL: <https://www.who.int/ru/about/who-we-are/frequently-asked-questions>
2. Folland, S., Goodman, A., & Stano, M. (2012). The Economics of Health and Health Care. Routledge. URL: http://www.ssu.ac.ir/cms/fileadmin/user_upload/Daneshkadaha/dbehdasht/modiryat_khatamat_behdashti/kotob_farsi/The_economics_of_health_and_health_care_Sherman_Folland.pdf
3. Ахламов А.Г., Кусик Н.Л. Економіка та фінансування охорони здоров'я : навч.-метод. посіб. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2011. 134 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Biblioteka_Magistra/3b63646e-4026-4df2-826d-c561b5313180.pdf
4. UN News. UN chief calls for domestic violence 'ceasefire' amid 'horrifying global surge' (2020). URL: <https://news.un.org/en/story/2020/04/1061052>
5. Resolution 2532 (2020). URL: [https://undocs.org/en/S/RES/2532\(2020\)](https://undocs.org/en/S/RES/2532(2020))
6. Національна служба здоров'я України Оплати надавачам медичної допомоги за програмою медичних гарантій. URL: <https://nszu.gov.ua/e-data/dashboard/pmg-pay>

УДК 338.46: 339.166.82

**CASUAL СЕГМЕНТ І ЗБАЛАНСОВАНЕ ХАРЧУВАННЯ ДЛЯ
ОРГАНІЗАЦІЇ СЕРВІСНО-ВИРОБНИЧОГО ПРОЦЕСУ У ГОТЕЛЬНО-
РЕСТОРАННІЙ СПРАВІ**

Нікітчина Тетяна Іванівна

к.т.н., доцент

Манолі Тетяна Анатоліївна

к.т.н., доцент

Лебеденко Тетяна Євгенівна

д.т.н., професор

Одеська національна академія харчових технологій
м. Одеса, Україна

Анотація: Показана важливість специфіки харчування в організації сервісно-виробничого процесу у готельно-ресторанній справі. Надана рекомендація до покращення організації послуг харчування, однієї з найважливіших складових у сфері гостинності. Описаний casual сегмент і його роль у правильній організації харчування, як запоруки для успішної реалізації сервісно-виробничого процесу, що є однією з основних мотивацій стабільності готельно-ресторанного бізнесу.

Ключові слова: харчування, готельно-ресторанний бізнес, casual, вікова категорія, споживач гостинності

Сервісно-виробничий процес у готельно-ресторанній справі – це розміщення, харчування і обслуговування. Метою сервісно-виробничого процесу у готелі є підготовка інформаційної бази для подальших бізнес-проектів. Особливе місце в ньому займає організація харчування мешканців готелю, що є основним завданням ресторану при готелі. Основною функцією сектора ресторанного господарства є пропонування гостям продуктів харчування і напоїв. Виникають багато питань, особливо це стосується якості страв та як це буде відбиватися на техніко-економічному обґрунтуванні у

готельно-ресторанному бізнесі на фоні епідеміологічної ситуації [1, с. 248].

Правильна організація харчування індустрії гостинності в умовах постійної мінливості та нестабільності у правилах перебування на території кожного регіону та міст в Україні зростає і вимагає особливої уваги. В сучасних умовах, що характеризуються ростом захворюваності населення, це не повинно стримувати готельно-ресторанний бізнес, навпаки вийти на нові технологічні рішення, які пов'язані із наданням споживачам не тільки послуг але і організації харчування не тільки особливого за гастрономічними ознаками але із елементами здорового харчування. Основними порушеннями харчового статусу у меню готельно-ресторанного комплексу є: надлишок тваринних жирів, дефіцит поліненасичених жирних кислот, дефіцит повноцінних білків, вітамінів, мінеральних речовин, харчових волокон [2, с. 157].

Якщо говорити про практичне використання різних методів харчування в організації сервісно-виробничого процесу у готельно-ресторанній справі, то складання харчового раціону в них має ґрунтуватися на повноцінному, різноманітному харчуванні, орієнтуючись при цьому на потреби різних груп споживачів [3, с. 221; 4, с. 101].

Вживаючи відповідно рекомендаціям за енергетичною цінністю страви і дотримуючись рекомендації для кожної групи продуктів, можливо отримувати основні харчові речовини, харчові волокна, вітаміни і мінерали відповідно до рекомендацій здорового харчування. Досягти відповідно рекомендаціям кількості харчових речовин можна і при іншій кількості порцій (наприклад, якщо людина за станом здоров'я або з інших причин не може вживати певні продукти), але в такому випадку слід індивідуально підходити до кожного меню і при необхідності пропонувати відсутні харчові речовини у вигляді спецхарчування [5, с. 30].

Особливе місце в даному проекті займає casual сегмент – загальносвітова тенденція, яка з 2017 року почала формувати 10,4 % ринку громадського харчування в Великобританії, 6,9 % – в США, 3,2 % – в Німеччині, 1,4 % – у Франції і продовжує зростати [6, с. 120; 7, с. 1].

Casual – це перехідний сегмент між недорогим fast food і дорогим fine dining, який об'єднує в собі переваги обох. Такі заклади характеризуються невисокою ціною при досить якійсній кухні і високому рівні сервісу. Успіх їх не тільки цікаві інтер'єрні рішення – це різноманітність кухонь і страв для різних груп споживачів [8 с. 361].

У ресторанах casual в даний час виділяють три види харчування: раціональне (правильне, науково обгрунтоване, оптимальне, адекватне, збалансоване); дієтичне (лікувальне); лікувально-профілактичний [9, с. 83].

Раціональне харчування передбачає приблизний баланс надходження в організм енергії і витрачається на забезпечення процесів життєдіяльності [2, с. 124].

Дієтичне харчування – постачання організму пластичних речовин, до яких насамперед належать білки, меншою мірою – мінеральні речовини, жири і в набагато меншій ступені – вуглеводи. Потреба в пластичних речовинах їжі варіюється в залежності від вікових груп споживачів – з віком знижується їх рівень споживання [7, с. 1].

Лікувально-профілактичне харчування полягає в постачанні організму біологічно активних речовин, необхідних для регуляції процесів життєдіяльності, особливо у людей, які потребують коригування їх повсякденного харчування і їх раціон повинен відрізнятися від звичайного [2, с. 212].

Новий напрям в харчуванні полягає у виробленні імунітету як неспецифічного, так і специфічного. Було встановлено, що величина імунної відповіді на інфекцію залежить від якості харчування і особливо від достатнього вмісту в їжі повноцінних білків, мінеральних речовин і вітамінів. При недостатньому харчуванні знижується загальний імунітет і зменшується опірність організму інфекції. Це дуже актуально на тлі пандемічної нестабільності.

У закладів сегмента casual немає чітких умов: можуть бути різні варіації меню. Головна умова для такого формату – наявність смачної їжі, але яка

враховує вікову категорію споживача і запит на особливий вид продуктів. Відмінність формату casual від інших – це смачна, якісна, але і здорова їжа за доступною ціною для будь-якої групи населення.

Ринкова місія такого сегмента – смачно і недорого нагодувати гостя, але при цьому заробити за рахунок економії та високої оборотності продуктів харчування.

З метою збільшення завантаження готелів керівництву потрібно активізувати не тільки комерційні зусилля, але і поліпшувати якість харчування надаючи більше можливості для різних груп споживачів готельно-ресторанного сегменту.

Налагодження здорового харчування для більшої кількості населення із використанням casual дозволяє дотримуватися стратегії управління готельними підприємствами в досягненні конкурентних позицій підприємства, що забезпечують системний підхід до здійснення таких видів діяльності: надання готельних послуг, орієнтованих на споживача; залучення кваліфікованого персоналу; створення сучасних умов праці та якості наданих послуг; облік і мінімізація витрат; адаптація до змін як внутрішнього, так і зовнішнього середовища; впровадження інноваційних технологій, що стосується і в сегменті здорового харчування; розвиток та розширення сервісних послуг таких як casual.

Таким чином для розвитку готельно-ресторанного бізнесу потрібно розширення у напрямку нетрадиційного підходу на ринку послуг. Обмеження, які створюють нестабільні ситуації в секторі гостинності вказують куди можна спрямувати основні ресурси. Розуміння факторів і причин, які надалі будуть впливати на формування споживчих цінностей, зможуть дати більш стабільний результат і допоможуть досягти головної мети – впевненість споживача гостинності не тільки у одержанні послуг, але і у гарантованому індивідуальному обслуговуванні, особливо яке пов'язане із концепцією здорового харчування із застосуванням casual сегменту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лупак Р. Л. Економічні основи забезпечення конкурентоспроможності підприємства в умовах ринкових відносин / Р. Л. Лупак // Наук. Вісник НЛТУУ : зб. наук.-техн. праць – Львів : НЛТУУ. – 2010. – Вип. 20.6. – С. 248-252
2. Губергирц А. Я. Линеvский Ю.В. Лечебное питание. – Киев: Высшая школа, 2003. – 398 с.
3. Бойко М. Г. Організація готельного господарства: підручник / М. Г. Бойко, Л. М. Гопкало. – К.: Київ. нац. торг.-екон. Ун-т, 2016. – 448 с.
4. Михайлова О.П., Брінь П.В. Основні проблеми отельного бізнесу в Україні / О.П. Михайлова, П.В. Брінь//Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – 2012. – №58(964). – С.101-106.
5. Овчинникова К. А. Тенденции развития регионального рынка общественного питания // Экономика и социология, 2017. – № 35. – С. 30–33.
6. Овчаренко Л. В. Развитие гостиничного бизнеса: современные мировые тенденции / Л. В. Овчаренко, А. В. Овчаренко // Мир человека. – 2009. – Т 9. – № 1. – С. 120-126.
7. Сучасний стан індустрії харчування проблеми і перспективи <https://jak.koshachek.com/articles/suchasnij-stan-industrii-harchuvannja-problemi-i.html> – 22.08.2021.
8. П'ятницька Г.Т. Ресторанне господарство України: ринкові трансформації, інноваційний розвиток, структурна переорієнтація: монографія / Г.Т. П'ятницька. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 465 с.
9. Маюрникова Л. А. Здоровье, как фактор инновационного развития сферы питания // Современная наука и инновации. 2017. – № 1 (17). – С. 83-87.

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Степанкевич Наталія Сергіївна

аспірант

Державний науково-дослідний інститут
інформатизації та моделювання економіки

м. Київ, Україна

Анотація: визначено особливості регулювання біржової діяльності на фондовому ринку України; узагальнено механізми забезпечення збалансованого розвитку біржової діяльності та перспективні напрямки державного регулювання фондового ринку на сучасному етапі, виокремлено питання регулювання біржової діяльності, які потребують подальшого дослідження.

Ключові слова: державне управління, фондовий ринок, організатори торгівлі, фондова біржа, цінні папери.

На сучасному етапі економічних перетворень особливої актуальності набувають питання регулювання біржової діяльності на фондовому ринку з метою забезпечення найбільш ефективного процесу мобілізації фінансових ресурсів та їх подальшого використання на забезпечення потреб учасників такого ринку. Біржова діяльність здійснюється на фондовій біржі та передбачає торгівлю цінними паперами, формування їх біржового курсу.

З метою належного управління біржовою діяльністю державні органи управління мають зосереджувати свою увагу на створенні необхідних передумов для її розвитку, формувати ефективну інфраструктуру фондового ринку, сприяти впровадженню сучасних інструментів біржової діяльності.

Відповідно до Положення про функціонування фондових бірж, основними засадами функціонування фондової біржі визначено:

- створення умов щодо конкурентного ціноутворення на цінні папери та інші фінансові інструменти шляхом зосередження попиту та пропозицій на їх купівлю-продаж;
- підтримання цілісності та стабільності ринку цінних паперів та інших фінансових інструментів шляхом запровадження справедливих та рівних для всіх учасників біржових торгів правил поведінки;
- забезпечення рівного, прозорого та недискримінаційного доступу всіх учасників біржових торгів до торгівлі цінними паперами та іншими фінансовими інструментами, та забезпечення публічності та прозорості проведення біржових торгів через оприлюднення інформації, що характеризує кон'юнктуру ринку;
- забезпечення інформування учасників біржових торгів та інвесторів щодо емітентів, їхніх цінних паперів та інших фінансових інструментів;
- забезпечення функціонування фондової біржі на постійно діючій основі, а саме забезпечення протягом календарного року не менше 200 торговельних днів;
- забезпечення захисту учасників біржових торгів та інвесторів від зловживань шляхом установлення вимог щодо допуску до торгівлі, застосування процедур нагляду, контролю та накладання санкцій за порушення [1].

Враховуючи зазначене варто відмітити, що нормативно визначені в Україні засади функціонування фондової біржі цілком відповідають міжнародним стандартам, є перспективними та ґрунтовними.

Разом з тим, вітчизняні науковці відзначають, що державне регулювання діяльності біржового ринку в Україні носить складний характер у зв'язку з тим, що в наявності є значна кількість органів управління та підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють окремі сфери біржової торгівлі. З огляду на тенденцію універсалізації біржової торгівлі, необхідно забезпечити

захист прав учасників біржових торгів. З метою формування єдиної державної політики у сфері біржової діяльності пропонується закріпити регулюючі функції за єдиним органом - Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Комісія повинна сприяти вирішенню питання координації товарного біржового ринку та здійсненню організації загальнонаціонального та регіонального фінансового обігу як ключового механізму визначення цін на стратегічні товари. Для того, щоб уникнути надмірного втручання в роботу бірж доречно застосувати принцип самоврядування та наділити Комісію повноваженнями щодо реєстрації правил біржової торгівлі та змін до них, а також збору даних та моніторингу біржової діяльності. Функцію контролю зазначити в положеннях Антимонопольного комітету, для того щоб забезпечити належний рівень конкуренції при проведенні біржових торгів [2, с 7].

Подальший розвиток фондового ринку залежить від конкретних заходів держави у сфері розбудови фінансової системи. Для покращення ситуації на фондовому ринку необхідно вжити низку заходів: по-перше, для виконання зазначеної мети має функціонувати розвинена інфраструктура фондового ринку, має бути запропоновано широкий спектр інструментів та ефективні механізми взаємодії учасників ринку; по-друге, невід'ємною складовою розвитку фондового ринку має стати його інтеграція у світові фінансові ринки. Розвиток фондового ринку України має бути тісно пов'язаним з розвитком інших сегментів фінансового ринку (банківського, страхового, сектору пенсійного забезпечення тощо); по-третє, основною функцією, яку має виконувати ринок цінних паперів, є забезпечення грошовим капіталом потреб економіки країни шляхом створення механізму акумулювання, розподілу та перерозподілу фондів коштів від особи, яка володіє вільними інвестиційними ресурсами, до особи, якій необхідні такі ресурси для розвитку [3, с. 107].

Трансформація економіки України та її інтеграція в Європейський Союз зумовлюють необхідність створення нових та удосконалення уже існуючих підходів до регулювання біржової діяльності. Вагомими в такій ситуації є

подальші дослідження особливостей функціонування фондових бірж в європейських країнах та методів й механізмів їх державного регулювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження Положення про функціонування фондових бірж : Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22.11.2012 р. № 1688. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2082-12#Text> (дата звернення 01.08.2021).
2. Танклевська Н.С., Руснак А.В., Карнаушенко А.С. Перспективи державного регулювання розвитку біржового ринку в Україні. *Агросвіт*. 2018. № 7. С. 3–7.
3. Третьякова О.В., Харабара В.М., Грешко Р.І. Фондовий ринок України: особливості функціонування в сучасних умовах. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 103-107.

УДК 338.432:631.147(477)

ТЕНДЕНЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЗАДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Череп О. Г.

Д.е.н., професор

Запорізький національний університет

Анотація. Встановлено вплив екологічного підприємництва в аграрному секторі на сталий розвиток економік країн світу. Досліджено динаміку сільськогосподарських угідь, які зайняті в органічному виробництві в Україні та інших країнах світу 2007-2018 рр. Оцінено товарооборот світового ринку органічних продуктів у 2016- 2018 рр. Здійснено детальний аналіз основних елементів формування обсягів кінцевого споживання біомаси та відходів у національній економіці.

Ключові слова. Екологічне підприємництво, аграрний сектор, виробництв, органічна сільськогосподарська продукція, динаміка, цілі.

Результати. Перспективним сектором екологічного підприємництва в аграрному секторі України є виробництво органічної сільськогосподарської продукції. Відповідно до Закону України «Про основні засади та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» органічним вважається аграрне виробництво, яке включає діяльність аграрних підприємств, спрямовану на отримання сільськогосподарської сировини і продукції, що відповідають вимогам національного та/або міжнародного законодавства у сфері органічного виробництва та збуту на усіх стадіях її життєвого циклу, зокрема, під час вирощування сільськогосподарських культур на полях, утримання худоби, отримання

готової продукції, переробки сировини, пакування, транспортування [1].

Серед цілей сталого розвитку, що затверджені ООН 25 вересня 2015 р.- подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і

сприяння сталому розвитку сільського господарства. Тож, Європейські країни, які суттєво наростили земельні ресурси в органічному рослинництві позитивно впливають на сталий розвиток суспільства.

За результатами дослідження маркетингової компанії Ековія Інтеллідженс (Ecovia Intelligence), товарооборот світового ринку органічних продуктів у 2016 р. досяг 89,7 млрд. \$. Лідерами за цим показником були США – 38,9 млрд. €, Німеччина – 9,5 млрд. €, Франція – 6,7 млрд. € та Китай – 5,9 млрд. € [2]. У 2018 р. під органічне рослинництво були відведені найбільші площі в Австралії – 35687,8 тис. га, Аргентині – 3630 і Китаї – 3135,0 тис. га. (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка сільськогосподарських угідь, зайнятих в органічному виробництві, в Україні та інших країнах світу, 2007-2018 рр., тис. га.

Країна	2007		2013		2018		2018 до 2007, +/-	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	п.п.
Іспанія	804,9	3,23	1610,1	6,91	2246,5	9,64	1441,6	6,41
Франція	557,1	2,02	1060,8	3,82	2035,0	7,34	1477,9	5,32
Італія	1150,3	9,03	1317,2	10,29	1958,0	15,79	807,7	6,76
Німеччина	865,3	5,10	1045,0	6,26	1521,3	9,09	656	3,99
Туреччина	124,3	0,49	461,4	1,90	646,2	1,68	521,9	1,19
Австрія	520,0	18,4	558,6	21,12	637,8	24,66	117,8	6,26
Польща	285,9	1,85	669,9	4,65	484,7	3,36	198,8	1,51
Великобританія	660,2	3,72	558,7	3,25	457,4	2,66	-202,8	-1,06
Україна	249,9	0,61	393,4	0,95	309,1	0,72	59,2	0,11
Португалія	233,5	6,72	197,3	5,42	213,1	5,85	-20,4	-0,87
Швейцарія	116,6	11,00	128,1	12,20	161,0	15,39	44,4	4,39
Нідерланди	47,0	2,46	49,4	2,67	57,9	3,13	10,9	0,67

Джерело: складено за даними [3].

Протягом останнього десятиріччя в багатьох країнах світу збільшуються площі, на яких вирощуються сільськогосподарські культури з урахуванням вимог органічного землеробства. Таким чином, у 2018 р. серед європейський країн лідером за розміром площі сільськогосподарських земель в органічному виробництві були Іспанія – 2246,5 тис. га, Франція – 2035,0 та Італія – 1958 тис. га. В Україні органічні культури вирощували на площі 309,1 тис. га, що склало

лише 0,72 % сукупної оброблюваної площі.

Важливим напрямом розвитку екологічного підприємництва в аграрному секторі України є також біоенергетика. Діяльність спрямована на виробництво продукції з сільськогосподарських відходів – біомаси. Детальний аналіз основних елементів формування обсягів кінцевого споживання біомаси та відходів у національній економіці показав, що протягом 2017-2019 рр. мало місце поступове нарощування обсягів виробництва основних видів біопалива зі стабільним обсягом їх експорту (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка постачання біопалива та відходів в Україні, 2017-2019 рр., тис. т. нафтового еквіваленту

Постачання	2017	2018	2019	2019 до 2017, %
Виробництво	2399	2606	3348	39,6
Імпорт	25	30	38	52,0
Експорт	-502	-539	-553	10,2
Зміна запасів	11	5	-1	-
Загальне постачання	1934	2102	2832	46,4

Джерело: Складено на основі даних енергетичного балансу України, 2017-2019 рр. [3].

Таким чином, протягом 2017-2019 рр. виробництво біопалива та використання відходів зросло на 39,6 % або 949 тис. т. нафтового еквіваленту. При цьому імпорт зріс на 52 % або 13 тис. т. нафтового еквіваленту, експорт на 10,2 % або 51 тис. т. нафтового еквіваленту. Слід зазначити, що у 2019 р. експортували 16,5 % сукупного обсягу залучених у господарський процес біопалива та відходів. У 2016 р. цей показник склав 20,9 %. Загальне постачання з урахуванням імпорту, експорту та зміни запасів у 2019 р. порівняно з 2016 р. зросло на 46,4 % або 898 тис. т. нафтового еквіваленту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про цільову комплексну програму наукових досліджень НАН України “Біомаса як паливна сировина” (Біопалива): Постанова №56 від 28.02.2007 р. (Електронний ресурс). – Режим доступу: [www.ittf.kiev.ua / biopalivo56.doc](http://www.ittf.kiev.ua/biopalivo56.doc).
2. Гаврилко П.П. Стан та особливості розвитку світового та вітчизняного екологічного ринку товарів та послуг/ П.П. Гаврилко// Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.6 http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2012/22_06/68_Gaw.pdf
3. Голубов Д.М. Екологізація господарської діяльності на підприємстві / Д.М. Голубов, В.І. Кочеров. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/4005/1/s8_35_kocherov.pdf

LEGAL SCIENCES

УДК 343.8

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВOPOPУШЕННЯ ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ПРЕДСТАВНИКА ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ

Матвійчук Валерій Костянтинівич
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики,
Київського інституту інтелектуальної
власності та права
Національного університету «Одеська
юридична академія»
м. Київ, Україна

Анотація. У публікації аналізується суб'єктивна сторона, вина, мотив і мета кримінального правопорушення посягання на життя представника іноземної держави. Значна увага приділяється спеціальній меті, а саме: впливу на характер діяльності особи, яка має міжнародний захист; впливу на діяльність держави чи організацій, які особа представляє; провокації війни або провокації міжнародних ускладнень тощо.

Ключові слова: суб'єктивна сторона, вина, мотив, мета, кримінальне правопорушення, обов'язкова ознака, потерпілий.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це сукупність ознак, що характеризують психічну активність особи при вчиненні кримінального правопорушення [1, с. 89]. Проте, при цьому слід зауважити, що суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення є більш узагальненим теоретичним поняттям, яке включає в себе: вину, мотив, мету та

емоції кримінального правопорушення. Слід підтримати думку, яка має місце в юридичній літературі, що вина є як складовою частиною загального теоретичного визначення суб'єктивної сторони, так і необхідним законодавчим визнанням внутрішнього становища людини, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що має безперечний вплив на вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності, правової оцінки її діянь, відмежування з іншими злочинними діяннями [2, с. 162]. За допомогою вини дається тільки одна відповідь, а саме – яке відношення особи до вчиненого кримінального правопорушення, але вона не пояснює чому, для чого і в якому стані вчиняється конкретне кримінальне правопорушення. Це все встановлюється за допомогою відповідного мотиву, мети та емоцій вчинення того або іншого кримінального правопорушення. Більш того, вина не існує ізольовано, вона виникає під впливом певних мотивів, спрямовується до досягнення певних цілей та супроводжується впливом певних емоцій.

До ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, які відносяться до всіх, без виключення суспільних небезпечних діянь, належить вина. Поділ ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення на обов'язкові і факультативні стосується загального складу кримінального правопорушення. Звідси такий поділ має значення лише стосовно останнього. Натомість, у складі конкретних кримінальних правопорушень обов'язкові всі ознаки суб'єктивної сторони. Про суб'єктивну сторону кримінального правопорушення (в тому числі і кримінального правопорушення посягання на життя представника іноземної держави) можна і слід судити по суспільно небезпечній поведінці людини і її суспільно небезпечним наслідкам. Саме тому кримінальне право України стоїть на позиціях суб'єктивного ставлення у вину.

Саме з урахуванням викладеного спробуємо на прикладі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 443 КК України, проаналізувати, як співвідносяться між собою теоретичні положення, які характеризують суб'єктивну сторону і законодавчі положення, які характеризують вину та її форми. Так, виною є психічне ставлення особи до вчиненої дії чи бездіяльності,

передбаченої цим Кодексом та її наслідків, виражена у формі умислу та необережності (ст. 23 КК України). Законодавець у ст. 24 КК України встановив два види умислу – прямий і непрямий. Етимологічне походження слова «умисел» означає обумовлений план, намір [3, с. 439], підготовку кримінального правопорушення з усвідомленням його наслідків. Намір – це задум, бажання зробити що небудь (умисний – зроблений свідомо) [4, с. 128]. Відповідно до ч. 2 ст. 24 КК України при вчиненні кримінального правопорушення з прямим умислом особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. У цьому сенсі усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння означає розуміння фактичної сторони, тобто, що вчиняється, всіх обставин, що характеризують об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення (об'єкта і предмета посягання, характеру діяння, місця, часу, способу його вчинення та інших обставин) та розуміння соціального значення діяння, його соціальної шкідливості. Натомість, під передбаченням суспільно небезпечних наслідків як ознаки умислу необхідно розуміти відображення у свідомості тих подій, що відбудуться у майбутньому, уявленні винного про наслідки, що настануть. При цьому, важливо, що для наявності умислу необхідно усвідомлення та передбачення не будь-яких суспільно небезпечних наслідків, а лише тих, що входять до складу об'єктивної сторони відповідного складу кримінального правопорушення (в нашому випадку, передбаченого ст. 443 КК України). Крім того, передбачення наслідків означає усвідомлення суб'єктом, хоча б у загальних рисах розвитку необхідного причинного зв'язку між діянням та наслідками. У той же час вольовий момент прямого умислу полягає в бажанні настання таких наслідків, які охоплювалися його передбаченням.

В існуючих джерелах кримінальне правопорушення, передбачене ст. 443 КК України, пояснюється як таке, що вчиняється з прямим умислом або без вказівки на спрямованість умислу. У п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про

злочини проти життя та здоров'я особи» є рекомендація, що питання про наявність у діяч особи умислу на вбивство необхідно вирішувати, виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, враховуючи, зокрема, нанесення ударів та поранень (їх локалізація) в життєво важливі органи, спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передували події, їх стосунки [5].

Слід врахувати, що досліджуване кримінальне правопорушення за ознакою вбивство відноситься до діянь з матеріальним складом, а за ознакою замах на вбивство вважається закінченим з моменту замаху, тобто відноситься до діяння з формальним складом, а ще краще з усіченим складом, оскільки в цьому випадку момент закінчення кримінального правопорушення переноситься на більш ранню стадію вчинення цього кримінального правопорушення. Залежно від спрямованості та ступеня конкретизації бажаних наслідків умисел прийнято розмежовувати на визначений (конкретний) і невизначений (неконкретизований). Перший вид умислу характеризується чіткою конкретизацією наслідків дії у свідомості винного. Суб'єкт тут передбачає конкретні наслідки та бажає їх настання або свідомо їх допускає.

Слід звернути увагу на те, що найбільш важливим аргументом визнання прямого умислу при вчиненні посягання на життя представника іноземної держави слугує законодавче визначення альтернативних видів мети вчинення цього діяння. Це вказує на те, що це кримінальне правопорушення вчиняється лише з прямим умислом. Це підтверджується також тим, що інтелектуальний момент умислу винного має охоплювати усвідомлення спеціального статусу потерпілого, який є представником іноземної держави або іншою особою, яка має міжнародний захист. Крім того, про прямий умисел тут свідчить вольовий момент такого умислу, який характеризує спрямованість волі суб'єкта та визначається в законі як бажання настання суспільно небезпечних наслідків, тобто досягнення певного результату. Таке бажання полягає в досягненні певних наслідків – смерті представника іноземної держави або іншої особи, яка

має міжнародний захист. До обов'язкових ознак суб'єктивної сторони цього складу кримінального правопорушення відносяться такі види мети: 1) вплив на характер діяльності конкретного потерпілого; 2) вплив на діяльність держави або організації, які ці потерпілі представляють; 3) мета – провокація війни; 4) мета – провокація міжнародних ускладнень [6].

Для розуміння положень закону – вплив на характер діяльності представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист або на діяльність держави чи організації, які вони представляють, необхідно звернутися до довідкових джерел. Так, «Словник української мови» термін «впливати» трактує, як «діяти певним чином на кого -, що-небудь», в тому числі в «силу влади, авторитету» [7, с. 751-752], тобто в тому випадку, коли йдеться про вплив на потерпілого від кримінального правопорушення, то маємо на увазі, що це дії суб'єкта цього діяння мають характер протиправного впливу на особу – представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист з метою впливу на характер їхньої діяльності або на діяльність держави чи організації, які вони представляють. Виходячи з конкретної норми (ст. 443 КК України законодавець, вказуючи на зв'язок посягання з впливом на діяльність потерпілого чи організацій, які він представляє, тим самим припускає наявність спеціальної мети такого впливу – не допустити чи припинити діяльність конкретної особи, пов'язану з виконанням ним представницьких функцій, змінити характер такої діяльності, а радше – не допустити таку діяльність чи помститися за таку діяльність.

Мета – провокація війни. Поняття «провокація» трактується в російській мові як «предательское поведение, подстрекательство кого-нибудь и таким действиям, которые могут повлечь за собой тяжёлые для него последствия» [8, с. 493]. Етимологічний зміст слова «провокація» в українській мові визначається як «навмисні дії проти окремих осіб, організацій, держав тощо з метою штовхнути їх на згубні для них вчинки» [9, с. 144], у той же час як «війна» розуміється як організаційна збройна боротьба між державами тощо [10, с. 669], це дає можливість стверджувати, що мета провокації війни може

розумітися як наявність у винного в момент вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 443 КК України, прагнення підбурювати цим вчинком до рішення про початок збройної боротьби. При цьому, як уявляється, немає значення чи будуть бажані воєнні дії проведені *de facto* або війна буде оголошена *de jure*.

Мета це міжнародне ускладнення відносин. Визначене цієї мети досліджуваного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 443 КК України, носить «збірний» характер. На відміну від конкретної певної мети провокації війни «ускладнення міжнародних відносин» як бажаний результат дій винної особи, може виразитися в намаганні досягти погіршення відносин між державами. Зокрема, ця мета може виражатися в досягненні розірвання дипломатичних чи консульських відносин, пониження рівня останніх, згортання міжнародного співробітництва, за різними напрямками (торгівельне, економічне, військове і інші), зриву різного роду переговорів, призупинення участі держав в міжнародних угодах чи в діяльності міжнародних організацій, в наданні допомоги іншим державам тощо.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна дійти наступного:

– з суб'єктивної сторони кримінальне правопорушення, передбачене ст. 443 КК України, вчиняється з прямим умислом, тобто суб'єкт виходячи з інтелектуального моменту умислу усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає, що в результаті такого діяння настане смерть представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист і вольовий момент умислу бажає настання таких наслідків;

– обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього кримінального правопорушення є така мета, а саме: вплинути на характер діяльності особи, яка має міжнародний захист; вплинути на діяльність держави чи організації, які така особа представляє; провокація війни; провокація міжнародних ускладнень;

– мета (вплинути на характер діяльності особи, яка має міжнародний захист; вплинути на діяльність держави чи організації, які така особа

представляє; провокація війни, провокація міжнародних ускладнень) стає однією з головних підстав відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 443 КК України, від інших кримінальних правопорушень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Благоев Е.В. Общая часть уголовного права в 20 лекциях : курс лекцій. М. : Юрлитинформ, 2012. 344 с.
2. Кучинська Л.С. Зміст та співвідношення кримінально-правових категорій: суб'єктивна сторона і вина. Правова держава. 2008. № 10. С. 161-165.
3. Словник української мови: в 11 т. Голов. редкол.: Білодід І. К.: [та ін.] К.: Наукова думка, 1970—1980. Т. 10: Т-Ф. 1979. 658 с.
4. Словник української мови: в 11 т. Голов. редкол.: Білодід І. К.: [та ін.] К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 1: А-В. 1970. 799 с.
5. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Верховного суду України від 07.02.2003 № 2. Вісник Верховного суду України від 2003 — 2003 р., № 1. [Електронний ресурс]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>
6. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 — 2001 р., № 25, стаття 131(в редакції на 08.08.2021 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
7. Словник української мови: в 11 т. Голов. редкол.: Білодід І. К.: [та ін.] К.: Наукова думка, 1970—1980. Т. 1: А-В. 1970. 799 с.
8. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов. Под ред. чл-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. 19-е изд., испр. М.: Рус. яз.,1987. 750 с.
9. Словник української мови: в 11 т. Голов. редкол.: Білодід І. К.: [та ін.] К.: Наукова думка, 1970—1980. Т. 8: П-Р. 1977. 927 с.
10. Словник української мови: в 11 т. Голов. редкол.: Білодід І. К.: [та ін.] К.: Наукова думка, 1970—1980. Т. 1: А-В. 1970. 799 с.

**ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ НЕЗАКОННЕ
ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ АБО ТРАНСПОРТУВАННЯ З
МЕТОЮ ЗБУТУ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ**

Матвійчук Олександр Валерійович

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального права та процесу
ЗВО «Національна академія управління»
м. Київ, Україна

Анотація. У публікації запропоноване поняття кримінального правопорушення незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів. Таке поняття необхідне: для розуміння суті цього кримінального правопорушення, передбаченого ст. 204 КК України; правильної його кваліфікації, окреслення меж дії цієї статті; відмежування цього кримінального правопорушення від суміжних діянь, для вдосконалення положень ст. 204 КК України.

Ключові слова: поняття, кримінальне правопорушення, правопорушення, незаконне, виготовлення, зберігання, збут, транспортування, підакцизні товари.

Розуміння суті кримінального правопорушення, передбаченого ст. 204 КК України, можливе при визначенні кримінально-правового поняття цього діяння. Таке визначення досить важливе: для правильної кваліфікації кримінального правопорушення винного; зміцнення законності; окреслення меж дії закону; відмежування цього діяння від суміжних кримінальних правопорушень; для вдосконалення ст. 204 КК України. В сенсі наведеного вище необхідно зауважити, що в юридичній літературі ще не були розроблені питання, які стосуються кримінально-правового поняття кримінального правопорушення «незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту

підакцизних товарів», до цього часу відсутнє однозначне розуміння його змісту та ознак. В окремих наукових дослідженнях, виходячи з об'єктивних і суб'єктивних ознак, певною мірою і надто фрагментарно висвітлюються питання, що в деякій мірі пов'язані із змістом діяння, передбаченого ст. 204 КК України. Маючи таке становища, ми вважаємо, що настав час для визначення поняття цього кримінального правопорушення, а тому звернемося до уточнення деяких понять, які зазначені в диспозиціях ст. 204 КК України або впливають з її змісту і стосуються складоутворюючих ознак цього складу кримінального правопорушення. У першу чергу ми звернемося до об'єкта цього складу кримінального правопорушення. Основним безпосереднім об'єктом складу кримінального правопорушення, що нами досліджується, виступають суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони належного, тобто встановленого чинним законодавством України, справляння акцизного збору з підакцизних товарів до Державного бюджету. Предметом цього складу кримінального правопорушення виступають незаконно виготовлені: 1) алкогольні напої; 2) тютюнові вироби; 3) інші підакцизні товари, які відповідають певним економічним та споживчим властивостям, зазначеним в цій статті [1]. Об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення: 1) за ч. 1 ст. 204 КК України можна сформулювати таким чином: «Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення характеризується такими діями як: незаконне виготовлення підакцизних товарів з метою їх збуту; незаконне зберігання підакцизних товарів з метою їх збуту; незаконний збут незаконно виготовлених підакцизних товарів; незаконне транспортування з метою збуту незаконно виготовлених підакцизних товарів та проявляється в п'яти формах об'єктивної сторони» [2]; 2) за ч. 2 ст. 204 КК України можна позначити наступним чином: «Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення проявляється у трьох перших формах прояву та характеризується такими обов'язковими ознаками об'єктивної сторони, як: як діями, передбаченими ч. 1 цієї статті та способами вчинення цих кримінальних правопорушень – шляхом відкриття підпільних цехів; четвертою, п'ятою та шостою формами цього

діяння, передбаченого ч. 2 ст. 204 КК України та характеризується такими обов'язковими ознаками об'єктивної сторони, як: дії, передбачені ч. 1 цієї статті та знаряддя вчинення цього кримінального правопорушення – з використанням обладнання, що забезпечує масове виробництво таких товарів; сьомою, восьмою та дев'ятою формами цього кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 204 КК України та характеризується такими обов'язковими ознаками об'єктивної сторони, як дії» [3]; 3) за ч. 3 ст. 204 КК України можна визначити таким чином: «Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення: у перших трьох формах його прояву характеризується такими обов'язковими ознаками об'єктивної сторони, як дії – це незаконне виготовлення товарів, зазначених у частинах першій або другій цієї статті, засоби вчинення цих кримінальних правопорушень – це недоброякісна сировина (матеріали), що становлять загрозу для життя і здоров'я людей; у других трьох формах прояву характеризується такими обов'язковими ознаками об'єктивної сторони кримінального правопорушення, як дії, наслідки отруєння людей, інші тяжкі наслідки та необхідний причинний зв'язок між діями і наслідками, що настали» [4].

Наступне, що буде важливим для формулювання задекларованого нами поняття є з'ясування суб'єкта складу кримінального правопорушення, який нами аналізується. На підставі проведеного нами дослідження для кримінального правопорушення, передбачених ст. 204 КК України, суб'єктом діяння незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів є фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), якій до моменту вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років, а при вивченні цього кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 204 КК України, за ознакою «вчинене особою, яка раніше була засуджена за цією статтею» – суб'єкт спеціальний.

Стосовно суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, то ми прийшли до висновку, що: за ч. 1 ст. 204 КК України інтелектуальний

момент умислу характеризується тим, що особа усвідомлює: 1) наступні фактичні обставини, із яких складається суспільно небезпечне діяння: а) усвідомлення об'єкта складу кримінального правопорушення, але це не рівнозначно його юридичній визначеності, хоча суб'єкт цього умисного кримінального правопорушення може не знати точно, на який безпосередній об'єкт посягає його діяння, але повинен усвідомлювати, що завдає шкоду певним охоронюваним законом відносинам, а саме, з належного справляння акцизного збору з підакцизних товарів до Державного бюджету; б) розуміє предмет кримінального правопорушення – підакцизні товари; в) незаконність дій: придбання незаконно виготовлених підакцизних товарів з метою їх збуту; незаконне зберігання незаконно виготовлених підакцизних товарів з метою їх збуту; незаконний збут незаконно виготовлених підакцизних товарів; незаконне транспортування з метою збуту незаконно виготовлених підакцизних товарів. Натомість вольовий момент умислу в ч. 1 ст. 204 КК України характеризується бажанням вчинити перераховані в ній дії і завдати шкоди суспільним відносинам, що охороняються законом; для ч. 2 ст. 204 КК України інтелектуальний момент умислу характеризується тим, що особа усвідомлює: 1) наступні фактичні обставини із яких складається суспільно-небезпечне діяння: а) усвідомлення такого об'єкта кримінального правопорушення і в такій же можливості його розуміння як і за ч. 1 ст. 204 КК України; б) розуміє предмет кримінального правопорушення, підакцизні товари, передбачені ч. 2 ст. 204 КК України; в) усвідомлює незаконність таких дій, як: виготовлення алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів; усвідомлює спосіб таких дій – «шляхом відкриття підпільних цехів»; усвідомлює використання знарядь вчинення кримінального правопорушення – «використання обладнання», що забезпечує масове виробництво таких товарів; усвідомлює така особа, що вона є суб'єктом, який раніше був засуджений за таке кримінальне правопорушення. Вольовий момент умислу характеризується бажанням вчинити такі дії; для ч. 3 ст. 204 КК України у першій формі прояву цього кримінального правопорушення інтелектуальний момент умислу

охоплюється усвідомленням: в загальних рисах об'єкта кримінального правопорушення; дій, передбачених ч. 1 та 2 ст. 204 КК України – це незаконне виготовлення товарів, зазначених в ч. 1 або 2 цієї статті; засобів вчинення цих кримінальних правопорушень – це недоброякісна сировина (матеріали), що становлять загрозу для життя і здоров'ю людей. Вольовий момент характеризується бажанням вчинити такі дії; ч. 3 ст. 204 КК України передбачає кримінальне правопорушення з подвійною формою вини, яке відноситься до такого типу діянь з двома формами вини і характеризується неоднорідним психічним відношенням до дії, яка є злочинною незалежно від наслідків, і до кваліфікуючого наслідку, який за наслідками завдає шкоду додатковому об'єкту, а не тому, який поставлений під охорону нормою, яка формулює основний склад цього кримінального правопорушення (в нашому випадку відносинами, що забезпечують умови з охорони життя, здоров'я людей, власність). У нашому випадку основний склад і дії становлять кримінальне правопорушення з формальним складом, а кваліфікований включає перераховані в загальних рисах тяжкі наслідки. Тому до дій тут є прямиий умисел, а до наслідків – лише необережна форма вини.

Висновки. Отже, виходячи з загального поняття кримінального правопорушення (ст. 11 КК України), об'єктивних і суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 204 КК України, сформулюємо кримінально-правове визначення цього діяння: «Під кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 204 КК України, слід розуміти умисну (а для ч. 3 цієї статті за ознакою «що призвели до отруєння людей чи інших тяжких наслідків» має місце подвійна форма вини – до дій прямиий умисел, а до наслідків – необережність), заборонені КК дії суб'єкта, який посягає на суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони належного, тобто встановленого чинним законодавством України, справляння акцизного збору з підакцизних товарів до Державного бюджету, які полягають: за ч. 1 цієї статті у діях – незаконному виготовленні підакцизних товарів з метою їх збуту; незаконному придбанні незаконно виготовлених підакцизних

товарів з метою їх збуту; незаконному зберіганні незаконно виготовлених підакцизних товарів з метою їх збуту; незаконному збуті незаконно виготовлених підакцизних товарів; незаконному транспортуванні з метою збуту незаконно виготовлених підакцизних товарів; за ч. 2 цієї статті у діях – незаконному виготовленні алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів, які супроводжуються таким способом, як шляхом відкриття підпільних цехів; у діях – незаконному виготовленні алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів, знаряддями – використанням обладнання, яке забезпечує масове виробництво таких товарів; у діях – незаконному виготовленні алкогольних напоїв, тютюнових виробів або інших підакцизних товарів, вчинених особою, яка раніше була засуджена за цією статтею; за ч. 3 у діях – незаконному виготовленні товарів, зазначених у частинах першій або другій цієї статті, з використанням таких засобів, як недоброякісної сировини (матеріалів), що становлять загрозу для життя і здоров'я людей; за ч. 3 цієї статті у діях – незаконному збуті таких товарів, що призвели до наслідків – отруєння людей чи інших тяжких наслідків, а також характеризуються необхідним причинним зв'язком між діями і наслідками, що настали».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 — 2001 р., № 25, стаття 131(в редакції на 08.08.2021 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 — 2001 р., № 25, стаття 131(в редакції на 08.08.2021 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 —

2001 р., № 25, стаття 131(в редакції на 08.08.2021 р.) [Електронний ресурс].
Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 — 2001 р., № 25, стаття 131(в редакції на 08.08.2021 р.) [Електронний ресурс].
Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

**СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПОГРОЗА АБО
НАСИЛЬСТВО ЩОДО ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ
(СТ. 398 КК УКРАЇНИ)**

Харь Інна Олексіївна

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедрою
інтелектуальної власності та
цивільно-правових дисциплін
Київського інституту інтелектуальної
власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
м. Київ, Україна

Анотація. Авторкою проведено дослідження суб'єкта кримінального правопорушення погроза або насильство щодо захисника чи представника особи. З'ясовані ознаки суб'єкта цього кримінального правопорушення, розглянуті погляди науковців стосовно цього суб'єкта діяння. Крім того, запропоновано авторське визначення суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 398 КК України.

Ключові слова: суб'єкт, кримінальне правопорушення, вік кримінальної відповідальності, осудність, фізична особа.

У відповідності до ст. 18 КК України «суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність» [1]. Таким чином, суб'єкт кримінального правопорушення – це особа, яка здійснює посягання на об'єкт кримінально-правової охорони і здатна нести за це відповідальність. Ознаки суб'єкта конкретного складу кримінального правопорушення утворюють один із

елементів складу діяння. Наявність у особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (в нашому випадку, передбачене ст. 398 КК України), обов'язкових суб'єктивних ознак може розглядатися як необхідна підстава кримінальної відповідальності.

У спеціальній літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів кримінального правопорушення. Ряд науковців заявляють, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи. Поширеною є позиція, що суб'єктами кримінального правопорушення можуть бути будь-які особи. Існує поділ суб'єктів кримінального правопорушення на громадян і службових осіб [2, с. 63]. Проте, переважно в теорії кримінального права є поділ суб'єктів кримінальних правопорушень на загальних і спеціальних [3, с. 142]. Для вирішення цієї проблеми, перш за все, звернемося до термінології, що використовується авторами для позначення суб'єкта. Так, зарубіжні та українські вчені – правознавці Г.І. Вольфман, Б.М. Леонт'єв, А.А. Піонтковський, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.О. Широков при визначенні суб'єктів складів кримінальних правопорушень проти навколишнього природного середовища використовують термін «приватна особа» [4, с. 63]. Згідно з «Коротким тлумачним словником української мови» слово «приватний» означає «... недержавний, не суспільний, який належить конкретній особі; який стосується когось особисто, чийхось особистих справ» [5, с. 425-426]. Аналогічне значення поняття «приватний» надається «Словником української мови» за редакцією І.К. Білодіда [6, с. 568]. Існуючі тлумачення терміна «приватна» не дають змоги визначити ознаки приватної особи. Задля цього необхідно скористатись тими положеннями, які є в законодавстві про кримінальну відповідальність (ст. 364 КК України), а саме: ознаками службової особи, а також неслужбової особи, що даються в юридичній літературі. Порівнюючи зазначені ознаки і правові наслідки, що виявляються на практиці і стосуються як службових, так і неслужбових осіб, використовуючи для пояснення тлумачення терміна «приватна», що даються у словниках, спробуємо визначити ознаки суб'єкта приватної особи як суб'єкта

складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 398 КК України.

Найбільш прийнятними, на наш погляд, є визначення і обґрунтування ознак суб'єкта кримінального правопорушення за допомогою діяльності і функцій, тобто дослідження питання в динаміці. Що ж стосується службових осіб, які дають вказівку на вчинення кримінального правопорушення або самі його вчиняють, то їх діяльність, згідно зі статтею 364 КК України, передбачає постійне або тимчасове виконання функцій представників влади, організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконання таких обов'язків за спеціальними повноваженнями. Суть однієї функції полягає в безпосередньому управлінні людьми, виробничими або технологічними процесами [7, с. 30-31]. Суть іншої – в колі обов'язків, пов'язаних із розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва тощо [8, с. 99-100].

У деяких суб'єктів функції службової особи відсутні. Неможливо запропонувати всебічне й об'єктивне визначення суб'єкта (в частині, що стосується неслужбової особи без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, які такий суб'єкт виконує під час вчинення кримінального правопорушення. У цьому сенсі слід зазначити, що приватна особа вчиняє кримінальне правопорушення у відриві від згаданих вище функцій не у зв'язку з роботою, що виконувалась, і зі службовими повноваженнями чи професійними функціями, та не знаходиться з певною сферою у трудових, цивільно-правових і службових відносинах. Важливо зазначити, що поняття «приватна особа» і «службова особа» мають різне змістовне навантаження.

Цікавий підхід до визначення суб'єкта окремих кримінальних правопорушень пропонував А.М. Писарєв, а саме для його позначення він використовує поняття «будь-які особи» [9, с. 8]. Таке позначення суб'єкта надто загальне порівняно з перерахованими і немає достатнього рівня конкретизації. Натомість, традиційний поділ суб'єктів на загальних і спеціальних лише в загальних рисах відображає соціальний і правовий статус конкретних складів кримінальних правопорушень. Методологічно правильно розглядати

конкретний статус суб'єкта в конкретних умовах, тобто в системі певних суспільних відносин і стосовно окремих кримінальних проваджень.

Законодавство про кримінальну відповідальність України визначає суб'єктом кримінального правопорушення лише фізичну особу, тобто людину. Це стосується й кримінального правопорушення, передбаченого ст. 398 КК України. Цей принцип прямо прослідковується в статтях 6, 7, 8, 18 КК України.

Стосовно осудності як ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 398 КК України, то потрібно зазначити, що в ч. 2 ст. 19 КК України вказується, що «не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки...» [10], а отже, осудною згідно ч. 1 цієї ж статті визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення (за ст. 398 КК України) могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

З поняттям осудності тісно пов'язаний вік особи, що підлягає кримінальній відповідальності, визначає її соціально-особистісний розвиток, інтелектуально-вольовий потенціал. Він як ознака суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 398 КК України, відображає здатність особи діяти з виною. При цьому, здатність до винного вчинення діяння – потенційна здатність суб'єкта в складному алгоритмі життєвих обставин до вибору соціально адекватної поведінки або іншого поведінкового варіанту, поєднаного з суспільно небезпечними наслідками.

Відповідно до ч. 1 с. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16-ть років (загальний вік). Цей вік кримінальної відповідальності характерний за діяння, передбачене ч. 1 ст. 398 КК України. Звернення до приписів ч. 2 ст. 22 КК України свідчить, що за завдання умисного тяжкого

тілесного ушкодження, передбаченого ч. 3 ст. 398 КК України, та завдання умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження, передбаченого ч. 2 ст. 398 КК України, кримінальна відповідальність настає з 14-ти років (знижений вік кримінальної відповідальності).

Дослідження віку як обов'язкова ознака суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 398 КК України, обумовлена типовим розвитком свідомості, волі особи в цьому віці, що нами зазначений. Проте в деяких випадках можлива розбіжність між певним віком особи і рівнем її розумового розвитку, станом свідомості й волі, коли при розслідуванні або розгляді конкретної справи виявляється, що вік особи не відповідає типовому для цього віку рівню психічного розвитку, тобто виявляється його розумова відсталість, внаслідок якої він не міг усвідомлювати (або не повністю усвідомлював) фактичну і соціальну суть вчиненого суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 398 КК України. У цьому випадку для вирішення питання про наявність у неповнолітнього психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його здатності повністю або частково усвідомлювати значення свого діяння і керувати ними в конкретній ситуації має призначатися комплексна психолого-психіатрична експертиза. Для з'ясування рівня розвитку, інших соціально-психологічних рис особи неповнолітнього, який вчинив суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 398 КК України, які необхідно врахувати при призначенні покарання і обрання заходу виховного характеру може бути призначена психологічна експертиза. Відповідна експертиза має призначатися за участю спеціаліста в галузі дитячої та юнацької психології (психолога, педагога) і психіатра [11].

Така розумова відсталість не виключає можливості бути суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 398 КК України (формально є всі передбачені в ч. 1 ст. 18 КК України ознаки суб'єкта), але це має враховуватися при вирішенні питання про кримінальну відповідальність і покарання неповнолітніх. Тому в ст. 103 КК України обставиною, яка обов'язково має враховуватися судом при призначенні покарання, вказується

рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього.

Якщо громадянин України вчинив погрозу або насильство щодо захисника чи представника особи на території України він нестиме кримінальну відповідальність за статтею 398 КК України. Аналогічно вирішується питання стосовно іноземних громадян, які не користуються імунітетом, та осіб без громадянства, якщо вони вчинять таке кримінальне правопорушення на території України (ст. 6 КК України). Відповідно до ч. 4 ст. 6 КК України питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законом України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судами України, в разі вчинення ними кримінальних правопорушень на території України вирішуються дипломатичним шляхом [12].

Крім того, громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили кримінальне правопорушення (в тому числі погрозу або насильство щодо захисників чи представників особи) за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У такому разі, якщо такі особи зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнуті в Україні до кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення (ч. 2 ст. 7 КК України), що відповідає положенням частини першої ст. 61 Конституції України, в якій йдеться про те, що ніхто не може бути двічі притягнутий до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення.

Проведений нами аналіз судової практики показав, що дев'яносто вісім відсотків випадків суб'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 398 КК України, були учасники процесуальних відносин, які тим чи іншим чином пов'язані з потерпілим – захисником чи представником особи, чи обов'язками через діяльність потерпілими з надання ними правової допомоги і

лише два відсотка – інші особи.

Висновок. На підставі проведеного дослідження можна запропонувати наступне визначення суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 398 КК України, може виступати фізична осудна, приватна, неслужбова особа (громадяни України, особи без громадянства, громадяни іноземної держави, яка має подвійне громадянство), яка до моменту вчинення кримінального правопорушення – за ч. 1 цієї статті досягла 16-річного віку, а за ч. 2 та 3 ст. 398 КК України, досягла 14-річного віку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 — 2001 р., № 25, стаття 131(в редакції на 08.08.2021 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. Матвійчук В.К. Суб'єкт складу злочинів проти навколишнього природного середовища (загальнотеоретичні підходи). Держава та регіони. Серія: Право. 2010. № 3. С. 63-69.

3. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; За ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Х. : Право. 2010. 456 с.

4 Матвійчук В.К. Суб'єкт складу злочинів проти навколишнього природного середовища (загальнотеоретичні підходи). Держава та регіони. Серія: Право. 2010. № 3. С. 63-69.

5. Короткий тлумачний словник української мови: Близько 7000 слів. [За ред. Д.Г. Гринчишина]. К. : Просвіта, 2004. 606 с.

6. Словник української мови: в 11 т. (голов. редкол. : Білодід І.К. [та ін.]). К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 7: Поїхати-Переробляти. 1976. 723 с.

7. Здравомыслов Б.В. Должностные преступления. Понятие и квалификация. М.: Юрид. лит., 1975. 168 с.

8. Волженкин Б.В. Ответственность за взяточничество. Социально-

правовые и криминологические проблемы. Б.В. Волженкин, В.Е. Квашиш, С.Ш. Цагикян. Ереван: Айастан, 1988. 200 с.

9. Писарев А. Правовая охрана и защита лесов. Советская юстиция. 1982. № 7. С. 7-10.

10. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 — 2001 р., № 25, стаття 131(в редакції на 08.08.2021 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

11. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: Постанова Верховного суду України від 16.04.2004 № 5. Вісник Верховного суду України від 05.2004 — 2004 р., № 5, стор. 4. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04#Text>

12. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 — 2001 р., № 25, стаття 131(в редакції на 08.08.2021 р.) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>